

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞÂH VELÎ AYINTÂBÎ'NİN
RİSÂLETÜ'L- BEDRİYYE'Sİ
(Metin-Muhtevâ-Tahlîl)**

Raşit ÇAVUŞOĞLU

Danışman

Dr. Ali ÖZTÜRK

İZMİR-2007

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**ŞÂH VELÎ AYINTÂBİ’NİN RİSÂLETÜ’L-BEDRİYYE’Sİ (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Raşit ÇAVUŞOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Raşit ÇAVUŞOĞLU
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Programı : Türk İslam Edebiyatı
Tez Konusu : Şâh Velî Ayıntâbi'nin Risâletü'l-Bedriyye'si
(Metin-Muhtevâ- Tahlîl)
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	O	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O	
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O	
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Şâh Velî Ayıntâbi'nin Risâletü'l-Bedriyesi (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)

Raşit ÇAVUŞOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Şâh Velî Ayıntâbi'nin Risâletü'l-Bedriyesi (Metin-Muhtevâ-Tahlîl) adını verdiğimiz bu çalışmada, Şâh Velî'nin Risâletü'l-Bedriyesi'nin transkripsiyonlu metnini vererek manzumeyi dînî ve tasavvufî edebiyat açısından tahlîl etmeye çalıştık.

Çalışmamız giriş bölümü dâhil üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Risâletü'l-Bedriyesi'nin daha iyi anlaşılabilmesi için, XVI. yüzyılın siyasî ve kültürel hayatı, mesnevî türü ve Şâh Velî Ayıntâbi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Şâh Velî'nin Risâletü'l-Bedriyesi'nin muhtevâsı sunularak önemi vurgulanmıştır. Daha sonra Risâletü'l-Bedriyesi'de yer alan dînî ve tasavvufî kavramların tahlîli yapılmıştır.

İkinci bölümde ise Risâletü'l-Bedriyesi'nin metninin kuruluşunda takip ettiğimiz metod açıklanmıştır. Ayrıca bu bölüm, Risâletü'l-Bedriyesi'nin metnini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: 1) Risâletü'l-Bedriyesi 2) Şâh Velî Ayıntâbi 3) Mesnevî
4) Divan Edebiyatı 5) Tasavvuf

ABSTRACT

Master's Dissertation

The Risâletü'l-Bedriyye of Şâh Velî Ayıntâbî (Text-Content-Analysis)

Raşit ÇAVUŞOĞLU

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Islamic History and Art

In this thesis, named “the Risâletü'l-Bedriyye of Şâh Velî Ayıntâbî (Text-Content-Analysis)”, we have at first tried to present the text of Şâh Velî’s masnawi and then analyzed it according to religious and mystical literature.

The thesis consists of an introduction and two chapters. In the introduction, to be more understandable, we have given informations about political and cultural life in the nineteenth century, the style of masnawi, Şâh Velî Ayıntâbî’s life story, his personality and his studies.

In the first chapter, significance of Şâh Velî Ayıntâbî’s Risâletü'l-Bedriyye was emphasized by submitting the content of Risâletü'l-Bedriyye. Then, religious and mystical ideas in Risâletü'l-Bedriyye were analyzed.

In the chapter two, the method followed by us in constructing the text of the Risâletü'l-Bedriyye was explained. In addition, this chapter includes text of Risâletü'l-Bedriyye.

**Key World: 1) Risâletü'l-Bedriyye 2) Şâh Velî Ayıntâbî 3) Masnawi
4) Otoman Poetry 5) Islamic Mysticism**

ÖNSÖZ

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra oluşturdukları düşünce ve yaşayış sisteminin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olan tasavvufî düşünce Anadolu’da, XIII. yüzyıldan itibaren renklenip zenginleşmeye başlamıştır. Türklerin Anadolu’ya yerleşmelerine paralel olarak gün geçtikçe sayıları artan tasavvufî düşüncenin temsilcileri Anadolu Selçuklularından itibaren Beylikler ve Osmanlı toplumunda hem merkezi yönetim hem de toplumun çeşitli unsur ve kurumları ile girdikleri ilişkilerin getirdiği imkânlar vasıtasıyla etki alanlarını genişletmişlerdir. Söz konusu bu tasavvufî düşünceyi farklı şekillerde ifade eden tarikatlar inandıkları değerleri halka ulaştırmak amacıyla meydana getirdikleri eserler de tasavvuf edebiyatı gibi yeni bir alanın doğmasını sağlamıştır. Tasavvufî Türk edebiyatı ya da Tekke ve Tasavvuf edebiyatı gibi isimlerle anılan bu alanda Orta Asya’dan Ahmed Yesevî ile başlayıp, Anadolu’da Yunus Emre, Hacı Bayrâm Velî, Hacı Bektâş Velî ve Mevlâna gibi şahsiyetlerin önderliğinde tasavvufî düşüncenin temelleri atılmış ve bu alanda oldukça zengin bir edebî mahsul ortaya çıkmıştır.

XVI. Yüzyıl Osmanlı toplumunda yetişmiş mutasavvıf bir şair olan Şâh Velî Ayıntâbî’nin dînî ve tasavvufî görüşlerini anlatmak için kaleme aldığı *Risâletü’l-Bedriyye* adlı mesnevîsi çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Şâh Velî Ayıntâbî’nin, *Risâletü’l-Bedriyye* adlı mesnevîsi tasavvufî hakikatleri öğretmek ve tarikat mensubu mürid ve mürşidlerin izlemeleri gereken yolu anlatmak için didaktik bir üslup ve dînî terimlerden oluşan zengin bir örgü ile yazılmış bir eser olması bizi bu çalışmaya sevk eden sebeplerdendir.

Şâh Velî Ayıntâbî’yi ve eserlerini tanıtan bazı çalışmalar yapılmış olsa da *Risâletü’l-Bedriyye* adlı eserinin transkripsiyonlu metni dînî-tasavvufî tahlili üzerine bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde Şâh Velî Ayıntâbî’nin yaşadığı XVI. yüzyılın siyasi ve kültürel tarihi hakkında kısa bir değerlendirme yaparak, müellifin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında genel bir bilgi çalıştık. *Risâletü’l-Bedriyye*’nin mesnevî nazım şekli ile yazılan bir eser olması dolayısıyla mesnevî ve XVI. yüzyıl mesnevîleri hakkında genel bir değerlendirme yaptık. Giriş bölümünün diğer bir konusu da Şâh Velî Ayıntâbî’nin hayatı ve eserleridir. Şâh Velî’nin hayatı

hakkında daha önceden verilen bilgiler ile birlikte biyografik eserlerde Şâh Velî ile ilgili verilen bilgilerin ışığında hayatı ile ilgili tespitler yapmaya çalıştık. Diğer yandan Şâh Velî Ayıntâbî'nin bir başka eseri olan ve müridlerine vasiyyetnâme şeklinde yazdığı *er-Rihletü's-Seniyye* adlı eseri de bir nevî müellifin otobiyografisi olduğundan onun hayatıyla ilgili doyurucu bilgilere ulaşabildik. Şâh Velî'nin hayatı, şeyhleri ve vefat tarihi ile ilgili farklı bilgileri birlikte değerlendirip doğruya yakın olanını bulmaya çalıştık.

Birinci bölümde *Risâletü'l-Bedriyye*'nin muhtevâsı ile ilgili bilgiler ile birlikte eserin şekil özellikleri ve önemi hakkında kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra *Risâletü'l-Bedriyye*'de geçen dînî ve tasavvufî kavramları tahlil etmeye çalıştık. Tahlil edilen kavramların anlamları ile Şâh Velî'nin bu kavramlara atfettiği anlamları da vurgulamaya özen gösterdik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise *Risâletü'l-Bedriyye*'nin metninin oluşturulmasında izlenen yolu belirtip, elde bulunan tek nüshanın transkripsiyonlu metnini verdik.

Öğrencisi olduğumuz dönemden vefatına kadar yakın alâkalarını esirgemeyip fikirleri ve müşfik tavırları ile bize çalışma azmini telkin eden merhûm hocam Prof. Dr. Halil İbrahim ŞENER Bey'i rahmetle anıyorum. Merhûm hocamızın emekliliğinin ardından tez danışmanlığımı üstlenen, bizi bu çalışmaya teşvik edip tezimizin oluşmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Öğr. Gör. Dr. Ali ÖZTÜRK Bey'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, metinlerin okunması hususunda önemli katkıları gördüğüm Arş.Gör. Dr. Necdet ŞENGÜN'e, hadîs konularını araştırmama yardımcı olan Mustafa HOCAOĞLU ve Arş.Gör. Seyfullah EFE'ye ve bilhassa Ars.Gör. Dr. A.Tahir DAYHAN'a, kaynak temininde yardımlarını gördüğüm Emrah DİNDİ'ye, tezin okunması ve tashihi esnasında yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Mehmet Şamil BAŞ'a, yetişmemizde büyük katkıları olan aileme ve dayıma, özellikle benim için gerekli çalışma zamanı ve zeminini hazırlayıp elinden gelen bütün fedakârlıkları seferber eden pek kıymetli eşime müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Raşit ÇAVUŞOĞLU
İzmir 2007

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	XIV

GİRİŞ

A. XVI. YÜZYIL SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	1
B. MESNEVÎ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	6
C. ŞÂH VELÎ AYINTÂBÎ.....	8
1. Hayatı.....	8
2. Şahsiyeti.....	17
3. Eserleri.....	20
3.1. Er-Rıhletü's-Seniyye.....	20
3.2. Etvâr-ı Seb'a.....	21
3.3. El-Kevâkibü'l-Muzî'e.....	22
3.4. "Gelsün" Redifli Kasîde.....	23
3.5. Risâletü'l-Bedriyye.....	24

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN MUHTEVASI VE DÎNÎ-TASAVVUFÎ TAHLİLİ	
A. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN MUHTEVÂSİ.....	25
B. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ.....	27
C. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN DÎNÎ-TASAVVUFÎ TAHLİLİ.....	30
1. DİN.....	30
1.1. ALLAH.....	30
1.2. MELEKLER.....	34
1.2.1 Cebrâil.....	35
1.3. KİTAPLAR.....	35

1.4 ÂYET ve HADİSLER.....	36
1.4.1 İktibas Edilen Âyetler	36
1.4.2 Telmihte Bulunulan Âyetler.....	48
1.4.3 İktibas Edilen Hadisler.....	58
1.4.4 Telmihte Bulunulan Hadisler	62
1.5 PEYGAMBERLER.....	64
1.5.1 Hz. Âdem	65
1.5.2 Hz. Nuh.....	66
1.5.3 Hz. İbrahim ve Hz. İsmail.....	67
1.5.4 Hz. Ya‘kûb ve Hz. Yûsuf.....	69
1.5.5 Hz. Eyyûb.....	71
1.5.6 Hz. Mûsâ ve Hızır.....	72
1.5.7 Hz. Süleyman	73
1.5.8 Hz. Yûnus.....	74
1.5.9 Hz. Zekeriyâ, Yahyâ ve Cercîs.....	74
1.5.10 Hz. Îsâ	75
1.5.11 Hz. Muhammed	76
1.6 DÖRT HALÎFE.....	82
1.6.1 Hz. Ebûbekir	84
1.6.2 Hz. Ömer.....	85
1.6.3 Hz. Osman.....	85
1.6.4 Hz. Ali.....	85
1.7 SAHÂBE, TÂBÎÎN	87
1.8 ÂHİRET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	88
1.8.1 Âhiret	88
1.8.2 Kıyâmet.....	89
1.8.3 Cennet	89
1.9 KADER VE KAZÂ.....	91
1.10 HAYIR VE ŞER.....	91
1.11 KELİME-İ TEVHÎD	92
1.12 İBADET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR:.....	93
1.12.1 Namaz	94

1.12.2 Oruç	96
1.12.3 Zekât	96
1.12.4 Hac	97
1.12.5 Kurban.....	97
1.13 İNANÇLA İLGİLİ KAVRAMLAR	98
1.13.1 İmân-Mü'min, Küfür-Kâfir, Münkir	98
1.13.2 Şirk-Müşrik	100
1.13.3 Tevhîd-Muvahhid, İlhâd-Mülhid.....	100
1.13.4 Nifak-Münâfık.....	101
1.14 DİĞER DÎNÎ KAVRAMLAR	102
1.14.1 Mi'râc.....	102
1.14.2 Hayat ve Ölüm.....	103
1.14.3 Şeytan.....	104
1.14.4 Cin	105
2. TASAVVUF.....	105
2.1 TASAVVUFLA İLGİLİ KAVRAMLAR.....	106
2.1.1 Âbid	106
2.1.2 Ağyâr	107
2.1.3 Âlem-Cihan-Dünya	109
2.1.4 Ârif.....	112
2.1.5 Aşk.....	112
2.1.6 Tevbe	115
2.1.7 Sıdk.....	116
2.1.8 İ'tikâd.....	117
2.1.9 Tecrid.....	117
2.1.10 Teslîm	118
2.1.11 Zühd.....	119
2.1.12 Sabır.....	120
2.1.13 Mücâhede	121
2.1.14 Azîmet.....	122
2.1.15 Şecaat.....	122
2.1.16 Sehâvet.....	123

2.1.17 Keramet.....	125
2.1.18 Rıza	126
2.1.19 Tevekkül.....	127
2.1.20 Melâmet	128
2.1.21 Akl-ı Me'âş	128
2.1.22 Edep	129
2.1.23 Hüsn-i Hulk.....	130
2.1.24 Tefvîz.....	132
2.1.25 Tevhîd	132
2.1.26 Etvâr-ı Seb'a.....	134
2.1.26.1 Nefs-i Emmâre.....	135
2.1.26.2 Nefs-i Levvâme	136
2.1.26.3 Nefs-i Mülhime.....	137
2.1.26.4 Nefs-i Mutmainne	138
2.1.26.5 Nefs-i Râziye	140
2.1.26.6 Nefs-i Marziye	141
2.1.26.7 Nefs-i Kâmile	142
2.1.27 Asâ	142
2.1.28 Seccâde	146
2.1.29 Mevt.....	146
2.1.30 Esmâ-i seb'a	147
2.1.31 Cemâl-Celâl.....	148
2.1.32 Fenâ-Bekâ	149
2.1.33 Fakr	150
2.1.34 Sırr	151
2.1.35 Şerf'at, Tarîkat, Ma'rifet, Hakikat.....	152
2.1.36 Sâlik, Seyr ü sülûk	154
2.1.37 Halvet, Halvetî.....	157
2.1.38 Tecellî	158
2.1.39 Mürşid.....	159
2.1.40 İlm-İlm-i Ledün	160
2.1.41 Kemer.....	162

2.1.42 Ridâ.....	163
2.1.43 Hırka	163
2.1.44 Velî	164
2.1.45 Zâhir ve Bâtn, Evvel ve Âhir	165
2.2 BAZI TİPLER.....	167
2.2.1 Tâlib.....	167
2.2.2 Âkil	167
2.2.3 Gedâ.....	168
2.2.4 Nâdân.....	168
2.2.5 Mürâî.....	168
2.2.6 Merd.....	168
2.2.7 Gâfil.....	169
2.2.8 Ahmak, Serserî	169
2.2.9 A'mâ, Ebkem	169
2.2.10 Zâhid	169
2.2.11 İbnü'l-Vakt, Ebu'l-Vakt.....	170
2.2.12 Rakîb.....	170
2.2.13 Musâhip.....	170
2.2.14 Ahrâr	171
2.3 TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLER	171
2.3.1 Veysel Karanî.....	171
2.3.2 Hasan-ı Basrî.....	172
2.3.3 Habîb-i Acemî, Dâvud Tâî.....	173
2.3.4 İbrahim b. Edhem	173
2.3.5 Bâyezid Bistâmî	173
2.3.6 Hallâc-ı Mansûr	174
2.3.7 Cüneyd-i Bağdâdî.....	174
2.3.8 Seyyid Yahyâ Şîrvânî	175
2.3.9 Cemâleddin Aksarâyî, Cemâl-i Halvetî (Çelebi Halîfe).....	175
2.3.10 Ya'kub b. Muhyiddin el-Ayıntâbî	177
2.3.11 Mella (Molla) Ahmed el-Halvetî.....	177

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

A. METNİN KURULUŞUNDA İZLENEN YOL	179
B. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE (TRANSKRİPSİYONLU METİN).....	182
SONUÇ.....	295
BİBLİYOGRAFYA	298

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale/ madde
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
TEK-DAV	: Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı
İSAM	: İslâmî Araştırmalar Merkezi
Ktp.	: Kütüphane
M.	: Milâdî
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nu.	: numara
ö.	: ölümü
R.	: Rûmî
s.	: sayfa
S.	: sayı
sad.	: Sadeleştiren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: sayfadan sayfaya
TDEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: tercüme eden
thk.	: Tahkik
trz.	: tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. XVI. YÜZYIL SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

16. yy., Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan bu yana süregelen yükselişinin zirveye ulaştığı dönemdir. Devletin siyasî ve iktisadi açıdan en güçlü devrini yaşadığı bu asırda, Osmanlı İmparatorluğu içeride sosyo-kültürel açıdan tekâmülünü sürdürmekle birlikte, sistemli devlet düzeninin verdiği kuvvet ve askeri teşkilatın intizamı ile fetih politikasına devam etmiştir. Siyasî ve askeri alanda elde edilen başarılar ve günden güne genişleyen İmparatorluk sınırları ile birlikte Osmanlı Devletinin her alanda zirveye ulaştığı bu asırda tahtta şu padişahlar bulunuyordu: II. Bâyezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566), Sultan II. Selim (1566-1574), Sultan III. Murad (1574-1595) ve Sultan III. Mehmed (1595-1603).

Askeri alanda sakin geçen Sultan II. Bâyezid döneminden sonra 1512 yılında padişah olan Yavuz Sultan Selim döneminde askeri hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, öncelikle *Şii-Safevî* tehlikesini dikkate alarak yönünü Doğuya çevirmiştir. Önce *Çaldıran* zaferi ile 15. yy.'da ivme kazanan genişleme politikası sürdürülerek *Mısır* seferi, *Ridâniye* ve *Mercidabık* zaferleriyle *Suriye*, *Filistin* ve *Mısır* Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir¹.

Doğuda kazanılan yeni topraklar Osmanlı İmparatorluğunu siyasî ve askerî açıdan güçlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Doğuda hâkimiyetini perçinlemiş, *Dulkadir Oğulları* ve *Ramazân Oğulları Beylikleri* ile *Hicaz* bölgesini yönetimi altına almıştır. Böylelikle *hilafet* müessesesi de Osmanlı Hanedanına geçmiştir. Hilafetin Osmanlı İmparatorluğuna geçmesiyle birlikte Osmanlının İslam dünyası üzerindeki hâkimiyeti de artmıştır².

¹ Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi**, (terc. Mehmet Ata- sad. Abdülkadir Karahan), İstanbul 1991, c. I, s. 391-414.

² Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, İstanbul 1977, c. II, s. 249-306

Yavuz Sultan Selim döneminde daha çok Doğuya ağırlık veren Osmanlı İmparatorluğu, Kânûnî Sultan Süleyman'ın³ padişah olmasından sonra hem Doğuda hem de Batıda büyümeye devam ederek, bu dönemde siyasî, tarihî, ilmî ve edebî gelişmeler en üst seviyesine ulaşmıştır.

Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta geçen Kânûnî Sultan Süleyman döneminde *Şam* ve *Anadolu*'da patlak veren isyanlar bastırılmış, *Belgrad*, *Rodos* ve *Macaristan* Osmanlı topraklarına katılmıştır. Doğuda ise *Bağdat* ve *Tebriz* alınmıştır. Osmanlı orduları *Avrupa* içlerinde ilerleyip *Viyana*'yı kuşatmışlardır. Denizlerde ise *Akdeniz* hâkimiyeti tam olarak sağlandıktan sonra Osmanlı donanması *Hint* ve *Atlas Okyanusu*'na açılmıştır⁴.

Kânûnî Sultan Süleyman'ın 1566'da ölümü üzerine oğlu Kütahya valisi II. Selim tahta geçmiştir. Sekiz yıllık saltanatı döneminde Sokullu Mehmet Paşa'nın devlet idaresindeki başarısı ile siyasî ve askerî alanda herhangi bir zafiyet yaşanmamıştır. Sultan II. Selim, İstanbul'da vefat eden ilk padişah olma özelliği ve sekiz yıllık hükümdarlığı boyunca hiç sefere çıkmaması ile tanınmaktadır⁵.

II. Selim'in ölümünden sonra en büyük oğlu III. Murad 1574 yılında tahta geçmiştir⁶. Merhametli bir kişiliğe sahip olan III. Murad, *Lehistan* ile bir anlaşma yaparak kuzey sınırını kontrol altına almıştır⁷. Güneyde ise Ramazan Paşa komutasındaki birlikler *Fas*'ı Osmanlı topraklarına katmıştır. Sokullu Mehmet Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen *İran*'a sefer düzenleyen Osmanlı İmparatorluğu, *İran*'ı yendikten sonra *Gürcistan*, *Azerbaycan*, *Dağıstan* ve *Kuzey Kafkasya*'yı da yönetimi altına almış ve doğuda en geniş sınırlarına bu dönemde ulaşmıştır⁸. III. Murad'ın 1595 yılında vefatı üzerine tahta oğlu III. Mehmed geçmiştir. Babasının ordunun başında sefere gitmeme geleneğini bozup Eğri Seferi'nde ordunun başında

³ Kânûnî Sultan Süleyman Dönemi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, II, s. 307-420.

⁴ Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c. II, 307-408.

⁵ Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c. III, s. 1-44.

⁶ Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c. III, s. 40-126.

⁷ Hammer, **a.g.e.**, c. II, s. 184.

⁸ Hammer, **a.g.e.**, c. II, s. 170-171.

yer almıştır. III. Mehmed zamanında *Haçova* ve *Kanije* zaferleri yanı sıra *Belgrad*, *Estergon* ve *Uyvar* fethedilmiştir⁹.

Siyasi ve askeri alandaki başarıların yanı sıra kültür ve sanat alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak ülkenin her yerinde iktisadî gelişme görülmekteydi. Sosyal ve kültürel bakımdan hızla gelişen İmparatorluk ile birlikte Osmanlı toplumu da ziraatta, ticarete ve çeşitli zanaat kollarında da bu dönemde en üstün seviyesine ulaşmıştır¹⁰.

16. Yüzyıl Osmanlı siyasi hayatının olduğu kadar Türk Edebiyatının da zirveye ulaştığı bir dönemdir¹¹. Yavuz Sultan Selim ile başlayan fetihlerle Osmanlı İmparatorluğu sınırlarını bir hayli genişletmiştir. Siyasi ve ekonomik yükselmeyi de beraberinde getiren bu büyüme imparatorluğun kültür hayatında da etkisini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğunun her sahada gelişmesi ile paralel olarak, Divan Edebiyatı bir önceki yüzyıldaki yükselişini sürdürerek, dil, kültür ve sanat bakımından en yüksek seviyesine ulaşmıştır¹².

Bu dönemde oluşturulan eserlerdeki edebî dilin genel olarak Farsça ve Arapça kelime ve dil özellikleri taşıdığı görülür. Türkçe kelimelerin yerine aruz veznine daha uygun Farsça ve Arapça kelimeler daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Bu şekilde aruza daha uygun, aynı zamanda süslü bir dil oluşmaya başlamıştır¹³.

16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarının genişlemesi ile birlikte kültür çeşitliği ve zenginliği artmıştır. Dönemin kültür merkezleri başta *İstanbul* olmak üzere *Edirne*, *Konya*, *Bursa*, *Kastamonu*, *Bağdat* gibi şehirlerdir. Aynı zamanda Osmanlı padişahlarının kültür ve sanat anlayışlarının genişliği ve zenginliği sayesinde sanat, kültür ve bilimsel alanlarda yapılan çalışmalar desteklenmiş ve

⁹ Hammer, **a.g.e.**, c. II, s. 217-222.

¹⁰ Bkz. İ. Hakkı Uzunçalışlı, **a.g.e.**, c. II, s. 607-630.

¹¹ Günay Kut, "*Anadolu'da Türk Edebiyatı*", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1998, c. II, s. 41; Abdülbâki Gölpınarlı, **Divan Şiiri XV-XVI. Yüzyıllar**, İstanbul 1954, s. 7.

¹² Nihad Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 2001 c. I, s. 557-562.

¹³ Nuri Yüce, "*Osmanlı Türkçesi*", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 16; Nihad Sâmî Banarlı, **a.g.e.**, c. I, s. 562-563.

Türk-İslam Kültürünün bir parçası olan *mimari*, *minyatür*, *hat* ve *tezhip*¹⁴ gibi sanat dallarında¹⁵ değerli ürünler vücuda getirilmiş, telif ve tercüme eserlerin sayısı da bu dönemde hayli artış göstermiştir¹⁶.

Klasik dönem diye adlandırılan ve neredeyse 16.yy.'ın tamamını kapsayan bu dönemde, Ebu's-Suûd, Kınalızâde, İbn-i Kemal, Taşköprülüzâde, Pîrî Reis, Seydi Ali Reis, Gelibolulu Mustafa Sürûfî, Mustafa b. Ali el-Muvakkit, Takiyüddin, gibi âlimler¹⁷, Hoca Sadettin Efendi, Gelibolulu Ali gibi tarihçiler, Sehî Bey, Lâtîfî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi gibi tezkire yazarları ve Mimar Sinân gibi kendi çağını aşan dâhî bir mimar yetişmiştir¹⁸.

Türk Edebiyatı bu dönemde, sadece Anadolu sahasında değil Azerî ve Çağatay sahasında da büyük şairler yetiştirmiştir. Başta *Dîvân Edebiyatı* olmak üzere, *halk* edebiyatı ve *tekke* edebiyatında da çağını aşan klasik eserler yazılmıştır¹⁹.

Devrin öne çıkan ünlü şairleri, Divan'ı ve *Şem ü Pervane* adlı mesnevisi ve *Letâif* adlı mensur bir eseri ile Zâtî, kendinden sonraki ünlü şairleri, özellikle Bâkî'yi yetiştirmesi bakımından devrin önemli isimlerindendir. Hayâlî de şairlerindeki içtenlik ve renkli hayal dünyası ile devrinin tanınan şairlerindendir. “*Sultânü's-şuarâ*” unvanıyla meşhur olan devrin büyük şairlerinden Bâkî'nin de *Dîvân*'ı başta olmak üzere, Kânûnî Sultan Süleyman'a yazdığı *Mersiyesi*, *Bahar Kasîdesi* ünlüdür. Rûhî, Taşlıcalı Yahya Bey, Cinânî ve Nev'î de devrin dîvân şairlerindendir²⁰.

¹⁴ Osmanlı'da hat ve tezhip sanatlarının gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. M. Uğur Derman, “*Osmanlılar'da Hat Sanatı*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 481-486; Çiçek Derman, “*Osmanlılar'da Tezhip Sanatı*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 487-491.

¹⁵ 16. Yüzyılda Osmanlı toplumunda gelişen ve gelişmekte olan sanat dalları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Esin Atıl, “*Osmanlı Sanatı ve Mimarîsi*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 453-468.

¹⁶ Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, “*Osmanlı Bilimi Literatürü*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 384-412; Nihad Sâmi Banarlı, **a.g.e.**, c. I, s. 515-632

¹⁷ 16. Yüzyıl'da bilimsel çalışmaları ve eserleri ile öne çıkan âlimleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 384-412.

¹⁸ Nihad Sâmi Banarlı, **a.g.e.**, c. I, s. 558-559.

¹⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 7-9.

²⁰ Günay Kut, *a.g.m.*, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 41-43; Nihad Sâmi Banarlı, **a.g.e.**, c. I, s. 572-596; Abdülbâki Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 7-29.

Dîvân sahibi şairlerden Yavuz Sultan Selim, *Muhibbî* mahlasıyla Kânûnî Sultan Süleyman, *Dîvân* sahibi III. Murad devrin sultan şairlerinden; *Tevârih-i Âl-i Osman*, *Yusuf u Zelîha*'sı ile devrin ünlü şeyhülislamı Kemâlpaşazâde de 16. yy.'ın tanınmış şairlerindendir²¹. Karaca Oğlan, Öksüz Dede, Köroğlu, Kul Mehmed devrin halk şairlerindendir. Bir önceki asırda Aydınlı Visâf ile başlayan “Türk-i basit” adı verilen, sade halk Türkçesi ve halk tarafından kullanılan mecaz ve kavramlarla divan yazma akımı bu dönemde Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî adlı iki önemli şair yetiştirmiştir. Ancak, asrın tanınmış şairlerinin bu akıma iltifat etmemeleri sebebiyle şiirde Türkçecilik akımı yeterli bir ivme kazanamadan kaybolmuştur²².

İbrahim Gülşenî (ö. 1534) , Ahmed-i Sârbân (ö. 1546), Ümmî Sinan (ö. 1551), Sofyalı Bâli Efendi (ö. 1553), Muhyiddin Üftâde (ö. 1580), Pir Sultan Abdal (ö. 1590), Hâşimî Emir Osman (ö. 1595), Şemseddin Sivâsî (ö. 1597), Seyyid Seyfullah Halvetî (ö. 1601), Rahmî (ö. 1567) , Merkez Efendi, Azmi Baba, Kaygusuz (Vizeli Alâeddin), Sünbül Sinan, dönemin mutasavvıf şairlerinden bazılarıdır²³.

Anadolu sahası dışında Âzerî bir şair olmakla birlikte, Divan Edebiyatının en büyük şairlerinden olan Fuzûlî'nin de *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi, *Türkçe Divan*'ı, *Hadikatü's-süedâ* adlı eserleri meşhurdur. Bunların dışında *Beng ü Bâde*, *Hadis-i Erbâin Tercümesi*, *Şikayetnâme* adı verilen mektubu, *Farsça Divan*'ı gibi eserleri mevcuttur. Azerî edebiyatı alanına mensup Hatâ'î mahlasıyla şiir yazan Şah İsmâîl'in şiirlerinde *Hurûfî* inanışın izleri bulunmaktadır. Hatâ'î'nin, *mesnevîler*, *rubâiler* ve *gazellerden* oluşan bir *Dîvân*'ı ile *Dehnâme* isimli Hz. Ali'ye bağlılığını ifade eden bir *mesnevîsi* bulunmaktadır²⁴.

²¹ E. J. W. Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi**, (Terc. Ali Çavuşoğlu), Ankara 1999, c. III, s. 14 – 151.

²² Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, İstanbul 1968, c. II, s. 296.

²³ N. Sami Banarlı, a.g.e., s. 624 – 626. Tasavvuf ve Tekke edebiyatı ürünleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Azmi Bilgin, “*Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı*”, **İlmî Araştırmalar**, İstanbul 1995, Sayı: 1, ss. 61-82; Bilal Kemikli, “*Bir Millet in Rûhî Serencâmı: Türk Tasavvuf Edebiyatı*”, **Türkler**, Ankara 2002, c. V, ss. 880-890.

²⁴ Günay Kut, a.g.m, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, c. II, s. 42.

B. MESNEVÎ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Mesnevî, “s n y” kökünden türetilmiş Arapça bir kelime olup “ikişer ikişer” anlamına gelen “mesnâ” kelimesine nisbet yâ’sı eklenerek oluşturulmuş bir kelimedir. Her beytinin mısraları kendi arasında kafiyeli bir nazım şeklidir. Aruzun kısa kalıpları ile yazılan ve binlerce beyit uzunluğuna kadar varan mesnevî bir edebiyat terimi olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmakla birlikte, bu nazım şeklinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. Arap edebiyatında mesnevîler, her beyit kendi arasında kafiyeli yazıldığı için “müzdevice”, aruzun “recez” bahri ile yazıldığı için “recez” veya “urcûze” şeklinde isimlendirilmiştir²⁵.

Mesnevîlerin her beytinin kendi arasında kafiyeli oluşu (aa / bb / cc ...) ve genellikle aruzun kısa kalıplarıyla yazılmış olması konu bütünlüğü ve anlatım açısından şairlere kolaylık sağlamıştır²⁶. Mesnevî tarzında yazılan eserlerde aruzun bütün bahirlerinde bulunan kısa kalıplar kullanılmıştır²⁷:

Hezec-i müseddesten mefâîlün / mefâîlün / feûlün ile mef’ûlü / mefâîlün / feûlün; remel-i müseddes bahrinden fâilâtün / fâilâtün / fâilün ile feilâtün / feilâtün / feilün. Hafif bahrinden feilâtün / mefâîlün / feilün; serî bahrinden müfteilün / müfteilün / fâilün ve mütekârip bahrinden feûlün / feûlün / feûl

Daha çok dinî, tasavvufî, menkabevî, tarihî, destanî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılmasında, aşk hikâyelerinin ve şairlerin yaşadıkları olayları dile getirmelerinde kullanılan bir nazım şekli olan mesnevîlerin tek bir vezinle söylenmesi, vezinlerin anlam ve konunun içeriğine göre seçilmesi, gazel ve kaside gibi başka şiir kalıplarına yer verilmemesi önemli özelliklerindendir²⁸.

²⁵ Ahmed Ateş, “Mesnevî” **İA**, İstanbul 1960, c. VIII, s. 127 - 133 ; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul 2000, s. 273. ; İsmail Ünver, “Mesnevî”, **Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, TDK Yay., Ankara 1986, S. 415-416-417, s. 430 s. 430.

²⁶ Numan Külekçi, **XI- XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevî Edebiyatı Antolojisi**, Erzurum 1999, c. I, s. [XI].

²⁷ H. İbrahim Şener-Alim Yıldız, **Türk İslam Edebiyatı.**, İstanbul 2003 s. 347.

²⁸ Bazı mesnevîlerde mesnevînin içine kaside ve gazel dahil edilerek tek bir vezinle yazma kuralına uyulmamıştır. Ayyûkî’nin mesnevisinin çeşitli yerlerine serpiştirdiği on gazeli ile *Varaka vü Gülşah* mesnevisi buna örnek gösterilebilir. 13. yy. şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî *Nüh Sipîhr* adlı mesnevisinin her faslını farklı bir vezinle yazmıştır. Türk edebiyatında ise 15. yy.’da yazılan *Muhammediye* adlı mesnevînin mefâîlün / mefâîlün / feûlün, fâilâtün / fâilâtün / fâilün ve feûlün / feûlün / feûlün / feûl şeklinde üç ayrı vezinle yazıldığı bilinmektedir. Bkz. Amil

Mesnevilerde doğrudan konuya girilmez ve başta tevhit, münacat, na't gibi bölümler yer alır. Didaktik eserlerde ise küçük bir başlangıçtan sonra konuya girilir. Eserdeki konular da küçük başlıklar altında bölümlere ayrılır. İşlenen konuya bağlı olarak da eserde yer yer ayet ve hadislere yer verilir²⁹.

Klasik devir diye adlandırılan ve neredeyse 16. yüzyılı tamamen kapsayan bu devirde, her alanda olduğu gibi *mesnevî* sahasında da işlenen konuların çeşitliliği ve zenginliği dikkat çekmektedir. *Şehrengizler, tasavvufî eserler, sur-nâmeler, fetihnâmeler, şecâatnâmeler, mevlidler, vakayinâmeler, aşk hikayeleri, makteller, kırk hadisler ve terciüme eserler* olmak üzere çeşitli konuların *mesnevî* tarzıyla yazıldığı görülmektedir³⁰.

16. Yüzyılda Türk edebiyatında en büyük mesnevî şairleri yetişmiştir. Yüzyılın başında Mesîhî'nin *Edirne Şehr-engîzi*, Kemalpaşazâde'nin *Yusuf u Züleyhâ*'sı ve Şem u Pervâne'si, Zâtî'nin *Ahmed Mahmûd ve Şehr-engîzi*, Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u önemli mesnevîlerdendir. Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı sembolik mesnevîsi ve 3036 beyitli *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsi, Kara Fazlî'nin *Hümâ vü Hümâyün* ile *Gül ü Bülbül* mesnevîleri, Taşlıcalı Yahya Bey'in *Gencine-i Râz, Gülşen-i Envâr, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yusuf u Züleyhâ, Edirne Şehr-engîzi* ve *İstanbul Şehr-engîzi* dönemin önemli mesnevîleridir. 16. Yüzyılın sonlarına doğru yazılan Âzerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl* ve Hâkânî'nin *Hilye*'si tanınmış eserlerdendir³¹. *Bursa Şehrengizi, Vâmık u Azrâ, Maktel-i İmâm Hüseyin ve Veyse vü Râmîn mesnevîleri*yle Lâmiî Çelebi ve *Cilâ'ü'l-Kulûb mesnevîsi*yle Bursalı Cenânî de 16. yy. *mesnevî* şairlerindendir³².

Çelebioğlu, **Türk Edebiyatında Mesnevi (15. yy.'a kadar)**, İstanbul 1999, s. 158 – 160; Mustafa Çiçekler, “*Mesnevî*”, **DİA**, Ankara 2004, c. XXIX, s. 320.)

²⁹ Ağâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara 1998, c. I, s. 103.

³⁰ M. Fuad Köprülü, (haz. Ahmet Mermer), **Divan Edebiyatı Antolojisi**, Ankara 2006, s. 125-130.

³¹ Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul 1999, s. 64-66.

³² Günay Kut, “*Anadolu’da Türk Edebiyatı*”, **a.g.e.**, c. II, s. 44-45; XVI. yy. mesnevîleri hakkında geniş bilgi için bkz. . İbrahim Şener, Alim Yıldız, **a.g.e.**, İstanbul 2003, s. 345 – 353; İsmail Ünver, “*Mesnevî*”, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)**, Ankara 1986, S. 415-417, s. 430 – 463.

C. ŞÂH VELÎ AYINTÂBÎ

1. Hayatı

Şâh Velî Ayıntâbî, *er-Rihletü's-Seniyye*³³ isimli eserinde verdiği bilgilere göre³⁴ 938/1532 yılında Maraş'ta doğmuştur³⁵. Babası Mehmed Bey adında bir zattır. Annesinin ismi ise Emine'dir³⁶. Şâh Velî'nin doğumundan önce ailesi henüz Maraş'a yerleşmemiştir. Dedesi Minnet Bey zamanında günümüzde Van vilayati sınırları içerisinde bulunan Erciş³⁷ denilen yerde meskûn iken Şâh İsmâil döneminde Alâüddeve'nin hükmü altında bulunan Maraş'a³⁸ taşındıkları *er-Rihletü's-Seniyye*'sindeki "...Dedem Minnet Bege ibn Kabâ Nâibderler imiş. Alpavud Hân neslinden bes diyâr-ı şarkda Erciş-nâm ülkede sâkin olurlar imiş. Îlâ-hîn fetret-i Şâh İsmâil ba'dehâ ol diyârdan rihlet idüp min nesl-i Nûşirevân âdil kim Mer'aş Hâkimi Alâüddeve Beg merhûmun taht-ı adâletlerine geliüp tavattun eylemişler..."

³³ Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye ve'l-Vasiyyetü'l-Behiyye li'l-Fukarâi'l-Halvetiyye**, Süleymâniye Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, nu: 3188. vr. 2/b. Bu eser her ne kadar bir vasiyetnâme olarak yazılmış olsa da bir nevî Şâh Velî'nin otobiyografisi olarak görülebilir. Şâh Velî ile ilgili biyografiler de kaleme alınmıştır. Bkz. Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep Evliyâları**, Gaziantep 1964, s. 78-86; Cemil Cahit Güzelbey, "*Ziyaretler ve Meşhur Şeyhler*", **Başpınar** Dergisi, Gaziantep 1940-1941, S. 21-24; Şakir Sabri, **Gaziantep Büyükleri**, Gaziantep 1999, s. 12; Hikmet Turhan Dağlıoğlu, **Gaziantep Meşahiri**, Gaziantep 1939, s. 129; Ali Öztürk, Cevat İzgi'nin "*Türk Tasavvuf Bilimcisi Kabanayiboğlu Şâhvelî*" VII. Milli Türkoloji Kongresi, 17 Eylül 1986 Çarşamba günü saat 11:20'de 3. Anfide Sunulan Bildirisi hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu tebliğ yayımlanmadığı için tarafımızdan görülememiştir. Merhum İzgi, **DİA** için "Şâh Velî" maddesi hazırlamış olmakla birlikte bu madde henüz yayımlanmamıştır. Bkz. Ali Öztürk, **XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 98.

³⁴ *er-Ruhletü's-Seniyye* isimli eserinde kendisi ile ilgili detaylı bilgiler veren Şâh Velî Ayıntâbî, diğer eserleri olan *el-Kevâkibü'l-Muzî'e* ve *Etvâr-ı Seb'a*'da kendisi ve şeyhleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Çalışma konumuz olan *Risâletü'l-Bedriyye* isimli manzûm eserinde de yine kendisi, ailesi ve şeyhleri hakkında bilgi vermektedir.

³⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 2/b.

³⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 2/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü, nu: 2022/2, vr. 75/b.

³⁷ Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûsu'l-A'lâm**, Ankara 1996, c. I, s. 98.

³⁸ Alâüddeve, 1337-1522 yılları arasında hüküm süren bir Türkmen beyliği olan Dulkadroğulları beyliğinde hükümdarlık yapmıştır. Dulkadroğulları ile ilgili geniş bilgi için bkz. İlhan Şahin, "*Dulkadır Eyaleti*", **DİA**, İstanbul 1994, c. IX, s. 552-553; Refet Yinanç, "*Dulkadroğulları*", **DİA**, İstanbul 1994, c. IX, s. 553-557.

şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır³⁹. Şâh Velî'nin ailesi daha sonra Maraş'tan ayrılıp Antep'e yerleşmiştir⁴⁰.

Şâh Velî'nin ailesi Maraş'tan Antep'e göç ettiklerinde bir süre Antep yakınlarında Geneyk denilen köyde ikamet etmiştir⁴¹. Daha sonra da Tılbaşar⁴² civarında bulunan Ağcahüyük köyüne taşınmışlar ve uzun bir süre burada ikamet etmişlerdir⁴³.

Şâh Velî, *Risâletü'l-Bedriyye*'de kendisini şöyle tanıtmaktadır; “**Fakîru'l-hakîr Hâdimü'l-fukarâ Şâh Velî el-Halvetî b. Mehmed Bey b. Kabâ Nâib el-Askerî**”⁴⁴. Askerî, Şâh Velî'nin şiirlerinde kullandığı mahlasıdır. Kabâ Nâib ise dedesi Minnet Bey'in lakabıdır⁴⁵. Şâh Velî'nin annesi Emine Hatun Alâüddevle neslinden Şehsuvaroğlu Ali Bey'in⁴⁶ oğlunun kızıdır⁴⁷. Şâh Velî'nin dedesi Minnet Bey Maraş'a geldiğinde Şehsuvaroğlu Ali Bey'in yanında devlet işleri için görevlendirilmiş ve Şâh Velî'nin ailesi ile Şehsuvaroğlu Ali Bey'in ailesinin

³⁹ Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 2/a-2/b.

⁴⁰ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 3/b.

⁴¹ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 3/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 3/b; XVI. Yüzyıl Antep yerleşim yerleri ile ilgili bilgi için bkz. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, **Milâdî 16. Hicrî X. Asırda Antep**, Antep 1936, s. 100.

⁴² Bkz. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, **a.g.e.**, s. 103.

⁴³ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 7/b; Cemil Cahit Güzelbey, *a.g.m.*, S. 22, s. 6.

⁴⁴ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 14/a; Şâh Velî Ayıntâbî'nin ismi bazı kaynaklarda Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî olarak geçmektedir. (bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin Esmâi'l- Müellifin ve Âsârü'l- Musannifin** (haz. Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), İstanbul 1955, c. II, s. 501.) Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî, Şâh Velî Ayıntâbî'nin torunudur. Aynı ismi taşıdıkları için karıştırılmaları muhtemeldir. Bağdatlı İsmail Paşa, Şâh Velî'yi ve eserlerini tanıtırken Şâh Velî Ayıntâbî'nin yaşadığı dönemi doğru olarak vermekte ancak Şâh Velî Ayıntâbî'yi Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî şeklinde tanıtmakta ve Şâh Velî'nin torunu Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî'ye ait olan Gunyestü's-Sâlikin adlı eseri de Şâh Velî Ayıntâbî'ye atfetmektedir.

⁴⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 2/a.

⁴⁶ Şahsuvaroğlu Ali Bey, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Şah İsmail'e karşı gerçekleştirdiği seferde Osmanlı ordusu ile birlikte sefere katılmaması üzerine Çaldıran seferinden dönüşünde Osmanlı ordusuna yenilen ve öldürülen Alâüddevle Bey'in yerine geçen hükümdardır. Daha geniş bilgi için bkz. Refet Yinanç, *a.g.m.*, **DİA**, İstanbul 1994, c. IX, s. 556.

⁴⁷ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 2/b.

yakınlaşması sonucu Şâh Velî'nin annesi Emine Hatun ile babası Mehmed Bey evlenmişlerdir⁴⁸.

Şâh Velî, ailesiyle birlikte Antep'e taşındıktan sonra Antep'te bir medresede hocalık yapan Mevlânâ Molla Abbas Efendi ile tanışmıştır. Molla Abbas Efendi Şâh Velî'nin ailesine o sıralarda Antep'te şeyhlik makamında bulunan Yakup el-Ayıntâbî⁴⁹ ile (ö. 965/1558) tanışmalarını tavsiye etmiştir⁵⁰. Şâh Velî, Halvetî şeyhi Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye intisab edip onun müridi olmuş ve 9 yıl boyunca Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin hizmetinde bulunmuştur⁵¹. Şeyhi Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin vefatından sonra Mella (Molla) Ahmed el-Halvetî'nin hizmetine giren Şâh Velî, 22 yıl boyunca da Molla Ahmed'in hizmetinde kalmıştır⁵². Molla Ahmed el-Halvetî'nin 987/1579 yılında vefatı üzerine şeyhinden aldığı icazet ve işaretle şeyhlik makamına Şâh Velî Ayıntâbî geçmiştir⁵³. Şâh Velî Ayıntâbî, şeyhi Molla Ahmed el-Halvetî 987/1579 yılında vefat ettiğine göre bu tarihte 987/1579 şeyhlik makamına oturmuş olmalıdır.

Şâh Velî, şeyhleri ve şeyhlerinden sonra makama geçişi ile ilgili hususu “...*Ol azîzüm mürşidüm Ya'kub Efendi hizmetinde bes dokuz sene umûr-ı şerî'at ve âdâb-ı tarîkat birle dervişleri oldum. Ba'de mürşidi's-sânî Monla Ahmed Efendi hizmetinde yigirmi iki sene derd-mendleri oldum. Ba'de bi-icâzeti Monla Ahmed ki on dört sene şeyh-i behr-mend oldum. Bi-lisâni'l-ma'rifeti fî makâmı'l-irşâd ğâyet*

⁴⁸ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 2/b.

⁴⁹ Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde, *el-Kevâkibü'l-Muzî'e*'sinde, *Etvâr-ı Seb'a*'sında ve *Rihletü's-Seniyye*'sinde şeyhi olarak bahsettiği Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî ile Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne*'sinde geçen Yakub-ı Germiyânî farklı kişilerdir. Şâh Velî, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye 956/1549'da intisap ettiğini ve Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin dokuz sene hizmetinde bulunduğunu açıkça belirtmektedir. Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 57/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **Rihletü's-Seniyye**, vr. 5/a. Bu bilgilere dayanarak Şâh Velî'nin şeyhi olan Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin vefat tarihi 965/1558 olarak gözükmektedir. Sefîne'de Şâh Velî'nin şeyhi olarak tanıtılan Yakub-ı Germiyânî'nin hal tercümesi ile vefat tarihleri 979/1571 onun Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'den farklı bir kişilik olduğunu göstermektedir. Bkz. Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr**, (haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), İstanbul 2006 , c. III, s. 406-408. Ayrıca aynı konu ile ilgili değerlendirme için bkz. Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 99.

⁵⁰ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 3/b.

⁵¹ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 5/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 57/a.

⁵² Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 57/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 9/b, 13/b.

⁵³ Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 12/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 66/a.

mâ fi'l-bâb ya'ni ki kırk beşinci sene tamamında bes bu firâset-i mü'min ol ma'rifet-i mutma'inne vücûdun terk idüp fi makâmı's-sücûd kim ibâda'llâh zümresine dâhil olmak müyesser oldu..." şeklinde ifade etmektedir⁵⁴.

Şâh Velî'nin silsilesi, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî⁵⁵, Molla Ahmed el-Halvetî⁵⁶, Dârendeli⁵⁷ ve Cemâleddin-i Halvetî⁵⁸ vasıtasıyla Pîr Muhammed Erzincânî'ye oradan da Seyyid Yahyâ Şîrvânî'ye ulaşır⁵⁹. Mehmed Şükri'nin tespit ettiği silsilede ise Şâh Velî'nin, Ahmed Rûmî⁶⁰, Yakup Ayıntâbî⁶¹, Şeyh Davud⁶² (ö.?), Şemsüddin Ahmed Şâmî (ö.?), Üveys-i Karamânî (ö. 920/1514) vasıtasıyla

⁵⁴ Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 13/b.

⁵⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 19/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 2/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **el-Kevâkibü'l-Muzî'e fi't-Tarîkati'l-Muhammediyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nu: 2022/1, vr. 2/a; Sadık Vicdânî, **Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye**, İstanbul 1341, s. 89.

⁵⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 19/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 2/a.

⁵⁷ Şâh Velî, Yakup b. Muhyiddin'in şeyhini Dârendeli olarak tanıtmakta ve Hac-ı Hâmid-i Velî ile ilişkisinden bahsetmekte, ancak açıkça Yakup b. Muhyiddin'in şeyhinin ismini vermemektedir. Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 19/b. Konu ile ilgili benzer bir değerlendirme için Bkz. Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 99.

⁵⁸ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 19/b.

⁵⁹ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 19/b.

⁶⁰ Mehmed Şükri'nin tespit ettiği silsilede Şâh Velî'nin şeyhi olarak tanıtılan Ahmed Rûmî, Şâh Velî'nin Risâletü'l-Bedriyye'sinde de Rûmkale doğumlu olup Şâh Velî'nin şeyhi olarak tanıtılmaktadır. Dolayısıyla Şâh Velî'nin kendi silsilesi hakkında verdiği bilgilerde ismi Mella (Molla) Ahmed olarak geçen ve Rûmkale doğumlu olduğu belirtilen Molla Ahmed el-Halvetî ile Mehmed Şükri'nin *Silsilenâme*'sinde Şâh Velî'nin şeyhi Ahmed Rûmî olarak tanıtılan şahıs aynı kişidir. Bkz. Talibzâde Derviş Mehmed Şükri, **Silsilenâme-i Aliyye-i Meşayih-i Süfiyye**, Hacı Selim Ağa Ktp, Hüdayi bölümü, nu:1098, s. 45; Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 19/a.

⁶¹ Mehmed Şükri'nin tespitinde Şâh Velî'nin silsilesinde Yakup Ayıntâbî olarak tanıtılan kişi ile Şâh Velî'nin Risâletü'l-Bedriyye'sinde tanıttığı Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî aynı kişilerdir. (Bkz. Mehmed Şükri, **Silsilenâme**, s. 45.) Şâh Velî'nin, Antep'e taşındıktan bir müddet sonra intisap ettiği ilk şeyhi olan Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî Antep'te meskun bir zattır. Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 3/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, Süleymaniye Ktp, Hâlet Efendi Bölümü, nu: 827/7, vr. 57/a.

⁶² Şâh Velî'nin Etvâr-ı Seb'a adlı eserinde verdiği bilgiye göre Şeyh Davud, o sıralarda Şam vilayetinde şeyhlik makamında olan Şeyh Şemsüddin Şâmî'nin vefatı üzerine onun yerine şeyhlik makamına geçirilmek istenen kişidir. Şeyh Davud aynı zamanda Şeyh Üveys Karamânî'nin damadıdır. Şeyh Davud, mehdinin kendi zamanında zuhur edeceğini ilan ettikten sonra gayp hakkında hüküm verme suçundan dolayı idam edilmiştir. Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 62/b; Yusuf b. Yakup, **Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pîran ve Meşayih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye**, İstanbul 1290, s. 30.

Cemâl-i Halvetî (Çelebi Halîfe)'ye oradan Pîr Muhammed Erzicânî ve Yahyâ Şîrvânî'ye ulaştığı belirtilmiştir⁶³.

Sadık Vicdânî'nin, Assâliyye-i Halvetiyye kolu ile ilgili tespit ettiği silsilede Şâh Velî b. Üveys el-Ayıntâbî⁶⁴, Ahmed Rûmî (Rûmkaleli), Yakup Ayıntâbî, Dâvud Şâmî, Şemsüddin Rûmî, Üveys-i Karamânî (sonra Şâmî) vasıtasıyla Cemâl-i Halvetî'ye ulaşmaktadır⁶⁵. Sadık Vicdânî, Halvetiyye'nin Assâliyye kolu ile ilgili silsileyi sıraladıktan sonra Assâliyye'nin kurucusu olan Şeyh Seyyid Ahmed b. Ali el-Harîrî el-Assâlî'nin kısa hayat hikayesini anlatmakta ve el-Asâlî'nin 1048/1638 tarihinde vefat ettiği bilgisini vermektedir⁶⁶. Bu silsilede adı Şâh Velî b. Üveys el-Ayıntâbî olarak geçen kişi ise Assâliyye-yi Halvetiyye'nin kurucusu olarak kabul edilen ve 1048/1638 yılında vefat eden Şeyh Seyyid Ahmed b. Ali el-Harîrî el-Assâlî'nin şeyhi Kubâd Halîfe'nin şeyhi olarak kaydedilmiştir⁶⁷.

Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî, Şâh Velî Ayıntâbî'nin torunu olmalıdır⁶⁸. Zira Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'nin telif etmiş olduğu

⁶³ Mehmed Şükrî, **Silsilenâme**, s. 45.

⁶⁴ Sadık Vicdânî'nin tespit ettiği silsile ile Mehmed Şükrî ve Hüseyin Vassaf'ın tespit ettiği Halvetiyye'nin Assâliyye kolu silsileleri benzerlik göstermektedir. Ancak Şâh Velî Ayıntâbî'nin ismi Mehmed Şükrî'nin *Silsilenâme*'sinde Şâh Velî b. Kaba Ayıntâbî Bkz. Mehmed Şükrî, **Silsilenâme**, s. 45. Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne*'sinde ise Şeyh Şâh Velî b. Üveys-i Ayıntâbî şeklinde geçmektedir. Bkz. Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, c. III, s. 329. Sadık Vicdânî'nin *Tomârı*'nda ise Şâh Velî b. Üveys el-Ayıntâbî şeklinde geçmektedir. Bkz. Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 89. Her ne kadar Şâh Velî'nin ismi yukarıda zikri geçen eserlerde tespit edilen silsilelerde farklı şekillerde yazılmış olsa da Şâh Velî Ayıntâbî'nin silsilesinde kendinden önceki şeyhler dikkate alınarak *Sefîne* ve *Tomâr*'daki silsilelerde adı farklı şekillerde kaydedilen kişinin Şâh Velî Ayıntâbî olduğunu düşünmekteyiz.

⁶⁵ Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 89.

⁶⁶ Sadık Vicdânî, aynı yer.

⁶⁷ Sadık Vicdânî'nin Assâliyye-yi Halvetiyye silsilesi kaydında Şâh Velî b. Üveys el-Ayıntâbî'den sonra Şeyh Kubâd Halîfe ondan sonra ise Assâliyye'nin kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Seyyid Ahmed el-Assâlî gelmektedir. Bkz. Sadık Vicdânî, aynı yer.

⁶⁸ Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Gunyetü's-Sâlikîn* isimindeki eseri Şâh Velî Ayıntâbî adına kaydedilmiştir. Eserin 1073/1663 tarihinde yazıldığı ve Şâh Velî Ayıntâbî'nin bu tarihte hayatta olmasının mümkün görünmediği dikkate alındığında *Gunyetü's-Sâlikîn* isimli eserin torun Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'ye ait olduğu hem adı geçen eserde müellif ve yaşadığı dönem hakkında verilen bilgilerden hem de Ali Öztürk'ün, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şîrinde Din ve Tasavvuf* isimli yayımlanmamış Doktora tezindeki tespitinden anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili benzer bir değerlendirme için bkz. Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 100-101.

Gunyetü's-Sâlikîn adlı eserin⁶⁹ 1073/1663 tarihinde yazıldığı⁷⁰ dikkate alındığında Sadık Vicdânî'nin ve Hüseyin Vassaf'ın kaydettiği silsilede⁷¹ yer alan ve Yakup Ayıntâbî ve Ahmed Rûmî'nin Şâh Velî Ayıntâbî'nin şeyhleri⁷² olduğu dikkate alındığında, söz konusu silsilelerde adı Şâh Velî b. Üveys el-Ayıntâbî olarak kaydedilen şahsın Şâh Velî Ayıntâbî olması gerektiği kanaatini taşımaktayız. Zira Şâh Velî Ayıntâbî manzum ve mensur eserlerinin birçok yerinde Yakup Ayıntâbî ve Ahmed Rûmî (Molla Ahmed el-Halvetî)'yi şeyhleri olarak tanıtmaktadır⁷³. Diğer yandan hem Sadık Vicdânî'nin *Tomâr*'ında hem de Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne*'sinde kaydedilen silsilede Yakup Ayıntâbî ve Ahmed Rûmî'den sonraki halka Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî olarak kaydedilmiştir⁷⁴.

Yakup Ayıntâbî ve Ahmed Rûmî 16. Yüzyılın ortalarına kadar yaşamış ve Şâh Velî Ayıntâbî'ye müridlik yapmış kişilerdir. Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî 965/1558 yılında, Molla Ahmed el-Halvetî (Rûmî) 987/1579 yılında vefat etmişlerdir. Şâh Velî Ayıntâbî, 956/1549 tarihinde Yakup Ayıntâbî'ye intisap ettiğini⁷⁵ ve 9 yıl onun müridi olarak hizmetinde bulunduğunu⁷⁶ belirtmektedir. Bu bilgiye dayanarak Yakup Ayıntâbî'nin vefat tarihini çıkarabiliriz. Şâh Velî Ayıntâbî, Yakup Ayıntâbî'nin vefatından sonra ise Molla Ahmed el-Halvetî (Rûmî)'nin 22 yıl hizmetinde kaldığı bilgisini vermektedir⁷⁷. Bu bilgilere dayanarak 987/1579 tarihinde

⁶⁹ Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî, **Gunyetü's-Sâlikîn**, Süleymaniye Ktp, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 515.

⁷⁰ Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 1/b.

⁷¹ Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, c. III, s. 329. Hüseyin Vassaf ayrıca Şâh Velî Ayıntâbî ve eserleri ile ilgili bilgi verirken torun Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'ye ait olan *Gunyetü's-Sâlikîn* adlı eserin Şâh Velî Ayıntâbî'ye ait olduğunu söylemektedir. Bkz. Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, c. III, s. 409. Ancak yukarıda verilen bilgilere ve adı geçen eserden edinilen malumata göre *Gunyetü's-Sâlikîn* adlı eser torun Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'ye aittir.

⁷² Şâh Velî Ayıntâbî'nin 938/1532 tarihinde doğduğu ve takriben 1007/1598 civarında vefat ettiği, torunu olan Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'nin de 1073/1668 tarihinde eser telif ettiği göz önüne alındığında Yakup Ayıntâbî ve Ahmed Rûmî (Molla Ahmed el-Halvetî)'nin müridi olan kişinin 938/1532 tarihinde doğan Şâh Velî Ayıntâbî olduğu kanaatine varmaktayız.

⁷³ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 19/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 3/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **el-Kevâkibü'l-Muzî'e**, vr. 2/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 57/a.

⁷⁴ Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 89; Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, c. III, s. 329.

⁷⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **el-Kevâkibü'l-Muzî'e**, vr. 2/a.

⁷⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, 13/a.

⁷⁷ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 13/b.

vefat eden bir kişinin, 1073/1663 tarihinde eser telif eden Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'ye şeyhlik yapmış olması mümkün gözükmemektedir⁷⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî, şeyhi Molla Ahmed el-Halvetî'nin vefatı üzerine kardeşi Murad Bey'in kendisine tevdi ettiği üç bin altın ile şeyhi Molla Ahmed el-Halvetî'nin mezarını yaptırmış, mezarın yanına da bir cami inşa ettirmiştir. Ayrıca inşa edilen caminin etrafına da Halvethâne ve müridler için hücreler yaptırmıştır. Şâh Velî, kardeşi Murad Bey'in de telkiniyle inşa edilen caminin batı tarafındaki hücrede i'tikafa çekilmiştir. Şâh Velî'nin uzlet hayatı kendi deyimiyle yaklaşık yedi-sekiz yıl sürmüştür⁷⁹. Şâh Velî'nin kardeşi Murad Bey tarafından inşa ettirilen caminin adı Salâhiye Camii'dir. Bundan üç yıl sonra ise Bedriyye adında bir mescid daha yaptırılmıştır⁸⁰. Şâh Velî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde bu iki cami ile ilgili bilgi vermektedir:

Murād Beg idi adı ol cüvān-merd
Sehāda mişl olmaz aña bir ferd (1343.)

Binā itdi Şalāhiyye'yi ol Hān
Bu Bedriyye'den evvel üç yıl ey cān (1344.)

Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Camileri* adlı eserinde Şâh Velî tarafından Salâhiye mescidini genişleterek cami haline getirildiği bilgisini vermektedir⁸¹. Cemil Cahit Güzelbey, Şâh Velî'nin babası Mehmet Bey'in vakfiyesinde yer alan bilgilere dayanarak Şâh Velî'nin, babasının vakıfla bıraktığı mallardan yararlanarak kardeşi Murad Bey'in yaptırdığı mescidi cami haline getirdiği bilgisini vermektedir⁸². Etrafında birçok hücre ve tekke bulunan Selâhiye (Sâlihiye) veya Yukarı Şeyh Camii

⁷⁸ Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî, *Gunyetü's-Sâlikîn*, vr. 1/a-1/b.

⁷⁹ Şâh Velî Ayıntâbî, *er-Rihletü's-Seniyye*, vr. 11/b.

⁸⁰ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, Gaziantep 1984, s. 148; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1946, c. II, s. 510.

⁸¹ Günümüzde Şâhveli Camii olarak bilinen caminin asıl adı Salâhiye'dir. Söz konusu cami Şâh Velî mahallesinde bulunup Kurbumolla, Şeyh Camii veya Salihiyye Camii adlarıyla anılmaktadır. Şahveli Camii ile ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Cahit Güzelbey, *a.g.e.*, s. 148-154.

⁸² Cemil Cahit Güzelbey, *a.g.e.*, s. 148-150.

1920 yılında Gaziantep harbinde tamamen yıkılıp harab olmuştur⁸³. Caminin yıkılışından 29 yıl sonra Şâh Velî'nin torunlarından Yakup Fehmi Eren tarafından cami yeniden yaptırılmıştır. Caminin ikinci kurucusu olarak kabul edilen Yakup Fehmi Eren Şâh Velî'nin mezarını da yaptırmıştır. Mezarın ayak ucunda “*Hüve'l-Bâkî el-Fâtîha yâ Hazret-i Şâh Velî*” yazılıdır. Mezarın taban taşında ise Yakup Fehmi Eren tarafından yazıldığı tahmin edilen şu dizeler yazılıdır:⁸⁴

Şâhvelî medresede şerî'atta
İrşad ederdi evlatlarını hakîkatta
Böyle buldu Hakk'ı marifette.

Şâh Velî'nin ahfâdından olan Abdullah Daleren'in Gaziantep Savunması'nda tamamen harap olan Salâhiye Camii'nin yıkıntıları arasından bularak muhafaza altına aldığı kitabe Şakir Sabri Yener tarafından okunarak Gaziantep Kitabeleri isimli kitabında söz konusu kitabenin açıklaması yapılmıştır⁸⁵. Şakir Sabri, Antep-Fransız harbinde harap olan ve daha sonra Şâh Velî'nin ahfâdından Abdullah Daleren'in caminin yıkıntıları arasından bulup sakladığı kitabeyi okuyarak kitabe hakkında kısa bir izahat kaleme almıştır⁸⁶. Cemil Cahit Güzelbey söz konusu kitabenin camiye sonradan bir sofa eklenmesi sırasında yazıldığını ve kitabenin son dizesinin ebced hesabıyla 1046/1637 tarihinin çıktığı bilgisini vermektedir⁸⁷. Kitabede ye alan şiir şu şekildedir:

Mürşid-i ehl-i tarîkat Şeyh-i ekmele Şâh Velî
Himmet-ile kıldı ihyâ bir sofa ol merd-i râh

Meclis-i zikr-i Hudâ'ya oldu mülhem tarihi
Dikleş evvânile buldu zîbini beyt-i ilâh⁸⁸

⁸³ Cemil Cahit Güzelbey, “*Ziyaretler ve Meşhur Şeyhler-Şahveli*”, **Başpınar Dergisi**, Gaziantep 1941, S. 23, s. 6; Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep Camileri Tarihi**, s. 153.

⁸⁴ Cemil Cahit Güzelbey, aynı yer.

⁸⁵ Şakir Sabri Yener, **Gaziantep Kitabeleri**, Gaziantep 1999, s. 33-34.

⁸⁶ Şakir Sabri Yener, aynı yer.

⁸⁷ Cemil Cahit Güzelbey, “*Ziyaretler ve meşhur Şeyhler-Şahveli*”, **Başpınar Dergisi**, Gaziantep 1941, S. 24, s. 12.

⁸⁸ Şakir Sabri Yener, **a.g.e.**, s. 33. Kitabede şeyh-i ekmele terkinin geçmesi ve kitabenin son dizesinin ebced hesabıyla 1046 yılını göstermesi söz konusu kitabenin Şâh Velî'nin vefatından sonra camiye bir sofa ekleme faaliyetinden sonra yazılmış olacağı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep**

Şâh Velî Ayıntâbî, şeyhi Molla Ahmed el-Halvetî'nin vefatından sonra bir müddet Antep'te irşada devam etmiştir. Ancak *er-Rihletü's-Seniyye* adlı eserinde "...ve'l-hâsıl ba'zı husûs mâni' olup emr olunan irşâd murâd üzere olmadı. Fakîr dahi istihâre eyledüm. Bes sefer işâreti göründi... ya'ni takdîr-i ilâhî bu fikri ilkâ eyledüm ki fi't-tarîk ihvân-ı cedîde lâzımdur ki... Medîne-i Ayıntap'dan Rûm'a ve Bağdâd'a ve Şâm'a ve Kudus-i Şerîf'e misâfir olduk... fî seneti ihdâ ve elfin Ayıntab'dan hicret idiüp mahrûsa-i Haleb'de..." şeklindeki ifadelerinden Şâh Velî'nin Antep'ten Halep'e geçtiği, bir müddet burada ikamet ettiği ve irşad vazifeni ifa ettiği anlaşılmaktadır⁸⁹. Şâh Velî Ayıntâbî, Rabûlevvel ayının başlarında 1001/Aralık 1592 senesinde Halep'e hicret etmiştir⁹⁰. *Rihletü's-Seniyye* adlı eserini de yine Rabûlâhir ayının ortalarında 1001/Ocak 1593'te yazdığı⁹¹ göz önüne alındığında adı geçen eserini Halep'te kaldığı süre zarfında yazdığı anlaşılmaktadır.

Şâh Velî'nin vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin* isimli eserinde⁹²; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde⁹³ ve Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde⁹⁴ Şâh Velî'nin 1000/1592'de vefat ettiğini kaydetmişlerdir. Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Rihletü's-Seniyye* adlı eserini 1001/Ocak 1593'te⁹⁵, *Etvâr-ı Seb'a* isimli eserini de Rabûlevvel 1006/Ekim 1597⁹⁶ yılında yazdığı, yine *Etvâr-ı Seb'a* isimli eserinde şeyhi Molla Ahmed el-Halvetî'den almış olduğu icazetle 18 yıldır hizmete devam ettiği⁹⁷ göz önüne alındığında Şâh Velî 1006/1597 tarihinde hayattadır⁹⁸.

Camileri Tarihi, s. 153; Şakir Sabri Yener, **a.g.e.**, s. 33-34; Cemil Cahit Güzelbey, "Ziyaretler ve meşhur Şeyhler- Şahveli", **Başpınar Dergisi**, Gaziantep 1941, S. 24, s. 12.

⁸⁹ Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 12/a-12/b.

⁹⁰ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 12/b.

⁹¹ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 1/b.

⁹² Bağdatlı İsmail Paşa, **a.g.e.**, c. II, s. 501.

⁹³ Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi**, (haz. Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz), Ankara 2000, c.I, 97.

⁹⁴ Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, c. III, s. 409.

⁹⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 1/b.

⁹⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 66/a.

⁹⁷ Molla Ahmed el-Halvetî'nin vefatı 987/1579 tarihi civarındadır. Şâh Velî'nin şeyhinden aldığı icazetle 18 yıldır hizmete devam ediyor olması da *Etvâr-ı Seb'a*'nın yazılış tarihine 1006/1597 denk gelmektedir. Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 66/a.

Şâh Velî'nin ahfâdından Abdullah Kaya Daleren'in Cemil Cahit Güzelbey'e gösterdiği Şâh Velî vakfiyesi Şakir Sabri Yener tarafından Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiş olan bu vakfiyenin Şâh Velî tarafından tanzim edildiği ve 1007/1598 tarihini taşıdığı tespit edilmiştir⁹⁹. Bu bilgiye dayanarak 1007/1598 tarihinde Şâh Velî'nin hayatta olduğunu öğreniyoruz. Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* isimli eserinde Şâh Velî Ayıntâbî'nin 1013/1604 tarihinde vefat ettiğini kaydetmiştir¹⁰⁰. Mehmet Süreyyâ'nın kaydettiği vefat tarihi ile biyografik kaynaklarda verilen vefat tarihleri arasında yaklaşık 13 yıl gibi bir fark ortaya çıkmaktadır. Şâh Velî Ayıntâbî'nin vefat tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamamış olsak da onun 1006/1597 tarihinde eser telif ettiği göz önüne alındığında daha ileri bir tarihte vefat etmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'de kaydettiği 1013/1604 tarihinin Şâh Velî'nin vefat tarihine en yakın tarih olması eldeki mevcut bilgilere göre daha uygun gözükmektedir.

2. Şahsiyeti

Şâh Velî Ayıntâbî, Halvetî tarîkatına mensup mutasavvıf bir şairdir. Şâh Velî, telif ettiği eserlerinde kendi hayatı ile ilgili verdiği bilgilerde Halvetî tarîkatına mensup olduğunu sıkça vurgulamaktadır. Müridlerine bir vasiyyetnâme olarak yazdığı *er-Rihletü's-Seniyye* adlı eserinde kendisi ve mensubu olduğu tarîkatı ile ilgili tafsilatlı bilgiler vermektedir¹⁰¹. Sadettin Nüzhet Ergun'un da belirttiği gibi, mutad tahsilini tamamladıktan sonra memuriyet hayatına atılan Şâh Velî makam sevdasından vazgeçerek Halvetî tarîkatının tanınmış şeyhlerinden Yakup b.

⁹⁸ Şâh Velî'nin *Etvâr-ı Seb'a* isimli eserinin baş tarafına düşülen bir notta (vr. 56/b) Şâh Velî'nin vefatı 1006/1597 olarak kaydedilmiştir. Bu not, Şâh Velî'yi tanıyan veya vefat tarihini kesin olarak bilen bir kişi tarafından yazılmış olabileceği gibi, eserin telif tarihini, Şâh Velî'nin vefat tarihi zanneden bir okuyucu tarafından yazılmış da olabilir. Ancak, Şâh Velî'nin eserini Rabûlevvel 1006/ Ekim 1597 tarihinde (vr. 66/a) yazdığını açıkça belirtmiş olması, Şâh Velî'nin 1006/1597 tarihinde hayatta olduğunu göstermektedir.

⁹⁹ Vakfiyede geçen hususlar Cemil Cahit Güzelbey tarafından *Başpınar Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Bkz. Cemil Cahit Güzelbey, "Ziyaretler ve Meşhur Şeyhler-Şahveli", **Başpınar Dergisi**, Gaziantep (Şubat) 1941, S. 24, s. 12-13; Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep Evliyalari**, s. 82-83.

¹⁰⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye*, İstanbul 1308, c. 4, s. 610.

¹⁰¹ Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, *er-Rihletü's-Seniyye*, vr. 1/b-17/b.

Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye intisap etmiştir¹⁰². Şâh Velî, *er-Rihletü's-Seniyye* isimli eserinde tarîkâta yönelişini "...ya'ni şükür ve hamd ol Allah'a kim fikr-i dünyâ ile şu vâdî-i kalb-i mugayyer iken aşk yoluna hem-nişîn idiüp tâ ol vâdîde bu nesîm-i seher ismüñ ile tâc-ı devlet ki başda mahdûm iken tahte'l-akdâm bes fukarâ-i tarîkîne hâdim eyledi..." şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir¹⁰³.

Şâh Velî Ayıntâbî, mutasavvıf bir şair olmasının yanında mensubu olduğu Halvetî tarîkatının Cemâliye şubesine¹⁰⁴ bağlı bulunan Şeyh Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî ve Mella Ahmed el-Halvetî'nin yaklaşık 30 sene boyunca hizmetinde bulunmuş ve şeyhlerinin vefatı üzerine 987/1579 yılında şeyhlik makamına geçmiştir¹⁰⁵. Küçüklüğünden itibaren kendi deyimiyle ahiret hizmetlerine yönelen Şâh Velî, kardeşinin yardımı ile yaptırılan Salâhiye Camii'nin çevresine de Halvethâne ve müridlerin kalmaları için hücreler inşa ettirmiştir. Kendisi de bu camide defalarca itikâfa girmiş ve yaklaşık yedi yıl boyunca yine aynı camide halktan uzak bir şekilde uzlet hayatı yaşamıştır¹⁰⁶.

Şâh Velî Ayıntâbî, eserlerini tasavvufî hakîkatleri anlatmak için yazmıştır diyebiliriz. Manzûm ve mensur eserlerinde hemen her fırsatta dini ve tasavvufî hakîkatleri anlatmaya çalıştığını görmekteyiz. Şâh Velî, eserlerinde özellikle yedi tavrın anlatımına yer ayırmaktadır. *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde bir bölümü yedi tavrı anlatmak için ayıran¹⁰⁷ Şâh Velî, ayrıca *Etvâr-ı Seb'a* adında müstakil mensur bir eser de telif etmiştir¹⁰⁸.

Şâh Velî, tasavvufî kişiliği ile halk arasında tanınmış bir şahsiyettir. Tasavvufî hakîkatleri anlatan eserler telif etmesinin yanında şeyhlik makamına

¹⁰² Sadettin Nüzhet Ergun, **a.g.e.**, c. II, s. 510.

¹⁰³ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 1/b.

¹⁰⁴ Halvetiyye'nin Cemâliyye kolunun kurucu Çelebi Halife olarak bilinen Cemâl-i Halvetî'dir. Cemâl-i Halveti ve Cemâliyye ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "*Cemâl-i Halvetî*", **DİA**, İstanbul 1993, c. VII, s. 302-303; Reşat Öngören, **Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İstanbul 2003, s. 42-54; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 62-72.

¹⁰⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 12/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 66/a.

¹⁰⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 11/b.

¹⁰⁷ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, 42/b-54/a.

¹⁰⁸ Halvetî şairlerde *Etvâr-ı Seb'a* yazma geleneği ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 206.

geçmiş olması da onun halk arasında daha çok tanınmasını sağlamıştır. Hakkında yazılan biyografilerde Şâh Velî hakkında çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyâları* adlı kitabında ve *Başpınar Dergisinin* 21, 22, 23 ve 24. sayılarında hayat hikayesini anlattığı Şâh Velî ile ilgili halk arasında anlatılan çeşitli rivayetlere yer vermiş, bu tür rivayetlerin birer efsane olduğu bilinse de halka malolmuş kişiler hakkında bu tür hikayelerin anlatılageldiğini belirtmektedir¹⁰⁹.

Şâh Velî Ayıntâbî, kadersi Murad Bey'in inşa ettirdiği mescidi genişletmiş, caminin etrafında bulunan hücreler yaptırmış ve bu yapıların yararına kullanılmak üzere çeşitli yerlerde bulunan mallarını adamış hayırsever bir kişidir¹¹⁰. Şâh Velî'nin kişiliği ile ilgili diğer önemli bir husus, onun rüyaya ve istihâreye önem vermesi, gördüğü rüyaları kendince yorumlayıp bu yorum üzerine hareket etmesi ve gördüğü rüyaların bir kısmını eserlerine konu edinmesidir. *Risâletü'l-Bedriyye* isimli manzûm eserinde rüyasında gördüğü bir pîri Cemâl-i Halvetî'ye benzetmiş ve ona karşı ayrı bir iştîyak duymaya başlamış ve sonunda *Risâletü'l-Bedriyye*'yi yazmaya karar vermiştir¹¹¹. Şâh Velî, *er-Rihletü's-Seniyye* adlı eserinde verdiği bilgiye göre, istihârede kendisi için Haleb'e yolculuk yapması gerektiği sonucunu çıkararak bir süreliğine Antep'ten Haleb'e geçmiştir¹¹².

Şâh Velî, *er-rihletü's-Seniyye* isimli eserinde Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü, ashabla birlikte Hz. Peygamber'in huzurunda toplandıklarını, Hz. Bilâl-i Habeşî'nin ezan okumaya yöneldiği esnada Hz. Peygamber'in Bilâl-i Habeşî'ye durmasını söyledikten sonra “...*Ol şâh-ı levlâk aleyhi's-selâm... bu hakîre müteveccih olup dahi kum fe-ezzin buyurdular, tâ bir şevkle minâreye çıkup ezân okudum. Ba'de'n-nüzûl bir dahi işâret olunup ikâmet eyledim. Rasûl aleyhi's-selâm*

¹⁰⁹ Şâh Velî Ayıntâbî hakkında halk arasında anlatılan bu hikayeler içindeki tarihi olayların gerçekleşme zamanı göz önüne alındığında bu hikayelerin Şâh Velî Ayıntâbî'nin torunu Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî hakkında anlatılıyor olabileceği muhtemeldir. Söz konusu hikayeler ile ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep Evliyâları**, s. 78-86; Cemil Cahit Güzelbey, “*Ziyaretler ve Meşhur Şeyhler-Şahveli*”, **Başpınar Dergisi**, Gaziantep (Teşrîn-i Sâni)1940, Yıl: 2, S. 21, s. 8-9.

¹¹⁰ Bkz. Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep Camileri Tarihi**, s. 151.

¹¹¹ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 20/a-21/a.

¹¹² Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, vr. 11/b.

imâmet idüp ikinci namâzını kılduk...” şeklinde devam eden rüyasını anlatmaktadır¹¹³.

Şâh Velî, eserlerini tasavvufî hakikatleri anlatma gayesi ile yazmış olduğundan eserlerinin hemen her yerinde ayet ve hadislere yer vermiştir. Diğer yandan hem Halvetî tarîkatı büyüklerinin hem de erken dönem meşhur mutasavvıfların sözlerini eserlerinde yer vermektedir. Cemâl-i Halvetî'nin bir beytini eserine taşıdığı gibi Cüneyd-i Bağdâdî'nin de bir sözünü taşımayı ihmal etmemiştir¹¹⁴.

Şiirlerinde didaktik bir üslup kullanan Şâh Velî, halka ve müridlerine tasavvufî hakikatleri anlatmak için dînî ve tasavvufî mefhumlarla örülmüş bir dil kullanmaktadır. Şiirlerinde her ne kadar Arapça ve Farsça kavram ve terkipler bulunsa da eserinde Eski Anadolu Türkçesi kelimelere de rastlamak mümkündür.

Şâh Velî Ayıntâbî, bazı biyografik eserlerde¹¹⁵ tarîkat erbâbı bir mutasavvıf ve aynı zamanda eser telif eden bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinde dînî ve tasavvufî hususları ustalıkla yoğuran Şâh Velî Ayıntâbî, şekil kaygısından çok vermek istediği mesaj ve gerçekleştirmek istediği amaç için şiir yazmış mutasavvıf bir şairdir diyebiliriz. Telif ettiği eserler her ne kadar Halvetî tarîkatı ile ilgili gözüксе de özellikle manzûm eseri olan *Risâletü'l-Bedriyye* adlı dînî-tasavvufî mesnevîsi ana kavramlarının manzûm bir şekilde işlendiği önemli bir eserdir.

3. Eserleri

3.1. er-Rihletü's-Seniyye

Şâh Velî Ayıntâbî'nin *er-rihletü's-Seniyye ve'l-Vasıyyetü'l-Behiyye li'l-fukarâi'l-Halvetiyye* adlı mensur eseri¹¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Bölümü 3188/1 numarada 1a-17b varakları arasında bulunmaktadır. Eser,

¹¹³ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 6/b.

¹¹⁴ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 18/a; Şâh Velî Ayıntâbî, **er-Rihletü's-Seniyye**, 14/b.

¹¹⁵ Bkz. Mehmed Süreyyâ, **a.g.e.**, c. IV, s. 610; Bursalı Mehmed Tâhir, **a.g.e.**, c. I, s. 97; Bağdatlı İsmail Paşa, **a.g.e.**, c. II, s. 501.

¹¹⁶ Şâh Velî Ayıntâbî'nin bu eseri ile ilgili Ali Öztürk'ün yaptığı çalışma devam etmektedir.

1001/1593 yılında Şâh Velî Ayıntâbî tarafından yazılmıştır¹¹⁷. Eser, müridlere bir vasiyyetnâme şeklinde kaleme alınmış olsa da bir nevî Şâh Velî'nin otobiyografisidir. Müellif, eserin başında Allah'a hamd edip tarîkate girişini kısaca anlattıktan sonra eseri yazdığı tarih ile ilgili bilgi vermektedir.

Şâh Velî Ayıntâbî, *er-Rihletü's-Seniyye*'de ailesi ve şeyhleri hakkında bilgiler verdikten sonra doğumunu ve Maraş'tan Antep'e taşınma hikayelerini anlatmaktadır. Ailece Antep'e yerleştikten sonra Molla Abbas vasıtası ile daha sonra 9 yıl boyunca hizmetinde bulunacağı şeyhi olan Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî ile olan tanışmalarını anlatan Şâh Velî, sonraki şeyhi Mella Ahmed el-Halvetî' ile olan münasebetleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Kardeşi Murad Bey'in Mella Ahmed el-Halvetî'nin mezarı yanına bir cami ve caminin çevresine de Halvethâne inşa ettirdiği bilgisini vermektedir. Bir istihâre sonucu Antep'ten ayrılıp Bağdat, Şam, Kudüs gibi şehirlerde dolaşıp en sonunda Halep'e geldiğini belirten Şâh Velî, burada tarîkat erbâbı kimselerle tanıştıkları bilgisini vermektedir. Burada Türk ve Arap tarîkat mensuplarına bir nevî vasiyyetini aktaran Şâh Velî, kendisinin vefatından sonra yerine geçmesi gereken şeyhin vasfılarını saymaktadır.

Eserinde Cemâl-i Halvetî'nin sözlerine de yer veren Şâh Velî, nefsin mertebelerinden ve bunlara karşılık gelen seyirlerden kısaca bahsetmektedir. Eserin tamamı mensur olmakla birlikte araya konu ile ilgili beyitler ve müfredler serpiştirilmiştir.

Er-Rihletü's-Seniyye, Şâh Velî'nin kısa bir hayat hikayesini, şeyhlerini ve şeyhleri ile arasında geçen olayları içermektedir. *Er-Rihletü's-Seniyye*'nin Şâh Velî Ayıntâbî'nin bir nevî otobiyografisi niteliği taşıması onun hayatı ve şeyhleri hakkında bize doğrudan kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

3.2. Etvâr-ı Seb'a

Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Etvâr-ı Seb'a* isimli eseri Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü 827/7 numarada 56b-68a varakları arasında bulunmaktadır. Eser, Şâh Velî'nin kendi verdiği bilgilere göre 1006/1597 yılında yazılmıştır. Şâh Velî ve eserleri ile ilgili bilgi veren kaynaklarda *Etvâr-ı Seb'a* ile ilgili herhangi bir

¹¹⁷ Şâh Velî Ayıntâbî, a.g.e., vr. 1/b.

bilgi mevcut olmamakla birlikte Ali Öztürk'ün, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf* isimli eserinde Şâh Velî'nin *Etvâr-ı Seb'a*'sı ile ilgili malûmat verilmektedir¹¹⁸.

Eserin baş kısmına (vr.56/b) sonradan düşülen bir notta Şâh Velî'nin vefatının H. 1006 olduğu kaydedilmiştir. Bu not, Şâh Velî'yi tanıyan ve onun vefat tarihini bilen bir kişi tarafından yazılmış olabileceği gibi, eserin telif tarihini müellifin vefat tarihi zanneden bir okuyucu tarafından da yazılmış olabilir. Nitekim *Etvâr-ı Seb'a*'da (vr. 66/a) Şâh Velî, eserini 1006/1597 yılında yazdığı bilgisini vermektedir. Eserinin baş kısmında şeyhi Yakup el-Ayıntâbî ve Mella Ahmed el-Halvetî ile tanışmalarını ve şeyhlerinin hizmetine girişini anlatmaktadır.

Şâh Velî, *Etvâr-ı Seb'a*'da nefsin yedi mertebesini (nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i marziye ve nefs-i kâmile) ve bunlara karşılık gelen makam ve seyirleri tavrılar halinde açıklamıştır. Har tavrın sonuna da konu ile ilgili bir veya birkaç beyit yerleştirip bazılarını da şerh etmiştir. Daha sonra ise konu ile ilgili hadis ve ayet zikredilerek tasavvufî kavramların açıklaması yapılmaktadır.

3.3. el-Kevâkibü'l-Muzî'e

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü 2022/1 numarada 1a-14a varakları arasında yer alan *el-Kevâkibü'l-Muzî'e fi't-tarîkati'l-Muhammediyye* isimli eser Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye* isimli manzûm eserinden önce aynı ciltte yer alan bir eserdir. Eserin baş kısmında yer alan Arapça girişte eserin ve müellifin adı zikredilmektedir. Eser isminin altında "*Te'lîfü'l-abdi'l-fakîr ila'llâhi te'âlâ hâdimü'l-fukarâ Şâh Velî el-Halvetî b. Muhammed Bey b. Kabâ Nâibel-Askerî*" ifadesi ile müellifin kimliği hakkında bilgi verilmektedir. Müellif hakkında verilen bilgiden hemen sonra birbirini takip eden iki müfred yer almaktadır. Bu müfredler şu şekildedir:

Şubh-ı dâniş toğdı çün tolundı dost
Bilmeklik bilindiye bulundı dost.

¹¹⁸ Bkz. Ali Öztürk, *a.g.e.*, s. 100.

Dersini kıldı tamām pür yaluñuz kâf oquyan
İrmedi sırrına anuñ keşf keşşâf oquyan.

Eserin girişinde Arapça açıklamadan sonra Şâh Velî Ayıntâbî (vr. 2/a), H. 956 tarihinde şeyhi Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye intisap ettiği bilgisini vermektedir. Daha sonra tarîkata girmenin öneminden bahseden Şâh Velî, hadislere dayandırarak bir mürşide tabi olmanın lüzumunu vurgulamaktadır. Ayet ve hadislerin ışığında tarîkatın gerekliliğini, mürşide tabi olmanın elzem olduğunu belirten Şâh Velî, rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü (vr. 4/a) ve Hz. Peygamber'in kendisin okuması için bir mektup uzattığını anlatmaktadır. Bu mektupta da Hz. Ebûbekir, Hz. Ali, Veyse'l-Kârânî ile ilgili Hz. Peygamber'in sözlerini gördüğünü belirtmektedir.

Eserde, beşâretü'l-ülâ (birinci beşâret) ile başlayıp beşâretü's-sânî (ikinci beşâret) ve beşâretü's-sâlis (üçüncü beşâret) şeklinde ilkinden başlayarak Veyse'l-Kârânî ile ilgili hadis yazılıp daha sonra tasavvufî açıklaması yapılmış ve işaret ettiği hususlar vurgulanmıştır. Veyse'l-Kârânî'nin Hz. Peygamber'i dünya gözüyle görmediği halde O'na duyduğu sevgi ve bağlılığın neticesi olarak Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olması anlatılmaktadır. Benzer şekilde Hz. Ebûbekir ve Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber tarafından övülen vasıfları anlatılıp tasavvufî konuların açıklaması yapılmaktadır.

Eserin sonunda, 995/1587 yılında III. Murad zamanında yazıldığı bilgisi ile birlikte üç bölümden oluştuğu vurgulanmıştır. Şâh Velî, hâtîme bölümünde eserine aynı zamanda Risâletü'l-Usûliyye adını vermektedir.

3.4. “Gelsün” Redifli Kasîde

“Gelsün” Redifli Kasîde, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü 2022/3 numarada *Risâletü'l-Bedriyye*'den hemen sonra aynı ciltte yer almaktadır. Kasîde, 1000/1591 tarihinde, *Risâletü'l-Bedriyye*'nin de müstensihî olan Mehmed b. Hâc Halîfe b. Ömer el-Berîyy el-Ayıntâbî tarafından istinsah edilmiştir. Kasîde, 36 beyitten ibaret olup hezec bahrinin *mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün* kalıbı ile yazılmıştır.

Kasîdenin başında Arapça bir açıklama yer almaktadır. Besmele, hamd ve salavattan sonra kasîdenin Hz. Peygamber'den rivayet edilen yedi hadisi konu edildiği belirtilip söz konusu yedi hadisin şerhi yapılmıştır. Kasîdenin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

Fağirlik şeb külâhın   ışk elinden bes diyen gelsün
Nedür şeb sâ'il olana sevâdü'l-vech diyen gelsün¹¹⁹

...

Vücûdun dâğına diye ki şor ki “*yevme yünfağ*” bes
Aña şekk idene “*lâ raybe fî hi*” di “*hüden*” gelsün¹²⁰

3.5. Risâltü'l-Bedriyye

Bu eser çalışmamızın konusunu teşkil ettiğinden ve ileriki bölümlerde geniş bir şekilde ele alınacağından burada tanıtımı yapılmamaktadır.

¹¹⁹ Şâh Velî Ayıntâbî, **Gelsün Redifli Kasîde**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nu: 2022/3, vr. 77/b.

¹²⁰ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 80/b.

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN MUHTEVASI ve DÎNÎ-TASAVVUFÎ TAHLİLİ

A. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN MUHTEVÂSİ

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'nin baş kısmında yer alan Arapça mensur açıklamada eserin muhtevası ile ilgili bilgi vermektedir. Şâh Velî, kitabın üç bölümden (fasıl) oluştuğunu, birinci bölümün müridlere (tâlibîn) gerekli olan yirmi şartın, ikinci bölümün etvâr-ı kulûb (kalblerin tavırları) ve ahvâl-i nüfusun (nefsin halleri), üçüncü bölümün ise mürşidlere gerekli olan yirmi şartın açıklanmasından oluştuğunu belirtmiştir¹.

Eserin üç ana bölümden oluştuğu belirtilmekle birlikte söz konusu bu üç bölümden önce ve sonra ayrı başlıklar halinde başka manzûmeler de yer almaktadır. Ancak söz konusu manzûmelerin içeriği üç ana bölümde anlatılmak istenen düşünce ile farklılık arz etmemektedir.

Şâh Velî, eserine Allah'ın en güzel isimlerinden olan “Evvel” ismini anarak ve yine Allah'a hamd ederek (tahmîd) başlamaktadır. Hemen ardından da tasavvufta “ümmehâtü'l-esmâ”² şeklinde nitelenen, Allah'ın “Evvel” ismine ilave olarak “Âhir”, “Zâhir” ve “Bâtın” isimlerini ve bu isimlerin tecellîlerini zikretmektedir. Daha sonra kendisi ve ailesi ile ilgili bilgiler veren Şâh Velî, “Der Beyân-ı Na't-ı Pirân” başlığı altında şeyhlerinden ve Seyyid Yahyâ Şîrvânî vasıtasıyla Hz. Ali'ye kadar ulaşan silsilesi hakkında bilgiler vermektedir. “Der Beyân-ı Sebebi't-Tahrîr” bölümünde ise gördüğü rüyanın etkisi ve rüyasında gördüğü Cemâl-i Halvetî'ye³ karşı duyduğu iştîyak ile eserini yazmaya karar verdiğini belirten Şâh Velî Ayıntâbî, “Der Beyân-ı Na'tı'ş-Şurû” başlığı altındaki kısa bölümde de aruzu görmediğini

¹ Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*, vr. 14/a.

² Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 68.

³ Çelebi Halîfe olarak da tanınan Halvetî tarikatı Cemâliyye şubesinin kurucusudur. Hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf b. Yakup, *a.g.e.*, s. 16-32; Mehmet Serhan Tayşi, “*Cemâl-i Halvetî*”, *DİA*, İstanbul 1993, c. VII. ss. 302-303.

ancak uluların katında özrünün kabul edileceği beklentisi ve inancı içinde olduğunu dile getirmektedir.

“Der Beyân-ı Na’tı’r-Refik” başlığı altında kişinin öncelikle bir tarîkate yönelmesi gerektiğini vurgulayan Şâh Velî Ayıntâbî, mürşide tâbi olmanın mürid için elzem olduğunu, mürşidin bir müride klavuzluk edeceğini ancak şeyhin de şerî’at ile amel etmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Mürşidliğin babadan oğula geçen bir müessese olmadığını belirten Şâh Velî, buna örnek olarak da Hz. Peygamber’in “Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak kalbinize ve işlediklerinize bakar.”⁴ hadisini örnek gösterip hilafetin Hz. Peygamber’in soyundan devam etmediğini ve hiçbir halifenin oğlunun da hilafete geçmediği örneğini vererek efdaliyyetin esas olduğunu vurgulamıştır.

Risâletü’l-Bedriyye’nin birinci bölümünde (23a-42b) ilim talebeleri için gerekli olan yirmi şart birer başlık altında manzûm olarak açıklanmış ve açıklanan her maddenin bitiminde konu ile ilgili bir ayet veya hadis zikredilerek diğer maddeye geçilmiştir. Şâh Velî’nin tâliblere (mürid) öğrenmelerini tavsiye ettiği yirmi şart sırasıyla şunlardır: Tevbe, Sıdk, İtikad, İlim, Tecerrüd (Tecrid), Teslim, Zühd, Sabır, Mücâhede, Azâim (Azîmetler), Şecaat, Sehâvet, Kerâmet, Rıza, Tevekkül, Melâmet, Akl-ı Maâş (Ahiret işlerini tedbir, önemseme ve azaların Allah yolunda kullanılması), Edep, Hüsn-i hulk (güzel ahlâk) ve Tefvîz (Bütün işlerin Allah’a havale edilmesi ve Allah’tan gelen her şeyi gönül hoşluğu ile karşılama).

İkinci bölümde (42b-54a) Şâh Velî Ayıntâbî’nin ifadesiyle “Kur’ân’da zikredilen yedi tavrın” (etvâr-ı seb’anın) açıklaması yer almaktadır. Şâh Velî, bu bölümde nefsin yedi mertebesini (nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i marziyye ve nefs-i kâmile) ve bu mertebelere karşılık gelen seyr (seyr-i ilallah, seyr-i lillah, seyr-i alallah, seyr-i maallah, seyr-i fillah, seyr-i anillah ve seyr-i billah) ve hâlleri anlatmıştır.

Üçüncü bölümde ise (54a-66b) kâmil mürşidlere gerekli olan yedi vasıta (esbâb-ı seb’a) açıklanmıştır. Şâh Velî’nin açıkladığı bu yedi vasıta şunlardır: Asâ, Sünnet, Seccade, Kemer, Rida, Siyah imâme ve Hırkadır.

⁴ İbn Mâce, **Kanâat**, 4133.

Eser, üç ana bölümden sonra müşid ve müridlere nasihatnâme özelliği taşıyan bir manzûme ile devam etmektedir. Bu manzûmeden sonra “Kasîdetü fî Beyâni’l-Işk” adında, “Işk elinden” redifli bir kasîde yer almaktadır. “Işk elinden” redifli kasîdede özellikle Allah’ın kahr tecellîsine vurgu yapılmakta, çeşitli belâ ve musibetlerle sınanan peygamberlerin ve velîlerin bu durumda takındıkları tavır anlatılmaktadır.

Şâh Velî Ayıntâbî, kasîdenin ardından *Risâletü’l-Bedriyye*’yi kardeşi Murad Bey’in inşa ettirdiği Salâhiyye Camii’nde itikafta iken 990’da Ramazan ayında (Ekim 1582) yazdığı bilgisini verdikten sonra ailesi, kardeşi, ve tüm mü’minler için Allah’a dua etmektedir. Eser, kısa bir münacât ile son bulmaktadır. Eserin sonunda (77a) müstensihin kimliği ve eserin istinsah tarihi ile ilgili Arapça bir hâtîme vardır.

B. RİSÂLETÜ’L-BEDRİYYE’NİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Şâh Velî Ayıntâbî’nin *Risâletü’l-Bedriyye* adlı mesnevîsi Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü, 2022/2 numara ve (14/a-77/a) varakları arasında bulunmaktadır. *Risâletü’l-Bedriyye*’nin, yaptığımız kütüphane ve katalog taramalarında başka bir nüshasına rastlayamadık. Eser, Mehmed b. el-Hâc Halîfe tarafından 1000/1591 yılında istinsah edilmiştir⁵. Eserin tam adı, kitabın başında yer alan Arapça mensur açıklamada *Kitâbü’r-Risâleti’l-Bedriyyeti fî Beyâni Tarîkati’l-Marziyyeti* şeklinde kaydedilmiştir⁶. Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü’l-Bedriyye*’yi 990 yılının Ramazan ayında (Ekim-1582) Antep’in Salâhiyye Camii’nde itikafta iken tamamlamıştır⁷.

Risâletü’l-Bedriyye, eserin son kısmında yer alan (69a-72b) “Işk elinden” redifli kasîde hâriç tamamı mesnevî nazım biçiminde yazılmıştır. Eserde biri, *mefâ’îlün / mefâ’îlün / fe’ûlün* diğeri de *fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün* olmak üzere iki kalıp kullanılmıştır. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eserlerin genelde baştan sona bir tek kalıp ile yazıldığı görülse de Şâh Velî Ayıntâbî’nin *Risâletü’l-Bedriyye* adlı eseri

⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, a.g.e., vr. 77/a.

⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, a.g.e., vr. 14/a.

⁷ Şâh Velî Ayıntâbî, a.g.e., vr. 74/b.

iki ayrı kalıp ile yazılmıştır. Bu uygulama, örnekleri çok olmamakla birlikte, hem İran edebiyatında hem de Türk edebiyatında rastlanmaktadır⁸.

Risâletü'l-Bedriyye'de yer yer vezin hatalarına rastlamaktayız. Vezin hataları genelde Arapça âyet ve hadislerden iktibas yapılan beyitlerde, özel isimlerin ve bu isimlere eklenen sıfatların geçtiği beyitlerde ve anlatılan tasavvufi kavramın önemi daha öncelikli sayılıp veznin ikinci plana atıldığı beyitlerde görülmektedir. Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde medd ve vasıl gibi aheng unsurlarına rastlanmakla birlikte zihaf ve imâle gibi vezin kusurları da oldukça fazladır. Bu sebeple aruz veznini başarılı bir şekilde kullandığı söylenemez. Şâh Velî, eserinde aruz ile ilgili eğitim almadığını ve öğrenmeye de hevesinin olmadığını söylese de bu konuda tevâzu gösterdiğini düşünmekteyiz. Eserinde aruz hataları olmakla birlikte aruz veznine uyan hatasız beyitleri de oldukça fazladır.

Şâh Velî'nin eserinde görülen vezin hatalarının sebebinin aruzu bilmemesinin değil, eserin, mensubu olduğu tarîkatın ve inandığı değerlerin takipçileri tarafından daha iyi anlaşılması maksadıyla didaktik bir tarzda yazılmasından ve öğreticiliği ön plana çıkarmasından kaynaklandığını da düşünmekteyiz.

Tasavvufi içerikli eserlerin, tarîkat mensuplarına tasavvufi esas ve ilkeleri anlatma gayesi ile yazılması dolayısıyla bu eserlerin daha sade bir dille yazıldığı ve sanat kaygısı taşımadığı görülmektedir. Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde didaktik bir üslup ve sade bir dil kullanmıştır. Şâh Velî, Arapça, Farsça kelime ve terkipleri dini-tasavvufi konuların anlatımında kullanmakla birlikte eserinde Eski Anadolu Türkçesi'nde yer alan arkaik kelimeleri de sık sık kullanmaktadır.

Şâh Velî'nin eserinde kullandığı arkaik kelimelerden bazıları şunlardır: Olğıl, tuşağ, yasdanmak, tabşırmaq, giyürmek, başlu, kendüzi, tülüng, tuskürmek, öñdin, nenüñ, görklü.

⁸ Bazı mesnevilerde mesnevinin içine kaside ve gazel dahil edilerek tek bir vezinle yazma kuralına uyulmamıştır. Ayyûkî'nin mesnevisinin çeşitli yerlerine serpiştirdiği on gazeli ile *Varaka vü Gülşah* mesnevisi buna örnek gösterilebilir. 13. yy. şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî *Nüh Sipîhr* adlı mesnevisinin her faslını farklı bir vezinle yazmıştır. Türk edebiyatında ise 15. yy.'da yazılan *Muhammediyye* adlı mesnevinin mefâilün / mefâilün / feülün, fâilâtün / fâilâtün / fâilün ve feülün / feülün / feülün / feül şeklinde üç ayrı vezinle yazıldığı bilinmektedir. (Bkz. Amil Çelebioğlu, **a.g.e.**, s. 158 – 160.)

Risâletü'l-Bedriyye'nin, ihtiva ettiği tasavvufî mefhumların zenginliği ile özelde Halvetî tarîkatı, genelde Tasavvuf edebiyatı; eserde kullanılan arkaik kelimeler bakımından da Türk edebiyatı için kayda değer bir eser olduğunu düşünmekteyiz.

C. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE'NİN DÎNÎ-TASAVVUFÎ TAHLÎLİ

1. DİN

1.1. ALLAH

Allah; kâinatın yegâne yaratıcısının zat ismidir. İsm-i a'zam, ism-i celâl, lafza-i celâldir⁹. Kendisine inanılan ve bağlanılan en yüce varlıktır. Allah, bütün âlemlerin yaratıcısıdır. Hiçbir şeye muhtaç değildir. Tüm eksik sıfatlardan münezzehtir. Ezelî ve ebedîdir. O, tüm varlığın sebebi, Mutlak Varlıktır. Hiçbir şey O'na eş ve denk değildir. Varlığın ve yaratılan her şeyin kaynağı O'dur¹⁰.

Edebiyatımızda Allah'ın birliğini anlatan tevhidler, O'na yakarış ve duaları konu edinen münacatlar önemli bir yer tutmaktadır. Hemen her şair çeşitli nazım şekilleri ile Allah'ı anlatmıştır. Manzûmelerde Kur'ân ve hadislerden iktibaslar yapılarak Allah'ın tecellîlerinden ve sıfatlarından sıkça bahsedilir¹¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, eserinin birçok yerinde Allah'ın isim ve sıfatlarına yer vermiştir. Eserine, Allah'a hamd ederek ve Esmâü'l-Hüsnâ'da yer alan ve Allah'ın En Güzel İsimleri diye nitelendirilen “Evvel” “Âhir” “Zâhir” ve “Bâtın”¹² isimleri ile başlamıştır. Dinî ve tasavvufî şiir geleneğinde mesnevîlerde, şâir ve mutasavvıfların, eserlerine başlarken önce Allah'ın ismini zikrederek veya Allah'a hamd ederek “tahmîd” ile şiire başlamaları gelenek haline gelmiş bir uygulamadır¹³.

“Hüve'l- evvel” didüm “el-ḥamdü li'llāh”

Hüve'l- āḥir yine eş-şükrü li'llāh (01.)

⁹ Bkz. Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul 2005, s. 50.

¹⁰ Allah ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, Mustafa Uzun, Nihad M. Çetin, “Allah”, **DİA**, İstanbul 1989, c. II, s. 471 – 502.

¹¹ Bkz. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul 2000, s. 27-28. Ayrıca edebiyatımızda Allah tasavvuru ile ilgili geniş bilgi için bkz. Amil Çelebioğlu, “*Kültürve Edebiyatımızda Allah*”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul 1998, ss. 93-108; Bilal Kemikli, “*Türk Tasavvuf Şiirinde Allah Tasavvuru*”, **Yeni Türkiye**, Temmuz-Agustos 2000, S. 34, ss. 232-238.

¹² Esmâü'l-Hüsnâlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, “*Esmâ-i Hüsnâ*”, **DİA**, İstanbul 1995, c. XI, s. 404 -418.

¹³ Bkz. İsmail Ünver, “*Mesnevî*”, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, Ankara 1986, S. 415-417, s. 430-564.

Bu âlem, Allah'ın “zâhir” isminin bir tecellîsidir. Yine “bâtın” ismi gereğince de, âlemdeki bazı şeyler gizli ve müphem olabilir. Bu âlem “Evvel” ismiyle başladı, yani varlık âleminin yaratılması ve başlangıcı Allah'ın “evvel” isminin tecellîsidir. O'nun “âhir” ismi gereğince de nihayete erer. “Zâhir” ismi gereği her şey görünür ve bilinir. “Bâtın” ismi gereğince de her şey örtülür. “Evvel” ve “Âhir” hem duruluk, berraklık ve nefsâni özelliklerden ayrılma hem de gizli değildir. Hem belirli olandır hem de bilinmeyendir:

*“Hüve'l- evvel” hüve'l- âhîr mu' ammâ
Hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın müsemmâ (05.)*

Allah'ın isim ve sıfatlarına Esmâü'l-Hüsna denilmektedir. Arapça sıfat tamlaması olup, Allah'ın Güzel İsimleri anlamına gelen Esmâü'l-Hüsna Kur'an-ı Kerim¹⁴ ve hadislerde¹⁵ geçmektedir. Ayrıca, müstakil olarak Arapça, Farsça ve Türkçe Esmâü'l-Hüsna da bulunmaktadır¹⁶.

*Mürîd oldur “alîm” oldur “kadîr” ol
“Kelîm” oldur “semîc” oldur “başîr” ol (89.)*

*Adedsüzdür Haq'ün esmâsı ey mâh
“Hüve'l-ḥayy Lâ ilâhe illa'llâh” (90.)*

*Tâ ki germ olmaya kim 'arş-ı Raḥmân
Diyüben bendedür çün ism-i Subḥân (914.)*

Allah'ın birliği için kullanılan “Lâ ilâhe illa'llâh” tabiri sûfilere göre üç ayrı manaya gelmektedir. 1. Lâ ma'bûde illa'llâh: Allah'tan başka ma'bud yoktur. 2. Lâ maksûde illa'llâh: Allah'tan başka istenecek yoktur. 3. Lâ mevcûde illa'llâh: Allah'tan başka varlık yoktur¹⁷. Yok etme ve var etme anlamına gelen “nefy ü isbât”

¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de geçen Esmâü'l-Hüsna'nın sayısı ile ilgili olarak bkz. H. İbrahim Şener, **a.g.e.**, s. 173-252.

¹⁵ Esmâü'l-Hüsna'ları içeren hadisler için bkz. Tirmîzî, **Sünen**, V, 179; İbn-i Mâce, **Sünen**, II, 1267.

¹⁶ Esmâü'l-Hüsna'larla ilgili olarak bkz. H. İbrahim Şener, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsna'lar**, İzmir 1985, (Basılmamış Doktora Tezi).

¹⁷ Bkz. Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, İstanbul 2005, s. 360.

olumlama – olumsuzlama, red – kabul diye de bilinir. Tasavvufta kelime-i tevhidin “Lâ ilâhe” kısmına nefy, “illa’llâh” kısmına da ispat denir¹⁸.

Çalışup nefy-i işbâta her gâh
Dinile “*Lâ ilâhe illa’llâh*” (339.)

İde çün nefy-ile işbâtı her gâh
Ki diye “*Lâ ilâhe illa’llâh*” (637.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Allah’ı bir dost olarak telakki etmektedir. İlâhî aşk kulun istediği bir derttir. Dert, tasavvufta, sevgiliden sevene geçen ve katlanılmasına güç yetmeyen hal olarak tarif edilir¹⁹. Gerçek dost ise Allah’tır:

İlâhî dostuña vir derd-i dâ’im
Ola Cercîs gibi qahr-ile qâ’im (45.)

Kişi dert ile “Evvel” isminden başlayıp “Âhir”e kadar Allah’ın isimlerini devamlı şekilde zikreder ve Allah aşkıyla bunları devamlı tekrar ederse derdini artırarak ilâhî aşka doğru yol almış olacaktır. Tasavvufta dertli, âşik demektir. Kişi Allah’ın en güzel isimlerini zikrederek mâsivâdan, yani Allah’tan başka her şeyden uzaklaşmış olur. Böylece Allah’tan gayri her şey kişinin gönlünden silinir:

Nedür ger diseler keyfîyyet-i Hû
Di derdile “*Lâ ilâhe illâ Hû*”²⁰ (15.)

Allah’ın kulunu çeşitli hallerle denemesi, onu bazı sıkıntılara sokması “belâ” olarak nitelendirilmektedir. Kulun Hakk’a yakınlığı, ondan gelen eza ve cezalara samimi bir şekilde katlanması nispetinde olur²¹. Şâh Velî Ayıntâbî, “*En şiddetli belâlara duçar olanlar peygamberlerdir, sonra da velîler.*” hadis-i şerifine atıfta bulunarak Allah’tan imtihan vesilesiyle kuluna ilişen belalara sabretmeyenlerin Allah’tan başka bir Rab araması gerektiğine işaret eder. Kişi, Allah’tan gelen belalara sabrettiği ölçüde olgunluğa erişir ve bu ölçüde Hak dostu olur:

¹⁸ Bkz. Süleyman Uludağ, a.g.e., s.189; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul 2000, s. 313.

¹⁹ Bkz. Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 102; Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.158.

²⁰ Hû, (hüve) kelimesi Arapça ‘O’ anlamında munfasıl bir zamir olup, Allah’ın güzel isimlerinden biridir. Allah’ın zatını ifade eden, mutlak gayb olan hüviyetidir. (Bkz. Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 282; Zafer Erginli ve diğerleri, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 2006, s. 381-382.

²¹ Bkz. Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 71.

Belāya şabr olmazsa kişi āh
Bir özge Rabb taleb kılsun dir Allāh (47.)

Tasavvuf yolunun ilk mertebesi olan bidāyet merhalesinde sālİK, nefsinı yönlendirerek bidāyet aşamasından nihāyete erişince Allah dışında her şeyin yok olduğunun farkına varır:

Göre tevĥīd nūrın diye sālİK
“*Küllü şey’in*” siva’llāhi “*hālİK*”(14.)

Bidāyet nūrını derk ide sālİK
Nihāyet “*küllü şey’in*” ola “*hālİK*”(59.)

Allah, ilk insan olan Hz. Ādem’i kahr ve lütuf tecellīsıyla yaratmıştır. Allah’ın insanı nasıl yarattığını ve O’nun hazinelerini düşünen kişi Zât-ı Ehādiyet’i yani Allah’ın birliğini ve ezeli olduğunu anlar:

Olup kahr-ile taĥmīr kırık gün Ādem
Hemān irmiş aña Ĥaĥĥ luĥı bir dem (50.)

Ĥalaktü bi-yedeyye Ĥaĥĥ kunüzın
Anı fehm iden añlar elf rumüzın (52.)

Hüner ve ma’rifet sahipleri için Hakka giden yol çoktur. Bu yollar; halkın, nebilerin ve uluların nefesleri ve duaları kadardır.

Kim Ĥaĥĥ’a yol çokdur ey řāĥib-hüner
Ĥalkuñ enfāsı kadardur didiler (1141.)

Allah’tan başka İlah yoktur (15); O, tevbe edenin tevbesini kabul eder ve bütün günahlarını affeder (207). Allah, salih amel işleyenlere ināyet ve ihsanıyla muamele eder (257); kötü ahlaktan korunup iyi ahlakı huy edinenlere Allah yardım eder (389). O, tektir (423); her şey O’nu tesbih etmektedir (450); tevekkül edenlerin Allah yardımcısıdır (481); O, tevbeleri kabul edendir (887); Allah, namaz kılan kulları ile arasındaki perdeyi kaldırır (991). Hakka giden yol çoktur (1141); Allah, bağışlayan, günahları örten, affeden, kullarına karşı cömert olan ve çok merhamet edendir (1379).

Şāh Velī Ayıntābī’nin *Risāletü’l-Bedriyye*’sinde; Hak, Rab, Subhān, Kakhār, Fettāh, Mennān, Rahmān gibi Arapça, Yezdān gibi Farsça ve Tanrı gibi Türkçe,

Allah'ın isim ve sıfatlarını oldukça fazla kullanmıştır. *Risâletü'l-Bedriyye*'de yer alan Allah'ın isim ve sıfatları alfabetik sıraya göre şöyledir:

Allâh (47.), (129.), (257.), (281.), (357.), (481.), (549.), (571), (981.), (991.), (1335.), (1355.); ' **Alîm** (89.); ' **Afuvv** (1379.); **Başîr** (89.); **Cebbâr** (1221); **Celâl** (74.), (781.), (922.), (1093.), (1329.); **Cemâl** (74.), (781.), (920.), (921.), (1093.), (1095.), (1096.), (1351.); **Ehad** (166.), (1225.) **Fettâh** (357.); **Ġaffâr** (1379.); **Ġâfir** (1379.); **Hak** (50.), (52.), (87.), (111.), (204.), (207.), (209.), (254.), (318.), (319.), (321.), (353.), (375.), (381.), (386.), (429.), (465.), (467.), (475.), (476.), (485.), (492.), (519.), (539.), (611.), (612.), (617.), (619.), (631.), (665.), (666.), (698.), (723.), (758.), (771.), (806.), (845.), (859.), (873.), (911.), (912.), (922.), (924.), (958.), (1022.), (1045.), (1067.), (1121.), (1131.), (1141.), (1219.), (1222.), (1389.); **Hak** **Te'âlâ** (201.), (967.), (1149.), (423.); **Hallâk** (389.); **Hudâ** (76.), (437.), (573.), (605.), (1061.), (1342.); **İlâh** (15.), (45.), (90.), (143.), (186.), (310.), (339.), (637.), (685.), (770.), (792.), (800.), (843.), (867.), (1095.), (1170.), (1356.), (1360.), (1370.), (1371.); **Ķahhâr** (26.), (604.), (1185.), (1215.), (1330.); **Ķadîr** (89.); **Kelîm** (89.); **Kerîm** (1379.), (1387.); **Mâlik** (757.); **Mennân** (929.); **Mu'în** (858.); **Mu'îz** (855.); **Rab** (47.), (67.), (108.), (187.), (546.), (721.), (805.), (939.), (1002.), (1169.), (1192.); **Rahmân** (298.), (496.), (579.), (588.), (690.), (728.), (887.), (914.), (929.), (931.), (1088.), (1387.); **Rahîm** (690.), (887.), (1379.), (1387.); **Semîc** (89.); **Subhân** (608.), (669.), (914.); **Settâr** (1379.); **Taînî** (562.); **Yezdân** (588.); **Zü'l-Celâl** (857.).

1.2 MELEKLER

Melekler, Allah'ın emirlerini yerine getirmek için yaratılan, erkeklik ve dişilik özellikleri bulunmayan, nurdan yaratılmış latif varlıklardır. Melekler, devamlı Allah'a ibadet ederler ve Allah'ın emirlerini yerine getirirler²². Melekler, insanlarda ve diğer canlılarda olan yeme, içme, uyuma ve günah işleme gibi vasıflardan uzaktırlar. Meleklerle iman itikat esaslarındandır. Cebrâîl, Azrâîl, Mikâîl ve İsrâîl gibi dört büyük melekten başka Kirâmen Kâtibîn, Munker ve Nekir gibi farklı görevleri olan sayısız melek vardır²³.

²² Bkz. Tahrîm, 66/06.

²³ Bkz. Ali Erbaş, M. Sait Özervarlı "Melek", *DİA*, Ankara 2004, c. XXIX, s. 37 – 42; A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul 2006, s. 299-314.

Ne nebî var ne velî var bu yirde
Ne felek var ne melek kim önünde (822.)

1.2.1 Cebrâil

Dört büyük melekten biri olan, Allah'ın emir ve yasaklarını peygamberlere iletmek için yaratılan ve vahiy meleği olarak bilinen Cebrail, beyitlerde Cebrâ'il, Cibrîl olarak geçmektedir.

Cebrail, Hz. Muhammed'i mâh ve gün yani ay ve güneş olarak görmüş ve O'na "ey mâh ile gün" diye hitap etmiştir. (561). Gök cisimleri içerisinde sultan olan güneşin; güneş gelince gölgenin gitmesi, güneşin suya aksedişi, ay ve güneşin birbirini takip edişi, güneş doğunca yıldızların kaybolması özellikleri bakımından Hz. Muhammed'e benzetilmesi O'nun sevgili olduğunu gösterir. Hz. Muhammed, aynı zamanda ay'a benzetilerek, yine nur yüzlü ay olarak telakki edilmektedir. Sevgilinin yüzü ay gibi parlak ve nurludur:

Bu kim hâzret-i Cebrâ'il geldi bir gün
Muşafâ'ya didi ey mâh-ile gün (561.)

Biri seyf-ile olmuşdur anuñ hem
Buyurdi Cebrâ'il ey yâr-ı hem-dem (1163.)

Rasûlu'llâh bulup seyf-ile şöhret
Didi Cibrîl aña ey nûr-ı millet (1166.)

1.3 KİTAPLAR

Allah, insanlığın başlangıcından beri bütün toplumlara kendisine inanıp ibadet etmeleri için değişik dönemlerde Cebrail vasıtasıyla ilahî kitaplar göndermiştir. Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinin birçok yerinde Kur'ân-ı Kerim'e vurgu yapmaktadır. Bazı beyitlerde, Kur'ân-ı Kerim'in bilinen diğer isimleri olan Furkân ve Kitâb kelimeleri de kullanılmıştır. Şâh Velî Ayıntâbî, Kur'ân-ı Kerim'in ilk sûresi olan Fâtiha sûresinin isimlerinden olan ve "seb'u'l-mesânî" (tekrarlanan yedi âyet) şeklindeki ifade edilen Fâtiha sûresi ile birlikte secde kavramlarını ilişkilendirmektedir:

Sücūd eyler bilür pes sehv anı
Bi-ḥaḳḳ-ı süre-i “*seb‘i’l-meşānī*” (972.)

Allah’ın “zâhir” ve “bâtın” isimlerini de içeren Kur’ân, bu isimlerin bir tecellîsi olarak kimileri için âşikâr, kimileri için de gizlidir²⁴:

Hüve’z-zâhir hüve’l-bâṭınla Kur’ân
Kimine keşf olup kimine pinhân (09.)

Allah’ın kelâmı olan Kur’ân’ın manası, hakikati ve sırrı ile Hz. Muhammed’in sözleri boş ve gereksiz değildir:

Ma‘ne-i Kur’ân-ile ḳavl-i Rasûl
Mâlâyu‘ ni olmadı eyle ḳabûl (811.)

Furkân, hak ile batıl arasını ayırt eden tafsilin bilgisi iken; Kur’ân, hakikatlerin tümünü kendinde toplayan icmâlî bilgidir. Furkân fark, Kur’ân cem’ hali ve makamıdır:²⁵

Baḫr-i Kur’ân eyledi kendüyi ḡarḳ
Bulmadı yol eyleye Furḳân’ı farḳ (754.)

Çü ismini baña bildirdi Furḳân
Müsemmâsın daḫı bildirdi Kur’ân (1124.)

1.4 ÂYET ve HADİSLER

1.4.1 İktibas Edilen Âyetler

Şâh Velî Ayıntâbî’nin *Risâletü’l-Bedriyye*’sinde işlenen tasavvufî kavramlarla ilgili konu içerisinde lafzen ve mânen âyetlerden iktibaslar yapılmış, bazen de konu gereği âyetlere telmihte bulunulmuştur. Konu içerisinde geçen iktibasları aşağıda iktibas edilen âyetler başlığı altında anlamlarıyla birlikte âyet numaralarını verdik. *Risâletü’l-Bedriyye*’de her faslın bitiminde yer alan âyetlerin anlamlarını ve numaralarını ise transkripsiyonlu metinde vermeyi uygun bulduk.

Hüve’l-evvelü ve’l-âḫiru ve’z-zâhiru ve’l-bâṭınü ve hüve bi-küllü şey’in ‘alîm.:

“O ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtındır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”²⁶

²⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 03/07.

²⁵ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 219.

“Hüve’l- evvel” didüm “el-ḥamdü li’llāh”
Hüve’l- āḥir yine eş-şükrü li’llāh (01.)

Hüve’z-zāhirle zāhir oldu ‘ālem
Hüve’l-bāṭınla olur yine mübhem (02.)

El-ḥamdü li’llāhi rabbi’l-‘ālemīn...: “Hamd (övme ve övülme), Âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”²⁷

“Hüve’l- evvel” didüm “el-ḥamdü li’llāh”
Hüve’l- āḥir yine eş-şükrü li’llāh (01.)

Velā ted‘u me‘a’llāhi ilāhen āḥara lā ilāhe illā hüve küllü şey’in ḥālikün illā vechehū lehū’l-ḥükmü ve ileyhi türce‘ün. “Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”²⁸

Göre tevḥīd nūrın diye sālik
“Küllü şey’in” siva’llāhi “ḥālik”(14.)

Bidāyet nūrını derk ide sālik
Nihāyet “küllü şey’in” ola “ḥālik” (59.)

Çünkü oldu “küllü şey’in”bunda “ḥālik”
Kaldı illā “vechehū” didi Mālik (757.)

Lā ilāhe illā hüve...: “ O’ndan başka ilāh yoktur.”²⁹

Nedür ger diseler keyfiyyet-i Hū
Di derdile “Lā ilāhe illā Hū” (15.)

Ve’d-duḥā ve’l-leyli izā secā...: “Kuşluk vaktine andolsun. Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun...”³⁰

Hüve’l-āḥir ola anuñ bülbüli
“Ve’d-duḥā ve’l-leyli” ola sünbüli (20.)

²⁶ Hadīd, 57/03.

²⁷ Fātiha, 01/02.

²⁸ Kasas, 28/88.

²⁹ Bakara, 02/163.

³⁰ Duhâ, 93/01.

Ṭâ Hâ. Mâ enzelnâ ‘aleyke’l-ḳur’âne litesḳâ... “Tâ Hâ, (Ey Muhammed !) Biz Kur’ân’ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah’ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik.”³¹

Yâ Sîn. Ve’l-ḳur’âni’l-ḥakîm... Yâ Sîn, (Ey Muhammed !) Hikmet dolu Kur’ân’a andolsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) gönderilenlerdensin.”³²

Zâhir oldur bite her dem meyvesi
“Ṭâhâ” “Yâsîn” ola elma ayvası (21.)

Limeni’l-mülkül yevme lillâhi’l-vâhidi’l-ḳahhâr. : “...Bugün mülk (hükümlerlik) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.”³³

“*Limeni’l-mülk*” kim bu nevbet bes tamâm
Ḳahr elinden döküle tâ şubḥ u şâm (24.)

“*Limeni’l-mülkü’l-yevm*” bes bu cevâba
Olup ḥâzır irüp sem-‘i şavâba (603.)

Çü “*lillâhi’l-vâhidi’l-ḳahhâr*” dâ’im
Dinildi ḳahr-ile olmağa ḳâ’im (604.)

Ve ‘asâ en tekrâhû şey’en ve hüve ḥayrun leküm... “ ...Olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz...”³⁴

Mevt-i ebyaz itmek imiş şamt-i ḥû
Bes buyurdu kim “*‘asâ en tekrâhû*” (30.)

Kim “*‘asâ en tekrâhû şey’en*” ḥiṭâb
Geldi “*fehüve ḥayrû’l-leküm*” buña cevâb (219.)

İrci’î ilâ rabbiki... “ Sen,O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”³⁵

³¹ Ṭâhâ, 20/01.

³² Yâsîn, 36/01.

³³ Mü’min, 40/16.

³⁴ Bakara, 02/216.

“İrci‘î” ‘aynından içre kim ki āb
İrüşür bu ‘ayna olur feth-i bāb (35.)

Rāḍiyeten merḍiyeten. : “Sen, O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”³⁶

Çıldı emre imtişāli iki nefis
“Rāzīye merzīye”dür diyelüm bes (36.)

Yā eyyetühe’n-nefsü’l-muṭmeinetü... : “(Allah şöyle der:) Ey huzur içinde olan nefis!..”³⁷

Bu ikinüñ kim ki oldı tālîbi
“Muṭme’inne” mülhimenüñ şāḥibi (37.)

Semi‘nā ve eṭa‘nā... : “...İşittik ve itaat ettik...”³⁸

Çeker ḳahrın cemī-‘i enbiyāsı
“Semi‘nā” diyüben hem evliyāsı (49.)

En‘amte ‘aleyhim... : “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet...”³⁹

Ki olsun nūr-ı Aḥmed hem vesīle
Pes “en‘amte ‘aleyhim”bu sebīle (58.)

Ve leḳad kerramnā benī Ādeme... : “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.”⁴⁰

Olursa i‘tidāl birle ‘anāşır
Ola feḥvā-yı “kerremnā” çü nāşır (60.)

Ve hüve bi külli şey’in ‘alīm... : “O, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁴¹

Va’llāhü ‘alā külli şey’in ḳadīr... : “Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”⁴²

³⁵ Fecr, 89/28.

³⁶ Fecr, 89/28.

³⁷ Fecr, 89/27.

³⁸ Bakara, 02/285.

³⁹ Fātiha, 01/07.

⁴⁰ İsrâ, 17/70.

⁴¹ Bakara, 02/29.

⁴² Bakara, 02/284.

Ve kellema 'llāhü Mūsā teklīmā...: “Allah, Mûsa ile doğrudan konuştu.”⁴³

Va 'llāhü semî'un 'alīm...: “Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁴⁴

Va 'llāhü başîrun bi'l-'ibād...: “Allah kullarını hakkıyla görendir.”⁴⁵

Mürîd oldur “'alīm” oldur “kādîr” ol
“Kelīm” oldur “semî'” oldur “başîr” ol (89.)

Hüve'l-ḥayyü lā ilāhe illā hüve...: “O, diridir, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur...”⁴⁶

'Adedsüzdür Ḥaḳuñ esmâsı ey mäh
“Hüve'l-ḥayy Lā ilāhe illa 'llāh” (90.)

Taḥiyyetühüm fihā selām.: “...Oradaki esenlik dilekleri selamdır.”⁴⁷

Ṭariḳlerin tutup bunlarıñ ey dil
“Taḥiyyāt” ü “selām”ü hem şenā ḳıl (102.)

Ve hüve ḥayru'n-nāşirîn.: “Hayır yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcılarının en hayırlısıdır.”⁴⁸

Her zamān aña o “Rabbü'l-'ālemîn”
Ola luṭfi ile “nāşir”hem mu'în (108.)

Ve seḳāhüm Rabbühüm şerāben ṭahūran.: “Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.”⁴⁹

Yidirüp büryānı ol 'abd-i şekūr
Şoñra virdi baña “şerāben ṭahūr” (152.)

Ḳālū edġāsü ahlām...: “Dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.”⁵⁰

⁴³ Nisa,04/164.

⁴⁴ Bakara,02/224.

⁴⁵ Âl-i İmrân,03/15.

⁴⁶ Mü'min,40/65.

⁴⁷ İbrâhim,14/23.

⁴⁸ Âl-i İmrân, 150.

⁴⁹ İnsân,76/21.

⁵⁰ Yûsuf,44/12.

Ṭālīhuñ gördügi düşe bi't-tamām
Didiler “*edğāsü ahlām*” ey hümām (159.)

Ḳul hüva'llāhü eḥad...: “ De ki: ‘O, Allah’tır, bir tektir.”⁵¹

“*Eḥad*” ismini Aḥmed mīmīne hem
Getür eyle biri birine hem-dem (166.)

İyyāke na'būdū ve iyyāke nesta'in...: “(Allah’ım) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”⁵²

Elifi diye kim “*ıyyāke na'būd*”
Daḥı ḥāi diye hem leke nescüd (167.)

Mā zāğā'l-başaru ve mā tağā...: “ Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.”⁵³

Ger şorarsañ mürşid kāmilden ḥaber
Şer‘-ile ‘āmil ü “*māzāğā'l-başar*”(173.)

İnne me'a'l-uşri yūsran...: “ Gerçekten, güçlülle beraber bir kolaylık vardır.”⁵⁴

Hem naşīḥat şeḥl olur bī-iştibāḥ
Hem ḳabūlidür “*usr*” olğıl āğāḥ (194.)

Çekesin evvelā “*usr*”uñ cefāsın
Süresin ba‘ dehū “*yūs*”uñ şafāsın (325.)

Fetübū ilā bāri'iküm fa'ḳtülū enfüsekü...: “ Mûsa kavmine dedi ki: ‘ Ey Kavmim! Sizler, buzağıyı ilâḥ edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin).”⁵⁵

Kim buyurdı Ḥaḳḳ Te‘ālā fi'l-kitāb
“*Tübū ilā bāri'iküm*” didi ḥiṭāb (201.)

⁵¹ İhlās, 112/01.

⁵² Fātiha, 01/05.

⁵³ Necm, 53/17.

⁵⁴ İnşirah, 94/06.

⁵⁵ Bakara, 02/54.

“*Fa’ktülû enfüsekü*m”le ‘âmil ol
Şabr-ı cû’ -ile cihād it kâmil ol (216.)

İnnî veccehtü vecchiye...: “ Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah’a ortak koşanlardan değilim.”⁵⁶

İ‘ tiḳād bābında hem mişl-i Ḥalīl
Diyüben “*veccehtü vecchî*”li’l-celīl (239.)

Denes bilüp bunları Ḥalīlu’llāh
Diyüp “*veccehtü vecchî*”hem ila’llāh (1195.)

Elestü bi-rabbiküm ḳālū belā...: “ Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı Şâhit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, Şâhit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi.”⁵⁷

“*Elest*” şavtı dir aña mâlik olan
“*Belî*”diyüp belāda sâlik olan (263.)

Allāhü lâ ilāhe illā hüve’l-ḥayyü’l-ḳayyüm...: “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Diridir, kayyumdur.”⁵⁸

Göñül virme cihān milkine sâlik
“*Hüve’l-ḥayy*”u’l-ebed her şey’ ki hâlik (267.)

Femen ya’mel mişḳāle zerratin ḥayran yerahū...: “Artık kim zerre ağırlığınca hayır işlerse, onun mükafatını görecektir.”⁵⁹

Şaḳın hırş eyleme “*mişḳāle zerra*”
Ki ire yaḥşı adın baḥre berra (316.)

Ḳad efleḥa’l-mü’minūn. Ellezīne hüm fī şalātihim ḥāşî’ün. Ve’llezīne hüm ‘ani’l-laḡvi mu’ridūn: “ Mü’minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler.”⁶⁰

⁵⁶ En’âm, 06/79.

⁵⁷ A’raf, 07/172.

⁵⁸ Âl-i İmran, 03/02.

⁵⁹ Zilzâl, 99/07.

⁶⁰ Mü’minûn, 23/01-03.

Kelāmında didi Allāhü Fettāh
Olubdur “mü’minūn” taḥkīkan “iflāḥ” (357.)

Şu mü’minler namāzda “ḥāşīūndur”
Daḥī “lağv” itmeden hem “mu’riḍūndur” (358.)

Feḳāne ḳābe ḳāvseyni ev ednā...: “ (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut dah az oldu.”⁶¹

Kemāl-i himmetidür “ḳābe ḳāvseyn”
Seḫā-ile şecā’ at sırr-ı kevneyn (417.)

Ve in min şey’in illā yüsebbiḥu biḫāmdihī...: “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tesbih ederler. Her şey O’nu hamd ile tespih eder.”⁶²

Cemī’ eşyā için didi Müfettiḥ
“Ve in min şey’in illā ve yüsebbiḥ” (451.)

Külle yevmin hüve fī şe’n: “ O, her an yeni bir ilāḥî tasarruftadır.”⁶³

Kerāmet bulasın iliñde her ān
Kerāmet “külle yevmin hüve fī şe’n” (452.)

Ve naḥnü eḳrabü ileyhi min ḫabli’l-verid: “ Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biliriz. Çünkü biz, ona Şāḥ damarından dah yakınız.”⁶⁴

Ḳulağın şarf ide ḫaḳḳ sözlere ol
Ki bula “naḥnü eḳrab”kenzine yol (517.)

Ḥuzi’l-‘afve ve ‘mur bi’l-‘urfı ve a’riḍ ‘ani’l-cāhilin: “ Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.”⁶⁵

Didi “ḫuzi’l-‘afve ve ‘mur” ey Rasūl
“Bi’l-‘urfı ve a’riḍ ‘an” külli “cāhilin”yeḳül (564.)

Fa’lem ennehū lā ilāhe illa’llāhü...: “ Bil ki, Allah’tan başka hiçbir ilāḥ yoktur.”⁶⁶

⁶¹ Necm, 53/09.

⁶² İsrâ, 17/44.

⁶³ Rahmân, 55/29.

⁶⁴ Kaf, 50/16.

⁶⁵ A’raf, 07/199.

İde çün nefy-ile işbâtı her gâh
Ki diye “*Lā ilāhe illa ’llāh*” (637.)

Yevme lā yenfa’u mālun velā benūn...: “ O gün ki ne mal fayda verir ne de oğullar!”⁶⁷

“*Yemve lā yenfa’*” de nef’î bi’t-tamām
Bes selīm olmağ-ile buldı selām (668.)

Bismi’l-lāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm...: “ Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla.”⁶⁸

Kim geçerse bunları ola selīm
Bi-ḥaḫḫı “*bismi’l-lāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm*” (690.)

Diler senden günāhını yā Kerīm
Ḥaḫḫ-ı “*bismi’l-lāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm*” (1387.)

Vemā ümirū illā liya’budu’l-lāhe muḥlişine lehü’d-dīne...: “ Hâlbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekatı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.”⁶⁹

“*Vemā ümirū illā liya’budu’l-lāh*”
“*Muḥlişine lehü’d-dīne ḫunefāh*” (709.)

Leḫū mā fi’s-smeāvāti ve mā fi’l-’arḍi ve mā beynehümā ve mā taḫte’s-şerā...:
“ Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O’nundur.”⁷⁰

İndirürler çün seni “*taḫte’s-şerā*”
Çıkdūñ-ise her nice fevka’l-verā (712.)

Ve’m-tāzū’l-yevme eyyühe’l-mücrimūn...: “ (Allah şöyle der:) ‘Ey suçlular ayrılın bu gün!’”⁷¹

Ṭavr-ı rābi’ seyrini kılduğ tamām
Emr-i “*ve’m-tāzū*” ile āḫir kelām (730.)

⁶⁶ Muhammed, 47/19.

⁶⁷ Şuara, 26/88.

⁶⁸ Fātiha, 01/01.

⁶⁹ Beyyine, 98/05.

⁷⁰ Tâhâ, 20/06.

⁷¹ Yâsîn, 36/59.

Ḳāf ve'l-ḳur'āni'l-mecīd...: “Şerefli Kur'ân'a andolsun ki...”⁷²

Ol maḳām-ı cem' de kıldı ḳıyām
“Ḳāf ve'l-ḳur'ān” diyüp ṭurdı müdām (753.)

Kellā lā tuṭi' hū ve'scūd va'ḳterib...: “Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.”⁷³

İrdi secde sırrına kim ḳodı ser
Aldı “ve'scūd va'ḳteribden” bes ḥaber (775.)

İyyāke na'būdū ve iyyāke nesta'inū...: “(Allahım) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”⁷⁴

Kim maḳām-ı 'acizde 'iş eyledi
“İyyāke na'budū” ḳahrını nüş eyledi (788.)

Fe'staḳim kemā ümirte...: “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”⁷⁵

Ya' ni kim idüp işāret ol hümām
“Fe'staḳim” den fehm olan emre müdām (791.)

İllā en yeşā'allāhū ve'zḳür Rabbeke izā nesīte...: “Ancak, 'Allah dilerse yapacağım' de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve 'Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır' de.”⁷⁶

Ne vilāyet ḳılmağa ider heves
Rāh-nümā ider “izā nesīte” bes (796.)

Fe kāne ḳābe ḳavseyni ev ednā...: “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.”⁷⁷

'Acz-ile buldı o maḥbūb-ı ilāh
“Ḳābe ḳavseyn ev ednā” bī-iştibāh (800.)

Ve seḳāhüm Rabbühüm şerāben ṭahūran...: “Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.”⁷⁸

⁷² Kaf, 50/01.

⁷³ Alak, 96/19.

⁷⁴ Fātiha, 01/05.

⁷⁵ Hûd, 11/112.

⁷⁶ Kehf, 18/24.

⁷⁷ Necm, 53/09.

İçilen anda şarāb-ı fi'llāhdur
Hem “*saḳāhūm Rabbūhūm*” bi'llāhdur (805.)

Ve leḳad āteynāke seb'an mine'l-meşānī ve'l-ḳur'ānī'l-azīm. : “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'ân'ı verdik.”⁷⁹

Eyle tâliblere bu olsun beyān
Ḥaḳḳ-ı “*tāhā*”ḥurmet-i *seb'ı'l-meşān* (810.)

Ve lā raḥbin ve lā yābisin illā fī kitābin mübīnin. : “Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.”⁸⁰

Kim “*velā raḥbin velā yābis*”ḥiṭāb
Bil bunı tā ola saña fetḥ-ı bāb (812.)

İnnehū ḥüve't-tevvābü'r-raḥīmü. : “O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.”⁸¹

Diyeler *āmentü bi'llāhī'l-azīm*
Oldurur “*Tevvāb*“ ü “*Raḥmān*” u “*Raḥīm*” (887.)

Fe'staḳim kemā ümirte ve men tābe me'ake ve lā teḡav innehū bimā ta'melūne başırın. : “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tevbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarımızı hakkıyla görür.”⁸²

İstiḳāmet kıla kim ḫuta 'aşā
“*Fe'staḳim*”le emr olundu Muştafā (892.)

Ve lemmā cā'e Mūsā limiḳātinā ve kellemeḥū Rabbūhū ḳāle Rabbi erinī enzur ilayke ḳāle len terānī... : “Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, ‘Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım’ dedi. Allah da, ‘Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.’ dedi. Rabbi dağa tecellî edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da

⁷⁸ İnsân, 76/21.

⁷⁹ Hicr, 15/87.

⁸⁰ En'âm, 06/59.

⁸¹ Bakara, 02/37.

⁸² Hûd, 11/112.

baygın düştü. Ayılınca, ‘Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim’ dedi.”⁸³

Diye hem bî-gümân bilmişem anı
Dinilmez hem baña bes “*len terānī*” (934.)

Ve ku’r-Rabbi zidnī ‘ilmēn. : “Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur’ân’ı okumakta acele etme. ‘Rabbim! İlmimi arttır’ de.”⁸⁴

Ola fi’llāh seyrine o t̄alib
Ola hem “*Rabbi zidnī*” ‘ilme rāğīb (939.)

Nūn ve’l-ḳalemi ve mā yeasṫurūne. : “Nūn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki...”⁸⁵

Elif ḫā mīm dāl ‘ilmine fā’iḳ
Olur “*nūn ve’l-ḳalem*” meşḳına lāyīḳ (997.)

Femen ya‘mel mişḳāle zerratin... : “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükafatını görecektir.”⁸⁶

Mine’l-‘ilmi ile’l-‘ayn “*mişḳāle zerra*”
Bu dört ile gelür hem baḫre berre (1013.)

Ve izā ḳaḳā emran fe innemā yekūlü lehū kūn fe yekūnū. : “Bir işe hükmetti mi ona sadece ‘ol’ der, o da hemen oluverir.”⁸⁷

Kemer kāfi saña kāfīdür ey yār
Beyān-ı sırr-ı “*kūn*” için çü her bār (1056.)

Ve inneke la‘alā ḫuluḳin ‘azīmīn. : “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”⁸⁸

Bunuñçün geldi Ḥaḳḳdan aña ta‘zīm
“*Ve inneke le‘alā ḫuluḳin ‘azīm*” (1131.)

⁸³ A’raf, 07/143.

⁸⁴ Tāhā, 20/114.

⁸⁵ Kalem, 68/01.

⁸⁶ Zilzāl, 99/07.

⁸⁷ Bakara, 02/117.

⁸⁸ Kalem, 68/04.

Ve lā taḫrabū māle'l-yetimi illā bi'lleī hiye aḥsenū...: “Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına en güzel şekilde yaklaşın.”⁸⁹

Ḥaḫḫ Te‘ālā çün buyurdı fi'l-kitāb
“*Lā taḫrabū māle'l-yetim*” didi ḫitāb (1149.)

Daḫı “*illā bi'lleī hiye aḥsen*”
Bunuñ sırrın bilmedüñ olduñ fiten (1150.)

Ve belevnāhüm bi'l-ḥasenāti ve's-seyyi'āti le'allehüm yerci'üne. : “Belki dönüş yaparlar diye de onları güzellikler ve kötülükler ile sınadık.”⁹⁰

“*Belevnāhüm*” didi Ḥaḫḫ enbiyāya
Anı yavuzla tekrār ‘ışık elinden (1222.)

Va'llāhu yeḫülū'l-ḥaḫka ve hüve yehdī's-sebīl. “Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir.”⁹¹

“*Va'llāhü yeḫülū'l-ḥaḫk*” hem daḫı bil
“*Vehüve yehdī*” ilā sevā'i's-“*sebīl*” (1389.)

1.4.2 Telmihte Bulunulan Âyetler

Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde lafzen yapılan iktibaslar olduğu gibi mânen de Kur'ân'dan iktibaslar yapılmış, işlenen tasavvufî konularda yeri geldiği zaman konu ile ilgili âyetlere telmihte bulunulmuştur. Telmihte bulunan âyetler, lafzen iktibas yapılan âyetlerde olduğu gibi italik olarak gösterilmiş ancak lafzî iktibaslardaki gibi ayrıca turnak içine alınmamıştır.

...min şeceratin aḫlāmün ve'l-baḫru...: “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁹²

*Mürekkeb olsa yemm eşcār kalem hem
Yazamaz bu i'tidāl 'ilmîni 'ālem* (66.)

⁸⁹ En'âm,06/152.

⁹⁰ A'raf,07/168.

⁹¹ Ahzâb, 33/04.

⁹² Lokman, 31/27.

İnnā vecednāhu şābiran ni‘mel’-‘abdu innehū evvābūn. “Gerçekten biz Eyyub’u sabreden bir kimse olarak bulduk.O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi”⁹³

Eger yoğ-ise sende *şabr-ı Eyyūb*
Olamazsın hayırlu hem çü Ya‘ kûb (232.)

Ve lev ennemā fi’l-‘arđi min şeceratin aqlāmun ve’l-baħru yemüddühū...
“Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah’ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez...”⁹⁴

Mürekkeb olsa yemm eşcār kalem hem
Yazamaz bu i‘tidāl ‘ilmini‘ âlem (66.)

İz kâle Yūsüfū li-ebihî yā ebeti innî raeytü aħade ‘aşara kevkeben ve’ş-şemse ve’l-kamera raeytühüm lî sâcidîne... “Hani Yûsuf, babasına ‘Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı’ demişti..”⁹⁵

Gördüğüm *Yūsufleyin düşü* saña
Ta‘birin Ya‘kūbleyin eyle baña (138.)

Ve mine’l-leyli fetehecced bihî nâfileten leke... “Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makâm-ı Mahmûd’a ulaştırısın.”⁹⁶

Teheccüdle olup me‘mür ol Mâh
Nevâfil işlemekle dahı ol Şâh (1031.)

Maķâm-ı maħmûda ire pes o Server
Ma‘ a’llâh vaktine hem ola mażħar (1302.)

Yâ eyyühe’llezîne âmenū tûbū ila’llâhi tevbeten naşühân ‘asâ Rabbüküm en yükeffira ‘anküm seyyiätüküm... “Ey iman edenler! Allah’a içtenlikle tevbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter...”⁹⁷

⁹³ Sâd, 38/44.

⁹⁴ Lokman, 31/27.

⁹⁵ Yûsuf, 12/04-05.

⁹⁶ İsrâ, 17/79.

⁹⁷ Tahrîm, 66/08.

Tevbeñi kıldı naşūh-ile beyān
Kim ola mü'min münāfıkdan 'ayān (202.)

Ya'ni tevbe haqdurur gelse eger
Cürm-i bātil maḥv olur andan gider (205.)

Ve kezālike mekkennā li-Yūsufe fi'l-'ardı... “Böylece Yūsuf'a dilediği yerde oturmak üzere ülkede imkan ve iktidar verdik...”⁹⁸

Neler göre eger şabr itse sālİK
Ola *Yūsuf gibi bir gence mālİK* (270.)

Ferāğat Mısrı içre āḫir-i kār
Olur *Yūsuf gibi bir ulu ḫünkār* (273.)

... **Ve tevekkel 'ala'llāhi ve kefā bi'llāhi vekīlen...** “...Allah'a tevekkül et, Vekil olarak Allah yeter.”⁹⁹

Kişi ger Allāha itse tevekkül
Aña Allāh yeter kıлма te'emmül (481.)

... **naḫnu nerzūküküm ve iyyāküm...** “...Onları da, sizi de biz rızıklandırırız...”¹⁰⁰

Kefīldür rızkuña bi-şübhe ol Haqq
Seni senden kayırur biñ muḫaqqāq (492.)

Ve izā kıle lehümü'scüdū li'r-Raḫmāni kālū ve me'r-Raḫmānū enescüdü limā te'murunā ve zādehüm nüfūran. “Onlara, ‘Raḫmān'a secdeye kapanın’ denildiğinde ‘Raḫmān da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?’ derler ve bu onların nefretini artırır.”¹⁰¹

Edebsüzdür fenāsuz mişl-i şeytān
Ki ya'ni secde kılmaz ehl-i tuğyān (532.)

⁹⁸ Yūsuf, 12/56.

⁹⁹ Nisa, 04/81.

¹⁰⁰ İsrā, 17/31.

¹⁰¹ Furkân, 25/60.

Ve lekad ḥalaḳne's-semāvāti ve'l-'arḍa ve mā beynehümā fī sitteti eyyāmin...
“Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık...”¹⁰²

Kelāmında didi Subḥān muḥaḳḳaḳ
Sizi eḫvār-ile ben eyledüm ḥalḳ (608.)

...ülā'ike ke'l-enāmi bel hüm eḍall..: “Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”¹⁰³

Didi emmārenüñ ehline ol Ḥaḳḳ
Bular en'ām gibi oldu muḥaḳḳaḳ (619.)

Daḫı en'āmdan oldu hem eḍāll ol
Naşīb olmadı çünkim raḫmeti bol (620.)

Va'bud Rabbeke ḥattā ye'tiyeke'l-yaḳīnu...: “Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.”¹⁰⁴

Saña 'ilme'l-yaḳīn ise irādet
Yaḳīn gelene dek eyle 'ibādet (640.)

Mā ce'āla'llāhu li-racūlin min ḳalbeyni fī cevfiḫi...: “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır...”¹⁰⁵

İki olmaz bir olur ḳalb bī-gümān
Buna delīl vardurur ḳavl-i Subḥān (669.)

Elleḫzīne āmenū ve 'amilū's-şāliḫāti tūbā lehüm ve ḫusnu me'ābin: “İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır.”¹⁰⁶

'Acz-ile hem lī-ma'a'llāh sancāğın
Dikdi *tūbā* üzre ya'ni bayrağın (803.)

Ve mā tilke bi-yeminike yā Mūsā: “Şu sağ elindeki nedir ey Mūsâ?”¹⁰⁷

¹⁰² Kaf, 50/38.

¹⁰³ A'raf, 07/179.

¹⁰⁴ Hicr, 15/99.

¹⁰⁵ Ahzâb, 33/04.

¹⁰⁶ Ra'd, 13/29.

Ḳāle hiye ‘aşāye etevække’ü ‘aleyhā ve ehüşşü bihā ‘alā ğanemī veliye fihā me’aribu uḫrā. : “Mûsâ dedi ki: ‘O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.”¹⁰⁸

Hem kelâmında didi ol Zü’l-Celâl
Ḳıldı Mûsâ’ya ‘aşādan çün su’āl (857.)

Didi Mûsâ bu ‘aşāmdur yā Mu‘în
Ṭayanıncaḳ ṭayanam olam emîn (858.)

Feelḳā ‘aşāhu feizā hiye su‘bānün mübinün. “Bunun üzerine Mûsâ, esasını yere attı. Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha.”¹⁰⁹

Nefs-i seḫḫāra eger siḫr itse cem‘
Ḳıl ‘aşā sü‘bān-ile anı ḳam‘ (884.)

Ve ulḳıye’s-seḫaratü sācidīne. Ḳālū āmennā bi-Rabbi’l-‘ālemīne. “Sihirbazlar ise secdeye kapandılar. ‘Âlemlerin Rabbi’ne iman ettik’ dediler.”¹¹⁰

Nefsinün sāḫirleri cümle hemān
Secde idüp her birisi bi-ḡümān (886.)

Diyeler āmentü bi’llāhi’l-‘azīm
Oldurur “Tevvāb” ü “Raḫmān” u “Raḫīm” (887.)

Feevḫaynā ilā Mûsā eni’drib bi-‘aşāke’l-baḫra....: “Bunun üzerine Mûsâ’ya, ‘Asan ile denize vur’ diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı...”¹¹¹

Ve enceynā Mûsā ve men me‘ahū ecma‘īne. Şümme aḡraḳne’l-āḫarīne. : “Mûsâ’yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk.”¹¹²

Baḫr-i taḳvāya ‘aşā-yı himmeti
Cān-ı Mûsā çalsa bulur nuşreti (888.)

¹⁰⁷ Tâhâ, 20/17.

¹⁰⁸ Tâhâ, 20/18.

¹⁰⁹ A’raf, 07/107; Şuarâ, 26/32.

¹¹⁰ A’raf, 07/120-121.

¹¹¹ Şuarâ, 26/63.

¹¹² Şuarâ, 26/65-66.

Nefs-i Fir‘avn *helāk ola* hemān
Rūh-ı Mūsā *ķurtula andan* ‘ayān (889.)

Ve Nūħan iz nādā min ķablu fe‘stecebna lehū fenecceynāhu ve ehlehū mine‘l-kerbi‘l-‘azīmi : “(Ey Muhammed!) Nūh’u da hatırla. Hani o daha önce dua etmişti de biz onun duasını kabul ederek, kendisini ve ailesini o büyük sıkıntıdan (tufandan) kurtarmıştık.”¹¹³

Ser-be-ser tūfān olursa ger cihān
Nūħ-veş yolu gözet ey nev-cüvān (899.)

Feķulā lehū ķavlen leyyinen...: “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”¹¹⁴

Ķavl-i leyinle ide irşād hem
Tā ki ola Ħaķķ yanında muħterem (911.)

er-Raħmānu ‘ale‘l-‘arşı‘stivā : “Raħmān, Arş'a istivā etmiştir.”¹¹⁵

Ki ‘arş itdi *istivāy*ıla tefahħur
Daħı hem ism-i a‘zamlı tekebbür (916.)

...ve‘scüdū li‘llāhi‘llezī ħalaķahünne in küntüm iyyāhū ta‘budūne : “...Eğer gerçekten Allah’a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah’a secde edin.”¹¹⁶

Celāl ile *buyurdu Ħaķķ sücūdı*
Ki maħvola anuñ cümle vücūdı (922.)

Et-tā‘ibūne‘l-‘ābidūne‘l-ħāmidūne‘s-sā‘iħūne‘r-rāki‘ūne‘s-sācidūne..: “Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar , rükû’ ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü’minleri müjdele.”¹¹⁷

Kimi ķā’im kimi *rāki‘* ezelden
O ħalk olup ķalem anı yazaldan (983.)

¹¹³ Enbiyâ, 21/76.

¹¹⁴ Tâhâ, 20/44.

¹¹⁵ Tâhâ, 20/05.

¹¹⁶ Fussilet, 41/37.

¹¹⁷ Tevbe, 09/112.

Kimi *sācid* kimi *qā'* iddür anuñ
Vir ey *sālik* anuñ yoluna *cānuñ* (984.)

... **ve 'akimi'ş-şalāte inne'ş-şalāte tenhā 'ani'l-fahşā'i ve'l-münkeri...**: “Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.”¹¹⁸

Şalāt nehy itdügi fahşādan ey *yār*
Dağı *münker olandan* her ne ki var (990.)

İnnā 'araḍne'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-'arḍi ve'l-cibāli feebejne en yaḥmilnehā ve eṣfaḳne minhā ve ḥamalehe'l-insānū...: “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.”¹¹⁹

Ebā itdi çü *bundan her ne ki var*
Ki *gördiler emānet bir büyük bār* (1064.)

Ki *ḥamle gördiler yoḳ qābiliyyet*
Buları çekdi *işfāḳa zārūret* (1605.)

Emānātı çü ḥaml itdi pes insān
Maḥall idiler *istimdāda her ān* (1066.)

... **ve ḳālū semi'nā ve eṭā'nā...**: “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” Şöyle de dediler: ‘İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.’”¹²⁰

Ne kim gelse “*semi'nā*” didüñ ey *Ḥān*
Ki *cāe küllühū min 'indi Raḥmān* (1088.)

... **ye'muruhūm bi'l-ma'rūfi ve yenhāhūm 'ani'l-münkeri...**: “Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Rasûle, o ümmî peygambere uyan

¹¹⁸ Ankebût, 29/45.

¹¹⁹ Ahzâb, 33/72.

¹²⁰ Bakara, 02/285.

kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹²¹

İdesiñ *emr-i bi'l-ma'rûfi* inşâ
Dağı *münker olandan nehy-i ifşâ* (1168.)

İhdina 'ş-şirâta 'l-mustaķime: “Bize doğru yolu göster.”¹²²

Şirât-ı mustaķime di İlâhî
Bize *eyle hidâyet* ya' ni rāhî (1170.)

Ķulnâ yâ nârü küñî berden ve selâmen 'alâ İbrâhîme. “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol' dedik.”¹²³

Olam bes qahr-ile di kâr içinde
Şu *İbrâhîm gibi kim nâr içinde* (1198.)

...ve ***Ķulnâ ihbiţü ba'duküm li-ba'din 'aduvvün ve leküm fi'l-'arđi...***

“Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, ‘Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır’ dedik.”¹²⁴

Nitekim qahr-ile *Hazret-i Âdem*
Cinândan taşra hem zâr ' ışık elinden (1201.)

...***Ķâle yâ ebeti if'al mâ tü'meru setecidüñi in şâ'allâhu mine'ş-şabirîne***.

“Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.”¹²⁵

Hem *İbrâhîm dağı oğluna kıydı*
O Server çâr-nâ-çâr ' ışık elinden (1205.)

¹²¹ A'raf, 07/157.

¹²² Fâtiha, 01/06.

¹²³ Enbiyâ, 21/69.

¹²⁴ Bakara, 02/36.

¹²⁵ Sâffât, 37/102.

Dağı *İsmā'īl* oldu *kaħra teslīm*

Şu koşlar gibi hem-vār ' ışk elinden (1206.)

...*ve'byeğdat 'aynāhū minel'-ħuzni fe hüve kaẓīmün.* : "...Onlardan yüz çevirdi ve, 'Vah! Yûsuf'a vah!' dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu."¹²⁶

Ķāle innemā eşkū beşşī ve ħuznī ila'llāhi...: "Yakup, "Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim. Ben, Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim" dedi."¹²⁷

Çü *ħüzn-i Yûsuf-ıla Ya'ķūb-ı zār*

Ki *her dem kan ağlar* ' ışk elinden (1207.)

Yitürdi anı seksen yıl aķıtsa

Gözünden n'ola *enhār* ' ışk elinde (1208.)

...*ve ķālet heyte leke ķale ma'āza'llahi...* "Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, 'Haydi gelsene!' dedi. O ise, 'Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler' dedi."¹²⁸

...*leyüscününnehū ħattā ħīnin. Ve deħale me'ahü's-sicne feteyāne...*: "Sonra onlar, Yûsuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular. Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi..."¹²⁹

Çü *Yûsuf kaħr içinde sicn* oldu

Nice yıllar *giriftār* ' ışk elinden (1209.)

Zeliĥā ' ışkına *düşüp o Māh'uñ*

Nice yıl oldu ol *zār* ' ışk elinden (1211.)

¹²⁶ Yûsuf, 12/84.

¹²⁷ Yûsuf, 12/86.

¹²⁸ Yûsuf, 12/23.

¹²⁹ Yûsuf, 12/35-36.

Felemmā en cā'e'l-beşīru elķāhu 'alā vechihī fe'rtedde başīran...: “Müjdecî gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, 'Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?' dedi.”¹³⁰

Açıldı bes haberle 'ayn-ı Ya'ķūb
Nice yıl oldu ğam-ķ'ār 'ışķ elinden (1213.)

Fe'l-teķamehu'l-ķūtu ve hüve mülimün. : “Böylece, Yūnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu.”¹³¹

Çü balık ķarnına Yūnus nebī gör
Bırakdı anı Ķahhār 'ışķ elinden (1215.)

Ve ħuşira li-Süleymāne cūnūdühū mine'l-cinni ve'l-insi ve't-ţayri fe hūm yūze'üne. : “Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı.”¹³²

Süleymān ya'ni ħākim ins ü cinne
Nite oldu dil-efķār 'ışķ elinden (1216.)

...ķālet Rabbi innī źalemtü nefsi ve eslemtü me'a Süleymāne li'llāhi Rabbi'l-ālemīne. : “...Belķıs, 'Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsi me'ne'ye zulmetmişim. Şimdi ise Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum' dedi.”¹³³

Daķı Belķısa teslīm oldu añā
Müsellemken bu deyyār 'ışķ elinden (1217.)

...ķāle Rabbi erinī enzur ileyke ķāle len terānī...: “Mūsâ, belirlediđimiz yere (Tūr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da, 'Beni (dünyada) katiyen göremezsın. Fakat (şu) dađa bak, eđer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi, dađa tecellî edince onu darmadađın ediverdi. Mūsâ da baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi.”¹³⁴

¹³⁰ Yūsuf, 12/96.

¹³¹ Saffāt, 37/142.

¹³² Neml, 27/17.

¹³³ Neml, 27/44.

¹³⁴ A'raf, 07/143.

Ṭaleb kıldıkda Mūsā ru'yet-i Hakk
Ki medhūş itdi didār ʿ ışk elinden (1219.)

Aña geldi cevāb-ı "len terānī"
Ki dönmez aña tağlar ʿ ışk elinden (1220.)

İz kâla'llāhü yā 'İsā innī müteveffike ve rāfi'uke ileyye...: "Hani Allah şöyle buyurmuştu: 'Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım."¹³⁵

Çü çekdi qahrı pes ʿ İsa vü Meryem
Anı ref' itdi Cebbār ʿ ışk elinden (1221.)

Mā kāne Muḥammedün ebā eḥadın min ricāliküm ve lākin Rasūla'llāhi ve ḥāteme'n-nebiyyīne...: "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Rasûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."¹³⁶

Hem oldu *ibtidā hem daḥı ḥātem*
O nūr-ı ḥayr-ı aḥyār ʿ ışk elinden (1226.)

1.4.3 İktibas Edilen Hadisler

Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde lafzen ve mânen iktibas edilen hadisler vardır. Burada kaynağını vereceğimiz hadisler mesnevî içerisinde yer alan iktibaslar ve telmihte bulunulan hadislerdir. Bölüm başı ve sonunda yer alan hadisler, bu hadislerin anlamları ve kaynakları transkripsiyonlu metin bölümünde dipnotla gösterilmiştir.

Mūtū...: "Ölmeden önce ölünüz."¹³⁷

Olmayınca bu ḥıṭāb olmaz beyān
Faḥr-i ʿ ālem "mūtū" didi çün ʿ ayān (27.)

Sicn-i mü'min...: "Dünya, mü'minin hapishanesi; kâfirin de cennetidir."¹³⁸

¹³⁵ Âl-i İmrân, 03/55.

¹³⁶ Ahzâb, 33/40.

¹³⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 384. nu: 2669.

¹³⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd 3, nu: 4103.

Çü dünyā “*sicn-i mü'min*” oldı her bār
Velī *müşriklere cennetdür* ey yār (48.)

Ene min nūri..: “Ben Allah’ın nûrundan yaratıldım...”¹³⁹

Meger kim mīm-i Aḥmed kıla nuşret
“*Ene min nūr-ı Rabbī*” hem delālet (67.)

Levlāke...: “Sen olmasaydın, ben bu âlemleri yaratmazdım.”¹⁴⁰

Kim anuñ-çün daḥı ḥalk̄ oldı eşyā
Kim aña didi “*levlāk*” Ḥaḫḫ Te‘ālā (83.)

Kāna’llāhu ve lem yekūn...: “Şüphesiz Allah vardı. Onunla birlikte hiçbir şey yoktu”¹⁴¹

El-ma‘nā me’ḥūzūn min dūreri’l-ḥayy
Ya‘ni “*kāna’llāhū ve lem yekūn me‘ahū şey* (92.)

El-ilmu noḫtatūn...: “İlim bir noktadır, onu cahiller çoğaltmıştır.”¹⁴²

“*El-ilmu noḫtatūn*” bes sırrına hem
İrdi bir dürr-i yetīm baḥrına hem (133.)

Teḥallaḫū bi-aḥlāḳi’llāh. : “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanınız.”¹⁴³

Hem “*teḥallaḫū bi-aḥlāḳi’il-lāh*”
Bize olmışdur ḥıṭāb bī-iştibāḥ (143.)

İnna’llāhe lā yanḫur...: “Allah, sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁴⁴

Didi “*inna’llāhe lā yanḫur*” müdām
Åḫirine dek naḫar ḳıl bi’t-tamām (176.)

Küllü mü’minin taḳıyyun..: “Her mü’mîn takvalıdır.”¹⁴⁵

¹³⁹ Fettenî, **Tezkiretü’l-Mevzûât**, Beyrut, trz. s. 86.

¹⁴⁰ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 214, nu: 2123.

¹⁴¹ Buhârî, **el-Camiu’s-Sahih**, Tevhîd, 22.

¹⁴² Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 87, nu: 1760.

¹⁴³ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, **İhyâu Ulûmi’d-dîn**, Kahire 1967, c. III, s. 400.

¹⁴⁴ Müslim, **Sahih**, el-Birr ve’s-sıle ve’l-âdâb 10, nu: 2564

¹⁴⁵ Ebû Dâvud, Edeb, Bâbu’t-Tefâhur bi’l-Ahsâb, 4452.

“Küllü mü’minin taқыyün” fehüve āl
Bu dersi oқи hem hıŝŝeñi al (178.)

Et-tā’ibü mine’z-zenbi...: “Günahına tevbe eden kişi, hiç günah işlememiş gibidir.”¹⁴⁶

“Tā’ib” olsa bir kişi dir ol hümām
“Zenbi” olmamiŝ gibi olur müdām (206.)

Men ‘arefe nefsehü fekad arefe Rabbhü...: “Nefsini bilen Rabbini bilir.”¹⁴⁷

Olanlar “men ‘aref” remzine nāzır
Bilür nefsin fenāda oldu hāzır (279.)

El-fakru fahri: “Fakirlik benim övüncümdür.”¹⁴⁸

Anuñ mekrini tıydu ol yüz-i māh
Didi “el-fakru fahri” idüp ikrāh (420.)

Inne rüha’l-kudusi..: “Şüphesiz ki rühu’l-kudüs (Cebrâil) kalbime, hiçbir canlının rızkını tamamlamadan asla ölmeyeceğini üfledi.”¹⁴⁹

Hadis-i “inne rüha’l-kudusi” ey cān
Oқuyup yanıma geldi o Sulţān (487.)

...**kāne hulūkuhu’l-Ķur’āne..**: “Ashaptan bazıları Hz. Âiŝe’ye, Hz. Peygamber’in ahlākını sorduklarında Hz. Âiŝe: ‘O’nun ahlākı Kur’ân’dı’ şeklinde cevap vermiŝtir.”¹⁵⁰

Ki ŝormıŝlar anuñ hulūından aŝhāb
Ķumeyre’ye taqrir itdi bu cevāb (554.)

Didi “kāne hulūkuhu’l-Ķur’ānu” hem
Cāmi’ oldu cümle ahlāk-ı ‘ālem (555.)

İnnemā bu’iŝtu li-utemmime mekārime’l-ahlāk: “Ben güze ahlākı tamamlamak üzere gönderildim.”¹⁵¹

¹⁴⁶ İbn Māce, Zühd 30, nu: 4250.

¹⁴⁷ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 343, nu: 2532.

¹⁴⁸ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 113, nu: 1832.

¹⁴⁹ Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 268, nu: 707.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, s. 91, 163, 216.

¹⁵¹ Hâkim en-Neysâbüri, el-Müstedrek ale’s-Sahihayn, Beyrut 1990, c. II, s. 670, nu: 4221.

“*Mekârimü’l-ahlâk*”la geldüm saña
Anı tutan delîl olur Tañrı’ya (562.)

Küntü nebiyyen...: “Adem toprakla su arasında iken ben peygamber idim.”¹⁵²

Âşikâre oldu ol hayru’l-beşer
Didügi “*küntü nebiyyen*” ey püser (746.)

... ‘*aleyküm bi’s-sevâdi’l-a’zam*’: “ ...sevâd-ı a’zama (halk çoğunluğunun yaşadığı hayat seviyesi) tâbi olun.”¹⁵³

Gel işit kavle’n-Nebiiyi’l-Ekremi
Kim “ ‘*aleyküm bi’s-sevâdi’l-a’zami*” (764.)

Küntü kenzen..: Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi murad ettim ve mahlukâtı yarattım.”¹⁵⁴

“*Küntü kenzüñ*” gördi çün kânını halk
Budurur kim gâhi cem’ u gâhi farq (784.)

Şeyyebetnî sûretu hüd...: “Beni Hüd sûresi ihtiyarlattı.”¹⁵⁵

“*Şeyyebetnî sûret-i hüd*” dem-be-dem
Dirdi ol şâh Aḥmed-i muḥterem (790.)

Ḥubbibe ileyye min dünyāküm: “Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirdi. Bunlar, kadın, güzel koku ve gözümün nuru olan namaz.”¹⁵⁶

Didi “*ḥubbibe ileyye*”bu beyāndur
Ki “*min dünyāküm selâşün*”ḥū ‘ayāndur (1074.)

Eriḥnî yâ Bilâl...: “Ey Bilâl, kalk ezan oku da bizi rahatlat”¹⁵⁷

“*Eriḥnî*” dimeden budur murâdı
Bilâl’e kim nidâ oldu istinâdı (1174.)

¹⁵² Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 173, nu: 2017.

¹⁵³ İbn Mâce, Sünen, Fiten 8, nu: 3950.

¹⁵⁴ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 132.

¹⁵⁵ Tirmîzî, Sünen, Tefsir 56, nu: 3297.

¹⁵⁶ Nesâî, Sünen, İşratü’n-nisâ 1, nu: 3939-40.

¹⁵⁷ Ebû Dâvud, Edeb 78, nu: 4985-86.

...*seteravne Rabbeküm kemā teravne hāze'l-ķamera*... “Muhakkak ki,Rabbinizi şu ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz.”¹⁵⁸

Ḥadīṣ-i “*seteravne*”ola zāhir
Denesden albi daı ola tāhir (1193.)

1.4.4 Telmihte Bulunulan Hadisler

Şāh Velī'nin eserinde işlenen konular içerisinde o konu ile ilgili telmihte bulunulan hadisler bulunmaktadır. Lafzen iktibas yapılan hadislerin dışında işlenen konularda yeri geldiğinde bazen bir kelime ile bazen de birkaç kelime ile Hz. Peygamber'in hadislerine veya işaret ettiği hususlara telmih yoluyla değinilmektedir. Telmihte bulunulan hadislerin kaynakları anlamları ile birlikte gösterilmiştir:

Ene min nūri..: “Ben Rabbimin nûrundanım.”¹⁵⁹

Levlāke...: “Sen olmasaydın, ben bu âlemleri yaratmazdım.”¹⁶⁰

Ḥudā nūrından olduñ çünkü ḥāşıl
Senüñ ğayruñ senüñle oldı vāşıl (76.)

Mütü... : “Ölmeden önce ölünüz.”¹⁶¹

Ger dilerseñ sen bu ‘ilmi bilesin
Ölmeğinden daı evvel ölesin (88.)

...*yeb‘asu ‘alā külli mi‘eti senetin*... “Allah her yüz yılın başında bu ümmetin dinini düzeltecek bir kişi gönderir.”¹⁶²

Kim buyurdı ol Rasūl-i mihrībān
Ola *her yüz başına bir ār ‘ayān* (114.)

Ene medīnetü'l-‘ilmi ve ‘Aliyyün bābuhā..: “Ben ilmin şehriyim, Ali de o şehrin kapısıdır. İlim şehrine girmek isteyen kapıya gelsin.”¹⁶³

¹⁵⁸ Buhārî, Sahih, Mevâkîtü's-salât 16, c. I, s. 138.

¹⁵⁹ Fettenî, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁶⁰ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 214. nu: 2123.

¹⁶¹ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 384, nu: 2669.

¹⁶² Ebû Dâvud, Sünen, Melâhim 1, nu: 4291.

¹⁶³ Taberânî, **el-Mu‘cemü'l-Kebîr**, c. XI, s. 65, nu: 11061.

Şehr-i 'ilmüm kâpusıdurur' Ali
Lî- ma' allâh 'ilmine oldur velî (129.)

Hubbu'd-dünyâ ra'su külli hañjetin. “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.”¹⁶⁴

Hubb-ı dünyâ her hañâyânuñ seri
Terk-i dünyâ 'aksidür bil haberi (210.)

Ed-dünyâ mel'ünetun ve mâ fihâ mel'ünun... “Dünya mel'undur.Allah'ın zikri hariç onun içindekiler de mel'undur.”¹⁶⁵

Bilür dünyâyı mel'ün hem içinde
Bu sevdâyı giderür kıomaz başında (320.)

..ve ahsin ilâ men esâ'e ileyke... “Sana kötülükle muamele edene sen iyilikle karşılık ver.”¹⁶⁶

Didi saña bir isâ'et eyleyen
Karşısına bir hasenet eylesen (566.)

İnnî le-ecidu nefesen.. “Yemen taraflarından Rahmâni bir koku alıyorum.”¹⁶⁷

Hadîşinde didi ol nür-ı Yezdân
Yemenden aluram ben bû-yı Raḥmân (588.)

..inne'l-'ulemâ'e verasetü'l-enbiyâi... “Ulemâ, enbiyânın vârisidir.”¹⁶⁸

Çünkü bildüñ ne maḳâmda enbiyâ
Nice olur vâriş olan evliyâ (742.)

..ḳalbu mü'minin... : “Mü'minin kalbi, Allah'ın arşıdır.”¹⁶⁹

Didiler *ḳalb-i mü'min 'arş-ı Raḥmân*
Daḳı hem ḳalb-i mü'min beyt-i Mennân (929.)

Büniye'l-islâmu 'alâ ḳamsin... “İslam beş temel üzere binâ olmuştur...”¹⁷⁰

¹⁶⁴ Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 412, nu: 1099.

¹⁶⁵ Tirmizî, Zühd 14, nu: 2322.

¹⁶⁶ Aclûnî, a.g.e.,c. II, s. 41, nu:1627.

¹⁶⁷ Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 251, nu: 659.

¹⁶⁸ Ebû Dâvud, İlim 1, nu: 3641.

¹⁶⁹ Gazzâlî, a.g.e., c. III, s. 11.

¹⁷⁰ Buhârî, İmân 1, 7.

Ki *hams üzre binā oldı çü İslām*
Birisidür şalāt gel eyle ikrām (974.)

Er-ru'ya's-şālihatu cüz'ün...: “Salih rüya peygamberliğin kırkaltı alâmetinden biridir.”¹⁷¹

Nübüvvetden cüz' oldı diyu rü'yā
İşâret oldı her bār ' ışık elinden (1229.)

1.5 PEYGAMBERLER

Dilimizde peygamber, Farsça “peyam” ve “ber” kelimelerinin birleşmesiyle “peyam-ber” haber getiren şeklinde kullanılan bir kelime olup, Allah'ın kendisine vahyettiği bilgileri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilen kimsedir. Arapçada “Resul” elçi; “Nebî” haber getiren, haber veren şeklinde iki farklı kelime ile ifade edilmektedir. Peygamberler; diğer insanlardan farklı olarak, doğruluk, güvenilirlik, tebliğ, keskin zeka ve günah işlememe gibi vasıflara sahiptirler¹⁷². Bütün peygamberler yaşadıkları toplumlarda, güzel ahlakları, dürüstlükleri ve örnek davranışlarıyla topluma önderlik etmişlerdir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile son peygamber Hz. Muhammed arasında, tarihin seyri içerisinde farklı toplumlara birçok peygamber gönderilmiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerin sayısı 25'tir. Üzeyr, Lokman ve Zülkarneyn de Kur'ân-ı Kerim'de isimleri geçen Hz. Davud ile Hz. Süleyman devirlerinde yaşayan nebi veya veli oldukları hususunda kesin bir sonuca varılamayan üç büyük zâttır¹⁷³.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde, Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Ya'kub, Hz. Yusuf, Hz. Eyyub, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Yunus, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in isimlerini anmıştır. Bunların dışında Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçmeyip Hz. Musa ile yolculuğuna değinilen Hızır ve bazı kaynaklarda adı peygamber olarak geçen Cercis'den de bahseder.

¹⁷¹ Buhârî, Ta'bîr 4, c. VII, s. 68-69.

¹⁷² Ali Yardım, **Peygamberimiz'in Şemâilî**, İstanbul 1997, s. 1-6.

¹⁷³ Şerafettin Gölcük -Süleyman Toprak, **Kelam**, Konya 1998, s. 364 -375.

1.5.1 Hz. Âdem

İnsanlığın atası, Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen ilk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'dir. Kur'ân'da, Hz. Âdem'in ve eşinin yaratılışı, kendisine isimlerin öğretilmesi, cennetten dünyaya yolculuğu, şeytanın kendisine secde etmemesi gibi konular geçmektedir¹⁷⁴. Hz. Âdem, insanlığın babası ve "Safiyü'llah" Allah'ın temiz kulu sıfatlarıyla anılır. Hz. Âdem insanlığın babası olduğu için kelime olarak "insan" anlamında da kullanılmaktadır. Türk edebiyatında Hz. Âdem'in kıssalarından faydalanılmıştır. Hz. Âdem'in çamurdan yaratılması, meleklerin kendisine secde etmeleri, şeytanın secdeye yanaşmayıp isyan etmesi, yasak meyveden yemesi, cennetten dünyaya gönderilmesi ve dünyaya gönderildikten sonra uzun yıllar ağlaması ile başta telmih olmak üzere birçok sanat dolayısıyla anılmıştır. Âdem kelimesi (insan), adem (yokluk) ve dem ile cinaslı olarak kullanıldığı gibi; yine Âdem, devriyelerin önemli bir malzemesini oluşturur. Bazen, sevgili Âdem'e, rakib de şeytana benzetilir¹⁷⁵.

Allah, ilk insan olan Hz. Âdem'i yaratırken maddesi olan toprağı çeşitli aşamalardan geçirmiş, kırk gün bekletip şekil ve suretini düzenledikten sonra ona can verip ruhundan üflemiştir. Kuru çamurdan şekil verilerek en iyi kıvam üzere yaratılan insanın yoğrulup en iyi kıvama getirildikten sonra kendisine can verilmesi Allah'ın bir lütfu gereğidir.

Olup kahr-ile taħmīr kırk gün Ādem
Hemān irmiş aña Ĥaħk luṭfı bir dem (50.)

Şorarsañ kırk günũñ miḳdārını sen
Olup her sâ' ati biñ sene rüşen (51.)

Allah'ın, Âdem'i çeşitli aşamalardan geçirip yaratması, nimetlerini insana sunması ve ona can vermesi Allah'ın birliğine ve tek olduğuna işarettir.

Ĥalaḳtü bi-yedeyye Ĥaħk kunūzın
Anı fehm iden añlar elf rumūzın (52.)

¹⁷⁴ Hz. Âdem ile ilgili olarak bkz. Bakara, 2/31, 33, 34, 35, 37; Âl-i İmrân, 3/33; Mâide, 5/27, A'râf, 7/11, 19; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Meryem, 19/58; Tâhâ, 20/115, 116, 117, 120, 121.

¹⁷⁵ Bkz. İskender Pala, .a.g.e., s. 15 -16.

Dünyanın geçici olduğunu bilerek yaşamak ve dünyaya meyl etmemek gerekir. Çünkü insanlığın atası Hz. Âdem de dünyadan yüz çevirmişti. İnsanın da Hz. Âdem gibi hem kulluk hem de marifet yolunu tutarak Hz. Âdem'i örnek alması gerekir.

Bes mine'l-cem' i ile'l-farğ ey cüvân
Hâzret-i Âdem gibi ol her zamân (900.)

Tâ ebînüñ sırrı olasın hemân
Husn-i Âdem sende göreler ' ayân (901.)

Hz. Âdem, Allah'ın kahr tecellîsi gereği cennetten dünyaya gönderilmiştir.

Nitekim kâhr-ile Hâzret-i Âdem
Cinândan taşra hem zâr ' ışğ elinden (1201.)

1.5.2 Hz. Nuh

Hz. Nuh, Hz. İdris'in torunu olup kendisine ikinci Âdem denir. Hz. Nuh'un ilk rasul oluşu, gönderildiği milletin puta tapması, kavminin kendini yalanlamasına karşılık sabır ve tahammül göstermesi, kavmini hidayete çağırması ve gemi yaparak büyük tufandan mü'minlerin kurtulup inkar edenlerin helak olması Kur'ân'da açıklanmaktadır¹⁷⁶.

Hz. Nuh'un, Ham, Saf, Yasef ve Kenan adında dört oğlu vardır. Bunlardan üçü büyük tufanda Hz. Nuh ile birlikte gemiye binmişler, Kenan ise sudan korunmak için dağa çıktığı halde tufandan kurtulamamıştır. Kur'ân- Kerim'de Hz. Nuh ve onun zamanında yaşanan olaylarla ilgili pek çok ayet bulunmaktadır¹⁷⁷. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nuh'un adıyla anılan bir sûre, Nuh Sûresi bulunmaktadır. Şâh Velî, Hz. Nûh ile ilgili "Neciyyulah" yani Allah'ın sırdaşı kavramını kullanmaktadır (1193).

Şâh Velî Ayıntâbî, eserinde, dünyada her yeri kaplayan bir tufan olursa, Hz. Nuh'un yolunun tutulmasını tavsiye etmektedir:

¹⁷⁶ Bkz. Hûd, 11/40, 42, 43.

¹⁷⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 03/33; Nisa, 04/163; En'âm, 06/84; A'raf, 07/59- 64; Hûd, 11/25-49; Mü'minûn, 23/23-30; Şu'arâ, 26/105-122; Saffât, 37/75-83; Kamer, 54/09-14.

Ser-be-ser tūfān olursa ger cihān
Nūḥ-veş yolu gözet ey nev-cüvān (899.)

1.5.3 Hz. İbrahim ve Hz. İsmail

Hz. Muhammed'in atası, ulu'l-azm peygamberlerin ikincisi olan Hz. İbrahim, Babil hükümdarı Nemrud zamanında putperest bir toplum içerisinde yetişmiştir. Kendisine peygamberlik görevi verildikten sonra insanları tevhid dinine çağırmıştır. Putları kırıp, Nemrud ile tartışmaya girmiş ve bunun neticesinde ateşe atılmıştır. Ancak, Allah'ın emriyle ateş Hz. İbrahim'i yakmamıştır. Hz. İbrahim'in Allah'a inanıp O'na teslim olmakla birlikte, Allah'ı arayışı ve ölümlerin nasıl diriltileceğini bilmek istemesi Kur'ân'da örnek olarak anlatılmaktadır¹⁷⁸.

Hz. İbrahim, Sâre ve daha sonra Hacer ile evlenmiş, ikinci evliliğinden oğlu Hz. İsmail dünyaya gelmiştir. Sâre'den de Hz. İshak dünyaya gelmiştir. Allah, Kur'ân'da Hz. İbrahim'i övmektedir. Kur'ân'da Allah'ın dostu (Halîlu'llah) olarak tanıtılır¹⁷⁹. Hz. İbrahim cömertliği ve misafirperverliği ile bilinir.

Hz. İsmail henüz yedi-sekiz yaşlarında iken babası Hz. İbrahim'e oğlunu kurban edeceği sözü hatırlatıldı. İsmail de bu emre samimiyetle boyun eğdi. Bu teslimiyetin bir karşılığı olarak Allah Hz. İbrahim'e melek aracılığı ile bir koç gönderdi ve onu kurban etmesini emretti. İslam dinindeki kurban ibadeti de bu hâdisenin anısıdır. Hz. İbrahim oğlu İsmail ile birlikte Allah'ın emri doğrultusunda Kâbe'yi bina ettiler¹⁸⁰. Hz. İbrahim'in lakabı Hanif idi¹⁸¹. Hz. İbrahim'in iki oğlunun ikisi de peygamber olup İshak soyundan İsrailoğulları peygamberleri; İsmail'in soyundan da Hz. Muhammed gelmiştir.

Hz. İbrahim ile ilgili göklerin kendisine açılması, arşı görmesi, arzın tabakalarını seyretmesi gibi hakkında efsanevi bilgiler mevcuttur. Divan şiirinde sevgilinin yanağı ateş olarak düşünülünce âşık İbrahim olmak ister. Hz. İbrahim hilye türü eserlerde yer almış ve hakkında *Halilnâme* adlı bir mesnevi de

¹⁷⁸ Bkz. En'am, 06/74-83, 161; Enbiyâ, 21/51-73; Bakara, 02/258; Ayrıca Hz. İbrahim ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *DİA*, İstanbul 2000, c. XXI, ss. 266-272.

¹⁷⁹ Bkz. Nisâ, 04/125.

¹⁸⁰ Bkz. Bakara, 02/124-134.

¹⁸¹ Bkz. Âl-i İmrân, 03/67.

yazılmıştır¹⁸². Nemrud'un Hz. İbrahim'i ateşe atması edebiyatta bir telmih konusudur. Yine Hz. İbrahim'in babası Âzer de edebiyatta farklı şekillerde kullanılmıştır¹⁸³.

Şâh Velî Ayıntâbî; Hz. İbrahim'in, Allah'a teslimiyetini anlatan şu ayete işaretle bulunur: “*Ben Hakk'a yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.*”¹⁸⁴ Hz. İbrahim'in, Allah'ın dostu olduğuna işaret ederek Allah dostu olmak isteyenlerin itikat hususunda onun gibi teslimiyet içerisinde olması gerektiğine işaret eder:

İ' tîkâd bâbında hem mişl-i Halîl
Diyüben “*veccehtü vecchî*”li'l-celîl (239.)

Ger halîl olmak dilerseñ ey hümâm
İ' tîkâd tâcını giy yolda müdâm (240.)

Denes bilüp bunları Halîlu'llâh
Diyüp “*veccehtü vecchî*”hem ila'llâh (1195.)

İlâhî kemâlin ve olgunluğun en güzel tecellî ettiği yer olan gönül, Hz. İbrahim'de (Halîl) olduğu gibi kulun da aşk ateşiyle yanıp Hakka yaklaşmasındaki engelleri ortadan kaldırması gerekir:

Ki nâr-ı 'ışka kııl sen nûrı tebdîl
Halîl gibi yana dil bula tekmîl (330.)

Hz. İbrahim, Nemrud tarafından ateşe atılınca Cebrail ona gelip isteğini sordu. İbrahim de “*Ben Allah'ın kuluyum, dileğim O'nadır, sana değil, Allah ne dilerse yapsın*” cevabını verdi. Bu olaydan sonra Hz. İbrahim'e Halîlu'llah denildi. Ateşe atılan İbrahim bir gül bahçesine düştü¹⁸⁵.

Olam bes qahr-ile di kâr içinde
Şu İbrâhîm gibi kim nâr içinde (1198.)

¹⁸² İskender Pala, **a.g.e.**, s. 202-203.

¹⁸³ Bkz. İskender Pala, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁸⁴ Bkz. En'âm, 06/79.

¹⁸⁵ Bkz. İskender Pala, **a.g.e.**, s. 202-203.

Halîli şöyle yakdı âteş-i 'ışk

Ki gül-zâr oldu ol nâr 'ışk elinden (1204.)

Hz. İsmail, Allah'ın hükmüne teslim olup, Allah'ın yardımı ile nefsini dizginleyerek ona galip geldi. Allah'ın emrini gönül hoşluğu ile karşıladı.

Hem İbrâhîm dağı oğluna kıydı

O Server çâr-nâ-çâr 'ışk elinden (1205.)

Dağı İsmâ'îl oldu kahra teslim

Şu koşlar gibi hem-vâr 'ışk elinden (1206.)

1.5.4 Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf

Hz. Ya'kub ile Hz. Yusuf Şâh Velî'nin *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin birçok yerinde birlikte anılmaktadır. Hz. Ya'kub, İshak Peygamberin oğludur. Lakabı ise İsrâîl'dir. Onun soyundan gelenlere İsrâiloğulları (Benî İsrâîl) denilmektedir. On iki oğlu dünyaya gelen Hz. Ya'kub'un iki oğlu, Hz. Yusuf ile Bünyamin aynı anneden dünyaya gelmişlerdir. Kendisine peygamberlik vazifesi verildikten sonraki dönemde, oğullarının kardeşleri Hz. Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra Hz. Ya'kub onun hasretiyle Beytü'l-ahzen (Hüzünler evi) denilen kulübesine çekilmiştir. Yıllarca Hz. Yusuf'un hasretiyle ağlamaktan gözleri â'mâ olmuştur. Bundan yıllar sonra Yusuf gömleğini, kardeşi Bünyamin ile babasına göndermiş ve gözleri açılmıştır. Hz. Yusuf'un; güzelliği, Zeliha ile aralarında geçen olaylar, zindana atılışı ve orada Mısır hükümdarının gördüğü rüyayı doğru yorumlaması, Hz. Ya'kub'a gönderdiği gömleği ile Ya'kub'un gözlerinin açılması, kardeşlerinin ve babasının Mısır'a gelip yerleşmeleri Kur'ân'da anlatılmakta ve bu hadiseler "*Ahsenü'l-kasas*" en güzel kıssa olarak nitelendirilmektedir.

Edebiyatta Hz. Ya'kub devamlı Yusuf ile birlikte anılmaktadır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması ve gözlerinin açılışı gibi konularda telmih yapılır. Âşık çektiği çileler yüzünden gönlünü Hz. Ya'kub'a benzeter. Güzelliği ile Yusuf da sevgiliye benzetilir. Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Yusuf'u güzeller şâhı (Şâh-ı hûbân) olarak nitelendirmektedir:

Çul oldu nice yıl ol Şâh-ı Hübân

Buña kalmadı inkâr 'ışk elinden (1210.)

Hız. Ya'kub, oğlu Yusuf'un gördüğü rüyayı yorumlaması, çektiği kavuşma hasretine rağmen sabırlı olması, Yusuf'u kaybetmenin hüznüyle devamlı ve şiddetli bir şekilde ağlaması, yıllarca kederli ve hüzünlü bir şekilde ağladıktan sonra sabır ve tevekklnn karşılığı olarak, Yusuf'tan gelen haberle gözlerinin açılması Tasavvuf edebiyatında işlenen konulardandır¹⁸⁶.

Gördüğüm *Ysufleyin dř* saña
Ta'birin Ya'kbleyin eyle baña (138.)

Açıldı bes haberle 'ayn-ı Ya'kb
Nice yıl oldu ğam-ĥ'ār 'ıřđ elinden (1213.)

 Ya'kb gibi giryānam seğerler
Kim alam Ysuf-ı cāndan haberler (1364.)

Olgunluk yoluna giren sālİK eğer sabrederse, neticede bu sabır ve ferāđatinin karşılığı olarak Hız. Yusuf gibi hazineye, güzelliğe malik olur (270), yani kulluk makamına ve gizli hazineye erişir. Yusuf yıllarca Allah'ın kahr tecellisi gereği zindana atıldı. Nice yıllar belālara duçar oldu (1209). Zelihā o güzellik timsali, ay yüzlü güzele āřık oldu (1211).

 *Ysuf kahr içinde sicc* oldu
Nice yıllar giriftār 'ıřđ elinden (1209.)

Hız. Yusuf'un "māh" olarak nitelendirilmesi; kendisine kimsenin elinin değmeyişi ve rüyasında yıldızlarla birlikte ayın da ona secde etmeleri dolayısıyla Hız. Yusuf ile birlikte anılır¹⁸⁷. Allah'tan gelen musibetlere Hız. Eyyb gibi sabreden bir kişi Hız. Ysuf gibi güzelliklere kavuşur:

Neler göre eğer şabr itse sālİK
Ola *Ysuf gibi bir gence mālİK* (270.)

Ferāđat Mışrı içre āĥiri kār
Olur *Ysuf gibi bir ulu ĥnkār* (273.)

¹⁸⁶ Bkz. İskender Pala, **a.g.e.**, s. 414.

¹⁸⁷ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 45.

Maḥabbetle çekerseñ derd-i Eyyûb
Göresin rûh-ı Yûsuf mişl-i Yâ' kûb (326.)

1.5.5 Hz. Eyyûb

Hz. İshak'ın torunlarından olan Hz. Eyyûb, zenginliği ve çocuklarının çokluğu ile bilinir. Hz. Yusuf zamanında Şam bölgesine peygamber olarak gönderilmiştir¹⁸⁸. Allah, Hz. Eyyûb'un malını, mülkünü ve çocuklarını alıp kendisine ıstırap veren hastalıklara müptela kıldı. Ancak o bütün bu sıkıntı ve hastalıklara sabretti. Allah, sabrının karşılığı olarak ona şifa verdi ve tüm dertlerinden kurtuldu. Yeniden malı mülkü ve evlatları oldu. Başına gelen hastalık ve çeşitli sıkıntılara sabrettiği için sabır örneği olarak anılmıştır. Bu sebeple, "Eyyûb sabrı" dilden dile aktarılmıştır. Kur'ân'da kendisinden altı yerde bahsedilmiş ve Allah tarafından övülmüştür¹⁸⁹.

Hz. Eyyûb, bütün dinlerde ve edebiyatta sabır ve tahammül örneği olarak işlenmektedir¹⁹⁰. Belâ ve sabır kavramlarının olduğu yerde Eyyûb sabrına atıf yapılır. Şâh Velî Ayıntâbî, eserinde insanın zorluğa karşı tahammülü olması gerektiğine işaret edip Eyyûb gibi aşk ve muhabbetle sabretmesi gerektiğine işaret etmektedir (326). Hz. Eyyûb'un hastalığını ve yaşadığı zorlukları sabırla karşıladığını, kendisinin de Eyyûb gibi dertli olduğunu ve devamlı Allah'ı zikrettiğini ifade eder (1365).

Eger yoğ-ise sende *şabr-ı Eyyûb*
Olamazsın hayırlu hem çü Ya' kûb (323.)

Nice tuş oldı gör hem derd-i kâhra
Daḥı *Eyyûb-i bîmâr* ışk elinden (1203.)

Çeküp *Eyyûb gibi bes derd-i ışkı*
Olup âḥirde bîmâr ışk elinden (1248.)

¹⁸⁸ Ş. Gölcük – S. Toprak, **a.g.e.**, s. 370.

¹⁸⁹ Bkz. En'âm, 06/84; Enbiyâ, 21/83; Sâd, 38/41-44.

¹⁹⁰ Bkz. İskender Pala, **a.g.e.**, s. 131.

1.5.6 Hz. Mûsâ ve Hızır

Hz. Mûsâ ulu'l-azm denilen büyük peygamberlerin üçüncüsüdür. Hayatı, peygamberliği, Fir'avn ile mücadelesi gibi hususlar Kur'ân'da anlatılmaktadır¹⁹¹. Hz. Mûsâ'nın hayatı ve peygamberliği ibret verici olaylarla doludur. Dört büyük kitaptan biri olan Tevrat Hz. Mûsâ'ya verilmiştir.

Peygamber veya velî olduğu hakkında çeşitli rivayetlerin bulunduğu Hızır ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Mûsâ ile aralarında geçen olay anlatılmaktadır¹⁹². Âb-ı hayatı içip ölmezliğe kavuşan kişi olarak telakki edilen Hızır'ın Hz. İlyas'a verilmiş bir lakap olduğu da söylenmektedir. Hızır; âb-ı hayat-ı içtiği, İskender'e bu suyu bulması için rehberlik ettiği için edebiyatımızda yardımcı, hayra rehber ve ebedî hayata mazhar gibi anlamlarda kullanılmıştır¹⁹³. Tasavvufta Hızır, ledün ilminden kinaye olarak yürek ferahlığını bildirir¹⁹⁴.

Hz. Mûsâ ledünnî ilmi elde edebilmek için Hızır'a teslim olmuştur. Bütün sırların ve işlerin iç yüzü anlamına gelen ilm-i ledün Hz. Mûsâ'ya ifşa olmuştur:

Ki teslîm olmayaydı Hızır'a Mûsâ
Ledünnî 'ilm aña olmazdı ifşâ (306.)

Allah, Hz. Mûsâ'ya “*Şu sağ elindeki nedir, Ey Mûsâ?*”¹⁹⁵ şeklinde sorunca (857); Mûsâ, “*O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.*”¹⁹⁶ şeklinde cevap vermiştir (858). Asâ, Hz. Mûsâ'ya mucize olarak verilen değnektir. Edebiyatta bir denge ve istikamet unsuru olarak anılmaktadır (859). Asâ taşımak Hz. Muhammed'in bir sünneti olarak da kabul edilmiştir. Bu sünnete uygun olarak dervişler asâ kullanırdı. Halk arasında, “kırk yaşını geçtiği halde asâ kullanmayan asi olmuştur” şeklinde bir deyiş meşhur

¹⁹¹ Bkz. Kasas, 28/29-35; Tâhâ, 20/09, 11, 17, 19, 36, 40, 49, 57, 61-91; Şu'arâ, 26/18-24; A'raf, 115, 103-134; Hz. Mûsâ ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “*Mûsâ*”, **DİA**, İstanbul 2006, c. XXXI, ss. 207-213.

¹⁹² Bkz. Kehf, 18/60-82.

¹⁹³ Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Ankara 1993, s. 204.

¹⁹⁴ Hızır ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul 2007.

¹⁹⁵ Bkz. Tâhâ, 20/17.

¹⁹⁶ Bkz. Tâhâ, 20/18.

olmuştur. Şâh Velî Ayıntâbî, asânın Hz. Mûsâ'dan hatıra olarak kaldığını ve Hz. Muhammed'in asâyı sünnet olarak bıraktığına işaret eder:

Hem kelâmında didi ol Zü'l-Celâl
 Kıldı Mûsâ'ya 'aşâdan çün su'âl (857.)

Hem Mûsâ'dan sünnet oldu bu 'aşâ
Sünnet itdi kırkıdan öte Muştafâ (879.)

Kişi Hz. Mûsâ gibi, gayret ve çaba asâsını takva denizine çalsa Allah'ın yardımı gerçekleşir ve Fir'avn helak olup Mûsâ ondan kurtulur:

Baħr-i takvâya 'aşâ-yı himmeti
Cân-ı Mûsâ çalsa bulur nuşreti (888.)

Nefs-i Fir'avn helâk ola hemân
Rûh-ı Mûsâ kurtula andan 'ayân (889.)

Hz. Mûsâ, Allah'ı görmeyi istediğinde, “*Rabbim! bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da 'Beni dünyada katiyen göremezsin.'¹⁹⁷* şeklinde cevap vermiştir:

Taleb kıldıkda Mûsâ ru'yet-i Haqq
Ki medhûş itdi dîdâr 'ışk elinden (1219.)

Aña geldi cevâb-ı “*len terânî*”
Ki dönmez aña tağlar 'ışk elinden (1220.)

1.5.7 Hz. Süleyman

Hz. Davûd'un oğlu olan Hz. Süleyman, hem padişâh hem de peygamberdir. Allah tarafından kendisine verilen mucizeler sayesinde kuşlarla ve hayvanlarla konuşur, cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahip bir peygamberdir. Peygamberliği sırasında Kudüs'teki Mescid-i Aksânın inşasını tamamlamıştır. Yemen Sebe Melikesi Belkis ile karşılaşan Hz. Süleyman, Belkis'i imana davet etmiş ve onunla evlenmiştir. Edebiyatta Hz. Süleyman; Hüdhüd kuşu, yüzük, Belkis ve karınca kavramları ile birlikte anılır. Karınca aczin; Süleyman ise iktidar ve gücün

¹⁹⁷ Bkz. A'raf,07/143.

örneği olarak tezat içerisinde işlenir¹⁹⁸. Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın başından geçen hadiseler ile kendisine ilim ve hikmet verildiğine dair âyetler bulunmaktadır¹⁹⁹.

Manevi ve ilâhî hakikatlerin tadına vararak ma'rifet ehli olup Hz. Süleyman'ın hükümrân olduğu gibi kul da ma'rifet ehli olmalıdır:

Ki olasın ma'rifet tahtına sen
Kim Süleymân-ı cihân ey yâr-ı men (711.)

Belî şıgmaz Süleymân buraya hem
Ne dir aña olup qahrına hem-dem (1112.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Süleyman'ın insanlara ve cinlere hükmettiğini, Belkıs'ın hükümdarlığından vazgeçip ona teslim olduğuna işaret eder:

Süleymân ya'ni hâkim ins ü cinne
Nite oldı dil-efkâr 'ışk elinden (1216.)

Dağı *Belkıs'a teslim oldı aña*
Müsellemken bu deyyâr 'ışk elinden (1217.)

1.5.8 Hz. Yûnus

Hz. Yûnus İsrâiloğullarına gönderilen bir peygamberdir. Balığın karnına girişi ve Allah'ın yardımıyla balığın karnından çıkıp tevbe istiğfarda bulunuşu Kur'ân'da anlatılır²⁰⁰. Şâh Velî, Allah'ın, Kahhar sıfatıyla Hz. Yûnus'u balık karnında bıraktığını şöyle anlatmaktadır:

Çü *balık karnına Yûnus nebî* gör
Bırakdı anı Kahhâr 'ışk elinden (1215.)

1.5.9 Hz. Zekeriyâ, Yahyâ ve Cercîs

Hz. Zekeriyâ, Hz. Süleyman'ın soyundan gelen bir peygamberdir. Yahudiler tarafından iftiraya uğrayıp şehit edilmiştir²⁰¹. Hz. Zekeriyâ'nın oğlu Hz. Yahyâ ise

¹⁹⁸ Bkz. İskender Pala, a.g.e., s. 360.

¹⁹⁹ Bkz. Bakara, 02/102; Enbiyâ, 21/78; Neml, 27/15-44; Sebe, 34/12-14; Sâd, 38/30-38.

²⁰⁰ Bkz. En'am, 06/86; Yûnus, 10/98; Saffât, 37/139-148; Kalem, 68/48.

²⁰¹ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Ankara 1995, s. 291-299.

Hiz. İsa ile birlikte yaşamıştır. O da babası Hiz. Zekeriyâ gibi şehit edilen peygamberlerdendir²⁰². Bazı kaynaklarda peygamber olduğu söylenen Cercis'in ismi Kur'an'da geçmemektedir. Cercis'in Hiz. İsa'nın Havarilerinin talebesi olduğu kaydedilmektedir²⁰³. Şâh Velî Ayıntâbî, Zekeriyâ, Yahyâ ve Cercis'in belalara duçar olduklarını, Allah yolunda kahr tecellisine mazhar olarak mücadele ettiklerine işaret eder:

İlâhî dostuña vir derd-i dâ'im
Ola Cercis gibi qahr-ile qâ'im (45.)

Zekeriyâ vü Yahyâ dağı Cercis
Çü çekdi qahr-ı tekrâr 'ışık elinden (1214.)

1.5.10 Hiz. İsa

Hiz. İsa, Hiz. Meryem'in oğludur. Babasız dünyaya gelmesi bir mucizedir. Hiz. İsa'nın doğuşu, Hiz. Âdem'in yaratılışına benzetilmektedir²⁰⁴. Otuz yaşında peygamber olan Hiz. İsa, ulu'l-azm peygamberlerin dördüncüsüdür. Kendisine dört büyük kitaptan biri olan *İncil* indirilmiştir. Yahudiler Hiz. İsa'yı öldürmek istediler ve onu Kudüs'te çarınha gerdiler. Ancak Allah, Hiz. İsa'yı kendi katına çekmiştir. Kur'an'da hayatı ile ilgili bilgiler ve mucizeleri anlatılmaktadır²⁰⁵. Şâh Velî'ye göre, Hiz. İsa kalbini Allah'tan başka her şeyden uzak tutarak tecrîd makamına erişmiştir (739). Hiz. İsa ve annesi Hiz. Meryem birçok bela ve musibete sabrettiler. Nihayetinde Allah, Hiz. İsa'yı katına yükseltti:

Çü çekdi qahrı pes 'İsâ vü Meryem
Anı ref' itdi Cebbâr 'ışık elinden (1221.)

Hayy ü qayyûm zikri ola qâ'imâ
Kim Mesîh-âsâ felekde dâ'imâ (738.)

²⁰² Bkz. Âl-i İmran, 03/35-41; En'am, 06/85; Meryem, 19/2-14; Enbiyâ, 21/89-90.

²⁰³ Bkz. Râşid, **Tevarih-i Enbiya**, Matbaa-i Âmire 1282, s. 122-127.

²⁰⁴ Bkz. Âl-i İmran, 03/59; Hiz. İsa ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "*İsa*", **DİA**, İstanbul 2000, c. XXII, ss. 465-472.

²⁰⁵ Bkz. Bakara, 02/87, 253; Âl-i İmran, 03/45, 84; Nisâ, 04/156, 157, 171; Mâide, 05/17, 46, 72, 114, 116; En'am, 06/85; Meryem, 19/34.

1.5.11 Hz. Muhammed

Allah'ın insanlığa gönderdiği son peygamber olan Hz. Muhammed, M. 569 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir²⁰⁶. Kırk yaşında peygamberlikle görevlendirilen Hz. Muhammed, 13 yılını Mekke, 10 yılı da Medine olmak üzere 23 yıl boyunca bütün insanlığı İslam'a çağırmıştır²⁰⁷.

Muhammed kelime olarak "övlümüş" anlamına gelmektedir. Hiçbir şekilde yalan söylemediği ve sözünden dönmediği için "Emîn" sıfatı ile anılmıştır. Hz. Muhammed; hatemü'l-enbiyâdır. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Peygamberliği bölgesel değil evrensel ve cihanşümuldür.

Hz. Peygamber, edebiyatımızda Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Fahr-ı Cihan, Habibullah, İki Cihan Serveri, Mahmud, Mustafa, Rasul, Rasûlullah gibi ad ve sıfatlarla anılmıştır. Dini ve tasavvufi edebiyatımızda²⁰⁸ manzum eserlerde tevhid ve münacatlardan sonra Hz. Peygamber ile ilgili na'atlar; mensur eserlerde de besmele ve hamdeleden sonra salvele ile konuya girilmesi âdet haline gelmiş bir uygulamadır²⁰⁹.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'i, harf sırasına göre şu isim ve sıfatlarla zikretmektedir:

Ahmed (141.), (210.), (896.), (963.), (1117.); Ahmed-i Muhterem (790.); Fahr-ı âlem (27.), (528.); Fahr-ı dü âlem (413.); Fahr-ı Cihân (128.); Habîb (70.), (563.); Hakkın Habibi (485.); Hayru'l-Beşer (746); Mahbûb-ı Muhsin (527.); Mahbûb-ı İlâh (800.); Mahmûd-ı Muhtâr (1225.) Mîm-i Ahmed (67.), (95.), (166.), (1117.); Muhammed (301.), (553.), (724.), (982.), (1028.), (1057.); Mustafâ (140.), (175.), (422.), (426.), (427.), (472.), (482.), (561.), (743.), (879.), (892.), (964.), (1044.), (1127.); Nebî (530.); Müctebâ (472.), (748.), (1044.); Nebiyyi'l-Ekrem

²⁰⁶ Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, (terc. Salih Tuğ), İstanbul 1993. c. I-II.

²⁰⁷ Hz. Peygamber ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "*Muhammed*", **DİA**, İstanbul 2005, c. XXX, ss. 408-423; Zülfikar Güngör, "*Edebiyatımızda Hz. Peygamber Sevgisi*", **Diyanet Aylık Dergi**, S.161, Mayıs 2004, s.56-57.

²⁰⁸ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, "*Hz. Peygamber'in Tasavvufi Düşüncedeki Yeri*", **Diyanet Dergisi**, C.XXV, S.4, Ekim-Kasım-Aralık, 1989, s. 221-237.

²⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. H. İbrahim Şener-Alim Yıldız, **Türk İslâm Edebiyatı**, İstanbul 2003; Necla Pekolcay ve diğerleri, **İslamî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş**, İstanbul 1996, s. 157-192; Na'atlar ve yazılış sebepleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Emine Yeniterzi, **Türk Edebiyatında Na'atlar**, TDV Yay., Ankara 1993.

(764.); Nûr-ı Ahmed (58.), (61.), (62.), (702.), (980.), (986.); Nûr-ı Ebrâr (1227.); Nûr-ı Hayr-ı Ahyâr (1226.); Nûr-ı Mustafâ (748.); Rasûl (181.), (183.), (214.), (300.), (424.), (429.), (447.), (469.), (564.), (587.), (811.), (1035.), (1072.), (1161.), (1360.); Rasûlullah (1038.), (1166.); Rasûl-i nâzenîn (192.); Rasûl-i mihribân (114.); Şâh-ı Ekrem (385.) ve Şefîu'l-müznibîn (1044.).

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin başında Allah'ın isim ve sıfatlarını zikrederek ve Allah'a hamd ederek eserine başlamıştır. Daha sonra Hz. Peygamber'i anlatan ve O'nu öven beyitlerle şiirine devam etmiştir:

Kim anuñ-çün dağı halk oldu eşyâ
Kim aña didi “*levlāk*” Haqq Te‘ālā (83.)

Allah, önce Hz. Muhammed'in nurunu yarattı²¹⁰ (62). Bütün varlıklar, O'nun nurundan yaratılmıştır. Sonra ruh ve akıl yaratılmıştır. Allah'ın ilk yarattığı şey beyaz inci (düre-i beyzâ) ve akıldır(63). Hz. Muhammed'in nuru “kendilerine nimet verilenlerin” yoluna vesile olur. O'nun nuru açığa çıktığı, ayan beyan görüldüğü zaman; O'nun nuruyla âlemde görüldüğü zaman bütün şek ve şüpheler ortadan kalkar (61). Hz. Peygamber, “*Biz ilkleriz ve sonlarız*” buyurarak kendi nurunun ilk ve son yani zuhûrda oluşuna işaret etmiştir²¹¹. Çünkü önce O'nun nuru yaratıldı. Şüphesiz, ilk yaratılan O'nun nurudur. Her yere aydınlık veren ve hiç bitmeyen Hz. Muhammed'in nurudur (980). O'nun nuru hem yüce hem tezkiye edilmiş, tertemiz hem de seçilmiştir (748). O, hayırlıların en hayırlısı; nurunun ilk önce yaratılması bakımından hem başlangıç hem de sondur²¹² (1226).

Ki olsun nûr-ı Aḥmed hem vesîle
Pes “*en‘amte ‘aleyhim*”bu sebîle (58.)

²¹⁰ Nûr-ı Muhammedî ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmed Demirci, “*Nûr-ı Muhammedî*”, **DEÜİFD**, İzmir 1983, I, 239-258; Mehmet Demirci, “*Hakikat-i Muhammediyye*” **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, s. 179-180.

²¹¹ Abdürrezzak Kâşânî (terc. Ekrem Demirli), **Tasavvuf Sözlüğü (Letâifu'l-A'lâm fî İşârâtü Ehli'l-İlhâm)**, İstanbul 2004, s. 217-218.

²¹² Hz. Peygamber, “*Bizler kıyamet günü, sonra gelen ilkler olacağız*” buyurmuştur. (İbn Mâce, **Sünen**, II, 1437, nu. 4290.) Bu durumu bir şair de şöyle ifade etmiştir: “*Haberden sonra gelen mübtedâsın yâ Rasûlallah!*” (Bkz. Ali Yardım, **a.g.e.**, s. 7.)

Ki Aḥmed nūri bir dem ola zāhir
Cemī-‘i şübheler ḥall ola āḥir (61.)

Neden ki nūr-ı Aḥmed oldu evvel
Ki budur ḥalk-ı evvel bī-mü’evvel (62.)

Bildiler hem anı nur-ı Muştafā
Hem mu‘allā hem müzekkā müctebā (748.)

Hem oldu ibtidā hem daḥı ḥātem
O nūr-ı ḥayr-ı aḥyār ‘ışk elinden (1226.)

Şâh Velî, “mim” harfinin Hz. Muhammed’i sembolize ettiğine işaret edip, “*Ben Rabbimin nûrundanım*”²¹³ hadisine vurgu yapmıştır (67). Şâh Velî, binlerce selamım, O’nun mübarek ve temiz ruhu ile ehl-i beytine ve O’na uyanlara olsun diyerek Hz. Peygamber’e olan sevgisini belirtmektedir (96). Allah’ın birlik ve teklik anlamı taşıyan “Ehad” isminin, Hz. Peygamber’in isimlerinden olan Ahmed ismindeki “mim” harfi ile birleştirildiğinde; Allah’ın “Vâhid” ve “Ehad” isimleri tecellîsi Hz. Peygamber’de zuhur eder (166). Hz. Peygamber’in nûrunun ilk takdir edilen şey olması O’nun “ruhların babası” olduğuna işaretir²¹⁴. Ahmed ismindeki “elif” harfi “yalnız sana kulluk ederiz”, “ha” harfi “secdemiz sanadır”, “mim” harfi Hakkı devamlı zikretmeyi, “dal” harfi de şekil itibariyle devamlı rükû halini temsil eder (167-168).

Muḥaddes rūḥına biñ biñ kelāmum
Ola āline etbā‘a selāmum (96.)

“*Eḥad*” ismini Aḥmed mīmüne hem
Getür eyle biri birine hem-dem (166.)

Kıyamet gününde bütün Peygamberler kendi nefislerini ve akıbetlerini düşünürken Hz. Muhammed ümmetini düşünecektir (1227). O, nurunun ilk yaratılması bakımından varlıkların başlangıcı, dünyaya gelişi ve son peygamber olması bakımından sonradan gelendir (1226). Hz. Peygamber “*Ben, Âdem su ile*

²¹³ Fettenî, **a.g.e.**, s. 86.

²¹⁴ Abdürrezzak Kâşânî (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 563.

toprak arasında iken Nebî idim"²¹⁵ buyurmuştur. (1228) “ Salih rüya peygamberliğin kırk altı alâmetinden biridir”²¹⁶ (1229). Şâh Velî, Hz. Peygamber’in bu hadisine dayanarak O’nun nübüvvetten önce Salih rüya ile amel ettiğini ifade etmektedir (1230).

Hem oldu ibtidâ hem dağı hâtem
O nür-ı hayr-ı ahÿâr ‘ ışık elinden (1226.)

Nebîler nefsi diyecek bes ümmet
Didi ol nür-ı ebrâr ‘ ışık elinden (1227.)

Çü rü’yâyıla bes kıble’n-nübüvve
‘ Amel kılurdu her bâr ‘ ışık elinden (1230.)

İki cihanın övüncü Hz. Peygamber bütün peygamberlere rehberdir (413). Kendisine peygamberlik gelmeden önce Hira dağında uzlete çekilip tefekküre daldı:

Kim ol fahr-i dü ‘ âlem Hâk Peyamber
Çün oldur enbiyâya cümle rehber (413.)

Neler çekdi Hırâ tağında ol Şâh
Vücüdını n’ola bezl itdi her gâh (414.)

O’nun en güzel vasıflarından biri de edeptir. O, edeple bütün yaratılmışların içinde seçkin oldu(528). O, “*Fakirlik benim övüncümdür*”²¹⁷ diyerek geçici dünyaya meyletmedi (420). Bütün nebilere bir vasıf bir özellik verilmiştir. Hz. Peygamber’e ise fakirlik, fâni olan bir hiçbir şeyi istememe istidadı verilmiştir (422).

Edeble fahr-i ‘ âlem oldu ekrem
Edeble oldu halk içre mu‘azzam (528.)

Virildi her nebîye çünkü miftâh
Fağirlik Muştafâ’ya oldu mişbâh (422.)

²¹⁵ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 173, nu: 2017.

²¹⁶ Buhârî, Ta’bîr 4, c. VIII, s. 68-69.

²¹⁷ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 113, nu: 1832.

Şâh Velî, Hz. Peygamber'e seslenerek, ayı ikiye ayırdığın gibi benim kalbimi de ikiye ayır ki, kalbim tamamen nurla dolsun şeklinde seslenmektedir:

Çamer gibi iki şakç eyle ey mâh
Bu kalbi tâki tola nûru'llâh (73.)

Kerameti dileyen, Hz. Peygamber'in yoluna girmeli ve O'na uymalıdır (447). Kur'ân-ı Kerîm'in manası ve Hz. Peygamber'in sözleri boş ve gereksiz değildir (811). Edep ve erkân Hz. Peygamber'den bize miras kalmıştır (530.). Hz. Peygamber mü'minlere, verdiğiniz sözü tutun; ahde vefâ gösterin şeklinde buyurmuştur (527). Hz. Muhammed'e ümmet olmak için Allah'ın emirlerine uymak gerekir (140.). Cömert olmak ve bu yolda çalışmak Hz. Peygamber'i ve Hz. Ali'yi memnun edecektir (426). Salât ve selâm O'na olsun; Hz. Ali'den de Allah razı olsun (427-553). Asâyı tutan yani denge yolunu tutan istikamet üzere olur. Çünkü Hz. Peygamber istikamet ile emrolunmuştur (892). Hak yolunda olmak için günahkârların şefaatchisi, Hz. Peygamber'in sünnetine uymak gerekir (1044). Eğer kişi nefisini dizginleyip ona hâkim olursa ma'rifete erip Hz. Peygamber'in sırrına yol alır (301). Hz. Peygamber, Allah'ın rızasını kazanma yolunda nefisini her şeyden uzak tutarak Hirâ Dağına çekildiğinde ayakları şişerdi (1029). İlâhî sevgi ile bütün dünya hallerinden sıyrılıp nefsin bütün isteklerinden sıyrılırdı.(1030). Makâm-ı Mahmûd'a eren Hz. Peygamber, teheccüd namazı ile emrolunup nâfile namazlarını da kılardı²¹⁸ (1031-1302). Mü'minler, Hz. Peygamber'in sünnetine uyarıya işledikleri iyi fiillerinin neticesi Hz. Peygamber'in yoluna varır (1035). O'nun sünnetine uyma nasihatini işiten kimseler bu nasihate itaat etmezlerse Hz. Muhammed'in şefaatine erişemezler (1036-1038). Hz. Muhammed'in yolu nûr dolu yoldur, O'nun yoluna ve hakikate yabancı olanlar ise kaybeder (1057).

Mîmi ile Muhammed şer' i pür-nûr
Dağı nârdur ki ağıyar ola mağhûr (1057.)

²¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber'e hitâben: "*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibâdet olmak üzere teheccüd namazını kıl ki, Rabbin seni Makâm-ı Mahmûd'a ulaştırsın.*" (İsrâ, 17/79.) âyeti gereğince Hz. Peygamber ayrıca gece namazı olarak bilinen teheccüd namazı ile emrolunmuştur. Makâm-ı Mahmûd, övülmüş makam anlamında bir kelime olup ezan duasında ve yukarıdaki âyette geçen ifadede; hesap günü Hz. Peygamber'in şefaate erişeceği makam olarak bilinir. Teheccüdle sıkı bir bağlantısı bulunmaktadır. Bkz. Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 410.

H. Muhammed, “*Beni Hûd sûresi ihtiyarlattı.*”²¹⁹ şeklinde buyurmuş (790), bu sûrede yer alan “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!*”²²⁰ âyeti gereğince yaşamış (791), ve vakur bir hayatı yaşam tarzı haline getirmiştir (793). H. Peygamber ne risâlete ne de velâyete meyl etmiştir. O, insanlara rehberlik, yol göstericilik vazifesini yapmıştır (796.). O, tamamen Allah’a yöneldi (799). O, Allah’ın sevgili kulu, şüphesiz Allah’a çok yakın oldu (800).

‘Acz-ile buldı o Maḥbûb-ı İlâh
“*Ḳābe ḳavseyn ev ednâ*”bî-iştibâh (800.)

Allah mi’rac gecesi, şerefi ve şanı çok olan H. Peygamber’e tamamı güzel olan şeyler vermiştir (210). İnsanların en hayırlısı olan H. Peygamber ki, O’na salât ve selâm ederim, Allah tarafından kendisine verilenleri insanlara açıkladı (211). Allah’ın Elçisi; bütün hataların başının dünya sevgisi olduğunu, dünyayı ve dünyalıkları terk etmenin gerekli olduğunu, her ümmetin her milletin bir putu olduğunu, Muhammed ümmetinin putunun da dünya sevgisi ve dünyaya fazla meyletme olduğunu buyurmuştur (212-213). H. Peygamber, dünya ve dünyadaki geçici şeylerin kötü ve pis olduğunu ve bunlardan kaçınıp kalıcı olanlara yönelmeyi tavsiye etmiştir (214).

Ḥubb-ı dünyâ her ḥaṭâyānuñ seri
Terk-i dünyâ ‘aksidür bil ḥaberi (212.)

Var durur bir şanemi her milletüñ
*Ḥubb-ı dünyâ*dur şanem bu ümmetüñ (213.)

Cîfedür dünya didi çün ol Rasûl
Ḳaç o murdârdan sözün eyle ḳabûl (214.)

Bütün mevcûdât O’nun için yaratılmıştır. Allah, bir hadis-i kudsîde H. Peygamber’e “*Sen olmasaydın, ben bu âlemleri yaratmazdım*”²²¹ buyurmuştur. Allah, O’nu zâtına ayna olsun diye yaratmıştır. O’nun yaratılışı, Rahmân’ın nûrunun açığa çıkmasıdır:

²¹⁹ Tirmizî, Tefsir 56, nu: 3297.

²²⁰ Hûd, 11/112.

²²¹ Aclûnî, a.g.e, c. II, s.214, nu: 2123.

Ĥudā nūrından olduñ çünki ĥāşıl
Senüñ ġayruñ senüñle oldu vāşıl (76.)

Ki kıldı zātına hem anı mir'āt
Anuñ-çün ĥılķati hem oldu mişķāt (82.)

Kim anuñ-çün daĥı ĥalk oldu eşyā
Kim aña didi “*levlāk*”Ĥaķķ Te'ālā (83.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'in dini tebliğ ederken dört farklı yol ile irşad görevini yaptığını ancak bu yollardan birinin bizim hakikatine eremeyeceğimiz bir sebeple kaldırıldığını belirtmektedir. Hakikate muhalif türlü düşmanların yok edilmesi ile risalet görevi yerine getirilmiş olmaktadır. Cebrail'in Hz. Peygamber'e seslenerek, adalet ve ilim ile muamele etmesini söylemiştir. Hz. Peygamber de iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma görevini üstlenmiştir. Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahiy doğrultusunda insanları en sağlam ve en doğru yol olan sırat-ı mustekîm'e çağırmıştır. Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'in sabır ve sebatını örnek gösterip “*Fakirlik benim övüncümdür*”²²² hadisine telmihte bulunmuştur:

Budur ki üç nām-ile oldu irşād
Rasûl anları kıldı eyleyem yād (1161.)

Ki ĥatlı oluna a' dā-i münkerin hem
Ki hem emr-i risālet ola muĥkem (1165.)

İdesiñ *emr-i bi'l-ma'rūf inşā*
Daĥı *münker olandan nehy-i ifşā* (1168.)

1.6 DÖRT HALİFE

Hz. Peygamber'in 632 yılında vefatından sonra Medine'de devleti idare etmek üzere seçilen ve yönetimi üstlenen devlet başkanlarına “halîfe” denilir. Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi olarak bilinen ve yaklaşık otuz yıl süren bu dönemde, devlet yönetiminde, sırasıyla Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali

²²² Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 113, nu: 1832.

halîfelik yapmışlardır²²³. Bu halîfeler edebiyatta “Çâr-yâr” ve “Çâr-yâr-ı Güzîn” şeklinde dört dost terkipleriyle anılmaktadır²²⁴.

Şâh Velî Ayıntâbî, eserinde Hz. Peygamber’e salât ve selâmını dile getirdikten sonra Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi de anmaktadır. (97) İslam’ın bu dört halîfe ile tamamlandığını, (98) şerî’at, tarîkat, ma’rifet ve hakîkatın dört halîfe’de toplandığına işaret etmektedir. (99-100.) Her biri ayrı bir fazîleti kendinde toplamış ve ümmete önder ve vesile olmuşlardır. (101.) İnsanlar, dört kapı olarak adlandırılan şerî’at, tarîkat, ma’rifet ve hakîkatın en güzel temsilcileri ve uygulayıcıları olan Hulefâ-yı Râşidîn’i örnek almalı ve onlara sevgi ve muhabbetlerini her zaman belirtmelidirler. (102) Bu dört halîfe, Hz. Peygamber’in yolunu takip ettiler ve İslam’ı en güzel şekilde uyguladılar. (1231)

Selâm olsun dağı hem dört velîye
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’ye (97.)

Bu dört olmuşdurur erkân-ı İslâm
Bu dört ile çü İslâm buldı itmâm (98.)

Ṭarîķlerin tutup bunlaruñ ey dil
Ṭaḥiyyât ü selâm ü hem şenâ kı (102.)

Şâh Velî’ye göre, hilâfet soya ve nesebe dayansaydı Hz. Peygamber’in amcaoğlu olan Hz. Ali daha önce halîfe olurdu. (181.) Ancak önce Hz. Ebûbekir, sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman halîfe oldu. (182) Bunların hepsi Allah Rasûlünün halîfesi oldular ve birbirlerini kabul ettiler. (183) Bu halîfelerin oğullarından hiçbirisi babasının yerine halîfe olmadı. (184.)

Çünkü evvel oldu Bû Bekr u ‘Ömer
Dağı hem ‘Osmân ol şâḥib-naḫar (182.)

Oldılar bunlar ḫalîfe-i Rasûl
İtdiler hem biri birini ḫabûl (183.)

²²³ Dört Halife ve dönemleri için bkz. Mustafa Fayda, “*Hulefâ-yı Râşidîn*”, **DİA.**, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 324-338; Mahmud Şakir, **Dört Halife**, (terc. Ferit Aydın), İstanbul 1996.

²²⁴ Bkz. İskender Pala, **a.g.e.**, s. 93.

Hem halîfe olmadı oğulları
Babalarının yirine hiç biri (184.)

1.6.1 Hz. Ebûbekir

Hz. Peygamber'in 632 yılında vefatı üzerine devleti yönetmek üzere halife seçilen Hz. Ebûbekir, Râşid halîfeler olarak bilinen dört halifenin ilki ve ilk müslüman olan kişilerdendir. es-Sıddık ve el-Atîk lakaplarıyla anılan Hz. Ebûbekir İslam'dan önce de saygın ve dürüst kişiliği ile tanınan bir tüccardır. Hz. Peygamber'den birkaç yaş küçük olan Hz. Ebûbekir, İslam'dan önce putlara hiç tapmamıştır. İslam'dan önce puta tapmayı tek Allah'a inanan kişilerden, "hanif"lerden olan Hz. Ebûbekir ömrü boyunca Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamıştır. Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Hz. Peygamber'in yanında bulunmasından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de "...mağarada bulunan iki kişiden biri..."²²⁵ şeklinde Hz. Ebûbekir'den bahsedilmektedir.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Ebûbekir'in güzel hasletlerinden biri olan cömertliği ve malını Allah yolunda harcadığını eserinde işlemekte ve Hz. Ebûbekir'in bu diğergamlığı karşısında çok etkilendiğini vurgulamaktadır:

Budur Bû Bekr-i Şıddîk Muştâfâ'ya
Virüp mâlını hep irdi şafâya (482.)

Teḥassür kıldı ḳalbüm pes bu ḫâle
Ebû Bekir'de olan o ḫıṣâle (483.)

Şâh Velî, Hz. Ebûbekir'in, Hz. Peygamber'den bir rivayet naklettiğini söylerken Hz. Ebûbekir'in, Hz. Peygamber'e bağlılığını ifade etmek için kullanılan "Sıddîk" lakabı ile birlikte anmaktadır.

Ebû Bekri'ş-Şıddîk idüp rivâyet
Didi ol ḡonce-i bâḡ-ı risâlet (1229.)

²²⁵ Tevbe, 09/40.

1.6.2 Hz. Ömer

Hz. Ebûbekir'den sonra ikinci halîfe olan Hz. Ömer, Fil olayından on üç sene sonra Mekke'de doğmuş ve risaletin altıncı senesinde müslüman olmuştur. Râşid Halîfelerin ikincisi olan²²⁶ Hz. Ömer, adaleti ve kararlı kişiliği ile tanınmaktadır. Haklı ile haksızı, iyi ile kötüyü ayırabilen anlamına gelen Faruk lakabıyla anılmaktadır.

Şâh Velî Ayıntâbî, diğer halîfelerle birlikte Hz. Ömer'i de anmakta ve O'na selam etmektedir. (97) Bu dört halîfe ile birlikte İslam'ın tamamlandığına işaret etmektedir. (98)

Çünkü evvel oldı Bū Bekr u 'Ömer
Dağı hem 'Osmān ol şāhib-naẓar (182.)

1.6.3 Hz. Osman

Râşid Halîfelerin üçüncüsü olan Hz. Osman, ticaretle uğraşan varlıklı bir kişiydi. İlk müslümanlardan ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlendiği için "Zü'n-Nüreyn" iki nur sahibi lakabıyla anılmıştır. Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra halîfe olan Hz. Osman nezaketi ve kibarlığı ile tanınan bir kişiydi. Halîfeliği sırasında Kur'ân-ı Kerim'i çoğaltmış ve çeşitli merkezlere göndermiştir. Hz. Osman, birçok örnek tavır ve davranışı olmakla birlikte daha çok güzel ahlâkı ve yumuşak huyluluğu ile tanınmaktadır.

Edeb erkân alubdur ol Nebî'den
Ebū Bekr u 'Ömer 'Osmān 'Ali'den (530.)

1.6.4 Hz. Ali

Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı olan Hz. Ali on yaşında İslam'ı kabul etmiş ve küçük yaşlardan itibaren Hz. Peygamber'in yanında yetişmiştir. Hz. Peygamberin kızı Hz. Fâtıma ile olan evliliğinden Hasan, Hüseyin ve Zeynep adında üç çocuğu olmuştur²²⁷. Hz. Peygamber'e akraba olması ve

²²⁶ Hz. Ömer hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmud Şakir, **a.g.e.**, (terc. Ferit Aydın),s. 325-350.

²²⁷ Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili bkz. Mahmud Şakir (terc. Ferit Aydın), **a.g.e.**, s. 411-470.

çocukluğundan beri Hz. Peygamber'in yakınında yer alması O'nun hayatını, terbiyesini ve ilmi yönünü olumlu yönde etkilemiştir.

İslam'dan önce puta tapmadığı ve yüzünü hiç puta dönmediği için kendisine “Kerremallahü vecheh” denilmiştir²²⁸. Hz. Ali, “Haydar”, “Ebû Turâb”, “Murtazâ” “Allah'ın Arslanı” ve “Şâh-ı Merdan” gibi lakaplarla da anılmaktadır. Edebiyatımızda Hz. Ali'nin kahramanlığı ve cesareti en çok işlenen konulardandır²²⁹.

Şâh Velî Ayıntâbî, halîfeliğin soya ve nesebe dayanmadığını, (180) Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in amcaoğlu olmasına rağmen ilk halîfe olmadığını belirtmiştir. (181) Hilafetin babadan oğula geçmediğini, (184) aksine, bu konuda ehliyetin ölçü olduğuna işaret etmiştir (185). Dört halîfenin her biri şerî'at yolunu, Hz. Peygamber'in yolunu tutmuşlardır (1231). Hz. Ali'nin diğerlerinden sonra halîfe olması, halîfelikte soyun önemli olmadığını, aksine ehliyetin ölçü olarak kabul gördüğünün bir göstergesidir (1232).

Kim halîfe olayidi ol 'Ali
Hem Rasûl'ün 'ammisi oğlu velî (181.)

Efđaliyyet oldu nâsih li'n-neseb
Çün halîfe efđal oldu nâ 'aceb (185.)

Şâh Velî, miras ile nebilerden gelen kokunun velilere ulaştığını, Hulefâ-yı Râşidîn'den olan dört halîfenin bu kokuyu nebilerden aldıklarını belirtmiştir. Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali de bu Rahmânî kokuyu peygamberlerden devralmışlardır.(591) Şâh Velî, burada Hz. Ali'nin meşhur lakaplarından “Haydar” kelimesini kullanmaktadır.

Hem almışdur koquyı ol ulular
Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân Haydar (592.)

Şâh Velî Ayıntâbî Halvetî şeyhlerinden bahsettikten sonra bu şeyhlerin silsilesini Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. (127) Hz. Peygamber'in, Hz. Ali ile ilgili “Ben ilmin şehriyim, Ali'de onun kapısıdır” sözünü (128-129) hatırlatan Şâh Velî, Hz. Ali'nin ma'rifet yolunda rehber olduğunu, varlığını bu yolda sarf ettiğine işaret

²²⁸ Ehtem Ruhi Fiğlalı, “Ali”, **DİA**, İstanbul 1989, c. II, s. 374.

²²⁹ Bkz. İskender Pala, **a.g.e.**, s. 26.

eder. (130) O'nun nübüvvet bahri ile velâyet bahri arasında berzah olduğunu ve bu sebeple O'na “kerremallahü vecheh” (Kerem sahibi olan Allah'ın görünürdeki yüzü) denildiğini belirtir:

Tā ‘Aliyye'l-Murtażā'ya vardı yol
İstifâde itdi andan şağ u şol (127.)

Şehr-i ‘ilmüm kâpusıdurur ‘Ali
Li- ma‘ allâh ‘ilmine oldur velî (129.)

Berzah oldu iki bahre bu sebeb
“*Kerrema ‘llâh*” dimege aña lağab (131.)

Hız. Ali cesareti, kahramanlığı dillere destan olmuş, (394) cömertliği ve yardımseverliği ile tanınmıştır. Hız. Ali'nin cömertliği, kölesi Kanber'in ismi ile anılan ve “Kanber Sofrası” olarak meşhur olmuş bu terkip ile birlikte zikredilmektedir (442). Hayber savaşında gösterdiği kahramanlığa telmih yapılarak, nefsin bitmek tükenmek bilmeyen isteklerine karşı Hız. Ali gibi cesaretli olmak gerektiğine işaret edilir (767). Hız. Ali'ye, Allah'ın kendisinden razı olduğu anlamında, Murtazâ lakabı verilmiştir²³⁰ (768).

Şecâ‘atle geçen Haydar gibi ol
Zen-i nefse başılma er gibi ol (394.)

Getür şofrayı Kanber dirdi ol
Yidirirdi gözedüp şağ-ile şol (442.)

Er demekle nefesine kılındı nām
İsm-i marziyyeyle buldı ihtirām (768.)

1.7 SAHÂBE, TÂBİİN

Kelime olarak arkadaş anlamına gelen “sahib”, Hız. Peygamber'in arkadaşları ve O'nu gören mü'minler için kullanılmıştır. Çoğul olarak kullanılan ve daha yaygın

²³⁰ Hız. Peygamber Tebuk seferine gitmeden önce Hız. Ali'yi Medine'de vekil bırakmıştır. Hız. Ali, “*Beni kadınlara ve çocuklara halife tayin ettin*” demiştir. Hız. Peygamber de “*Ey Ali! Mûsâ'ya göre Harun ne rütbede ise bana göre de sen o rütbedesin. Şu farkla ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir. Buna razı değil misin?*” deyince Hız. Ali “*Razıyallahu*” demiştir. Bundan sonra kendisine Razıyallahu anlamında Murtazâ denilmiştir. Bkz. Ahmet Talât Onay, **a.g.e.**, s. 36.

olan sahabe kelimesi de aynı anlamı taşımaktadır. Sahabe, Hz. Peygamber'e iman edip, O'nu gören ve müslüman olarak ömrünü tamamlayan kimselere denir. Sahabeyi müslüman olarak görenler de tâbi'în diye adlandırılmaktadır. Şâh Velî Ayıntâbî, Halvetî silsilesi gereği tâbi'înden olan Hasan-ı Basrî'den söz ettikten sonra Hz. Ali'ye dayanan bu silsileyi tekrar hatırlatmaktadır. Ashab, Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Âişe'ye O'nun ahlakını sorduklarında (554) Hz. Âişe “*O'nun ahlakı Kur'ândi*”²³¹ şeklinde cevap vermiştir. (555)

Ṭutdı bu kavli şahābe çün nihān
Hem gidiserdür tā āḫir zamān (765.)

Ḥasan içdi ‘Ali’den bu zülāli
Ki ol Başralı’dur gel gör me’āli (593.)

1.8 ÂHİRET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.8.1 Âhiret

Son, sonra olan ve sonrakiler anlamlarına gelen âhiret, dünya hayatının sona ermesiyle başlayacak olan ebedî hayatın karşılığı olarak kullanılmaktadır. İnsanın ölümünden sonra başlayıp mahşerdeki dirilişten sonra ebedî olarak devam edecek olan hayattır. Âhiret gününe, yapılan iyilik ve kötülüklerin tartılacağı ve işlenen bütün işlerin karşılığının tam olarak alınacağı gün anlamında “din günü, ceza günü”; dünya hayatının geçici olmasına karşılık “ebedî âlem, bâkî âlem” gibi isimler de verilmiştir. İslam dininde âhiret gününe iman etmek imanın şartlarından²³².

İnsan, bu dünyada iken âhiret hayatını düşünüp âhirete yönelik işler işlemelidir. Kişi, öncelikle âhirete yönelik işlere yönelmelidir:

Nedür ‘aql-ı me‘āş kııl añā tefsīr
İdendür āḫiret emrini tadbīr (510.)

²³¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, s. 91, 163.

²³² Bkz. A. Saim Kılavuz, **a.g.e.**, s. 331-339.

Şâh Velî Ayıntâbî, âhiret ile ilgili ukbâ ve ehl-i ukbâ kavramlarını kullanmakta ve insanların kimisinin dünyayı, kimisinin de ukbâyı istediğini belirtmektedir:

Dinilmez luţfına yok irse gâhî
Li ehli'd-dünyâ ve'l-ukbâ nevâhî (44.)

Kimi dünyâ kimi 'uqbâyı ister
Degül her biri hem-vâr 'ışk elinden (1281.)

1.8.2 Kıyâmet

Kalkmak, dirilmek, ayaklanmak ve doğrulmak anlamlarına gelen kıyamet, İsrâfil adlı meleğin sûra üflenmesiyle birlikte dünya hayatının son bulup âhiret hayatının başlayacağı gündür.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde kıyamet kavramını, dünya hayatının sonu ve ebedî hayatın başlangıcı olan kıyamet günü olarak kullanmaktadır. Peygamberliğin sona ermesinden sonra başka peygamber gelmeyeceğini, ancak velâyetin kıyamete kadar devam edeceğine işaret etmektedir:

Enbiyâdan şoñra evliyâ müdâm
Geldiler bunlar ilâ yevmi'l-kıyâm (749.)

İlâ yevmi'l-kıyâme birbirinden
Yürüye bu taşarruf yir yirinden (995.)

1.8.3 Cennet

Gölgelik bahçe, ağaçlı bahçe ve yeşillikleri bol olan bahçe anlamında olup ahirette mü'minlerin gideceği yerdir. Ayrıca, Me'va, Adn, Na'îm, Firdevs gibi nitelik sıfatları ve Dâru'l-Makâma, Dâru's-Selâm, Dâru'l-Huld ve Dâru'l-Hayavan deyimleri ile kullanılır. Kurtuluş, sınırsız ikamet, ebedîlik ve daimî hayat yurdudur²³³. Divân edebiyatında "behişt" terimiyle kullanılan cennet, bazen çoğul olarak "cinân" olarak da kullanılır. Şâh Velî Ayıntâbî cennet ile ilgili; uçmak, gülşen ve dâru's-selâm, çoğul olarak da cinân kavramlarını kullanmaktadır.

²³³ A.Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 372-374.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'in "Dünya; mü'minin hapishanesi, kâfirin de cennetidir"²³⁴ hadisine atıf yapmaktadır:

Çü "dünyâ sicn-i mü'min" oldı her bār
Velî müşriklere cennetdür ey yār (48.)

Hz. Âdem, Allah'ın kahr tecellîsinin gereği olarak cennetten dünyaya gönderilmiştir:

Nitekim kahr-ile Hazret-i Âdem
Cināndan taşra hem zār ' ışk elinden (1201.)

İnsan, nefsini kötü huylarından arındırıp sahip olduğu şeylerden Allah yolunda harcar ve bu uğurda çalışırsa nefsinin bitmek tükenmek bilmeyen istek ve arzularına karşı gelip cennete erişebilir:

İderseñ katl-i nefs ü bezl-i cānı
Temāşa eyledüñ cān-ı cinānı (436.)

Kemeri, gayret kuşağını kuşanıp hizmete bel bağlayan kişi önündeki bütün engelleri aşarsa cennet kendisine layık olur:

Ki varlık tağlarını yağa bāyık
Hem ola cenneti zātına lāyık (1058.)

Şâh Velî Ayıntâbî, asânın cennetten geldiğini söylemektedir.

Kim meşeldür çıkdı uçmağdan ' aşā
Gel ' aşâyıla yavuz hālki başa (883.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'e tabi olan ve O'na ümmet olan herkesi cennete koymasına için Allah'a dua etmektedir. Babası Muhammed Bey için de cennette ebedî olarak kalması için Allah'a niyaz eder:

Rasül'e her kim oldı ise ümmet
Müyesser kıl yā İlāhî aña cennet (1360.)

Muhammed Beg ki bize oldı vālid
Aña cennetde rûhın eyle hālîd (1357.)

²³⁴ İbn Mâce, Zühd 3, nu: 4103.

1.9 KADER VE KAZÂ

Allah'ın ilim ve irade sıfatları ile ezelden ebede kadar vuku bulacak hadiselerin yerini, zamanını, nitelik ve niceliğini bilip takdir etmesine kader denilmektedir. Allah'ın tekvin sıfatı ile ezelde takdir etmiş olduğu fiillerin zamanı geldiğinde vuku bulması, gerçekleşmesine de kazâ denilmektedir²³⁵. Kader ve kazâyâ iman, altı iman esasından biri olarak sayılmıştır. Kader ve kazâyâ iman, Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarına iman etmeyi gerektirmektedir.

Şâh Velî'ye göre, bütün işleri Allah'a havale etmek, her şeyi Allah'tan beklemek ve Allah'ın tasarrufuna razı olmak gerekir. (573) Kerbelâ'da vuku bulan hadise ile insana erişen sıkıntı ve keder eşit değildir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi ile insanın başına gelen musibetler bir değildir.(575) Hz. Hüseyin'in başına gelen hadiseyi kabul edip âhirete hazır kimseler gibi Allah'ın rızasını bulmak gerekir. (576) Müridin çeşitli sıkıntı ve musibetler ile şeyh tarafından denenmesi ve sonunda bu musibetlere katlanıp nefsinin dizginlerini ele geçirerek tertemiz hale gelmesi ile kişi Allah'ın rızasını kazanır. (577)

Umûrin cümle tabşırmağ Hudâ'ya
Rızâ virmekdürür her bir kazâyâ (573.)

Belâ şuyıla şeyhuñ eyleye pāk
Kazâ kabrinde dökse üstüñe hāk (577.)

1.10 HAYIR VE ŞER

Şâh Velî Ayıntâbî insanın, bütün kötü huylarından sıyrılıp fiillerinde hayrı gözetmesi ve her işini hayra çevirmesi gerektiğine işaret etmektedir. Güzel ahlak her yerde, küçük büyük bütün işlerde görülebilir:

İdesin cehd idüp anları tahmîl
Kılasın her birini hayra tebdîl (460.)

Hulq-i ahsen cümle eşyâ-yı şîğâr
Hayr u şerr aña sen bes bu haber (560.)

²³⁵ Ş. Gölcük- S. Toprak, a.g.e., s. 262-267.

Kişinin sözü ile fiilleri uyuşursa kişi, Hakka giden yola girmiş olur. Bütün âdetler hayır veya şer olarak bilinse de nefsin, âdetleri terk edip doğru bildiği işlere yönelmesi gerekir:

Çü hayr u şerr olubdur cümle ‘âdet
Ki nefse terk-i ‘âdetdür siyâset (507.)

1.11 KELİME-İ TEVHÎD

Kelime-i tevhid, Allah’tan başka İlah olmadığını ve Hz. Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğunu kalben tasdik edip, dil ile de söylemektir. Şâh Velî Ayıntâbî Allah’ın güzel isimlerinden biri olan ve Arapça “O” anlamında munfasıl zamir olan “Hû” isminin keyfiyeti sorulduğunda İlâhî aşk ile kelime-i tevhidin söylenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Şâh Velî, başka bir beyitinde kelime-i şehâdete vurgu yapmaktadır:

Nedür ger diseler keyfiyyet-i Hû
Di derdile “*Lâ ilâhe illâ Hû*” (15.)

Hem şalâtuñ hem zekâtuñda dañı
Hem şıyâm u hem şehâdet ey añı (876.)

Keleme-i tevhidin “Lâilâhe” (İlah yoktur) kısmına nefy, “illallah”, (ancak Allah vardır) kısmına ispat denilmektedir. Şâh Velî Ayıntâbî, kişinin her zaman ve her yerde kelime-i tevhidi tekrarlaması gerektiğini belirtmektedir. Kelime-i tevhid tam anlamıyla insanın kalbine girerse kişi taklîdî imandan tam anlamıyla tahkîkî imana kavuşmuş olur. Şâh Velî Ayıntâbî burada “darb-ı tevhid” ve “sadr” kelimelerini kullanarak Halvetîlerin ilâhî isimleri darb (özel bir şekilde kalbe vurarak) ile zikredişine ve yine Halvetîlerin başlarını önce sağa eğip “Lâilâhe” dedikten sonra kalbe doğru eğilerek bir baş vuruşuyla da “illallah” diyerek tamamlanan²³⁶ ve ıstılahta darb-ı esma diye bilinen uygulamaya işaret etmektedir²³⁷.

²³⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 99; Ethem Çebecioglu, **a.g.e.**, s. 151.

²³⁷ Halvetilerde zikir ve zikir şekilleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul 1981, s. 238-243; Rahmi Serin, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, İstanbul 1984.

İde çün nefy-ile işbâtı her gâh
Ki diye “*Lā ilāhe illa ’llāh*”(637.)

1.12 İBADET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR:

Hz. Peygamber’in hadisinde beş temel esas olarak belirtilen; kelime-i şehâdet, namaz, oruç, hac ve zekat İslam’ın beş temel şartı olarak bilinmektedir²³⁸. Şâh Velî Ayıntâbî İslam’ın beş temel esas üzerine binâ olduğu hadisine atıf yaptıktan sonra bu esaslardan biri olan namazın gerekliliğini vurgulamaktadır:

Ki *hams üzre binâ oldı çü İslām*
Birisidür şalât gel eyle ikrām (974.)

İnsan gerçek bilgiye, şer’i hükümler hakkında kesin bilgi ve delile ulaşmak istiyorsa kendisine ölüm gelinceye kadar ibadet etmelidir²³⁹.

Saňa ‘ilme’l-yaqîn ise irâdet
Yaqîn gelene dek eyle ‘ibâdet(640.)

Acizlik makamındaki kul Hak ile olmanın verdiği haz ile “*ıyyâke na’budü*” (ibadetimiz yalnız sanadır) diyerek safaya ve gönül huzuruna erer:

Kim maqâm-ı ‘acizde ‘iş eyledi
“İyyâke na’budü” qahrını nüş eyledi (788.)

Her ne kadar âlim âbiden faziletlidir denilse de (255), Şâh Velî Ayıntâbî’ye göre sadece kuru ilmiyle insan kâmil bir mü’min olamaz. (256) Allah, kendisine hakkıyla ibadet eden kullarına inâyetiyle muamele eder (257). Ancak ilim ile ibadet birlikte olursa insan bütün ilâhî sırlara vasıl olur (258). Kişi sahip olduğu ilmin ötesinde ibadete meyli ölçüsünde derecesi yükselir ve mukarrebûn mertebesine çıkar (259). Neticede, amelsiz ilim bir dedikodudan ibarettir. (260) Hâle ve amele dönüşmeyen ilim, makbul değildir:

Mücerred qurı ‘ilmiyle bir insân
Dimezüz aña efđal belki hayvân (256.)

²³⁸ Bkz. Buhârî, İmân, 2; Müslim, İmân, 19, 22; Tirmîzî, İmân, 3.

²³⁹ Bkz. Hicr, 15/99.

‘ Amel kı̄l saña ta‘ lîm ide Allâh
‘ İnâyet mektebinde dilâ her gâh (257.)

‘ Amelsüz ‘ ilme kı̄l ü kı̄l dirler
Bu kı̄le bağlanana kı̄l dirler (260.)

Şâh Velî Ayıntâbî, keramet isteyen Hz. Peygamber’e ittiba etmesi ve O’nun sünnetine uyması gerektiğini belirterek (447) farz, vacip, sünnet ve nafîle ibadetlere önem vermenin asıl keramet olduğuna işaret etmektedir. (448, 1005) Hakkıyla yapılan ibadet kişinin nurunu artırır. (449) Kişinin ameli Kur’ân ve sünnete uygun olmalı, sözleri ile davranışları çelişmemelidir. (1045-1046)

Kerâmetdür ‘ ibâdet eyledüm ‘ arz
Eger sünnet eger vâcib eger farz (448.)

Kı̄la gör kı̄vluñi fi‘ lûñle hem-dem
Olasın Hâkık yolunda tâ ki muhkem (1045.)

Ola kı̄avl-ile fi‘ lûñ hâle şâhid
Ki hâlûñ şer‘ a tâ ola müsâ‘ id (1046.)

1.12.1 Namaz

Namaz, Allah’a karşı yapılan ta’zim, tesbih ve şükürün bir ifadesi olarak tekbir ile başlayıp selam ile son bulan ve belli fiil ve sözleri kapsayan bir ibadettir. Şâh Velî Ayıntâbî namazla ilgili olarak secde, seccade, kıyam, rükû’, ka’de, mescid, mihrâb, imam ve vustâ kavramlarını kullanmaktadır. İslam beş temel esas üzerine bina olmuştur. Bunlardan birisi de namazdır (974). Namazın özü de secdedir. Secdeden manevî lezzet alan kişinin ruhu ise Hakkın sırlarına muttali olduğu için vecde gelir, huşû içinde olur (975). Secde güneşi can burcuna erdiğinde seccade sahibi sâlik vecd haline ulaşmıştır (976). Bu aşamadan sonra insan şerî’at, tarîkat ve hakikat makamlarına ulaşır, gönlü ve ruhu kemâle erer. Kim Allah için secde ederse, sırlar âleminde ruhu kemâl derecesine ulaşır (981).

Ki hams üzre binâ oldı çü İslâm
Birisidür şalât gel eyle ikrâm (974.)

Anuñ mağzı olubdur çünki secde
Kim andan lezzet alan geldi vecde (975.)

Şâh Velî Ayıntâbî en faziletli namaz veya orta namazı (salât-ı vüstâ)²⁴⁰ namazların kalbi şeklinde tarif etmiştir. (988) Hz. Peygamber’in yoluna uyup namaza sarılan halis bir mü’min olur ve kurtuluşa erer. (989) Şâh Velî Ayıntâbî “(Ey Muhammed) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor²⁴¹.” âyetine işaret ederek, (990) namazı dosdoğru kılanın önündeki engellerin ve perdenin Allah tarafından kaldırılacağına işaret eder. (991) Nefsin perdeleri olan şehvet, lezzet ve lehviyyât namaz sayesinde ortadan kalkar. Böylece âşık ile maşuk arasında herhangi bir engel kalmaz:

Şalât nehy itdügi faḥşâdan ey yâr
Daḥı münker olandan her ne ki var (990.)

Ki ref’ ide ḥicâbın ya’ ni Allâh
Şalât ehli olan mü’minüñ Allâh (991.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber’in “*Namaz benim gözüümün nûrudur*”²⁴² hadisine işaret ederek namazın, insanı kötülükten alı koyduğuna işaret eder. Allah’ın velî kulları (mukarrabûn) bu durumu daha iyi bilmektedir:

Şalât ağıyârı nehyider çü her dem
Muḥarrebler bilür ebrâr degil hem (1076.)

Allah, Kur’ân’da namazlarında huşu içinde olan, faydasız ve boş işlerden yüz çeviren mü’minlerin kurtuluşa ereceğini buyurmuştur²⁴³.

Kelâmında didi Allâhü Fettâḥ
Olubdur “*mü’minün*” taḥkîḳan “*iflâḥ*” (357.)

²⁴⁰ *Salât-ı Vüstâ* terkibi ile ilgili, orta namaz veya en faziletli namaz şeklinde iki görüş bulunmaktadır. İkinci namazı olduğu görüşü daha kuvvetli olmakla birlikte salât-ı vüstâ’nın; sabah namazı, öğle namazı, akşam namazı, yatsı namazı, beş vakit namazın tamamı, Cuma namazı vb. namazlar olabileceği şeklinde farklı görüşler de bulunmaktadır. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, İstanbul tsz., c. 2, s. 117-128.

²⁴¹ Ankebût, 29/45.

²⁴² Nesâî, Sünen, İşratü’n-nisâ 1, nu: 3939-40.

²⁴³ Bkz. Mü’minûn, 23/02.

Şu mü'minler namāzda “*hāşīündür*”
Daḥī “*lağv*” itmeden hem “*mu'riḍündür*”(358.)

Allah'ın emrine aykırı harekette bulunan günahkârlar namazdan uzakdılar:

Edebsüzdür fenāsuz mişl-i şeytān
Ki ya'ni secde kılmaz ehl-i tuğyān (532.)

1.12.2 Oruç

İslam'ın beş temel esasından biri olan oruçtur. Farsça'dan Türkçe'ye geçmiş bir kelimedir. Kelimenin aslı, Farsça “ruze” olduğu halde Türkçe'de önceleri “oruze” şeklinde kullanılmış daha sonra ise “oruç” şeklinde telaffuz edilmeye başlamıştır. Arapça karşılığı “savm” veya “sıyam” olan oruç, yeme ve içmeden uzak durup, her şeyden el çekmek anlamlarına gelmektedir. Oruç, ikinci fecirden (feci-i sadık'tan) itibaren güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve diğer orucu bozan şeylerden kişinin kendisini ibadet niyeti ile tutmasıdır²⁴⁴.

Şâh Velî Ayıntâbî oruçtan, Arapça savm ve çoğulu sıyâm olarak bahsetmektedir. Dünyaya önem verip, dünya ile ilgili emel taşıyanlara bunun sebebi sorulduğunda; hacca, zekata, namaza ve oruca güç yetirmek için diye cevap verirler:

Ki dir ḥacc u zekāta kuvvet için
Daḥī savm u şalāta kudret-içün (369.)

İstikamet üzere olup Allah yolunda ilerlemek isteyen kişi İslam'ın temel esasları olan kelime-i şehadet, namaz, zekat ve oruca sarılmalıdır:

Hem şalātuñ hem zekātuñda daḥī
Hem şıyām u hem şehādet ey aḥī (876.)

1.12.3 Zekât

Zekât, ortalama gelir düzeyinin üzerindeki yükümlülerin belirli şartları taşıyan mal varlıklarının belirli bir miktarını, belirli bir zaman sonra hak sahibi bulunan ve Kur'ân-ı Kerim'de sayılan sekiz sınıftan birine veya birkaçına Allah

²⁴⁴ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1998, s. 375.

rızası için vermeleridir²⁴⁵. Zekat islam'ın beş temel esasından biridir. Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde namaz, oruç ve haccın geçtiği yerlerde zekât kavramı da yer almaktadır:

Ki dir hacc u zekâta kuvvet için
Dağı şavm u şalâta kudret-içün (369.)

Kimi şavm ister velî kimi şalât
Kimisi halka kerem kimi zekât (1144.)

1.12.4 Hac

Müslümanların, kamerî aylardan Zilhicce ayında ihramlı olarak Arafat'ta belirli bir müddet vakfe yaptıktan sonra Allah'ın evi olarak nitelendirilen Kâbe'yi tavaf ederek ifâ ettikleri hac ibadeti İslam'ın beş temel esasından biridir. Şâh Velî Ayıntâbî İslam'ın beş temel esasından söz ederken bu esaslardan biri olan hacdan da bahsetmektedir. Ayrıca mü'minin kalbi Allah'ın evi "Beyt-i Mennân" olarak telakki edilir:

Ki dir hacc u zekâta kuvvet için
Dağı şavm u şalâta kudret-içün (369.)

Didiler kalb-i mü'min 'arş-ı Raḥmân
Dağı hem kalb-i mü'min beyt-i Mennân (929.)

1.12.5 Kurban

Kurban, Allah'a yaklaşma, fedakârlık ve şükür ifadesi olmak üzere müslümanların belirli bir vakitte, belli özelliklere sahip bir hayvanı ibadet maksadı ile kesmeleridir²⁴⁶. Şâh Velî Ayıntâbî Allah'a yaklaşmanın bir yolunun da nafîle ibadetler olduğunu, bu kurbiyyetin, yakınlaşmanın farz ibadetlerle daha da sağlamlaştığına işaret etmektedir. (771) İnsanın, ibadetler vesilesi ile Allah'a yakınlaştığını belirtmektedir:

²⁴⁵ Mehmet Erdoğan, **a.g.e.**, s. 492.

²⁴⁶ Mehmet Erdoğan, **a.g.e.**, s. 255.

Hem telaţţuf merĥametdür ĥalka hem
Kim nevāfille teĥarrub Ĥaĥĥ'a hem (771.)

Hem ferā'izle ola ĥurbı müdām
Bu' dı olmaya anuñ şoñra tamām (772.)

1.13 İNANÇLA İLGİLİ KAVRAMLAR

1.13.1 İmân-Mü'min, Küfür-Kâfir, Münkir

Güvenme, mutlak tasdik, kalpten inanma, bir şeye tereddütsüz inanma anlamlarına gelen iman kelimesi ıstilahta, Hz. Peygamber'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen İslamî esasların, hükümlerin ve haberlerin doğru ve gerçek olduğuna tereddütsüz inanmaktır. Küfür ise imanın zıddıdır. Örtmek, inkâr etmektir. Tasavvufî açıdan iman; dil ile inandığını söyleme, dinin emir ve hükümlerine uyma, kalp ile ma'rifete ulaşma olarak telakki edilir²⁴⁷.

Şâh Velî Ayıntâbî; iman ile ilgili olarak, mü'min (202.), (247), (357.), (358.), (475.), (527.), (586.), (729), (841.), (875.), (991.), (1171.), (1273.), (1275.); ehl-i iman (1313.); mü'min-i kâmil (317.); kalb-i mü'min (929.) ifadelerini kullanmaktadır. Küfür ile ilgili olarak da küfr (1265.), (1318.), (1328.); küfr-i tuğyân (1313.); kâfir (1275.); inkâr eden, tasdik etmeyen anlamında münkir (1273.); inkâr (1275.) ifadelerini kullanmaktadır.

Şâh Velî Ayıntâbî kişinin kalbinin her şeyden emin olup, tam ve gerçek bir inanişaya sahip olabilmesi için mü'minin, mevt-i esved makamında; nefsin istek ve arzularına karşı çıkması gerektiğine işaret etmektedir:

Dile esved şerbetini her zamân
Muţme'inneñ içmese bulmaz ĩmân (34.)

Kişinin imana erişebilmesi için öncelikle tevbe etmesi gerekmektedir. (200) Tarîkate girenlerin yaptığı ilk iş de tevbedir. Tevbe sülûk ehlinin ilk durağıdır²⁴⁸. Böylece insan, Allah'ın huzurunda olmanın şuuru ile varlığın tek olduğu, çokluğun görünürde kaldığı rahmet denizine ulaşır, kesretten vahdete erişir. Allah da

²⁴⁷ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 308-309.

²⁴⁸ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 351.

Kur'ân'da, “*Yaratıcınıza tevbe edin ve nefislerinizi öldürün*”²⁴⁹ buyurmuştur. (201)
Bir daha eski durumuna dönmeme azmi ile yapılan samimi ve içten tevbe ile mü'min ile münafık birbirinden ayrılır (202):

Şarḥ-ı evvel tevbedür ĩmān için
Gir bu rahmet bahırına iḥsān için (200.)

Kim buyurdu Ḥaḳḳ Te'ālā fi'l-kitāb
“*Tūbū ilā bāri'ikūm*” didi ḥiṭāb (201.)

Tevbeñi kıldı naşūḥ-ile beyān
Kim ola mü'min münāfiḳdan 'ayān (202.)

İtikadı olmayan kişi Allah'a giden yolu tutamaz, sālĳ olamaz. (237)
Mü'minin itikadı, Hz. İbrahim'in itikadı gibi olmalıdır²⁵⁰. Eğer kişi Hz. İbrahim gibi Allah dostu²⁵¹ olmak isterse itikadı tam olmalıdır. Allah'a tam olarak teslim olmalıdır. (240) Allah'a hakkıyla inanan bir kişi Allah ile beraber olduğunun bilincine ulaşır, mü'min için hayal âlemi yok olur ve kişi Allah ile beraber olma bilincine varır. (241)

İ' tĳādsuz kişi sālĳ olamaz
Māh-ı şer' da bedre mālĳ olamaz (237.)

Ger ḥalĳ olmak dilerseñ ey hümām
İ' tĳād tācını giy yolda müdām (240.)

Şāh Velĳ Ayıntābĳ'ye göre çok ve gereksiz konuşmak küfür olarak telakki edilmektedir:

Çü küfr imiş dil uzunluğı bildüm
Dilim söylemez ey yār ' iřĳ elinden (1265.)

Hırslı ve tamahkār olan kişilere kāmĳ mü'min denilemez (317.).
Namazlarında huřū içinde olan, faydasız ve boş iřlerden yüz çeviren mü'minler kurtuluřa ermiřlerdir (357-358.) Mü'minler, Allah'ın rızā nūrundan yaratılmıřtır. Her

²⁴⁹ Bakara, 02/54.

²⁵⁰ En'ām, 06/79.

²⁵¹ Nisa, 04/125.

zaman Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu gözetmelidirler (475.). Mü'minler ahde vefa gösterirler (527.). Mü'minin kalbi Allah'ın evidir(929.). Namaz kılan ve namazında devamlı olan mü'minlerin Allah ile aralarında bir perde kalmaz (991.)

Dimezler çün hârişe mü'min-i kâmil
Meşâyih kâmilin ehlü'l-fezâ'il (317.)

1.13.2 Şirk-Müşrik

Şirk; Allah'a zatında, sıfatlarında ve fiillerinde eş ve ortak koşma anlamına gelmektedir. Zıddı tevhiddir. Müşrik ise, Allah'a inanmakla birlikte, Allah'a zatında, sıfatlarında ya da fiillerinde ortaklar isnat eden, Allah'ın ulûhiyetini belli alanlara tahsis eden kimsedir²⁵². Şâh Velî Ayıntâbî Hz. Peygamber'in, "*Dünya mü'minin hapishanesi, kâfirin de cennetidir*"²⁵³ hadisine atf yaparak, mü'minin belâlara karşı sabretmesi gerektiğini, dünyada mü'minin imtihan halinde olduğunu, müşrikler için ise bu durumun söz konusu olmadığını, onlar için dünyanın adetâ bir cennet olduğunu belirtmektedir:

Çü dünyâ "*sicn-i mü'min*"oldı her bâr
Velî müşriklere cennetdür ey yâr (48.)

1.13.3 Tevhîd-Muvahhid, İlhâd-Mülhid

Hak yolundan saparak küfrü gerektiren bir düşünceye meyiletme anlamına gelen ilhad; Allah hakkında şüphe etmek ve bütün dinleri ve peygamberleri inkâr etmektir²⁵⁴. Böyle bir kişiye de mülhid denir. Birlik, birlemek anlamlarına gelen tevhîd ise; Allah'ın varlığını, birliğini, eşi ve benzeri bulunmadığını bilmek ve buna inanmaktır. Kelime-i tevhidi söyleyen ve buna inanan kişiye mü'min ve muvahhid denilmektedir.

Şâh Velî Ayıntâbî eserinde mülhid ile muvahhidi aynı beyitlerde işlemiştir. Mülhid ile muvahhidin her zaman çekişme halinde olduğunu ve bu ikisinin mahiyeti itibariyle zıt kavramlar olduğunu belirtmektedir. (725) Allah'ın muvahhidlerden razı

²⁵² Mehmet Erdoğan, **a.g.e.**, s. 348.

²⁵³ İbn Mâce, Zühd 3, nu: 4103.

²⁵⁴ Hasan Akay, **İslamî Terimler Sözlüğü**, İstanbul 2005, s. 216.

olduđuna²⁵⁵ işaret eden şâh Velî Ayıntâbî, kötü sıfatlarından sıyrılıp güzel ahlak ile ahlaklanan ve bu makamda Allah'a doğru giden bu nefis sahibinin kalbinin huzur ve sükûn içinde olduğunu, bu makamda muvahhidin mülhid ile birbirinden ayrıldığını belirtmiştir. Allah muvahhidlerden razı olmuştur, mülhidler ise ehemmiyetsiz kişiler olarak kalacaktır. (726) Mülhidler sözleriyle her ne kadar levvâme sıfatına layıkmiş gibi davranıp yaptıkları kötülüklerin farkında olduklarını ve kendilerini kınadıklarını söylemeler de, işledikleri fiilleri ile bedeni lezzet ve süflî Şeylere meyletmeye devam ederler. Mülhidler, bu davranışları dolayısıyla, şerrinden Allah'a sığındığımız Şeytana yakın olurlar. Halkı, mü'minlerin fiillerine uymayan ve kendi yaşayışlarına yansımayan sözleri ile kandırmaya çalışırlar:(728-729.)

Mülhid-ile hem muvaĥhid ĥarb ider
Bu maĥâmda birbirine ĥarb ider (725.)

Olalar bunlar çü Őeytâna ĥarî
'Uztü bi'r-raĥmâni min şerri'l-la'î (728.)

şâh Velî Ayıntâbî, mülhide uymanın zararından bahsedip olgunlaşmamış, kuru, dinin özünden habersiz Őekilci zâhidlere de yâr olunmaması gerektiğine işaret etmektedir:

Her mülhide uyup isteme dîdâr
Zâhid-i ĥuřk olana hem olma yâr (1154.)

1.13.4 Nifak-Münâfık

Gerçek anlamda iman etmediği halde dıştan müslüman görünüp kalben küfür üzere bulunmayı sürdürme haline nifak, bu hâl üzere olan kimseye de münafık denilmektedir²⁵⁶. Bir daha işlememe azmi ile samimi ve içten yapılan Nasuh tevbesi ile mü'min münafıktan ayrılır. (202) Çünkü mü'min inandığını iddia ettiği hususlarda kalben samimiyetle bir yönelişte bulunduğu halde münafık bunu yapmaz. Kalbinin kara olması münafiğın inanmadığı halde inanıyormuş gibi gözükmesindedir. şâh Velî Ayıntâbî, münafık kelimesi ile mürâ'î (ikiyüzlü) kavramını birlikte kullanmaktadır.(1097)

²⁵⁵ Bkz. Fecr, 89/28.

²⁵⁶ Saim Kılavuz, **a.g.e.**, s. 37.

Tevbeñi kıldı naşūh-ile beyān
Kim ola mü'min münāfiqdan 'ayān (202.)

1.14 DİĞER DÎNÎ KAVRAMLAR

1.14.1 Mi'râc

Hız. Peygamber'in, peygamberliğinin on ikinci yılında, Recep ayının yirmi yedinci gecesı Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yolculuğuna İsrâ²⁵⁷; Mescid-i Aksâ'dan Sidre-i Müntehâ'ya dek olan yolculuğuna da Mi'râc denilmektedir²⁵⁸. Hız. Peygamber, söz konusu Mi'râc yolculuğu esnasında çeşitli hadiselere muttali olmuştur. Hız. Peygamber, Mi'râc hadisesinde cennet ve cehennemi müŞâhede etmiştir. Kendisine Bakara Sûresi'nin son ayetleri burada vahyedilmiştir. Edebiyatımızda Mi'râc hadisesini anlatan uzun şiirlere mirâciye denir²⁵⁹. Bu hadise ile ilgili olarak Hız. Peygamber'in Allah ile olan yakınlığını anlatmak için tasavvufi edebiyatta, iki yay aralığı kadar (kâbe kavseyn) veya daha az (ev ednâ) kavramları kullanılmaktadır. Allah Mi'râc gecesinde, övülmüş olan Hız. Peygamber'e bazı müjdeler vermiştir:

Ꞑamusı Ꞑudsîdürür hem Aħmed'e
Leyletü'l-mi'rac didi hem emcede (210.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Hız. Peygamber'i Allah'ın habibi olarak telakki etmektedir. Hız. Peygamber'in Mi'râc yolculuğunda Allah ile arasında iki yay arası veya daha az bir mesafe kaldığını belirtmektedir:

Kemâl-i himmetidür "kâbe kavseyn"
Sehâ-ile şecâ'at sırr-ı kevineyn (417.)

'Acz-ile buldı o maħbüb-ı ilâh
"Kâbe kavseyn ev ednâ"bî-iştibâh (800.)

²⁵⁷ Bkz. İsrâ, 17/01.

²⁵⁸ İsrâ ve mirâc hakkında bkz. Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", **DİA**, İstanbul 2005, c. XXX, ss. 132-135.

²⁵⁹ Bk. Metin Akar, **Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler**, Ankara 1987, s. 103 vd.

1.14.2 Hayat ve Ölüm

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'in "Ölmeden önce ölüünüz"²⁶⁰ hadisine (27) ve "Nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin)"²⁶¹ ayetine vurgu yapmaktadır. (39) Nefsin istek ve arzuları ile mücadele edip insanı süflî isteklere yönelten heva ve hevesin yok edilmesi nefsin ölümü anlamına gelmektedir:

Țut bu emri ey gönül gel ölmedin
Gözleriñe toz u Țobrâķ Țolmadın (28.)

Țaşd iderseñ nefsiñi öldürmege
Pes ķanâ' at rāhına irgürmege (215.)

Mutasavvıflara göre tabii ölüm istenilen ve sevinçle karışılanan bir durumdur. Şâh Velî Ayıntâbî, ölümden, nefsin ölümü olarak bahsettiği gibi tabii ölümü de eserinde işlemektedir. Tasavvuf yolundaki sâlikin ölmeden, yani dünyadaki imtihanı bitmeden, sırlara vasıl olması için bir mürşide teslim olması gerektiğini belirtir:

Bu sırra sâlikâ ir ölmedin hem
Gözüñe toz u tobraķ Țolmadın hem (303.)

Şâh Velî Ayıntâbî, heva ve hevesin yok edilip ruhun ve kalbin ulvî âleme çekilip hayat bulması için nefsin ölümünü mevt-i esved (siyah ölüm), mevt-i ahmer (kızıl ölüm), mevt-i ebyaz (beyaz ölüm ve mevt-i asfer (sarı ölüm) şeklinde çeşitli türler halinde açıklamıştır. Mevt-i ahmer, halkın eza ve cefasına katlanmak, mevt-i ebyaz, az konuşup dilin afetinden sakınmak, mevt-i asfer, önem verme ve saygı gösterme, mevt-i esved ise nefin istek ve arzularına muhalefet ederek nefin güdümünden kurtulmaktır:(29-32.)

İstirâhatdur hevâsı her zamân
Bulmağa mevtüñ elinden bir amân (33.)

Kerbelâ hadisesinin önemine atıfta bulunan Şâh Velî Ayıntâbî, kulun da Hz. Hüseyin gibi Allah'tan gelen her şeyi kabul etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Allah'tan gelen bela ve musibetlere sabreden kişilerin Allah'ın rızasına ermesi

²⁶⁰ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 384, nu: 2669.

²⁶¹ Bakara, 02/54.

muhakkaktır. Bu yol üzere üzere vefat eden bir kişinin günahları da Allah tarafından affolunur. Kabri de cennet bahçelerinden bir bahçe olur (575-579.)

Eger meyyit olursañ böylece sen
Olur kabrũñ saña bir tãze gülşen (578)

Bu şekilde gerçekleşen bir imtihanı idrak edemeyen kişiler kendi nefislerinde mevt-i asfer'i tatmayan kimselerdir. “*Men lem yezuk lem ya'rif*” tatmayan bilmez, anlayışına sahip olmayan bir nefis, “*Ölmeden önce ölinüz*”²⁶² sırrını anlayamaz. Bu anlayışa sahip olan bir kişi, nefisini zarureten öldürdüğünü düşünmez. Bilakis, kalbinde duyduğu sevgi ve aşktan dolayı kendi iradesiyle nefisini öldürür (580-582.).

Ki men lem yezuk lem ya'rif beyânın
Ne bilsün “*qable en temüt*” nihânın (581.)

1.14.3 Şeytan

Hız. Âdem'e secde etmeyip Allah'ın emrine isyan eden şeytan, ateşten yaratılmış bir varlıktır²⁶³. Kur'ân-ı Kerim'de şeytanın ateşten yaratıldığı ve cinlerden olduğu hakkında bilgi verilmektedir²⁶⁴. Şeytan, Hız. Âdem'e ta'zimde bulunmayarak Hız. Âdem'in topraktan yaratıldığını kendisinin ise yaratılış itibarıyla daha üstün olduğunu iddia ederek Allah'ın emrine itaat etmemiştir²⁶⁵. Şeytan, Allah'a isyan etmenin karşılığı olarak Allah'ın huzurundan kavulmuş ve lânetlenmiştir. Kendisine kıyamete kadar süre verilen şeytanın, insanları azdırmak ve saptırmak için çalışacağı Kur'ân'da anlatılmaktadır²⁶⁶.

Şâh Velî Ayıntâbî, Allah'ı inkar edenlerin ve nefsin isteklerine uyanların şeytana yakın olduklarını belirterek lânetlenmiş şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaktadır. Allah'a isyan eden günahkârlar şeytan gibi secde etmekten kaçınmaktadırlar (532.). Şâh Velî Ayıntâbî, insanlardan ve cinlerden isyankâr ve

²⁶² Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 384, nu: 2669.

²⁶³ Şeytan ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Osman Ateş, **Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan**, İstanbul 1995.

²⁶⁴ Bkz. Kehf, 18/50.

²⁶⁵ Bkz. Bakara, 02/34; A'raf, 07/12.

²⁶⁶ Bkz. A'raf, 07/13-18.

günahkâr olanları şeytana benzeterek onların kötülüklerinden Allah’a sığınmaktadır (855.). Dil uzunluğu ve bencillik şeytanın vasıflarındandır.(945.)

Olalar bunlar çü şeytāna qarīn
‘Uztü bi’r-rahmāni min şerri’l-la‘īn (728.)

1.14.4 Cin

Şeytan gibi ateşten yaratılan ve latif bir varlık olan cinler, insanlar gibi mükellef varlıklardır²⁶⁷. Şâh Velî Ayıntâbî, cinlerle insanları birlikte anmaktadır. İnsanlardan ve cinlerden iyilik işleyenler olduğu gibi kötülük işleyenlerin de olabileceğine işaret eden Şâh Velî Ayıntâbî, kötü insanların ve kötü cinlerin şerrinden Allah’a sığınmaktadır (855.). Normal şartlarda insanlar tarafından görülemeyen ve kendileriyle ilişki kurulamayan cinler, Hz. Süleyman tarafından yönetilmişlerdir:

Süleymān ya‘ni hākīm ins ü cinne
Nite oldı dil-efkār ‘ışk elinden (1216.)

2. TASAVVUF

İslâm akide ve inanç esasları ışığında, Allah’ın rızasını gözeterek nefsin tezkiye ve terbiyesi ve ahlakın tasfiyesi ile fâni olan hiçbir şeye gönül bağlamadan Allah’a yönelme şeklinde tarif edilen tasavvuf, “kâl” den çok bir “hâl” ilmi olarak telakki edilmektedir. Tasavvufun kelime anlamı ve mahiyeti ile ilgili pek çok tarif yapılmıştır²⁶⁸. Ancak, Allah’a ve Hz. Peygamber’e teslimiyet, Hz. Peygamber’in ahlakını örnek alma ve Allah’tan gayri her şeyden samimi olarak uzaklaşma gibi hususlarda mutasavvıfların görüşleri birleşmektedir²⁶⁹. Tasavvuf edebiyatı

²⁶⁷ Cinlerle ilgili olarak bkz. Ali Osman Ateş, **Kur’an ve Hadislere Göre Cinler-Büyü**, İstanbul 1995.

²⁶⁸ Tasavvufun çeşitli tanımları için bkz. Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul 1981, s. 15-21; Mahir İz, **Tasavvuf**, İstanbul 1981; Ethem Cebecioğlu, “*Prof. Dr. Nicholson’un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri*”, **AÜİFD**, Ankara 1987, c. XXIX, s. 387-406; Abdülbâki Gölpinarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, İstanbul 1985; H. Kamil Yılmaz, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul 2000; Mehmet Demirci, **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul 2001, s.19-20; Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 2002, s. 339-340; Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul 2003, s. 27-34; Abdürrezzak Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü Letâifü’l-a’lâm fî işarâti ehli’l-ilhâm**, (terc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 135-136; Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul 2005, s. 629-634;

²⁶⁹ Bkz. Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 18.

geleneğimizde manzum olarak da yazılan tasavvuf tarifleri bulunmaktadır. Olanlar şeyhi İbrahim Efendi ve Halvetî şeyhi Dede Ömer Rûşenî'nin manzum tasavvuf tarifleri buna örnek gösterilebilir²⁷⁰.

Şâh Velî Ayıntâbî, mutasavvıf bir şair olarak, tasavvufla ilgili görüşlerini mensubu olduğu Halvetî tarikatının anlayışına göre beyitlerinde aktarmaya çalışmaktadır. *Risâletü'l-Bedriyye*'de; tasavvuf, sûfi, sûf ehli, ledün ilmi gibi kavramlar pek çok yerde geçmektedir. Şâh Velî'ye göre tasavvuf, edeptir. Zahiri ilimleri bilmek marifet değildir. "Kâl ü kâl" den kurtulup ledün ilmine, sırlara vâkıf olmakla birlikte kişi edep erkân yolunu bulur. (332, 333). Tasavvuf, halleri murakabe ederek, Allah'ın her zaman ve her yerde hazır ve nâzır olduğunun bilincinde olarak edebe sarılmaktır. Kuru ve amelsiz bilgiyi terk etmektir (540-541).

Et-tasavvuf küllühâ âdâb bil
Şanma ki ma'rifetdür kâl ü kâl (332.)

2.1 TASAVVUFLA İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1.1 Âbid

İbadet ve amel eden anlamlarına gelen âbid, farz ibadetlerde olduğu kadar nâfile ibadetlerde de dikkatli olan ve samimi bir şekilde cehennemden kurtulup cennete erişmek için ibadet eden kimsedir. Sahip olduğu ilim ile amel edip Allah'ın rızasını gözetmek kişinin Allah'ın inayet ve yardımına ulaşmasını sağlar. Allah'a kul olduğunun bilinci ile amel edenler ubûdiyyetin nihayeti olan hürriyete kavuştuklarından kalpleri Allah'tan başka her şeyin tahakkümünden âzâde olmuştur²⁷¹. Ubûdiyyetin, kuru ve kişiye fayda vermeyen ilimden daha önemli olduğunu vurgulayan Şâh Velî Ayıntâbî, amelsiz ilmin kişiye fayda sağlamayacağını hatırlatıp ilim ile amelin birlikte olduğu zaman kulun Allah'ın rızasına erişeceğini

²⁷⁰ Bu şiirler için bkz. Mustafa Kara, **a.g.e.**, s. 31-33; Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 20-21.

²⁷¹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 667.

belirtmektedir. Ona göre amelsiz ilim, “kîl ü kâl” den ibarettir. Şâh Velî Ayıntâbî, İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe’nin²⁷² ubûdiyyetini örnek göstermektedir (254-260).

‘Ubûdiyyetde olup mişl-i Nu‘mân
Hak̄k aña rahmet kıla tûlu’z-zamân (254.)

Didiler ehl-i ‘ilm ‘âbidden efçal
Olcağ hem ‘amelde andan ekmel (255.)

‘Amel kıl tâ saña keşf ola esrâr
Biline tâ muqarreb daği ebrâr (259.)

2.1.2 Ağyâr

Arapça el, yabancı, bîgâne, başkası anlamlarına gelen “gayr” kelimesinin çoğulu olan ağyâr, tasavvufta hakikate yabancı olanlar, tasavvufi hayata yabancı olanlar, mâsivâ, Allah’tan gayri olan her şeydir. İnsan, Hakk’ın evvel ve âhir sıfatları arasında mukayyet bir varlıktır²⁷³. Kişi Allah’ın “evvel” ve “âhir” isimlerini zikredip tekrarlırsa, gönlünde Allah’tan başka hiçbir şey kalmaz. Allah’n dışındaki her şey alt üst olur ve kişinin gönlünde yer bulamaz (18). Kişi, dünya işleri ve nefsin kötü sıfatlarının etkisinden kurtulup gerçek anlamda özgürlüğü elde edenler ile birlikte olup nefsin hesabına çekmelidir. Allah’tan gayri hiçbir şeyle ilgilenmemelidir (686). Çünkü nefsin kötülüklerinden sakınıp kerâmete ehemmiyet vermeyenler gerçek anlamda hür olurlar (687). Tüm gayretiyle tasavvuf yolunda çaba göstermek ve gayret kuşağını kuşanmak olan “kemer” in “mim” harfi ile Hz. Peygamber’in getirdiği esaslar kalpten mâsivâyı söküp atar. Diğer yandan bu nûr ile Allah’tan gayri olan her şeyi kahreder (1056, 1057).

Hem “*hüve’l-evvel*” *hüve’l-âhiru* ger
Diriseñ ağyâr olur zîr u zeber (18.)

Şoğbet itme gel şaşın ağyâr-ile
Ol muşâhib dâ’imâ ahrâr-ile (686.)

²⁷² Ebû Hanîfe ve kişiliği ile ilgili geniş bilgi için bkz. **TEK-DAV İslâmî Araştırmalar Ebû Hanîfe Özel Sayısı**, Ankara 2002, S. 1-2; Muhammed Ebû Zehra, (terc. Osman Keskiöğlü), **Ebû Hanîfe**, Ankara 2005.

²⁷³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 27-28.

Mîmi ile Muhammed şer' i pür-nür
Daği nârdur ki ağıyâr ola mağhûr (1057.)

Şâh Velî Ayıntâbî, “agyâr” ile “mâsivâ” kavramlarını aynı anlamlarda kullanmaktadır. İnsanlık âlemi içinde herkes, “Hüve'l-Bâkî” yani bâki kalan yalnız Allah'tır demeli ve nefislerde Allah'tan gayrı hiçbir şey kalmamalıdır (1069). Namaz insanı hayâsızlıktan ve kötülüklerden alıkoyar²⁷⁴ (1076). Şâh Velî Ayıntâbî'ye göre, “ebrâr” yani “mukarrabûn” derecesinin altında olan orta halli mutasavvıflar, namazın insanı mâsivâdan nehyettiğini idrakten uzak bir haldedirler (1077, 1078).

Nedür görmeye milk içinde deyyâr
Hüve'l-Bâkî diyüp qalmaya ağıyâr (1069.)

Şalât ağıyârı nehyider çü her dem
Muqarrebler bilür ebrâr degil hem (1076.)

Çağınmaya ridâyı bes bu ebrâr
Ki “*kuratü'l-ayn*”â bunlar oldı ağıyâr (1078.)

Hz. İbrahim'in, ay, güneş ve yıldızların herhangi bir gücünün olmadığını görüp bunlardan Allah'ın tek ilâh olduğu sonucuna ulaşması ve bunun neticesinde “*Ben, Hakka yönelen birisi olarak yüzüümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim*”²⁷⁵ şeklindeki inancına atıf yapan Şâh Velî Ayıntâbî, kalbin Allah'tan gayrı her türlü şeyden arınması gerektiğine işaret etmektedir (1194, 1195) Şâh Velî Ayıntâbî, ehadiyet mertebesine eriştiğini ve bu mertebede ne yârın ne de ağıyârın önemi kaldığını, bu mertebede Allah'tan başka hiçbir şeyin olmadığını ifade etmektedir (1266, 1267). Ehadiyet mertebesinde celal perdesinde bulunan Allah'ı, O'ndan başkası bilemez²⁷⁶.

Denes ağıyârdurur kim mişl-i kevkeb
Daği şems ü kamerdür böyle bil hep (1194.)

²⁷⁴ Bkz. Ankebût, 29/45.

²⁷⁵ En'am, 06/79.

²⁷⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 40.

Ne fevkiyle ne tahtı gözler oldum
Ne yâr ile ne ağıyar ' ışık elinden (1265.)

Çuvâ-yı kahriyesi ol mülk-i kâhâr
Helâk olur bu bâbda cümle ağıyar (1330.)

2.1.3 Âlem-Cihan-Dünya

Kâinat, cihan, dünya, mahlûkat ve bütün varlıklar gibi anlamları olan âlem, insanlar âlemi, cinler âlemi gibi varlık topluluklarını veya on sekiz bin âlem gibi bilinen ve bilinmeyen bütün varlık topluluklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Tasavvufta ise, Allah'tan gayri her şeye âlem denilmektedir. Bütün yaratılmış varlıklara mümkünât-mahlûkat, mâsivâu'llah'a âlem denilmektedir²⁷⁷. Âlem, yaratıcıya işaret etmesi bakımından alâmettir. Hakk'ın dışındaki her şeydir²⁷⁸. Âlem, Allah'ın bir tecellisi olarak kabul edildiğinden insan, âlem-i suğrâ (küçük âlem), diğer bütün varlıklar ise âlem-i kübrâ (büyük âlem) olarak nitelendirilmektedir. Tasavvufta âlem ile ilgili varlık mertebelerine göre âlem-i lâhût, âlem-i ceberût, âlem-i melekût, âlem-i nâsût ve bu dört âlemi kendisinde toplayan insana da âlem-i insan-ı kâmil denilmektedir²⁷⁹. Âlemle ilgili; âlem-i me'âni (mânâlar âlemi), âlem-i mülk (cismânî âlem), âlem-i suver (sûretler âlemi), âlem-i gayb (gayb âlemi), ulvî âlem ve süflî âlem gibi farklı âlem çeşitleri ve farklı âlem tanımları yapılmaktadır²⁸⁰. Tasavvufta dünya; bir imtihan yeri, ahiretin tarlası, fâni diyâr ve Allah'tan alıkoyan her şey şeklinde tanımlanmaktadır²⁸¹.

Şâh Velî Ayıntâbî *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde, âlem, cihan ve dünya kavramlarını pek çok yerde kullanmaktadır. Âlem, cihan ve dünya kavramlarını yalnız halde kullandığı gibi fahr-ı âlem, fahr-ı dü âlem, rûh-ı âlem, ahlâk-ı âlem, sabâvet âlemi, gayb âlemi, Rabbü'l-âlemîn, hayâlet âlemi, merâtib-i cihân, fahr-ı cihân,

²⁷⁷ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 47-49; Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 36-37;

²⁷⁸ Abdürrezzak Kâşânî, (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 361.

²⁷⁹ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 24-25.

²⁸⁰ Abdürrezzak Kâşânî, (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 362-363; Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 36-37.

²⁸¹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 174; Zafer Erginli ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 93-98.

Süleyman-ı cihân, ehl-i dünya, hubb-ı dünya (dünya sevgisi), terk-i dünya, denî dünya, fikr-i dünya şeklinde terkip halinde de kullanılmaktadır.

Allah “zâhir” ismi gereği hikmeti, kudreti ve sıfatlarıyla zuhur eder. O, “zâhir” ismi gereğince âlemde tecellî etmiştir. (2) Şâh Velî Ayıntâbî, bütün denizler mürekkep olup ağaçlar da kalem olsa yine de bütün âlem Allah’ın ilmini ve sözlerini yazmaya güç yetiremez diyerek bu anlamdaki âyete²⁸² vurgu yapmaktadır. (66) Allah âlemlerin Rabbi’dir²⁸³. (108, 1169) Allah’a yakınlığı bilincinde olanlar için, bir vehimden ibaret olan hayal âlemi yok olur²⁸⁴. (241) İnsan güzel ahlakı ile âlem üzerinde güneş gibi olmalı ve her yeri ışığıyla aydınlatmalıdır. (556)

*Hüve’z-zâhirle zâhir oldı ‘âlem
Hüve’l-bâṭınla olur yine mübhem (2.)*

*Mürekkeb olsa yemm eşcâr kalem hem
Yazamaz bu i’tidâl ‘ilmini ‘âlem (66.)*

Şâh Velî Ayıntâbî, âlem, cihân ve dünya kavramlarını fahr-ı âlem, fahr-ı dü âlem, fahr-ı cihân gibi terkiplerle Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini hatırlatmaktadır. (27,128, 413, 528, 724) Âlemde mevcut olan bütün güzel ahlak özellikleri Hz. Peygamber’de toplanmıştır. (555) Mürîd olmak için ise, nefsi kötülüğe sevk eden dünyanın basit işlerinden el etek çekmeyi öğütlemektedir. (189) Dünya, insanı Allah’tan uzaklaştıran bir mertebededir. Onun için Allah’ın sevgili kulları ondan yüz çevirmişlerdir. Tasavvuf yolunda ilerleyen kişiler de dünyaya meyletmemelidirler. (1252, 1253) Şâh Velî Ayıntâbî, dünyayı ve dünyalıkları alçak olarak nitelemektedir. (419) Allah yolunda olan kişilerin kalbinden dünyevi düşünce ve fikirler Allah’ı zikirle uzaklaşır.(1339)

*Geç cihānuñ cīfesinden ol mürîd
‘Aks olursa olmaya yāri mezîd (189.)*

²⁸² Bkz. Lokman, 31/27.

²⁸³ Bkz. Fâtiha, 01/02.

²⁸⁴ Vahdet-i vücûd anlayışına göre Hakk’ın varlığı ve tecellileri dışında hiçbir şeyin hakiki bir varlığı yoktur. Her şey, Allah’ın tecellilerinden ibarettir. Hakkın zâtından başka varlıklar izafî ve itibâridir. Vahdet-i Vücûd ile ilgili geniş bilgi için bkz. Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul 1981; Câvid Sunar, **Vahdet-i Vücûd-Vahdet-i Şuhûd Meselesi**, Ankara 1960; Ferit Kam, **Vahdet-i Vücud ve Panteizm**, (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1992.

Ṭalāk vir dūnyāya bi'l-küllî ya'ni
Olasıñ ḥayru'l-ebrār 'ışk elinden (1252.)

Denî dūnyāya gel meyl itme bir dem
Kim andan yüz çevürdi seyyid Ādem (419.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Halvetî tarîkatına mensup mutasavvıf bir şair olarak etvâr-ı seb'a'dan (yedi tavır)²⁸⁵ bahsedip Allah'ın insanı yedi tavırda yarattığından söz eden âyetlere²⁸⁶ vurgu yapmaktadır. (829) Âlem Allah'ın kakhâr sıfatı ile makhûr olmuştur. (1181) Sâlik dünya malına değer vermemelidir. Çünkü bu âlemde her şey helak olacaktır. Ancak Allah bâkî kalacaktır. Onun için hâl ehli olan sâlik geçici olanı değil kalıcı olanı istemelidir. (267) Dünyada her yeri kötülük kaplasa kişi Hz. Nuh gibi davranıp kendine çıkar yol bulmalıdır. (899.)

Göñül virme cihân milkine sâlik
Hüve'l-ḥayyu'l-ebed her şey' ki hâlik (267.)

Dünya sevgisinin her hatanın başı olduğunu vurgulayan Şâh Velî Ayıntâbî, dünya ve dünyalıkları terk edip Allah'ın rızasına ermek için çalışmayı öğütlemektedir. (212) Hz. Peygamber “*Her ümmetin bir putu vardır. Benim ümmetimin putu da dünya sevgisidir*” buyurmuştur. (213) Bu sebeple kul, dünyanın oyalayıcı ve aldatıcı vaatlerinden sıyrılıp Allah'ın rızası için nefsinin terbiye edip kendini düzeltmelidir. (214) Başka bir yerde ise, iman cevherinin ocağı olan kalbi dünya sevgisinin körelttiğini, bütün hata ve günahların başının dünya sevgisi olduğunu ifade etmektedir. (313, 314) Dünya sevgisi ancak takva ile alt edilebilir. (390)

²⁸⁵ Yedi tavır anlamına gelen Etvâr-ı seb'a, tabiat, nefis, kalp, ruh, sır, hâfî ve ahfa olarak sıralanmaktadır. Allah'ın insanı yedi tavırda yarattığı görüşüne sahip olan bazı mutasavvıflar bu tavırları yedi kat semaya, yedi gezegene, yedi vadiye ve yedi iklime benzetirler. Yedi tavır; aşk, marifet, istiğna, tevhit, hayret, fakr ve fena olarak da açıklanmaktadır. Bkz. Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 53; Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 198. Etvâr-ı seb'a ile ilgili ileride ayrı bir başlık altında değerlendirme yapılacağından burada sadece âlem ve insan ile olan ilişkisine değinilmiştir. Etvâr-ı seb'a hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Öztürk, **XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2003; Ramazan Muslu, “*Halvetiyye'de 'Atvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi*”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara 2006, S. XVIII, ss. 43-63.

²⁸⁶ Nûh, 07/14-15.

“*Hubb-ı dünyā*” her ḥaṭāyānuñ seri
Terk-i dünyā ‘ aksidür bil ḥaberi (212.)

Var durur bir şanemi her milletüñ
“*Hubb-ı dünyā*”dur şanem bu ümmetüñ (213.)

2.1.4 Ârif

Ârif, Allah’ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini müşâhede ettirdiği kimse. Bu müşâhededen doğan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olan kişiye de ârif denir. Allah hakkında vecdî bilgilere sahip olana ârif-i billah, ârifin bu yolla tanıdığı Allah’a maruf denilmektedir²⁸⁷. Ârif, irfana ilham ve hâl ile ulaşır. Bu bakımdan ümmî bir insana da ârif denilir, ancak âlim denilmez. Âriflere, ehl-i dîn, ehl-i yakîn, velî, kurb da denilmektedir²⁸⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî, bazı kimselerin ehl-i irfan, mükâşif gibi sıfatlarla halkın arasında dolaştıklarını ancak bu kişilerin sözlerine bakılmaması gerektiğini belirtmektedir. Marifet ehli olduklarını iddia eden ve sırf zâhire önem veren bu tarz kişilerin söylediklerine itibar edilmemelidir: (850-853)

Kimi dir ‘ ârifem ben ehl-i ‘ irfân
Kimi dir ben mükâşif oldum ey cân (1147.)

2.1.5 Aşk

Sevgi ve muhabbette sınırı aşma, aşırı sevgi anlamlarına gelen aşk; tasavvufta, sevginin son aşaması ve sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması olarak tarif edilmektedir. Aşk, sarmaşık anlamına gelen ışk kelimesinden alınmıştır. Aşk, sevenin sevgilide kendisini yok etmesi, aşkın ortadan kalkıp sadece maşukun var olması, her şeyin maşuktan ibaret olması hâlidir. Tasavvufta aşk, yakıcı niteliği ile ateşe (ateş-i aşk), sarhoş edici vasfıyla şaraba (mey-i aşk, bade-i aşk) ve çıldırtıcı özelliği itibariyle de deliliğe (cinnet-i aşk) benzetilmektedir²⁸⁹. Aşk; muhabbetin hakikati, kendine hiçbir şey bırakmayacak şekilde bütün varlığını sevgiliye hibe

²⁸⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 45.

²⁸⁸ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 60.

²⁸⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 50.

etmektedir²⁹⁰. Aşk, herhangi maddî bir unsura karşı duyulan sevgi dolayısıyla mecâzî aşk ve Allah'a karşı duyulan sevgi itibariyle de hakiki aşk olarak ikiye ayrılmaktadır²⁹¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, insanın sadece fiziki özelliklerinin önemli olmadığını, konuşma, yeme içme gibi vasıfları dolayısıyla insana sırf “hayvan-ı nâtik” (konuşan canlı) denmesinin doğru olmadığını belirterek insanın, asıl ve en önemli vasfının, kendisini en güzel biçimde (ahsen-i takvîm) yaratan Allah'a karşı duyduğu sevgi ve muhabbet olduğunu vurgulamaktadır:

Saňa pes didiler hayvân-ı nâtik
Nîçün olmayasın insân-ı ‘âşik (324.)

Şâh Velî Ayıntâbî, aşk kavramı ile ilgili; aşk, âşik, ma’şûk, muhib, sevdâ, mahabbet, meveddet, hevâ, mahbûb, meczûb gibi kavramlar; nâr-ı ışk, bezm-i ışk, nûr-ı ışk, âteş-i ışk, mey-i ışk, derd-i ışk, kitâb-ı ışk, ehl-i ışk, meyhâne-i ışk, bahr-i ışk, yed-i ışk ve ışk-ı meveddet gibi terkipleri kullanmaktadır.

Şâh Velî, *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin son kısmında yazdığı “ışk elinden” redifli kasidesinde de peygamberlerin ve velîlerin içinde buldukları ilâhî aşkın örneklerini yansıtmaktadır. Şâh Velî, “ışk elinden” redifli kasidesinde; Allah'ın kahr sıfatının lütuf sıfatına nispetle daha önce geldiğini belirtip Hz. Âdem'in Allah'ın kahr tecellîsi gereği cennetten yeryüzüne indirildiğini, Hz. Eyyûb'un yine Allah'ın kahr tecellîsi gereği birçok hastalık ve dertlere müptela olduğunu, Hz. İbrahim'in ateşe atılmasının, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un hasretiyle gözlerinin göremez hâle gelişinin de yine Allah'ın kahr sıfatının bir tecellîsi olduğunu vurgulamaktadır:

Çadîmdür baňa qâhruñ luţfa nisbet
Ezelden oldı çün kâr ‘ışk elinden (1200.)

Nitekim *qahr-ile Hazret-i Âdem*
Cinândan taşra hem zâr ‘ışk elinden (1201.)

Zeliha'nın Hz. Yusuf'a duyduğu beşeri aşka değinen Şâh Velî, Belkıs'ın elindeki imkanları bırakıp Hz. Süleyman'a teslim olup Allah'a inanmasını da Allah

²⁹⁰ Mustafa Kara, **a.g.e.**, s. 86.

²⁹¹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 65.

aşkın bir tezahürü olarak görmektedir. Hz. Yunus'un bir balık tarafından yutulması, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve Hz. Yakub'un hüznü, Hz. Yusuf'un hapse atılması ve Hz. İsmail'in teslimiyeti de Allah aşkının ve Allah'ın kahr tecellîsinin birer sembolü olarak gösterilmektedir: (1200, 1221)

*Çü balık çarnına Yūnus nebî gör
Bırakdı anı Kahhâr ʿışk elinden (1215.)*

Şâh Velî Ayıntâbî; Allah'ın, peygamberleri güzellikler ve kötülükler ile sınıadığını²⁹², bu imtihanın Allah'ın kahr sıfatının tecellîsi ile gerçekleştiğini ve neticede Allah'ın, ilâhî imtihanı geçen peygamberlere kudretinde olan fazl ve ihsanıyla muamele ettiğini belirtir. Allah kendisine muhabbet duyan ve seven kullarına tüm cömertliği ile cevap verir: (1222, 1224)

*Yed-i kudretdedür fazl-ile ihsân
İder ʿuşşâka iyşâr ʿışk elinden (1224.)*

Nebiler ve velîler Allah'a duydukları ilâhî aşkın tesiriyle yaşadılar ve bu hal üzere hareket ettiler. ilâhî aşk, âşıkların aradığı bir özelliştir. Âşıklar, Allah'tan başka her şeyin fâni olduğunu bilerek yaşarlar ve içine düştükleri aşktan dolayı şikâyet etmezler:

*Benüm derdüme dermân oldu bu ʿışk
Şikâyet itme zinhâr ʿışk elinden (1244.)*

Allah'a karşı duyulan sevgi ve muhabbetin merkezi olan kalp, Allah'a duyduğu sevginin yakıcılığından dolayı aşk ateşine düşer. Gönül Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı gibi aşk ateşiyle yanıp kemâl mertebesine erişir:

*Ki nâr-ı ʿışka kıl sen nûri tebdîl
Halîl gibi yana dil bula tekmîl (330.)*

Allah sevgisi ile aşk şerbetini içen Allah'ın velî kulları Hakk'ın tecellîlerini temaşa makamında benliklerinden sıyrılmışlardır. (597, 601)

*Ne ʿışk var ne dağı dil ne hū şevk
Ne maʿşûkdan nişân var ne dağı zevk (601.)*

²⁹² Bkz. A'raf, 07/168.

Âşık, Allah'a karşı duyduğu aşk ile kendisini yok eder. Kendi benliğinden vazgeçer:

Geçüben benliğinden bizdi' aşık
Ne ben kaldı ne hodsensen oldu şādık (602.)

Şâh Velî Ayıntâbî, âşığın tüm süflî vasıflarından sıyrılarak aşk deryasına düştüğünü, hakîkî aşka doğru ilerleyen âşığın başına gelen belâlardan şikayetçi olmadığını vurgulamaktadır. (1292, 1297)

Ki düşer ' ışk baħrine yok mecāli
Bu baħrũn ' aşıkı bilmez meālî (1292.)

Allah'ın kahr tecellîsine mazhar olan âşık, vahada olduğu halde kendisini sahrada görmekte dirler ve Hakk'ın tecellîlerini temaşada hayrete düşmektedirler:

Düşüp şahrâ-yı kahrâ âħir-i kār
Gezüp hayretle hem zār ' ışk elinden (1254.)

2.1.6 Tevbe

Pişmanlık, dönme gibi anlamlara gelen tevbe, işlenen günahattan dolayı pişmanlık duyarak ondan bir daha işlememek üzere vazgeçmektir. Halis bir şekilde edilen tevbeye ise nasûh tevbesi denilmektedir. Tasavvufî olgunluğa erişebilmek için ilk makam tevbe, son makam ise kulluktur. Sırf Allah'ın rızasını gözeterek yapılan tevbeye, evbe denilmektedir²⁹³. Tevbe, kalpteki kötülüklerden arınıp Allah' yönelme olarak da tarif edilmektedir. Küfürden imana dönmek kâfirlerin, kötü fiillerden iyi işlere dönmek fâsıkların, kötü ve yerilen huylardan güzel ahlaka dönmek iyilerin (ebrâr), mâsivâdan Hakk'a yönelmek nebî ve velîlerin tevbesidir. Allah'a tevbeleri kabul ettiği için Tevvâb denilmiştir. Tarîkate girenlerin ilk yaptığı iş tevbedir. Tevbe, sülûk ehlinin ilk menzildir²⁹⁴.

Şâh Velî Ayıntâbî, müridlere(tâlib) gerekli olan yirmi şartı açıklarken tevbe bahsi ile konuya başlamıştır. Tevbenin iman için ilk şart olduğunu vurguladıktan sonra Allah'ın "...Yaratıcınıza tevbe edin..."²⁹⁵ âyetini örnek göstererek konuya

²⁹³ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 657.

²⁹⁴ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 350-351.

²⁹⁵ Bakara, 02/54.

girmektedir. (200-201) Tevbe, halis bir niyetle yapılırsa geçerli olur. Nasuh tevbesi ile yapılan tevbe dışındaki tevbeler sadece yapıldığı şekliyle kalırlar. Önemli olan kalpten gelerek samimi bir şekilde tevbe etmektir. (202-204)

Şarḥ-ı evvel tevbedür ĩmān için
Gir bu rahmet bahırına iḥsān için (200.)

Hakikî anlamda yapılan tevbenin ardından bütün kötülükler yok olur. Böylece kişi hiç günah işlememiş gibi bütün kötülüklerden arınır. Kişi her ne kadar çok günah işlemiş olsa bile bir kez bunlardan pişmanlık duyarak Allah'tan af dilerse Allah bütün kötülükleri siler: (205-207)

Var ise bi-ḥad eger sende günāh
Maḥv ide Ḥaḫḫ dirseñ derdle āh (207.)

Sâlik, ilk iş olarak dünya sevgisinden uzaklaşıp nefsini fani şeylerin çekiciliğinden arındırmalıdır. Nefsini dizginleyip kendini düzelden kul, Allah'a istiğfar edip kalbindeki tüm şüphelerden kurtulur. Kişi, gönlünü terbiye edip kemâle ulaşır. Böylece, Allah'ın, "*Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür.*"²⁹⁶ anlayışına erişilebilir. (212-219)

Eyle istiğfār şıdḫ-ile hemān
Ḳalmaya ḫalbũñde şekk-ile gümān (217.)

2.1.7 Sıdk

Hak olanı söylemek, doğrudan ayrılmamak olarak tarif edilen sıdk, içte ve dışta Allah ile beraber olarak, istikamet üzere olmaktır. Allah'ı sürekli kalpte muhafaza etmektir. Sûfilere göre sıdk, söz, fiil ve hallerde gerçeğe uygunluk demektir. Bu durum ise ilim ve amel bakımından nefsin tam olarak kontrol altında olması demektir²⁹⁷.

Şāh Velî Ayıntâbî, mürşide doğru giden yolda sıdkın, burak gibi hızlı bir binit olacağını vurgulamaktadır. Bu yolda, nifak ve yalana yer yoktur. Nefs-i emmârenin tasallutundan kurtulup dünyanın geçiciliğine aldanmayarak sıdk ile rıza makamı olan nefs-i râziyeye ulaşmak mümkündür. (220-224) Mürid, tasavvuf

²⁹⁶ Bakara, 02/216.

²⁹⁷ Abdürrezzak Kâşânî, **a.g.e.**, (terc. Ekrem Demirli), s. 328.

yolundaki seyri müddetince sıdktan ayrılmazsa seyrini en güzel bir biçimde tamamlar. (235)

Şıdķuñ olsun p̄iruñe düldül burak
Yoldaş olmasun şaşın kızb ü nifaķ (221.)

Gel olursañ şıdķ-ile olğıl mür̄id
Kim ola seyrüñ mez̄id ender mez̄id (235.)

2.1.8 İ'tikâd

İ'tikâd; inanmak, gönülden tasdik ederek inanmaktır. Tasavvufta, dinin gereklerini yerine getirdikten sonra Hakk'a yönelmek ve O'ndan başka her şeye yüz çevirmektir. Şâh Velî Ayıntâbî, tasavvuf yolunda ilerleyebilmek için sâlikte öncelikle, i'tikâdın, sağlam bir inancın bulunması gerektiğini belirtmektedir. (236) Sağlam bir i'tikâda örnek olarak Hz. İbrahim'in Allah'a teslimiyeti²⁹⁸ örnek olarak gösterilebilir.(239-240) Sâlikin, nefsin tüm isteklerinden sıyrılarak şeyhine itimat edip kendisine müptelâ olacak bâtul düşünce ve fikirlerden kurtulması mümkündür. (241-242) Tasavvuf yoluna giren bir sâlikin öncelikle sağlam bir inanca sahip olması ve ardından şeyhine itimat etmesi gerekmektedir. (245-247)

Er-refîķ şümme't-ṭariķ emrin tamâm
Ṭutabilmez i'ṭikâdsuz ve's-selâm (245.)

2.1.9 Tecrid

Tecrid, sâlikin zahirini mal ve mülkten, bâtınını karşılık bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Allah rızası için yapması, makam ve hâl sahibi olma düşüncesine kapılmadan kalpten ve sırdan mâsivâyı kaldırmasıdır²⁹⁹.

Tasavvuf yolunda ilerleyen sâlik her şeyden kendini tecrit ederek az konuşup çok amel işleyendir. Dünyaya ve dünyada olan maddî unsurlara gönül vermeden Allah'tan başka her şeyin helak olacağı bilinci ile kanaat, sabır ve fakr hallerini kendinde toplar. Tükenmeyen bir hazine olan kanaati kendine şiar edinen sâlik sabır

²⁹⁸ Bkz. En'am, 06/79.

²⁹⁹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 342.

ve fakr bilinci ile Allah'ın rızasına erişmeye çalışır. Sâlik, kendini şeyden tecrid ederek Hak'ta fani olmayı diler ve kendini daima O'na muhtaç hisseder. Hakikatte hiçbir şeye sahip olmadığı şuuru ile her şeyin gerek malikinin Allah olduğunu idrak eder. (264-268)

Tecerrüd hırkâsın çıkarma zinhâr
Kânâ'at şabr u fakrî eyle ikşâr (268.)

Tecrid sırrına eren sâlik benlikten, boş ve gereksiz konuşmalardan sakınır. Kendisinin hâl ehli olduğunu iddia etmez. Makam ve hâl ehli olma düşüncesine kapılmadan benliğinden sıyrılarak fenâ makamına erişir. Fâni olan her şeyden kendini tecrid edemeyen kişi tecridin ne olduğunu bilemez. Tecrid, benlikten sıyrılıp Allah'a yönelmedir. Sâlik, zâhiri ve bâtınî karşılık bekleme anlayışından sıyrılıp tecrid halinde yaşadığı halde bu durumunu açığa çıkarmaz. Sırf Allah'ın rızası için her şeyden kendini tecrid ettiği halde bunu gizler. Böylece mâsivâdan kurtulup fenâ makamına erişir: (280-285)

Mücerred olmayan tecrîdi bilmez
Ene hayrun bilür tefrîdi bilmez (284.)

2.1.10 Teslîm

Teslimiyet, Allah'ın emrine boyun eğip hoşla gitmese bile rıza göstermedir. Allah'ın takdirini rıza ile karşılayıp sebat gösterme durumudur. Teslimiyete en güzel örnek ise Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'dir³⁰⁰.

Şâh Velî Ayıntâbî, tasavvuf yolunda ilerleyen sâlikin, öncelikle şeyhine teslim olması gerektiğini belirterek tecride erişebilmenin yolunun teslim olmaktan geçtiğine işaret etmektedir. Sâlik, şeyhine teslim olmalı ve şeyhin yolunu takip etmeye çalışmalıdır. (290-294) Sâlik, sahip olduğu dünyalıkları terk edip Allah'ın razısına erişebilmek için fâni olan her şeyden yüz çevirir. (295-297)

Râh-ı tecrîde irmez nûr-ı teslîm
Aña kılmazsa şabrı nâr-ı ta' lîm (292.)

³⁰⁰ Bkz. Sâffât, 37/103.

Hızır'a olan ve Hallâc-ı Mansûr'un Allah'a olan teslimiyetlerine değinen Şâh Velî Ayıntâbî, sâlikin şeyhe teslimiyet göstermemesi durumunda ledün ilmine vakıf olamayacağını vurgulamaktadır. (304-307)

Ki teslîm olmayaydı Hızır'a Mûsâ
Ledünnî ' ilm aña olmazdı ifşâ (306)

2.1.11 Zühhd

Rağbet etmemek, yüz çevirmek anlamlarına gelen zühhd; tasavvufta, eşyaya dair isteklerin bütünüyle düşmesi şeklinde tarif edilmektedir. Zühhd, ihtiyaçtan fazlasını terk özelliği ile kanaatten daha fazla bir durumdur. Âhret için dünya malını terk etme olduğu gibi dünya malını ve nimetleri bir karşılık beklemeden terk etmek ise âriflerin zühhdü sayılmıştır³⁰¹. Şâh Velî Ayıntâbî, zühhdün dünyayı terk etmek olduğunu belirttikten sonra dünyayı ve dünya nimetlerini terk edip bütün hırslardan arınan kişinin Allah'ın sevgili kulu olacağını belirtmektedir. (308-310) Dünyayı terk etmeyen kişi Allah'ın sevgisinden mahrûm olur, tasavvuf yolunda da bir ilerleme kaydedemez. (311)

Zâhidü'd-dünya yuhibbühü'l-ilâh
Müctenibü'l-hırşu yekün mine'l-hüdâh (310.)

Dünya sevgisi ve hırs kişinin dünyaya yönelmesine ve geçici lezzetlere kapılmasına sebep olur. Kâmil bir mü'min olabilmek için ise fâni istek ve arzulardan olabildiğince uzaklaşmak gerekmektedir. Hz. Peygamber'in "*Dünya mel'undur. Allah'ın zikri hariç, onun içindekiler de mel'undur.*"³⁰² hadisine atıf yapan Şâh Velî Ayıntâbî, dünya sevgisinin bütün günahların başlangıcı olduğunu belirtmektedir. (313-320)

Biyâ imdi tâlib iseñ husn-i mağar
Yapış zühde hırşı kalbinden çıkar (315.)

³⁰¹ Abdürrezzak Kâşânî, (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 282.

³⁰² Tirmizî, Zühhd 14, nu: 2322.

2.1.12 Sabır

Sabır; dayanma, dayanıklılık anlamlarına gelen sabır tasavvufta, başa gelen musîbetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikayetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamaktır³⁰³. Sabır, itaatleri yerine getirmek için nefsi zorlamaktır. Sabır bütün makam, hâl, ahlak ve amelleri içerir. Sabır makamların en geneli, etki olarak huyların en kapsamlısıdır. Sabır olmadan hiçbir şey tamamlanmaz³⁰⁴. Sabrın; kulun iradesi ile kazandığı şeylere gösterdiği sabır, iradesi dışında olan şeylere gösterdiği sabır, Allah'ın emirlerini yerine getirmede gösterdiği sabır gibi çeşitli kısımları vardır³⁰⁵.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Eyyûb ve Hz. Ya'kub'un gösterdikleri sabır ve sebata atıf yaparak zühd ile birlikte gösterilen sabrın daha makbul olacağına değinmektedir. *“Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır”*³⁰⁶ âyetine telmihte bulunan Şâh Velî, zorluğa karşı sebat gösterip sabreden kişinin neticede kolaylıklara kavuşacağını belirtmektedir. (322-325) Hz. Eyyûb'un başına gelen belâ ve musîbetlere sabrettiği gibi sâlik de karşılaştığı zorluklara sabrettiğinde ve bunlardan şikayetçi olmadığında Hz. Ya'kub'un yıllarca sabredip sonunda Hz. Yusuf'un müjdesini alması gibi sabrının karşılığı olarak Allah'ın rızasına erişecektir. (326)

Çekesin evvelâ “‘*usr*”uñ cefâsın
Süresin ba' dehû “‘*yusr*”uñ şafâsın (325.)

Allah yolunda sabırla ilerleyen sâlik sabır kadehinden içip hâl ehli olduktan sonra kemâle erer. (326, 327) Sabrın karşılığı da kurtuluştur. (335)

Ki ya' ni ire cân nûrı vişâle
Fi'ş-şabri miftâhu'l-ferec me'âle (335.)

Sabır ve kanaatte kararlı olan mü'minler Allah'ın rızasını kazanırlar. (375.) Kötülüğe, iyilikle karşılık vermek ve cahilce sarf edilen sözlere de aldırmayıp sabretmek olgun bir mü'minin göstereceği bir tavidir. (658.) Sâlik, sabrında kararlı

³⁰³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 298

³⁰⁴ Abdürrezzak Kâşânî, (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 326.

³⁰⁵ Abdülkerim Kuşeyrî, (haz. Süleyman Uludağ), **Kuşeyri Risalesi**, İstanbul 2003, s. 266.

³⁰⁶ İnşirah, 94/05-06.

olduğunda Hz. Yusuf misali Allah'ın izni ile birçok güzelliğe ve esenliğe kavuşur.(270)

Rızası Hakk'ın olmaz çün temâmet
Ki kulda olmasa şabr u kanâ'at (375.)

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Eyyûb'ün sabrını örnek göstererek, kulun başına gelen musîbet ve belâlara sabretmesi gerektiğini, Allah'a inanan ve O'ndan başka Rab tanımayan mü'minlerin bu vasıfta olduklarını belirtmektedir. (47.)

Belâya şabr olmazsa kişi âh
Bir özge Rabb taleb kılsun dir Allâh (47.)

2.1.13 Mücâhede

Mücâhede, Allah'ın rızasını kazanmak için nefse zor gelen şeyleri nefsi-emmâreye yükleyerek onunla savaşmaktır. Cihad-ı ekber (büyük cihad) denilen ve nefisle hayat boyu devam eden bir mücadeledir. Bu mücadele, Allah'ın emirlerine uyma yolunda kalbi temiz tutmak için nefsi disiplin altına alma esasına dayanmaktadır. Buna verâ denilmektedir. Diğeri ise, istikamet üzere olmak ve hayatı bir denge üzere yaşamaktır³⁰⁷.

Şâh Velî Ayıntâbî, sabrın yardımıyla nefsin hevâ ve heveslerine karşı mücâhede etmenin gerekliliğine değindikten sonra nefisle olan mücadelenin hayat boyu devam ettiğine işaret etmektedir. Kişi, halvette ve uzlette hem lisanı hem de kalbiyle devamlı Allah'ı anmalı, zikretmeli ve gaflet halinde olmamalıdır³⁰⁸:

Mücâhede neye dirler diseñ ey cãn
Kıtâl itmekdürür nefis-ile her ân (337.)

³⁰⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 256.

³⁰⁸ Zikir; Allah kelimesini veya *Lâ ilâhe illa'llâh* cümlesini söylemek ve tekrarlamaktır. Birincisine lafza-i celâl zikri, ikincisine kelime-i tevhid zikri denir. Tarikat ehlinin, belli kelime ve ibarelerle bir edep dâhilinde bir yerde toplanıp şeyh veya halifenin gözetiminde (*Allah, Allah hû hû, hay hay* gibi) belirli ibareleri belli bir hareket düzeni içerisinde yaptıkları zikirlerle tarikat ayini, semâ, hadra ve devaran gibi isimler verilmektedir. Bu tür zikirlerde bazen ney, kudüm ve def gibi enstrümanlar da kullanılmaktadır. Bu tür zikirler genelde Mevlevîler ve Halvetîlerde görülür. Bzk. Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 385; Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 208-214, 238-239

2.1.14 Azîmet

Azîmet; kastetme, karar verme, ruhsatlardan uzak durarak şer'i emirlerin ruhuna uygun bir yaşamı seçmek. Nefsin isteklerine aldırmaksızın, ruhsat ve cevaz haline iltifat etmeden emir ve yasakların lafız ve ruhuna uygun bir şekilde hareket etmektir. Tasavvuf ve tarikat azîmet yoludur. Sûfi başkasının ruhsatla amel etmesini uygun gördüğü halde kendisi bir mecburiyet hâsıl olmadıkça azîmet yolundan ayrılmaz. İbadetleri cevaz haliyle değil kemâl haliyle yerine getirir. Zira tasavvuf, bir fetva yolu olmaktan çok takva yoludur³⁰⁹.

Azîmet öncelikle ruhsatı terk etmektir. (355) Tasavvuf yoluna giren sâlik her şeyin güzel olanını ve ulvî olanını ister. (356) Kişinin nefisle mücadele edebilmesi için ruhsat yolunu bırakıp azîmete yönelmesi daha evladır. Azîmeti bırakıp ruhsat yoluna girmek dinin sadece zâhiri ile ilgilenmek anlamına gelmektedir. (359, 360) Kemâl ehli olmanın yolu bütün emel ve beklentilerden uzak durmaktan geçer. (361) İçlerinde mal-mülk sevgisi kalmayıp Allah'ta fâni olan fakr ehline güzel elbiseler giymek yaraşmaz. Azîmet yolunu tutan sâlik, hevâ ve heveslerden uzak durur. Çünkü istek ve arzuların peşinden gitmek dinin âfeti olarak telakki edilmektedir. Onun için ruhsat kapısından uzak durup azîmet yoluna girilmelidir. (378-381)

Zirâ ruḥṣat hevānuñ ḳapusıdur
Bu ḳapuya yaḳın olma giri ṭur (380.)

Şâh Velî Ayıntâbî, ruhsat yoluna girip dünya emeli taşıyan ve buna gerekçe olarak da dinin emirlerine uymayı ve hayır işlerinde öncü olmayı gösteren zâhir ehline İbrahim Edhem'i ve onun makamını ve malını bırakarak tasavvuf yoluna girişini örnek göstermektedir. (365-375)

Virüp taḫtını İbrâhim-i Edhem
Rızâ-i Ḥaḳk-içün olurdı ḥurrem (374.)

2.1.15 Şecaat

Yüreklilik ve kararlılık anlamlarına gelen şecaat, nefsin istek ve arzularına karşı kulluk bilinci ile mücadele etmektir. (386) Allah yolunda ilerleyen kul istikamet üzere olup boş şeylerden yüz çevirdiğinde nefsin isteklerine set çekerek

³⁰⁹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 61-62.

kararlılık göstermiş olur. (387) Nefis her ne kadar kötülüğü emretse de kul sahip olduğu tereddütsüz imanını ile nefsin isteklerini kalbinden çıkarıp atabilir. (388-389) Dünya sevgisi ve dünyaya meyiletme endişesine takva ile karşı koyulabilir. Sâlik, cömertlik göstererek cimrilik gibi kötü hasletlerden ve bütün kötü huylardan uzaklaşır. (390-391) Tasavvuf yolunda ilerleyen kişi, nefsin arzularına uyma, Hak'tan gafil olma gibi tehlikelerden Allah'ı anarak ve O'nu hatırlayarak, kalpten bir âh³¹⁰ çekerek (Allah diyerek) kurtulabilir.

Olan Hakk kulluğında kim ki dâ'im
Şecâ'atle olur her yirde kâ'im (390.)

Kişi nefisle olan mücadelesinde Hz. Ali'nin cesaretini örnek almalı ve O'nun gibi cesur ve korkusuz olmalıdır. (394) Vehim ve korkulardan emin olup Allah yolunda çalışan kul kalbini helak edecek olan vehimlerinden ihlâs ve ibadetlerinde sebat ederek kurtulur ve nefisini saran türlü istek ve vehimleri şecaatle kırabilir. (395-403) diyen Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Ali'nin şecaat ve cesaretini örnek olarak göstermektedir. (405)

Şecâ'atle geçen Haydar gibi ol
Zen-i nefse başılma er gibi ol (394.)

2.1.16 Sehâvet

Kelime anlamı cömertlik olan sehâ tasavvufta; kulun, Allah'a, sadece O'nu sevdiği için kulluk etmesidir. Sûfilere göre sehâ cömertliğin ilk mertebesidir. Sehâ, saçıp savurma ile cimrilik arasında orta bir haldir. İnfak ederken zorlanmamak, bir şey kazanırken bütünüyle ona yönelmemektir. Sehâvet ise kulun, kendini ve kalbini Allah'a hibe etmesidir³¹¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, sehâvet ile şecaati birlikte değerlendirmekte ve sehâ ve cûd kavramlarını birlikte kullanmaktadır. Sehâyı, kişinin neyi var neyi yoksa Allah rızası için bezletmesi şeklinde tanımlamaktadır. (407) Kendi ailesinin, cömertliği ve

³¹⁰ Âh, Allah kelimesinin kısa şekli ile yazılmasıdır. Allah kelimesinin ilk ve son harfi bir araya getirildiğinde "âh" meydana çıkmaktadır. Aşğın âh demesi de Allah'ı hatırlama ve O'na sığınma anlamına gelmektedir. Bkz. Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 28; Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 36.

³¹¹ Zafer Erginli ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 880-881.

şecaati adet haline getirdiklerini ifade etmektedir. (408) Şâh Velî, sehâvet ve şecaatin önemini vurguladıktan sonra bu iki güzel hasleti terk edenlerin olgun bir kişi olamayacağını ve bu kişilerin sözlerine de kimsenin itibar etmeyeceğini belirtmektedir. (409, 410) Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önce Hira Dağı'nda uzlete çekilip tefekküre dalması sehâvet ve şecaate güzel bir örnektir. (414-416) Hz. Peygamber, dünyaya ehemmiyet verilmemesi gerektiği buyurmuş ve kendisi de dünyaya ve dünya nimetlerine meyletmemiştir³¹². "*Fakirlik benim övüncümdür*"³¹³ buyurarak her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğuna işaret etmiştir. Kul, kendisini Allah'a muhtaç bilerek, tüm çabasını O'nun rızasını kazanmak için sarf etmelidir. (420)

Neler çekdi Hîrâ tağında ol Şâh
Vücüdını n'ola bezl itdi her gâh (414.)

Yirini bekleyüp iderdi ğayret
İderdi geh sehâvet geh şecâ' at (415.)

Allah yolunda çalışıp çaba gösteren sâlik, sahip olduğu her şeyi Allah uğrunda bezletmelidir. Böylece insan, hakiki anlamda hiçbir şeye sahip ve malik olmadığı bilincine vararak her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu idrak eder. (425-428)

Çalışan çün şecâ' atle sehâya
İrişdi Muştafâ'ya Murtaşâ'ya (426.)

Hz. Süleyman dünyada iken hükümdarlık yaptığı ve birçok varlığa hükmettiği halde sahip olduğu nimet ve kuvvetlerin gerçek sahibinin Allah olduğu bilinci ve şuurundan uzaklaşmamıştır (429). O, sahip olduğu nimetlerin gerçek sahibinin Allah olduğunu ve Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını bilerek fakr duygusu içinde yaşamıştır (430). Sehâvet, nefiste oluşan hevâ ve hevesi yok eder. Kişi Allah'ın rızasını şecaatle bulur (432). Kim bu iki haslet ile yani sehâvet ve şecaat duyguları ile yaşar ve bu yolda ölürse onun kabri aydınlık olur (434).

³¹² Fakr, beşeri sıfatlardan sıyrılıp kendini bir şeye mâlik görmemektir. Her şeyi Allah'ın mülkü olarak gören kişi dünya malına gönlünü bağlamayıp mülkün gerçek sahibini düşünerek kendisini fakir sayar. Mânevî fakirlik olarak değerlendirilen bu özellik mala sahip olmamak değil, malın kölesi durumuna düşmemektir. Bkz. H. Kâmil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 177-179.

³¹³ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 113, nu: 1832.

Şehâvet nefy ider bād-i hevâyı
Şecâ'atle bulur kişi rızâyı (432.)

Şâh Velî Ayıntâbî, kardeşi Murad Bey'in Salâhiye Camii'ni inşa ettirdiğinden bahsedip kardeşinin cömertliğine değinmektedir:

Murād Beg idi adı ol cüvân-merd
Şehâda mişl olmaz aña bir ferd (1343.)

2.1.17 Keramet

Şeref, itibar, cömertlik gibi anlamları içeren Arapça bir kelime olan keramet kevnî ve hakiki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, tabiat olaylarındaki sebep-sonuç ilişkisini aşan bir durumdur. Hakiki keramet ise istikamet üzere olmak şeklinde açıklanmaktadır³¹⁴. Hakiki keramet; ilimde, irfanda, ahlakta, ibadette, amelde ve edepte gösterilen üstün meziyetler ve güzel hasletler şeklinde tarif edilmektedir. Tasavvufta, en büyük keramet, kişinin kötü huyunu bırakıp iyi huy edinmesi şeklinde telakki edilmektedir³¹⁵.

Şâh Velî Ayıntâbî'ye göre keramet, hem kuvvetliye hem de zayıfa iyilik etmektir. (440) Buna, Hz. Ali'nin cömertliği örnek olarak gösterilebilir. (441) Şâh Velî'ye göre evliyanın gösterdiği keramet fitneye sebep olabilmektedir. (444) Onun için keramet gibi incelik vasfı bulunan hususlara dalmamak gerekir. (445) Asıl keramet, Hz. Peygamber'in sünnetine uymaktır. (447) Keramet, kişinin mâsivâyı ortadan kaldırarak Allah'ta fâni olmasıdır. Keramet, "*O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.*"³¹⁶ anlayışını kavramaktır. (451, 452) Keramet, mâsivâdan vazgeçip nefsi terbiye etmektir. (454)

Dilerseñ sen kerâmetüñ imâmın
Rasûl'üñ şer'ine uy tut kelâmın (447.)

Keramet, dünya ve dünyanın aldaticılığından vazgeçmektir. Kişinin söyledikleri ile işlediği fiillerin birbirine muvafık olmasıdır. (455) Nefs-i emmâreden uzaklaşıp hırs ve tamahkârlığın güdümünden kurtularak melâmet ehli olmaktır.

³¹⁴ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 365.

³¹⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 208-209.

³¹⁶ Rahmân, 55/29.

Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. (456) Bütün kötü huyları hayra tebdil etmektir. (460)

Kerāmetdür geçerseñ mā-sivādan
‘Ataşla cū‘ıla zevk u şafādan (454.)

Şâh Velî Ayıntâbî, keramet kavramları ile ilgili istidrac ve tayy-ı mekan kavramlarını da kullanmaktadır. (676, 681) Keramet bu zamanda fitne olduğunu belirten Şâh Velî, insanın asıl amacının keramet olmadığını ve keramet düşüncesi ile bazı kimselerin aldandığını vurgulamaktadır. Keramet varlığı ile övünmek seyr halinde olan kimseler için tuzaktır. Kişi keramet gösterse bile, “Keramet zahir olur, izhar edilmez” anlayışı gereği bunu açığa çıkarmamalı ve bununla övünmemelidir. (676-692)

Fitne olmuşdur kerāmet bu zamān
Hikmet oldı mu‘ cizāt evvel zamān (692.)

2.1.18 Rıza

Rıza, hoşnut ve memnun olma halidir. Tasavvufta, iradeyi ortadan kaldırmak, kaderin acı tecellileri karşısında kalbin huzur ve sükûn halinde olmasıdır. Rıza, Allah’ın kuldun razı olması ve kulların Allah’tan razı olmaları bakımından iki türdür. Bu iki tür rızayı gerçekleştiren nefse, nefs-i marziyye ve nefs-i raziye denir. Rıza makamında olan kul, “kahrın da hoş lütfun da hoş” der ve Hakk’ın hiçbir tecellîsinden şikâyetçi olmaz³¹⁷. Rıza hoşnutluk ve doğru duruştur. Bu duruşta ne öne geçmek, ne arda kalmak, ne fazlasını yapmak ne de bir hali değiştirmek söz konusudur³¹⁸. Rıza, hüküm ve kazaya itirazda bulunmama halidir. Rıza ile sevgi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü seven, sevdiğinin yaptıklarından hoşlanır ve razı olur. Rıza, tasavvuf makamlarının en üstünü olarak kabul edilmektedir³¹⁹.

Şâh Velî Ayıntâbî, Allah’ın rızasını kazanmak isteyen müridin (tâlibin) öncelikle şeyhin rızasını kazanması gerektiğini belirterek şeyhin sâlike olan bakışı ve sâlik hakkında verdiği hüküm müridin içinde bulunduğu durumu gösterir. Onun için

³¹⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 291.

³¹⁸ Abdürrezzak Kâşânî, (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 267.

³¹⁹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 517; H. Kâmil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 175-176.

sâlik öncelikle şeyhinin muktezâsını gözlemelidir. Sâlik, kendi durumunu şeyhin kendisi hakkında verdiği hükme bakarak anlayabilir. Şeyhin rızası müride ayna olur ve mürid bu aynadan ne durumda olduğunu görür. (467-469)

Dilersen bulasın Hâkq'ũn rızâsın
Gözetle cân-ile şeyh muktezâsın (467.)

Akrabayı koruyup gözetmek, yakınları daima hatırlayıp onların sıkıntılarıyla ilgilenmek Allah'ın rızasını kazanmanın yollarından biridir. (470.) Şâh Velî, müminlerin, Allah'ın rıza nûrundan yaratıldığını, dolayısıyla insanın daima Allah'ın rızasını kazanmak için çaba göstermesi gerektiğini belirtmektedir. (475) Kendisi de Allah'ın rızasını gözetmekte ve O'nun rızasına erişmeyi, rızasıyla yaşamayı dilemektedir. (476)

Rızâ nûrından oldu mü'minîn hâkq
Rızâsın gözle Hâkq'ũn senden ancak (475.)

Allah'ın rızasını gözleyen ve rızasına erişmeyi dileyen kişi dünyanın çekiciliğine kanmayarak, hırs ve büyük günahlardan kaçınır, (318-319) sabır ve kanaati kendisine şiar edinir. (375.)

Rızâsın gözleyen Hâkq'ũn cihânda
Kaçar hırş eylemekden her zamânda (319.)

2.1.19 Tevekkül

Vekil edinme, güvenme anlamlarına gelen tevekkül, gerekli tüm çabayı sarf ederek, her türlü tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allah'a havale etmektir. Tevekkülde esas olan kalbin ıstırapsız olmasıdır. İstırap halindeki kalpte tevekkül yer edinemez. Allah'a tevekkül edenin yaveri Hak'tır³²⁰.

Tevekkül Hakk'ın rızasını kazanmak için bir vesiledir. (477) Şâh Velî Ayıntâbî'ye göre tevekkül, Allah'ın katında olana güvenip halkın elinde olan şeylere göz dikmemektir. (479) Kişinin Allah'a tevekkül ettikten sonra işin akıbeti ile ilgili endişe duyması yersizdir. Çünkü vekil olarak Allah yeter³²¹. (481)

³²⁰ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 658.

³²¹ Bkz. Nisa, 04/81.

Nedür dirseñ tevekkül baña ey cān
Saña i' lām ideyin eyle iz' ān(478.)

Hağ'uñ yanında olana tayanup
Ümidin kesmedür halkdan utanup (479.)

Şâh Velî, hırsı gönlünden atıp tevekküle yapışan kişinin rızkına Allah'ın kefil olduğu, bu fâni dünyada insanın misafir olarak az bir zaman geçireceğini, onun için insanın rızkın peşine düşüp hırsın esiri olmadan tevekkül halinde olması gerektiğini belirtmektedir. (490-495) Dünya malına önem vermeyip, mülkün gerçek sahibini hatırlayarak, sahibi olduğu şeyleri Allah yolunda sarf eden Hz. Ebubekir tevekküle en güzel örnektir. (482, 483)

Eger hâriş digilseñ dil-i ra' nā
Tevekkül kıl toğar senden bu ma' nā (490.)

2.1.20 Melâmet

Melâmet; kınama, ayıplama, kötöleme gibi anlamları içeren melâmet tasavvufta, selameti terk ederek kınayanların kınamasından çekinmeden³²² doğru yolda yürümektir. Hak yolunda yürüyen kimselerin kınanmayı göze almaları gerekmektedir³²³. Şâh Velî Ayıntâbî, melâmeti, halkın kınamasından, hor ve hakir görülmekten çekinmeden Hakk'ın yolunda ilerleme şeklinde tarif etmektedir. (498, 499) Melâmet, aynı zamanda şeyhin müridlerine uyguladığı imtihandır. (500) Bu imtihan kişinin amellerinde, sözlerinde ve sahip olduğu malı ile yaptığı tasarrufunda gerçekleşir. (501, 502) Mürid, bu imtihanlardan yüzünün akıyla çıkmadan ilâhî sırlara erişemez. (503)

Melâmetden şorarsañ baña her bār
Ki ħor u hem ħağır olmağdur ey yār (498.)

2.1.21 Akl-ı Me'âş

Şâh Velî Ayıntâbî, akl-ı me'âş, âhret işlerini tedbir ve insanda bulunan azaların Allah yolunda kullanılması şeklinde açıklamaktadır. (510, 513) akl-ı me'âş

³²² Bkz. Mâide, 05/54.

³²³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 239; Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 424.

olan insan, işlerinde ölçülü olur ve gafletten uzak durur. (511, 512). İnsan, sahip olduğu göz, kulak ve dil gibi azalarıyla Allah'ın varlığına delil teşkil edecek şekilde bu azaları Allah yolunda kullanmalıdır. Kulak, hak sözlere dikkat kesilmeli, göz bütün âlemi hayret gözüyle temaşa etmeli, dil de Allah'ın güzel isimlerini³²⁴ tekrarlamalı ve daima Allah'ı anmalıdır. (512-518)

Nedür 'aql-ı me'âş kıl aña tefsîr
İdendür âhîret emrini tedbîr (510.)

2.1.22 Edep

İyi ahlak, güzel terbiye, incelik, utanma, zarafet, itidal halinde olmak gibi anlamlara gelen edep tasavvufta, sâlikin ifrat ve tefrit arasında orta bir yol tutması ile iki uç arasındaki sınırın korunmasıdır³²⁵. Tasavvuf bütünüyle edepten ibarettir³²⁶. Bazı mutasavvıflarca edep iki şekilde açıklanır. İlki, zâhiri edep; ameli riyadan, münafıklıktan korumaktır. İkincisi ise bâtunî edeptir ki; kalpteki şehvet, itiraz, iradede zayıflık gibi olumsuz vasıfları temizlemekten ibarettir³²⁷. “Edeb” kelimesini oluşturan “elif”, “dal” ve “be” harfleri “eline, diline, beline” sahip olmak anlamına geldiği tarzında da ayrı bir izah yapılmıştır. Bu sebeple, “*Edeb yâ Hû*” ibaresi kültürümüzde ve hat sanatımızda önemli bir yere sahiptir³²⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî'ye göre edep öncelikle mâlâya'nîden yani manasız ve boş sözlerden yüz çevirmektir. (523) Edep, vücudunu terk edip Allah'a doğru yol alan sâlikin Hakk'a doğru olan seyridir. (524) Allah, Hz. Musâ'ya Tûr Dağı'nda tecellî ettiği gibi Allah dostu olan edep sahiplerine de tecellî etmiştir. (525) Tasavvuf yolunda ilerleyen sûfinin edepten yoksun olması düşünülemez. (526)

³²⁴ “Esmâ-i seb'a” (yedi isim), kalbi tasfiye, her an kelime-i tevhidi dilden düşürmeme, mâsivâdan uzaklaşıp Allah'ı zikir ile meşgul olmak Halvetiyye tarikatının özelliklerindedir. “*Esmâ-i seb'a*”: Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kâhâr'dır. Esmâ-i seb'a ve esmâ zikri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 236-240; Rahmi Serin, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, İstanbul 1984, s. 71-77; Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 126; Süleyman Uludağ, “*Halvetiyye*”, **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, s. 394.

³²⁵ Abdürrezzak Kâşânî (terc. Ekrem Demirli), **a.g.e.**, s. 46.

³²⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 116.

³²⁷ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 180-181.

³²⁸ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 122.

Edeb terk eylemekdür mālāyu‘ ni
Dimek şeyh bizden ayrı oldu a‘ nī (523.)

Şâh Velî, Hz. Peygamber’in edebi ve örnek ahlâki davranışları ile yaşadığı toplumda örnek bir şahsiyet olduğunu, O’nun edebinin tüm insanlığa örnek teşkil ettiğini belirterek, “*Rabbim beni en güzel şekilde edeplendirdi, terbiye etti*”³²⁹ hadisine vurgu yapmaktadır. (528) Edep erkan Hz. Peygamber’in insanlığa bıraktığı ulvî bir mirastır. Aynı şekilde Allah Rasûlü’nün Halifeleri olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali de edeple muttasıf idiler. (529, 530)

Edeb erkân alubdur ol Nebî‘den
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Oşmân ‘Ali‘den (530.)

İnsanı ulvî maksadına eriştiren ne ilmi ne de nesebidir. Aksine edepli olmasıdır. (538) Edeple müzeyyen olan, edeple süslenen kalp Hakk’a mir’at olur. (539) Tasavvuftan söz edildiğinde mutlaka edepten de söz edilir. Edep, tasavvufun özüdür. (540) Edep, şerîatin yoluna girip tarîkatin de icaplarını yerine getirmektir. (543) Edep öyle bir şeydir ki, kişinin elinden ve dilinden herkesin emin olmasıdır. (545)

Edeb oldur ma‘ rifet bābında hem
Yürüyüp meskenetle ola ebsem (544.)

Şâh Velî Ayıntâbî’ye göre tasavvuf edepten ibarettir. Sâlik, “kîl ü kâl” den yani ameline yansımayan kuru ilimden ve faydasız bilgiden sakınmalı, kendisini hem zâhiri hem de bâtınî yönünü terbiye eden edebe sarılmalıdır. (333, 334)

Et-taşavvuf küllühā ādāb bil
Şanma ki ma‘ rifetdür āl ü îl (333.)

2.1.23 Hüsni Hulk

Ahlak, güzel huylar, beşeri davranışlar, tasavvufta güzel ve çirkin olmak üzere ahlak iki kısma ayrılmıştır. İlkine ahlak-ı hamide (şükür, cömertlik, tevazu vb.), ikincisine ahlak-ı zemime (cimrilik, nankörlük, riya, kibir vb.) denir. Tasavvuf, kötü huylardan arınıp, iyi huylarla bezenmektir³³⁰. Diğer yandan ahlak, hulku’l-hasen

³²⁹ Aclûnî, a.g.e., c. I, 72, nu: 164.

³³⁰ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 32, 172.

mea'l-Hak ve hulku'l-hasen mea'l-halk şeklinde ikiye ayrılarak tarif edilmiştir. İlki, Hak karşısında güzel ahlak, Hak'tan gelen her şeyin şükürü gerektirmesi güzel ahlakın gereği olarak telakki edilir. İkincisi ise, halk karşısında güzel ahlak, iyiliği yaymak, sıkıntıya tahammül etmek, eziyet vermemek şeklinde iki türlü tarif edilmiştir³³¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, bütün güzel ahlak özelliklerini kendisinde barındıran kişinin Allah dostu bir velî olacağını belirttiikten sonra (548) ihsanın Allah'ın lütfu olduğunu ve onu dilediğine verdiğini vurgulamaktadır. (549) Şâh Velî, gül ve diken kavramlarını kullanarak, gül için bülbülün dikene katlanması gibi sâlikin cevr u cefa ile olgunlaşıp, nûrun karanlıkta açığa çıkması gibi sâlikin de cefâ çekerek güzel hasletlere ulaşacağını belirtmektedir. (550, 551) Ashabdan bazıları, Hz. Peygamber'in ahlakını sorduklarında Hz. Aişe, "O'nun ahlakı Kur'an'dı"³³² şeklinde cevap vermiştir. Çünkü en güzel ahlâki vasıflar Hz. Peygamber'de toplanmıştır.(554, 555) Şâh Velî, güzel ahlaklı kişiyi, güneş ve aya benzetmektedir. Gündüz güneşin tüm dünyayı aydınlattığı gibi, gece de ayın insanlara ışığıyla yol gösterdiği gibi güzel ahlak sahibi kimseler de tüm insanlığa ahlaki vasıflarıyla örnek olmalıdırlar. (556-558)

Gel imdi husnû hulû-ile güneş ol
Ziyâñî ' âlem üzre pes eyle bul (556.)

Şâh Velî, Hz. Peygamber'in "Ben, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim"³³³ hadisine atıf yapmaktadır. (561, 562) Yine Hz. Peygamber'e vahyolunan "Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir"³³⁴ ayetine atıf yapan Şâh Velî, (564) bu âyeti bir sonraki beyitte "sana kötülük edene sen iyilikle cevap ver" şeklinde açıklamaktadır. (566) Cahilce söylenen sözlere sabırla karşılık verilmeli ve kötülük yapana iyilikle muamele edilmelidir. Böylece insan, kendisinden beklenen ahlaki tavrı sergilemiş olur ve büyüklerin ahlakıyla vasıflanmış

³³¹ Abdürrezzak Kâşânî, a.g.e. s. 236.

³³² Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, s. 91, 163.

³³³ Hâkim en-Neysâburî, a.g.e., c. II, s. 670, nu: 4221.

³³⁴ A'raf, 07/199.

olur(568, 569) Kim bu güzel hasletlerle vasıflanırsa, onun insanlar arasındaki değeri yükselir. (570)

Men yekün muttaşifen bizi'l-fi' āl
Sevfe yu' lā qadruhū beyne'r-ricāl (570.)

2.1.24 Tefvîz

Teslim, tevekkül gibi anlamlara gelen tefvîz tasavvufta, kulun, tüm işlerini Allah'a havale etmesi ve Allah'tan gelen her şeyi hoşnutlukla karşılamasıdır. Tefvîz, Allah'ı mutlak anlamda vekil kılmaktır. Tevekkülün en mükemmel şeklidir³³⁵.

Şâh Velî Ayıntâbî, tefvîzi, Allah kul hakkında ne takdir ederse etsin, kulun buna boyun eğip rıza göstermesi ve bütün işlerin neticesini Allah'a havale etme şeklinde açıklamaktadır. (573) İşlerini Allah'a havale edip gönülden bir tevekkülle Allah'a sığınan ve Allah'ın kazasına razı olan kul kabir azabından da emin olur ve kabri o kişiye cennet bahçelerinden bir bahçe olur. (578, 579)

Nedür tefvîz bize gel eyle tibyan
İdelüm cān u dil-ile anı iz' ān (572.)

Umürin cümle tabşırmağ Hudā'ya
Rızā virmekdürür her bir kaçāya (573.)

2.1.25 Tevhîd

Birlik, Allah'ın zatını aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmektir. Tevhid, bir görme, bir bilme halidir. Sûfi yalnızca Bir'i görür, yalnızca Bir'i bilir. Tevhidin hakikatine eren Bir'den başkasını unuttur. Halkın tevhidi Bir işitmek, münevverlerin tevhidi Bir bilmek, seçkinlerin tevhidi Bir görmektir. Tevhid iki türlüdür: Kusûdi tevhid; yalnızca Allah'ı kasetmek ve irade etmek. Kul kendi iradesinden fâni, Rabbi'nin iradesiyle bâkidir. Buna "Lâ maksûde illallâh" denir. Şuhûdi tevhid; vecde gelen ve kendinden geçen sâlikin yalnızca Hakk'ı görmesi ve mâsivâyı görmemesidir. Buna da "Lâ meşhûde illallâh" denir. Hak sâlike Zâtı ile tecellî edince sâlik eşyanın zatını değil, yalnızca mevcut olarak

³³⁵ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 344.

Allah'ı görür ve “Lâ mevcûde illallâh” der. Vahdet-i vücûd ehlinin tevhidi budur³³⁶. Edebiyatta Allah'ın birliğini ve ululuğunu anlatan ve genelde kasîde biçiminde yazılan tasavvufî manzumelere de tevhid denilmektedir³³⁷.

Şâh Velî Ayıntâbî, tevhid kavramı ile ilgili muvahhid, vahdet, tevhid nuru, darb-ı tevhid, nâr-ı vahdet ve mey-i vahdet gibi kelime ve terkipler kullanmaktadır. Sâlik, tevhid nûruna erişince “Allah'ın zâtından başka her şey yok olacaktır”³³⁸ anlayışına sahip olur ve “Lâ ilâhe illâ Hû” der. (14, 15) Aşk umanına batan sâlik, kâinatta olup biten her şeyin Allah'ın kontrolü altında olduğunu görür. (94)

Oğur her dem yürür mest-i ħarâbât
Ki et-tevhîdü işkâtü'l-izâfât (94.)

Sâlik, nefy ile isbâtı³³⁹ yani Allah'ın birliğini ve O'ndan başka hiçbir ilahın olmadığını devamlı tekrarlar.(637) Böylece sâlikin kalbine tevhid yerleşir³⁴⁰ ve sâlik, taklidi imandan tam anlamıyla tasdiki imana erişir. (638) Mutmainne makamında mülhidler ile muvahhidler harp halindedir. Bu makamda mülhid ile muvahhidin farkı ortaya çıkar. (725) Şâh Velî, mey-i vahdetle mest olduğunu, Allah aşkının galebe çalmasıyla coşku içinde olduğunu vurgulamaktadır. (1243)

Çamu bir kerre mest oldı ben oldum
Mey-i vahdetle tekrâr ' işk elinden (1243.)

³³⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 353.

³³⁷ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 395.

³³⁸ Kasas, 28/88.

³³⁹ Yok etme ve var etme anlamına gelen “nefy ü isbât” olumlama – olumsuzlama, red – kabul diye de bilinir. Tasavvufta kelime-i tevhidin “Lâ ilâhe” kısmına nefy, “illa'llâh” kısmına da ispat denir. Bkz. Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 189-190.

³⁴⁰ Halvetiyye tarîkatinde zikir esnasında mürid diz çöküp, kıbleye karşı oturur ve mâsivâyı kalbinden tamamen çıkardıktan sonra Allah'ı mûlahaza ederek önce başını sağ tarafa çevirerek “Lâ ilâhe”, sonra sol tarafa çevirerek “İllallâh” der. Bunu defalarca tekrarlar. Böylece dil ile yapılan zikir sâlikin kalbine iner. Halvetiyye ıstılahında “darb-ı esmâ” denilen bu zikre, Şâh Velî Ayıntâbî “darb-ı tevhid” adını vermektedir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 238; Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 73; Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 151.

2.1.26 Etvâr-ı Seb'a

Arapça yedi tavır anlamına gelen etvâr-ı seb'a, nefsin yedi mertebesi³⁴¹ (*emmâre, levvâme, mülhime, mutmaine, râziye, marziye, kâmile*) için belirlenen yedi ilâhî isim (*kelime-i tevhid, Allah, hû, hak, hay, kayyum, kahhâr*) zikredilerek yapılır³⁴². Söz konusu yedi tavır, *tabiat, nefis, kalp, ruh, sır, hâft, ahfâ* olarak da isimlendirilmektedir. Allah'ın insanı yedi tavırda yarattığını³⁴³ dikkate alan bazı mutasavvıflar bu tavırları yedi kat semaya, yedi gezegene, yedi vadiye ve yedi iklime benzetmişlerdir³⁴⁴. Halvetiyye gibi nefis terbiyesini sülûke esas alan tarîkatlerde müridin hilâfeti alması için bu yedi mertebeyi sırasıyla tamamlaması usulü bulunmaktadır³⁴⁵.

Tasavvuf edebiyatında müstakil olarak manzum ve mensur olmak üzere etvâr-ı seb'ayı işleyen pek çok eser yazılmıştır. Etvâr-ı seb'alar müstakil bir eser olarak kaleme alındığı gibi ayrıca birçok manzum tasavvufî eserde etvâr-ı seb'ayı işleyen bölümler bulunmaktadır. Halveti tarîkatine mensup şairlerin büyük bir kısmı da aslında eserlerini doğrudan veya dolaylı olarak etvâr-ı seb'ayı anlatmak için yazdıklarını söylemek mümkündür. Etvâr-ı seb'alar bazen didaktik bir üslubu tercih ederken bazıları da temsili hikâyelerle anlatmayı uygun bulmuşlardır. Halvetî tarîkatine mensup şairlerden Pîr Muhammed Erzincânî, Habîb-i Karamânî, Şemseddin-i Marmaravî, Sofyalı Bâlî Efendi³⁴⁶, Cemâl-i Halvetî, Dâvûd-ı Halvetî, Şemseddin Sivâsî, Seyyid Seyfullah ve Şâh Velî Ayıntâbî'nin etvâr-ı seb'aları bulunmaktadır³⁴⁷. Ayrıca Yüksek Lisans tezimizde incelediğimiz Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin ikinci bölümü (42b-54a) varakları arası etvâr-ı seb'a konusu işlenmektedir³⁴⁸. Şâh Velî, etvar-ı seb'a ile ilgili bölümün öncesinde, Allah'ın insanı tavırdan tavra geçirecek yarattığı âyetine atıf yaparak etvâr-ı seb'aya

³⁴¹ Bkz. Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984, s. 27-30.

³⁴² Ramazan Muslu, *a.g.m.*, s. 44

³⁴³ Bkz. Nûh, 71/14.

³⁴⁴ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 53.

³⁴⁵ Selçuk Eraydın, *a.g.e.*, s. 239-240; H. Kâmil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 233-237.

³⁴⁶ Sofyalı Bâlî Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. Ramazan Muslu, *a.g.m.*, s. 43-62.

³⁴⁷ Bkz. Ali Öztürk, *a.g.e.*, s. 206.

³⁴⁸ Şâh Velî Ayıntâbî, *Kitâbü'r-Risâleti'l-Bedriyye*, vr. 42b-54a.

yani nefsin yedi mertebesi ve bu mertebeye karşılık gelen makamların açıklamasına başlamıştır:

Kelâmında didi Subhân muhaqqâk
Sizi eṭvâr-ile ben eyledüm halk (608.)

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin ikinci bölümünde “*Kur’ân’da zikredilen eṭvâr-ı seb’a*” şeklinde giriş yaptıktan sonra yedi tavır halinde nefsin yedi mertebesini ve bu mertebelere karşılık gelen seyir ve makamları manzum bir şekilde anlatmıştır.

Vâcib oldı yidi eṭvâr ey cüvân
Kim birinden nice sır olur ‘ayân (828.)

2.1.26.1 Nefs-i Emmâre

Emredici nefis anlamına gelen Arapça bir terkip olan nefis-i emmâre, münker ve günah olan şeyleri işlemeyi teşvik ve emreden nefstir. Kur’ân’daki “*Nefs aşırı derecede kötülüğü emreder..*”³⁴⁹ âyeti nefsin bu makamına işaret etmektedir. Nefs-i emmâre mertebesinde bulunan sâlik, iyilik işlemez, kötülükten de kaçmaz; ancak kötülüğün zuhurundan pişmanlık duyar. Ancak bu pişmanlığı davranışlarını değiştirmedeğinden bu sıfatla muttasıf olan nefis hevâsına düşkün olur³⁵⁰.

Sâlikin başlangıç derecesi olan emmâre makamının zikri, “Lâ ilâhe illallah” (637); seyri, “seyr-i ilallah” (647); makamı, “sadr” dır.(615) Sâlikin kalbine tevhid tesir etmeye başladığında “nefy” gider, “isbât” kalır. (637-638) Bu nefsin vasfı ise mekkâredir. (621)

Şâh Velî Ayıntâbî, emmâre mertebesinde olan nefsin, tuzak kuran, sâliki dalalete sürükleyen, hırs, kin, haset ve şehvet gibi süfli duyguları kabartan bir mertebede olduğuna işaret etmektedir. (616-618) Bu yüzden Allah, nefis-i emmâre mertebesinde bulunanlara “*İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar.*”³⁵¹ şeklinde hitap etmiştir. (619, 620)

³⁴⁹ Yûsuf, 12/53.

³⁵⁰ H.Kâmil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 234-235.

³⁵¹ A’raf, 07/179

Şorarsañ nefsin emmâredür ol
Saña sihr eyleyen mekkâredür ol (616.)

Şâh Velî Ayıntâbî, emmâre mertebesinde olan nefsin insana telkin ettiği şehveti eşeğin şehvetine, kuni ve ğadabı zehirli yılan, nefsin tamah ve aç gözlülüğünü kurda, ihanetini tilkiye, murdarlığını da köpeğe benzetmektedir. Emmâre mertebesinde olan nefsin işlediği iyilikleri güzel görüp onlarla övünmesi ise nefsin henüz olgunluğa erişememiş olmasındandır. Bu makamda nefis dünyevi istek ve arzuların esiri durumundadır. (621-629)

İşit hem vaşfını emmârenüñ gel
Dağı ol hâlini mekkârenüñ gel (621.)

Hevâ ve hevesiyle mücadele edip nefs-i emmârenin tasallutundan kurtulabilmesi için öncelikle pişmanlık duymalı ve bu nefsin makamı olan sadrını tüm kötülüklerden temizlemelidir. Sâlik, sadrını (rûh) tevbe suyu ile yıkayıp tüm günahlardan arandıktan sonra tüm vehimlerinden arınarak üzerinde örtülü olan (kışır) kabuk ortadan kalkar, özü (lüb) ortaya çıkar. Sadrı temizlenip ferahlayan sâlik, *kelime-i tevhid* dilinden düşürmez. Vehimden arınmış yakîni bilgiye erişebilmesi için zikre ve ibadete devam etmesi ve seyri müddetince emredici nefis ile mücadeleye devam etmesi gerekir. (631-642)

İrerse şadruña çün darb-ı tevhid
Gele taşdıķ albe gide taqlid (638.)

Sâlik vehimlerinden, hevâ ve hevesine esir olmaktan kurtulunca ilme'l-yakîne muttali olur. Mürşidin telkin ve temkini ile sâlik hem dili hem de lisanı ile daima zikir halinde olur. (643-645)

Olur dilinde dâ'im zikru'llâh
Olur göñlünde â'im fikru'llâh (644.)

2.1.26.2 Nefs-i Levvâme

Levvâme, kınayıcı nefis anlamına gelen Arapça bir ifadedir. Tasavvufi olarak, bir parça kalbin nûru ile nurlanmış, o nûr ölçüsünde uyanıklık kazanmış olan nefistir. Levvâme sıfatını alan nefis, yaptığı kötü işlerin farkında olup gafletten bir parça sıyrılmış durumdadır. Ancak yeterince olgunlaşmadığı için kötülük işlemeye

devam eder. Bununla birlikte bir takım iyileşmeler de mevcuttur³⁵². Bu mertebedeki nefis tevbeyle meyilli hale gelmiştir³⁵³. Levvâme, Kur’ân’da “(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz)”³⁵⁴ âyetinde anılmaktadır.

Nefsin bu mertebedeki makamı “kalp”, (648) seyri, “seyr-i lillah”, vasfı da nemmâmedir. (649) Bu mertebedeki nefsin sıfatları ise, “yerme, kınama”, “heves”, “mekir”, “ucub”, “aşv”, “sem” ve “sekr”dir. (665)

Ger şorarsañ nefsini levvâmedür
Vaşfi dağı hem bunuñ nemmâmedür (649.)

Levvâme mertebesindeki nefis bir yandan dünyalıkları terk etmeye çalışırken diğer yandan mevki sahibi olmayı düşünür. Rızkın Allah tarafından ezelde taksim edildiğini düşünmeden rızık kazanmak için çabalar. Çeşitli dünyevi fikirlerin girdabında kendisine sağlam bir dayanak aramaya başlar. (654-658)

Hırş ider bilmez ki tâ vağt-i ecel
Rızk-ı mağsüm olduğın yevmü’l-ezel (656.)

Levvâme mertebesinde sâlik, sahip olduğu ilim ile övünür, makam ve mevki sahibi olma ve itibar kazanma düşüncesi ile hareket eder. (660-662) Diğer yandan sâlik bu mertebede, kalb-i selim sahibi olarak sahip olduğu ilim ile övünmez. Gönlünden mâsivâyı kaldırır. Bu iki durum arasında gidip gelen sâlik sonunda kalb-i selimde karar kılar. “Allah hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır”³⁵⁵ hükmü gereği levvâme mertebesindeki sâlik de nefsin mutlak hakimiyetinden altından kurtulmaya doğru önemli bir adım atmış olur. (665-669)

İki olmaz bir olur şalb bî-gümân
Buna delîl vardurur şavl-i Subhân (669.)

2.1.26.3 Nefs-i Mülhime

³⁵² Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 474.

³⁵³ H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 235.

³⁵⁴ Kıyâme, 75/02.

³⁵⁵ Ahzâb, 33/04.

İlham ve keşfe mazhar olmaya başlayan, iyi ve kötüyü idrak edebilme melekesine sahip olan, nefsin isteklerine karşı direnme gücü bulunan nefistir. Adını Kur’ân’daki “*And olsun, nefse isyanını ve itaatini ilham edene*”³⁵⁶ âyetinden alır³⁵⁷. Nefsin bu mertebedeki makamı “ruh”tur. (672) Seyri, “seyr-i ala’llah”tır. (694)

Ger şorarsañ nefisini ey yâr-ı cân
Mülhime oğurlar anı her zamân (673.)

Sâlik bu mertebede mâlâya’nîden, faydasız ve boş şeylerden yüz çevirir. (672) Allah’tan başka her şeyden kendini tecrit eder ve kalbinde ilâhî aşktan başka hiçbir şey yer almaz. (674) Sâlik burada ilhama ve keramete mazhar olur. Ancak sâlik için asıl önemli olan keramet değildir. (679) Ruh makamında olan sâlik keşf ve kerametten uzak durup seyrine devam etmelidir. (689) Sâlikin seyrine devam edebilmesi için kalbini Allah’tan başka her şeyden arındırmalıdır. (685) Sâlikin, fenâfillâh makamına erişebilmesi için kerametten uzak durması gerekir. (691)

Dinilür çünkü maķâm-ı rûh aña
Mâlâyü’ ni söylemek düşmez saña (672.)

2.1.26.4 Nefs-i Mutmainne

Kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup güzel ahlak ile hemhal olan nefistir. Kur’ân’da “(Allah, şöyle der:) ‘Ey huzur içinde olan nefis!’”³⁵⁸ şeklinde Allah’ın tevfiik ve inayetiyle sekînet ve yakîne ulaşmış olan nefis tüm ıstıraplardan kurtulur ve huzura erer³⁵⁹.

Nefsin bu mertebedeki makamı “sır”dır. (697) seyri, “seyr-i ma’llah”tır. (731) Bu makamın sıfatları, “cömertlik”, “tevekkül”, “rıza”, “gam”, “ubûdiyet”, “ibâdet”, “sehâ”, “şükür”, “teslim”, “tebeddül”, “selâm”, “lütf”, “ihsâ”,ve “in’am”dır. (699-700)

Hulqları cüd u tevekkül hem rızâ
Ĝam ‘ubûdiyyet ‘ibâdet hem sehâ (699.)

³⁵⁶ Şems, 91/08.

³⁵⁷ H.Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 235.

³⁵⁸ Fecr, 89/27.

³⁵⁹ H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 235.

Allah, Kur'ân'da bu mertebedeki nefse “*Ey huzur içinde olan nefis*”³⁶⁰ şeklinde hitap etmiştir. (698)

Ger şorarsañ *nefsini Haqq söyledi*
Muṭme'inne diyüben ad eyledi (698.)

Bu mertebede sâlikin nefsi, dünya sevgisini gönülden atar. Sadece Allah tarafından tecellî eden feyz aracılığı ile Hakk'tan başka her şeyin fâni olduğunu ancak Allah'ın bâki olduğunu anlar. (701)

Feyze sâlik bu maḳâmda buldı yol
Hem hüve'l-ḥaḳku hüve'l-bâḳide ol (701.)

Sâlik bu makama gelinceye kadar mürşidin yol göstermesi ile seyrini sürdürmekte idi. Mutmainne makamına erişince artık sâlik “nûr-ı Ahmed'e” yani hakikat-i Muhammediyye'ye vasıl olur.(702-704) Bu makama eren sâlik aynı zamanda muhlis olur. (707) Ma'rifet ehli olan sâlik için eşyanın üzerindeki kesret perdesi yırtılır ve “zâtî tecellî” ortaya çıkar. Bu ahadiyet mertebesidir. (710) Ancak sâlik ma'rifetten geçip fenâfillâha doğru ilerlemelidir. (714)

Mürşidüñ irşâdı bes olur tamâm
Bu maḳâmdan şoñra ey ḥayru'l-enâm (703.)

Muḥliş olur bu maḳâmuñ erleri
Olmadı yâr ḳıl ü ḳâlle ser-seri (707.)

Nefs-i mutmainne mertebesinde sebat eden sâlik sonraki makam olan seyr-i fi'llah mertebesine doğru yol alır. (715-716) Sâlik, ubûdiyetten uzaklaştığında seyr-i ma'allah'tan ileriye gidemez. Bu durumda muvahhid ile mülhid arasında bir fark kalmaz. (718-720) Sâlik bu makamda bir muvahhid olarak “dön” (irci'î) hitabına mazhar olur. (721) Bu makamda mülhid ile muvahhidler harp halindedir. Mülhidlerin fiilleri emmâre mertebesine, sözleri de levvâme mertebesine uyar. Halkı sözleri ile kandırırlar, fiilleri de şeytana uyarlar. (727-729)

Geç ma'a'llâh seyrini ne göresin
Ölmedin sen ne şafâlar süresin (717.)

³⁶⁰ Fecr, 89/27.

2.1.26.5 Nefs-i Râziye

Râziye, razı olan hoşnut olan, rıza makamına eren nefis demektir. Bu durumdaki nefis, kendi iradesinden vazgeçip Hakk'ın iradesine tâbi olur. Hiçbir şeyden şikâyet etmez. Bu makamda nefis yerilmiş, beşeri vasıflarından sıyrılıp fenâyâ ulaşmıştır³⁶¹. Nefs bu makamda kendisi ve başkaları hakkında tecellî eden hükümlere rıza gösterir ve esrâr-ı ilâhîyyeye mazhar olur³⁶². Kur'ân'da “*Dön Rabbine, sen O'ndan razı olarak*”³⁶³ âyeti bu makama işaret olarak görülmektedir.

Bu maqâma sırr-ı sırr çün didiler
Lâzım oldı saña bilmek ser-be-ser (732.)

Nefsin bu mertebedeki makamı “sırr-ı sırr”dır. (732) Seyri, “seyr-i fi'llah” (761) Bu makamın mazharı; kulun, nefsanî niteliklerinden sıyrılması bakımından “fen'a”, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi bakımından “bekâ”dır. (733) Bu mertebenin özellikleri ise; “zühd”, “sabır”, “cûd (cömertlik)”, “zikir”, “beşeri sıfatlardan sıyrılma”, “şecaat”, “tefekür”, “kanaat”, “verâ”, “saâdet”, “şehâdet”, “sükûnet” ve “sühûlet”tir. (735-737) Bu makamın zikri, “hayy ü kayyûm”dur. (738)

Hulûkleri dür zühd ü şabr u dağı cüd
Hem tezekkür dağı hem bezlü'l-vücüd (735.)

Bu makam, aynı zamanda Hz. İsa'nın dünyadan tecridini, evliyânın peygamberlerin vârisi olduğunu ve onların hem fenâfi'llaha hem de bekâbi'llaha erişmelerini sembolize etmektedir. (738-745) Şâh Velî'ye göre râziye mertebesi şek ve zandan sıyrılıp tahkik mertebesine erişilen, Hakk'ı, isimlerinin sûretleri olan âlemde temaşa etme makamıdır. (750) Bâyezid-i Bistâmî gibi seyr-i fi'llaha erişen sâlik, bu mertebede “cem” makamına ulaşır. (752-753) Bâyezid, “Kur'ân denizinde” (bahr-i Kur'ân'da) Fark makamından geçip cem mertebesinde müstağrak olmuştur. (754) Bu makamda “Hû” zikrinden başka hiçbir zikir tekrarlanmaz. Çünkü burada Allah'ın zâtından başka her şey helâk olmuştur. Neticede sâlik, cem makamından fark makamına geri dönerek beşeri sıfatlara bürünür. (755-759)

³⁶¹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 475.

³⁶² H. Kâmil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 236.

³⁶³ Fecr, 89/28.

Seyr-i fi'llāh zikrini kılsañ tamām
Bāyezīd seyridür bu ey hümām (752.)

2.1.26.6 Nefs-i Marziye

Allah ile kul arasında rızanın müşterek bir vasıf olduğu, kulun Allah'tan, Allah'ın kuldan razı olduğu makamdır. Fecr sûresi 28. âyetin devamı olan “..*Rabbin de senden razı olarak*” hükmü marziye makamına işaret etmektedir³⁶⁴.

Nefsin bu mertebedeki makamı “hafî”, (762) seyri, Allah'tan yolculuk anlamına gelen “seyr-i ani'llah”tır. (815) Bu mertebenin özellikleri ise, sevâd a'zam yani çoğunluğun hayat tarzına uygun bir yaşamı tercih etmek, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak, mahlûkata lütuf ile muamele etmek, farz ve nafil ibadetlerle Allah'a yakınlık, Allah'ı tefekkür etmek, secdeye devam etmektir. (770-774)

Oldı çün sırr-ı hafî çün bu maķām
Hem sevâd a'zam oķurlar bes müdām (762.)

Bu makamda sâlik, “cem' ile fark”ı birlikte yaşar. Cem' ile her şeyi Allah'tan bilerek sadece Hakk'ı tanır. Fark ile kulluğun idrakine erer. Sâlik bu mertebede, Hz. Peygamber'in ashâbı gibi, “sevâd-ı a'zama” tabi olur. (764-765) Sâlik, bu mertebeden sonra kendisini Allah'a muhtaç bilir ve Allah'ın da hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavrar. (766) Hz. Ali, nefesine karşı olan tutumu sayesinde marziye makamı ile birlikte anılmaktadır. Hz. Ali'nin, Allah'ın kendisinden razı olduğu, anlamında olan “Murtazâ” kelimesi de marziye ile aynı anlamdadır. (767-768)

Er demekle nefesine kılındı nām
İsm-i marziyyeyle buldı iķtirām (768.)

Sâlik bu mertebede fenâyâ erme şuurundan fâni olur. Aynı zamanda nefisinden fâni olduğu için Hak ile bâki olur. (777) Marziye mertebesine erişen sâlik, Hakk'ın tecellîlerini temaşa makamında hayret halinde olur ve manevi zenginliğe ulaşır. (778) Allah'a tamamıyla teslim olup kulluk bilincine erişir. (779) Bu mertebede sâlik dâima Allah'ı zikreder ve Allah'ın “Cemîl” ve “Celîl” isimlerini zikirle meşgul olur. (780) Sâlik, Allah'ın “Cemâl” ve “Celâl” sıfatlarına erişir. (781) Sâlik bu mertebede, halkın hizmetindedir. Hiç kimseye kin ve garez duymaz. Hâli

³⁶⁴ H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 236.

hükümü altına aldığından dolayı “ebu’l-vakt”tir. Bu bakımdan “ibn-i vakt” olanlara, hâlin zuhuratına hâkim olmayıp mahkûm olanlara, yardım eder. (782-783)

Çuşanup hizmet kuşâğın dâ’im ol
Kulluğa cân u gönülden kâ’im ol (779.)

2.1.26.7 Nefs-i Kâmile

Bütün olgunluk özelliklerini elde etmiş, irşad durumuna geçmiş nefse, nefs-i kâmile denir. Bu mertebeye, nefs-i kudsiyye, nefs-i sâfiye ve nefs-i zekiye de denilmektedir³⁶⁵.

Nefsin bu mertebedeki seyri, Allah ile yolculuk anlamına gelen “seyr-i bi’llah”, (612) makamı, “sırr-ı ahfâ” ve “amâ”, nişanı da “bî-nişân”dır. (819) Bu makamın özelliği ise makamların sonu olmasıdır. Bu makam, “bî-nişân” ve “amâ” makamı olması dolayısıyla fenâ makamı ve ahadiyet mertebesidir. Sırr-ı mutlak olan bu mertebe Hakk’ın gâip hale getirip halka bildirmediği makamdır. (825) Belirsizlik mertebesi olan bu makam sülûkun sonudur. Hakikat ehli bu makamla ilgili bir söz söylememiştir. Onun için burada susmaktan başka çare yoktur. Çünkü bu makam, amâ makamıdır.(825-827)

Bu maqâm çün sırr-ı ahfâdur ‘ayân
Hem nişânı bî-nişândur bî-nişân (819.)

Bundan özge söz dinilmez ey ahî
Kes zebânuñ bunda lâl ol ey sahî (826.)

2.1.27 Asâ

Değnek, baston anlamlarına gelen asâ, Hz. Mûsâ’ya mucize olarak verilmiştir. Kur’ân- Kerim’de Hz. Mûsâ’nın kıssasının anlatıldığı pasajlarda asâ, dönemin sihirbazlarının kurdukları sihirleri yutan bir yılan haline dönüşmüştür. Hz. Mûsâ, kayadan su çıkarma mucizesinde de asâyı kullanmıştır³⁶⁶. Bazı rivayetlerde, asânın Hz. Âdem tarafından dünyaya getirildiği ve silsile yoluyla Hz. Mûsâ’ya kadar geldiği anlatılmaktadır. Asâ, aynı zamanda Kızıldeniz’in yarılp Hz. Musâ ve

³⁶⁵ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 474.

³⁶⁶ Bkz. Bakara, 02/60.

beraberindeki inananların Firavun'un ordusundan kurtuldukları olayda da söz konusu edilmektedir. Hz. Peygamber'in de asâ taşıdığı bilinmektedir. Bazı tarikat şeyhleri ve dervişler de bu geleneğe uygun olarak asâ kullanmaktadırlar³⁶⁷. Asâ, edebiyatta bir denge ve istikamet unsuru oluşu dolayısıyla anılmaktadır. Edebiyatta, yılan olması bakımından da sevgilinin saçına benzetilir³⁶⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde, mürşid-i kâmilde bulunması gereken yedi sebebi açıklarken birinci sebepte asâyı ele almaktadır. Sâlikin, asâyâ dikkatini çeken Şâh Velî, Hz. Mûsâ'nın asâ ile olan ilgisine değinmekte ve asânın Allah yolunda istikameti sağlayan bir unsur olduğuna işaret etmektedir. Hz. Mûsâ'nın, Allah'ın “*Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ*” sorusuna karşılık “*Ben ona dayanırım*”³⁶⁹ sözünden yola çıkan Şâh Velî Ayıntâbî, Hak yolunda istikamet unsuru olan asâyâ dayanan sâlikin bütün korkulardan uzak olacağını belirtmektedir. (856-860)

Haqq yolunda istiķâmetdür ‘aşâ
Tayanana buña olur havfdan cüdâ (859.)

Hz. Mûsâ'nın asâsı ile koyunlarına yaprak silkelemesindeki maksadın, insanda bulunan zâhirî ve bâtinî yetenek ve kuvvetler olduğunu belirten Şâh Velî Ayıntâbî'ye göre kuvâ-yı zâhire denilen dış kabiliyet ve vasıflar; işitme, hissetme, görme, tat alma ve koku alma gibi yeteneklerin yerinde, doğru bir şekilde ve istikamet üzere kullanılması gerekmektedir. Kişi sahip olduğu duyu organlarını boş ve faydasız işlerde kullanmamalıdır. (860-868)

Kim kuvâ-yı zâhiredür biri hem
Birisidür bâtine ey muhterem (863.)

Sâmi‘a hem lâmise hem bâşire
Zâ‘îķa hem şamme bunlar zâhire (864.)

Bunları huş itmeden nedür merâm
İstiķâmet-ile ķurmaķ ey hümâm (865.)

³⁶⁷ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 62.

³⁶⁸ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 37.

³⁶⁹ Tâhâ, 20/18.

Bâtınî kuvvetleri de boş ve faydasız şeylerden koruyup hile ve haset gibi çirkin davranışlardan uzak durmaktır. İnsana emanet olarak verilen bedeni ve bu bedeninin sahip olduğu çeşitli organların kötülüğe meyletmesini engelleyip onları korumak kâmil insanın görevidir. Olgun insan dünyanın geçici nimetleri için taşıdığı tasa ve kaygılarından kalbini arındırıp istikamet yolunu tutmalıdır. Böylece insan Allah katında sevilen bir kul olacaktır. (869-873) Asâ ile ilgili ayette geçen “me’ârib” kavramı ile mü’minin; diğer bütün işlerinde de istikamet üzere olup namaz, oruç, zekat ve diğer ibadetlerinde bir karar üzere olması kastedilmektedir. Başta kelime-i şehâdet olmak üzere bütün ibadetlerde kişi Allah yolunda olduğunu bilmeli ve yoldan ayrılmamalıdır. (874-878)

Ḳalbi hıfz eyle bulardan az az
İstikâmetle idigör ihtirâz (872.)

Huş ola tâ ki ‘aşâ-ile ğanem
Olasın sen Ḥaḳḳ yanında muhterem (873.)

Hem *me’âribden* daḥi ey nîk-nâm
Gel beyân eyle nedür andan merâm (874.)

Asâ, Hz. Mûsâ’dan mü’minlere sünnet olarak miras kalmıştır. Hz. Peygamber de asâyı sünnet kılmıştır. Kâmil mürşid, asânın ifade ettiği istikamet üzere olmalıdır. Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Mûsâ’nın asâ ile koyunlarını gütmesine atıf yaparak mürşidin, mürîdlerine asânın sırrı ile yol göstermesi gerektiğine işaret etmektedir. Şâh Velî, burada asânın cennetten geldiğinden söz ederek, Hz. Mûsâ’nın önünde büyücülerin yılanlarını oynattıkları gibi kişinin nefsinin bütün kötülükler dolsa bile onları asânın, yani Allah yolunda istikamet üzere olmanın verdiği kuvvetle nefsin bütün isteklerini ezeceğine işaret etmektedir. İsyân ordularını istikamet unsuru asâ ile yok ederek bütün geçici korkulardan kurtulmak mümkündür. Böylece, Hz. Mûsâ’nın kıssasında secdeye kapanan büyücüler gibi, nefsi kötü isteklere sevk eden sâikler de istikamet kuvvetine yenilecekler ve “*Azamet sahibi Allah’a iman ettik, O, esirgeyen, bağışlayan ve tevbeleri kabul edendir*” deyip secdeye kapanacaklardır. (879-886)

Hem Mûsâdan sünnet oldı bu ‘aşâ
Sünnet itdi kırkıdan öte Muştafâ (879.)

Nefsinüñ sāhirleri cümle hemān
Secde idüp her birisi bī-gümān (886.)

Diyeler āmentü bi'llāhi'l-‘ aẓīm
Oldurur “*Tevvāb*” ü “*Raḥmān*” u “*Raḥīm*” (887.)

Şāh Velî Ayıntâbî, kalbin bütününüyle Hakk’a yönelerek asâ himmeti ile takva denizini yarmanın neticesinde kişinin Hz. Mûsâ gibi kurtuluşa ereceğini, Firavun’a benzettiği nefsinde helak olacağını belirtmektedir:

Baḥr-i takvāya ‘ aşā-yı himmeti
Cān-ı Mûsā çalsa bulur nuşreti (888.)

Nefs-i Fir‘avn helāk ola hemān
Rûḥ-ı Mûsā kırtula andan ‘ ayān (889.)

Asâ tutan istikamet üzere olur. Asâ, istikameti, Hak yolunda olmayı temsil etmektedir. Bunun için Hz. Peygamber de istikamet ile emrolunmuştur³⁷⁰. Bu yol üzere olan da Hz. Peygamber’e ümmet olur. Asânın ilk harfi olan “ayın” harfi eşyanın hakikatidir. “Sad” harfi, nefsin üzerinde hâkimiyet kuran bir manevi kuvvettir. Asâ ismindeki “elif” harfi ise Hz. Peygamber’i remzetmektedir. (892-896)

İstikāmet kıla kim tuta ‘ aşā
“*Fe’staḳim*”le emr olundu Muştafâ (892.)

Asâ sırrına vakıf olan müşdidin halka yol göstermesi gerektiğine işaret eden Şāh Velî Ayıntâbî bunun, güzel söz ve tatlı dille olması gerektiğini belirtip Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn’a Allah tarafından verilen bir emir olan “*O’na (Firavun’a) yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır*”³⁷¹ âyetine atıf yapmaktadır. (911) Bir kişi Allah yolunda herhangi bir öğüt alması gerektiğinde âlim ve müşdidler o kişiye anlama yeteneğine göre hitap etmelidirler:

Ḥaḳḳ yolunda ger şorarsa bir beşer
Vire isti‘dādına göre ḥaber (912.)

³⁷⁰ Bkz. Hûd, 11/112.

³⁷¹ Tâhâ, 20/44.

2.1.28 Seccâde

Seccâde; tasavvufta, şerî'at, tarîkat ve hakîkati gösterir. Bu üçünü tam olarak gerçekleştiren sâlike, seccâde denir. Hz. Peygamber'in sünnetine de seccâde denilmektedir³⁷².

Kâmil mü'min olan seccâde ehli doğru ile yanlış ayırt edebilecek kâbiliyettir ve şerî'ate muhalif olan her şeyden de uzaklaşmıştır. (970-973) Seccâde ehli olan kişi için İslam'ın beş temel esasından biri olan namaz ve onun özü olan secde bir vecd halidir. (975) Şâh Velî Ayıntâbî, seccâdenin aslında kulun bedeni, kalbin de beden içinde yer alan bir mescit olduğuna işaret etmektedir. (978) Şâh Velî, Hz. Peygamber'in "Ahmed" ismini sembolize eden "elif", "hâ", "mîm" ve "dâl" harflerinin şekilleri bakımından namazı ve secdeyi sembolize ettiğine işaret etmektedir. Bu harflerden "elif" kıyamı, "dâl" rükûyu, "mîm" secdeyi, "hâ" harfi de ka'deyi temsil etmektedir. (982-984)

Çü bil seccâdeden cildüñ kinâyet
Ki şadruñ oldı mescidden 'ibâret (978.)

Sâlik, tüm çaba ve gayretini Hz. Peygamber'in yolunda gitmek için sarf etmelidir. Secde-i fi'llah sırrına erişen sâlik bu mertebede nûr-ı Ahmed'e vasıl olur. Buna da "salâtü'l-kalp" veya "vustâ" denir. (985-988) Hz. Peygamber'in sünnetine uymayıp namazın önemini kavramayan kul, Ahmed sırrına ulaşamaz. (993)

Bulur ol nûrı bu secdede her gâh
Ola sâcid kıla secde-i fi'llâh (987.)

2.1.29 Mevt

Arapça ölüm anlamına gelen mevt tasavvufta, nefsî arzuların sökülüp atılması, giderilmesidir. Çünkü nefsin hayatı, hevâ (arzu) ile dir. Bu hevâ ile nefis, alçak isteklere, şehvetlere ve lezzetlere meyleder. Böylelikle kalp, ilmî hayat hakikatinden mahrum kalır. Bunun sebebi nefsin cahilliğidir. Câfer-i Sâdık "*Tevbe ediniz, nefsinizi öldürünüz.*"³⁷³ âyetini esas alıp, tevbeyi ölüm olarak kabul eder. Tabîî mevt ise şeb-i arûs olarak görülmüştür. Âşık her zaman ma'şûka kavuşma

³⁷² Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 548.

³⁷³ Bakara, 02/54.

isteği duyar. Tasavvufta ölüm çeşitli şekiller halinde anlatılmıştır. Bunlar; mevt-i ahdar (yeşil ölüm), mevt-i ahmer (kızıl ölüm), mevt-i ebyaz (beyaz ölüm) ve mevt-i esved (siyah ölüm) şeklinde sıralanır³⁷⁴. Nefs süflî âleme çekilince kalp ölür, ulvî âleme çekilince kalp ve ruh hayat bulur. Nefsi öldürmek için açılan savaşa cihad-ı ekber denilmektedir. Mevt-i irâdi ise, nefsin ölümü, nefsin etkisiz ve sözü dinlenmez hale getirilmesidir. Büyük bir mücadele ile nefsin ezilmesidir³⁷⁵.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hz. Peygamber'in "Ölmeden önce ölüünüz"³⁷⁶ hadisine atıfta bulunarak sâlikin, Hz. Peygamber'in bu sözüne kulak vererek ölmeden nefsini dizginlemesi ve nefsini etkisiz hale getirmesi gerektiğini belirtmektedir. (28) Şâh Velî; mevti, mevt-i esved, mevt-i ebyaz, mevt-i ahmer, mevt-i esved ve mevt-i asfer şeklinde beş bölüme ayırmıştır. (29-32) Mevt-i ahmer (kızıl ölüm), halkın eza ve cefasına katlanmak; mevt-i ebyaz (beyaz ölüm), az konuşmak ve dilin afetinden sakınmak; mevt-i asfer (sarı ölüm), itibar sahibi olma, ehemmiyet verilme; mevt-i esved (siyah ölüm), nefse muhalefet etmektir. Nefisle mücadeleden hiçbir zaman vazgeçilmemelidir. Sâlik, siyah ölümü dilemeli ve nefsinin istek ve arzularına devamlı muhalefet etmelidir. Böylece mutmainne mertebesine ulaşmış hakiki imana ermiş olur (34).

Olmayınca bu hıttâb olmaz beyân
Fâhr-i 'âlem "mūtū" didi çün 'ayân (27.)

2.1.30 Esmâ-i seb'a

Esmâ-i seb'a (yedi isim) zikri, kalbi tasfiye, devamlı zikir halinde olma, mâsivâdan uzaklaşıp Zikr-i Celâl ile meşgul olma Halvetiyye tarikatının özelliklerindedir. Esmâ-i seb'a: Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm ve Kahhâr ism-i şerifleridir³⁷⁷. Bu lafızlar, Halvetiyye tarikatında cehri olarak ve topluca zikredilmektedir. Dede Ömer Rûşenî, esmâ-i seb'aya Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed isimlerini ilave etmiştir³⁷⁸.

³⁷⁴ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 432-433.

³⁷⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 244-245.

³⁷⁶ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 384, nu: 2669.

³⁷⁷ Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s.29.

³⁷⁸ Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 72-73; Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 237-238; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 274.

Her biri ahrı elinden b̄ amān
Diye ahhār “limeni’l-mülk” ol zamān (26.)

‘ Adedsüzdür Ha’uñ esmāsı ey māh
“H̄ıve’l-ayy Lā ilāhe illa’l-lāh” (90.)

Yidi evār yidi esmā ‘ ilmini
Daı yitmiş biñ icābuñ ‘ aynını (786.)

2.1.31 Cemāl-Celāl

Güzel, güzellik gibi anlamlara gelen Cemāl kelimesi tasavvufta, Allah’ın müşāhede-i ilmiyye olarak, kendi Zātında ilk müşāhede ettiği ezeli bir sıfatıdır. Allah, müşāhede-i ayniyye olarak yarattıklarında bu sıfatı görmek üzere ālemi yaratmıştır³⁷⁹. Celāl ise; ululuk, büyüklük, azamet anlamlarına gelmektedir. Allah’ın celālî, O’nun ululuğudur. Allah’ın lütuf tecellīsine cemāl, kahr ile tecellīsine de celāl denilmektedir³⁸⁰. Cemāl, āşıđın ısrarlı istek ve arzusu üzerine ma’şukun kemalleri izhar etmesi; celāl, ma’şukun āşıđa asla muhta olmadığını göstermesi için ululuğunu izhar etmesidir³⁸¹.

Şāh Velī Ayıntābī, cemāl ve celāl kavramlarını, kühl-i celāl, şem-‘i cemāl, celāl-i heybet, sāhib-celāl, Zü’l-Celāl, Celāl milki, cemāl ehli, dīdār isim ve terkipleriyle birlikte kullanmıştır. Allah celāl sıfatı gereği kullarına kendisine secde etmelerini buyurmuştur. Böylece kul Allah’ın azameti karşısında tüm benliğinden sıyrılır. (922) Sālik, Allah’ı zikrederek olgunlaşır, kemāle erer ve güzelliklere mazhar olur. Böylece kulun kalbi, Allah’ın arşı olur. (920-921) Hz. Peygamer, Allah’ın celāl-i heybeti, ululuğu ve azameti karşısında acizliğini hiçbir zaman unutmamıştır. (793, 1030) Şāh Velī, celāl kavramını, Allah’ın isim ve sıfatlarından olan “Zü’l-Celāl” celāl ve azamet sahibi anlamında da kullanmaktadır. (857)

Cemālinden Celāle döndi ey cān
Mīne’l-lufi ile’l-ahr oldu fermān (1093.)

³⁷⁹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 123.

³⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 120.

³⁸¹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 86, 87.

2.1.32 Fenâ-Bekâ

Yok olma, fâni olma anlamlarına gelen fenâ tasavvufta, kötü huy ve davranışların yok olması, kulun nefsanî sıfat ve niteliklerinden sıyrılmasıdır³⁸². Fenânın zıddı olan bekâ ise, kötü huy ve davranışların iyiye dönüşmesi ve kulun Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesidir. Bekâ aynı zamanda insanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi halidir. İnsanın fenâ halinde olduğunu bilmemesi hali (fenâ ender fenâ) fenâdan fenâdır. Kötü olandan fâni, iyi olanda bâki olmak sûretiyle tasavvuf yoluna girilir. Allah'ta fâni olma haline fenâ fillah, Allah'ta bâki olma haline de bekâ billah denir³⁸³.

Şâh Velî Ayıntâbî, fenâ ve bekâ kavramlarını fenâ fillah, bekâ billah, fenâ ba'de'l-fenâ, nûr-ı bekâ, ayn-ı bekâ, fenâ ender fenâ, bekâ ender bekâ, fenâ bezmi gibi kavram ve terkipleriyle birlikte kullanmıştır.

Şâh Velî Ayıntâbî'ye göre hilâfetin babadan oğula geçen bir müessese olduğunu düşünenler fenâ makamına erişemez ve bekâ makamının nûrundan da nasibini alamazlar. (179) Fenâyâ ermeyen tecridin de sırrını kavrayamaz. (277) Ancak "Men aref" sırrına vasıl olan sâlik fenâ makamına ulaşır. (279) Kerametle yetinmeyip nefsin istek ve arzularından sıyrılanlar fenâ fillah makamına erişebilir. (451, 691) Kötü fiil ve davranışlardan kaçınmayıp şeytana uyanlar fenâyâ erişemezler. (532) Râziye makamına erişen sâlik, fenâyâ erdikten sonra Allah'ın sıfatlarıyla süslenip kendi benliğinden sıyrılarak bekâyâ erer. (733)

Gel kerâmet bâbın açma örte gör
Gir fenâ fi'llâh yoluna yürte gör (691.)

Allah'ın velî kulları ve Allah dostu kimseler bekâ billah makamına erişmişlerdir. (745) Cömertlik yolunu seçen kimseler, nefislerinin tasallutundan kurtularak Allah'ta fâni olmuşlardır. (755) Secde sırrına eren sâlik, bekâ billah makamına erişir. (958) Şerî'at, tarîkat, ma'ifet ve hakîkatte kemâle erişen mü'min, hakîkat ile yani tasavvuf yolunda ilerleyerek fenâyâ erer ve hâl ehli olur. (1004) Bu

³⁸² Fenâ kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Fenâ", **DİA**, İstanbul 1995, c. XII, ss. 333-335.

³⁸³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 71.

dört unsuru birlikte kendinde barındırmayan kişi fenâ fillah ve bekâ billah makamlarına ulaşamaz. (1007-1008)

Hem fenâ fi'llâh deminden evliyâ
Bu beķâ bi'llâh buldı aşfiyâ (745.)

2.1.33 Fakr

Fakirlik, yoksulluk gibi manaları ihtiva eden fakr tasavvufta, varlıktan kurtulup, Allah'ta fâni olmaktır. Mutasavvıflara fukarâ adı verilir. Fakrın hakîkati, kulun Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır. Bir diğerk anlamı da manevî ihtiyaçlılık halidir³⁸⁴. Nazari olarak mevhum varlığını terk edip Hakk'ta fâni olan kimse, hakiki anlamda fakra ulaşmış kişidir³⁸⁵.

Şâh Velî Ayıntâbî *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin girişinde kendisini “fakîru'l-hakîr hâdimü'l-fukarâ” olarak tanıtmaktadır³⁸⁶. Kardeşi Murad Bey'in yaptığı hizmetleri saydıktan sonra onun, fakirlerin hâdimi olduğunu belirtip, ruhuna Fâtiha okunmasını istemektedir. (1335) Şâh Velî, fakr kavramını, fakîr (269), ehl-i fakr (233), seyfi fakr (122), mülk-i fakr (529), libâsü'l-fakr (1128), abâ-yı fakr (1239) kelime ve terkipleri ile birlikte kullanmaktadır. Şâh Velî, şeyhlerini silsile halinde aktarırken Dârendeli Hâc Hâmid'i Hz. İsmal'e benzetmiş ve onun ömrü boyunca fakr anlayışı içerisinde mücahede ettiğini belirtmiştir. (122)

Seyfi fakrıyla mücâhede işi
Ya'ni İsmâ'îl gibidür gidişi (122.)

Şeyhin sözünü dinleyip, onun sevki ile hareket etmek ehl-i fakr içinde geçerli olan usuldür. (233) Sâlik, kanaat, sabır ve fakrıyla tasavvuf yolunda ilerler ve bu vasıfları ile seçkin olur. (268-269) Sûf ve bunun gibi güzel elbiseler giyip halkın arasında dolaşmak ehl-i fakra haramdır. (378) Hz. Peygamber, “*Fakirlik benim övüncümdür*”³⁸⁷ buyurarak bu dünyadan ve dünya hevesinden yüz çevirmiştir. (420) Her nebîye bir özellik verilmiştir. Hz. Peygamber'in vasıflarından biri de dünya

³⁸⁴ Bkz. Süleyman Uludağ, “*Fakr*”, **DİA**, İstanbul 1995, c. XII, s. 132-134.

³⁸⁵ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 204.

³⁸⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 14/a

³⁸⁷ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 113, nu: 1832.

malına önem vermemesidir. (422) O'nun önemli vasıflarından biri fakr bilinci ile yaşaması ve her şeyin sahibinin Allah olduğu bilinci ile hareket etmesidir. (430)

Anuñ mekrini tıydı ol yüz-i mäh
Didi “*el-fakru fahrî*” idüp ikrâh (420.)

Sâlik, fakr anlayışı ile dünyanın malına ve mülküne önem vermemelidir. Melâmet ehli olup selâmeti terk etmelidir. Sâlik, bu durumda imtihanı kazanabilir. (499)

Melâmet imtiñândur çek belâsın
Çıkar atlası giy fakruñ ‘ abâsın (499.)

2.1.34 Sırr

Sırr, mana itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalıdır. Hakk'ın gâip hale getirip halka bildirmedığı şeydir. Kalp, ruh ve sırr sıralamasında sırr ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir. Kalp marifet, ruh muhabbet, sırr temaşa mahallidir. Bu anlamda sırr, ruhun ruhudur. Sırr aynı zamanda gönül ehli ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edemeyeceği hususlar ve tasavvufi duygulardır. İlâhi cezbedir³⁸⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî, sırr kavramını daha çok yalın haliyle kullansa da bazen bu kelimeyi çoğul olarak esrâr şeklinde kullanmaktadır. Sırr-ı tecrîd, sırr-ı Rasûl, Muhammed sırrı, ledün sırrı, sırr-ı kevineyn, sırr-ı ebîhi, sırr-ı sır, makâm-ı sır, Ahmed sırrı, sırr-ı hafî, secde sırrı, sırr-ı ahfâ, sırr-ı mutlak, sırr-ı sünnet, secde sırrı, sırr-ı seccâde ve sırr-ı ‘kün’ şeklinde terkipli olarak da kullanmıştır. Ayrıca Allah dostu velîler için bir saygı ve hürmet ifadesi olmak üzere kullanılan “kuddise sırruhû” sırrı mukaddes olsun şeklindeki saygı ifadesi de beyitlerinde kullanılmaktadır.

Geldi öñüne ‘ azizüñ ol şikâr
Kuddise sırruhû didüm aşikâr (151.)

Sahip olduğu dünyalıkları bırakıp Allah'a teslim olan Muhammed sırrına vâsıl olur. (301) Sehâ ve şecaat iki cihanın sırrıdır. (417) Şâh Velî, sırr kavramını bazen keramet ile birlikte kullanmaktadır. (451) Sâlik, bazı zorluklarla imtihan edilmeden sırra vâsıl olamaz. (503)

³⁸⁸ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 313.

Kişiye olmaz ise imtiḥān hem
Ki lāyık olmaz ola sırra maḥrem (503.)

Nefsin yedi mertebesinden biri olan nefs-i mutmainneye karşılık gelen makam, sır (696); nefs-i râziyeye karşılık olarak gelen makam sırr-ı sır (732); nefs-i kâmileye karşılık olarak gelen makam ise sırr-ı mutlakdır. (825) Mutmainne makamına erişen sâlik, Ahmed sırrına vâsıl olur ve bu makamda maksada erişmiş olur. (704) Sâlikin aşama halinde tavidan tavra geçtiği yedi mertebenin her birinden nice sırlar keşfolunur. (828) Sâlik, davranışı ve tutumları ile atası Hz. Âdem'in sırrına vâsıl olabilir. (901) Seccâde sırrına eren sâlik nice güzelliklere mazhar olur. (996) Şerî'at, ma'rifet, hakîkat ve tarîkat ehli olmayan sâlik seccâde ehli olamaz ve bunun sırrından mahrum olur. (1016.)

Mu' ammâdur bu dört bilmeyen âdem
Daḥı seccâde sırrın bilimez hem (1016.)

Allah, "Zâhir" ismi ile hikmeti, kudreti ve sıfatlarıyla zuhûr ettiğinde bütün sırlar keşfolur, açığa çıkar. (04) Allah'a hakkıyla kulluk eden ilâhî sırlara vakıf olur. (259) Zorluklarla imtihan olmayan sâlik, sırlara erişemez. (506) Kişinin kalbi tüm kötü duygu ve düşüncelerden arınınca gönül ilâhî sırlara doğru yol alır. (635)

Hüve'z-zâhirle pes keşf oldı esrâr
Hüve'l-bâṭınla çün setr ola tekrâr (04.)

2.1.35 Şerî'at, Tarîkat, Ma'rifet, Hakîkat

Tarîkat ehlinin manevi yolculuğu esnasında geçmesi gereken dört aşama: şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sıralandırılmaktadır. Tasavvufta bu dört aşamaya dört kapı da denilmektedir. Bektaşilere bu kapıların her birinin on makamı vardır; bunların hepsine birden kırk makam denir. Hz. Peygamber'in sözü şerî'at, fiili tarîkat, hali ma'rifet, sırrı hakîkattir. Şerî'at farz, tarîkat vacip, ma'rifet sünnet, hakîkat fazilet/nafiledir³⁸⁹. Şerî'at olmadan tarîkat, hakîkat ve ma'rifet olmaz. Bu mertebeler İslam dinini anlama ve yaşamada, takva yönünde derinleşme neticesinde teşekkül etmiştir³⁹⁰.

³⁸⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 110.

³⁹⁰ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 412.

Şerî'at, zahiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukuki kurallar, insanın bedeni ve dünyasıyla ilgili dini hususlardır. Tarîkat, Hakk'a ermek için tutulan, birtakım kuralları ve ayinleri bulunan yol. Mutasavvıflara göre tüm insanların, hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefes sayısınca Allah'a yol gider. Ma'rifet, bilgi, tecrübi ve amali bilgi, aşinalık anlamlarına gelir. Sûfilerin ruhâni hallerini yaşayarak, manevi hakîkatleri tadarak (iç tecrübeyle vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfandır. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olan kişiye arif-i billah (arif, urefa) denir³⁹¹. Hakîkat, gerçek; var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus, mahiyet. İlâhî gerçeklere ve sırlara âşina olmak ve Hakk'ın tecellîlerini temaşa etmektir³⁹². Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması (ittisaf bi-evsâfillah). Çünkü Allah'tan başka hakiki fâil yoktur. Hakîkat, ilm-i tasavvuf; şerî'at ise ilm-i fıkhıdır. Şerî'at bir ağaç, hakîkat onun meyvesidir³⁹³.

Şâh Velî Ayıntâbî, bu dört kavramı tekil halde kullandığı gibi emr-i şerî'at, ahkâm-ı şerî'at, hilâf-ı şer', Muhammed şer'i, Ahmed şer'i, mâh-ı şer', Rasûlün şer'i, ehl-i tarîkat, âdâb-ı tarîkat, kemâl-i ma'rifet, hakîkat hâbı, hakîkat gülşeni, hakîkat Ya'kub'u, ma'rifet bağı, ma'rifet râhı, ma'rifet bâbı, ma'rifet tahtı ve kemâl-i ma'rifet gibi terkipler kullanmıştır.

Şâh Velî Ayıntâbî, "mürşid ve müridlere tenbih" başlığı altında Hakk'a giden yolların çok olduğunu, (1141) ancak mürid ve mürşidlerin dikkatli olmaları gerektiğini belirtmektedir. (1148) Mürşid ve mürid şerî'atin düsturları ile amel edip, tarîkat yolunda edeple kemâle ermelidir. (1156) Ma'rifet ve hakîkatte de istikamet üzere olmalıdır. (1157-1158) Şâh Velî, açıkça dört kapı şeklinde bir kelime kullanmasa da şerî'at, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat kavramlarını birlikte kullanmaktadır.

Ola kâ'im bes ahkâm-ı şerî'at
Ola dâ'im hem âdâb-ı tarîkat (1003.)

³⁹¹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 234.

³⁹² Bkz. Mehmet Demirci, "Hakikat", DİA, İstanbul 1997, c. XVII, s. 178-179.

³⁹³ Süleyman Uludağ, a.g.e., 152-153.

Kemāl-i ma'rifetle kıla a' māl
Haqīkatle fenāyı eyleye hāl (1004.)

Şâh Velî, Hulefâ-yı Râşidîn olan dört halîfenin faziletlerinden bahsederken şerî'at, tarîkat, ma'rifet ve hakîkatın İslam'ı tamamlayan dört temel direği, rüknü olduğunu belirtmektedir. İslam'ın dört rükün ile tamamlandığı söylenirken her bir halîfenin bir rüknü temsil ettiği ve böylece dört esasın dört halife ile temsil edildiği vurgusu yapılmaktadır. (98)

Bu dört olmuşdurur erkân-ı İslâm
Bu dört ile çü İslâm buldı itmâm (98.)

Şerî'at milkine birisidür şâh
Tarîkat çarh üzre birüdür mâh (99.)

Birisi ma'rifet bāğında sünbül
Haqīkat gülşeninde birisi gül (100.)

Şerî'at ve tarîkat eri olanlar bu iki yolda sebat edip ma'rifet ehli olabilirler (113) Edep, hem şerî'atin hem de tarîkatin emridir. Edep, aynı zamanda ma'rifettir. (543-544) İnanç ve ibadet hususunda göründükleri gibi olmayan kimseler, tarîkat ehli görünmek için şerî'atin kurallarına uydukları izlenimini bırakırlar ve ma'rifet ehli olduklarını iddia ederler. (851-852)

Ki şerî'at üzre giyerler libās
Ya' ni kim ehl-i tarîkat diye nās (851.)

Sözü ile ameli bir olmayan tarîkat içinde olgun bir kişi sayılmaz. (1047) Dünya ve dünyalıkları terk etmeyip hırsının peşinden giden tarîkat içinde huzur bulamaz. (311.)

Anı kim terk itmeyen maḥrûm olur
Bu tarîkat içre pes bulmaz ḥuzûr (311.)

2.1.36 Sâlik, Seyr ü sülûk

Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhi yolculuktur. Seyr ü sülûkun gayesi sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip tam anlamıyla kendini ilâhî iradenin hakimiyeti altına sokması, bu sûretle diğer

insanlara rehberlik yapmasına imkan veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir³⁹⁴. Seyr ü sülûk Allah'a vuslat için çıkılan manevi yolculuktur. Seyr ü sülûkun dört mertebesi vardır. Bunlar; seyr-i ila'llah, seyr-i fi'llah, seyr-i maa'llah ve seyr-i ani'llahtır³⁹⁵. Seyr ü sülûk tasavvufta önemli bir yere sahiptir. Tarîkate giren sâlikin diğer tarîkat müntesipleri gibi hareket etmesi, maksada ulaşmaya istidat kazanması için sâlikin ahlakını güzelleştirmesi, kalbini mâsivâdan arındırmasıdır. Sülûk kavramı, yalnız başına bir kelime olarak kullanıldığı gibi, seyr ü sülûk şeklinde de kullanılmaktadır³⁹⁶. Allah'a giden yolu tutup, haliyle makamlarda seyreden kimseye de sâlik denilmektedir. Sâlik, zâhit, fukarâ, hâdim ve âbid şeklinde dört gruba ayrılır³⁹⁷.

Seyr-i ila'llah; Allah'a doğru yolculuk yapmak demektir. Sülûkun dört mertebesinin ilkidir. Sâlik zikrederek Allah'a yükselme (urûc) yoluyla hareket eder. Bunun sonu velâyet-i suğrâ (küçük velîlik) olup sâlikin ulaştığı bu dereceye fenâ fillah denir³⁹⁸. Seyr-i fi'llah, seyrü sülûkun ikinci mertebesidir. Sâlikin buradaki hali, Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmak, güzel isimleri ile hikmete ermek, O'nun ahlakıyla ahlaklanıp ufuk-ı âlâya (en yüce ufka) ulaşmak ve bütün beşeri sıfatlardan sıyrılmaktır. Bu seferin neticesi, gerekli olan bilgilerin üzerinden perdelerin kalkıp, sâlike ledün ilminin anlaşılır ve öğrenilir hale gelmesidir. Diğer bir deyişle seyr-i fi'llah, sâlikin maddi olan her şeyle ilgisinin kesilmesi, bâkiye ermesi ve Allah ile bekâ bulmasıdır. Sâlikin ulaştığı bu makama bekâ billah denir³⁹⁹.

Seyr-i ma'a'llah, Allah ile seyretmektir. Buna sefer-i sâlis veya “fark ba'de'l-cem” denilmektedir. Bu mertebede ikilik kalkar ve sâlik hazret-i ahadiyet makamına yükselir. Buna, “makâm-ı Kâbe kavseyni ev ednâ” adı verilmiştir. Bu makamın sonu velâyettir⁴⁰⁰. Seyr ü sülûkun dördüncü mertebesi ise seyr-i ani'llahtır. Allah'tan seyr anlamına gelen bu mertebede sâlik, kesretten vahdete doğru seyrederek. Bundan

³⁹⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 312.

³⁹⁵ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 565.

³⁹⁶ Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 43.

³⁹⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 302.

³⁹⁸ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 565.

³⁹⁹ Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 44.

⁴⁰⁰ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 565.

maksat, Hakk'tan halka dönüp tâlipleri terbiye ve irşat etmektir. Bu mertebeye bekâ ba'de'l-fenâ, sahv ba'de'sekr veya fark ba'de'l-cem' gibi isimler verilmektedir. Bu mertebeye ulaşan sâlik, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür⁴⁰¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin ikinci bölümünde “*Kur'ân'da zikredilen yedi tavrı*” başlığı altında alt başlıklar halinde bu yedi tavra karşılık gelen nefsin mertebelerini ve her mertebede sâlikin geçtiği seyr ve makamları ayrı ayrı ele alıp her bir mertebenin vasıflarını anlatmıştır. Söz konusu bu yedi tavrı, “*etvâr-ı seb'a*” başlığı altında ayrıca tahlil edildiğinden burada sadece söz konusu tavrılarda sâlikin her bir mertebedeki seyri işlenmiştir.

Şâh Velî, sâlik ve seyr ü sülûk kavramlarını eserinin pek çok yerinde zikretmektedir. Halvetî tarîkatine mensup mutasavvıf bir şâir olan Şâh Velî Ayıntâbî, mensup olduğu Halvetiyye tarikatının, cehrî zikri ve nefis terbiyesi ile sâlikin maksada ulaşacağı görüşünü benimsemesi anlayışından hareketle⁴⁰², üç ana bölümden oluşan eserinin bir bölümünü nefsin yedi mertebesi ve buna karşılık gelen seyr ve makamların tafsilatlı anlatımına ayırmıştır.

Şâh Velî Ayıntâbî, sâlik, seyr, seyr ü sülûk kavramları ile ilgili, sâlik-i meczûb, (120) tarîk-i sâlik, (1332) seyr-i sülûk (832) seyr-i billah (612) seyr-i ilallah, (647) seyr-i lillah (671) seyr-i alallah, (694) seyr-i fillah, (716) seyr-i maallah, (731) seyrü'l-envâr, (804) seyr-i anillah, (1109) gibi terkipler kullanmıştır.

Çün maqâm-ı rûhdasın gel kııl hâzer
Seyr-i bi'llâh ideyim dirseñ güzer (688.)

Şâh Velî Ayıntâbî, sâlikin öncelikle sağlam bir itikadının olması gerektiğini belirtmektedir. (237) Sâlik, Hakk'tan gelen belâ ve musîbetlere samimi bir şekilde katlanır. (263) Sâlik, dünya malına önem vermez, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğu ve Allah'tan başka her şeyin geçici olduğu bilinci ile yaşar. (267) Sâlik, sabrının karşılığını mutlaka alır. (270) Sâlik, secdeden Allah'ın nurunu seyrederek.

⁴⁰¹ Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 45.

⁴⁰² Seyr ü sülûk usullerine göre tarikatlar; nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücadele ve mücahedeyi esas alan nefsânî tarikatlar ve rûhun üzerinde bulunan kesâfetin kalkması için kalp tasfiyesini esas alan rûhânî tarikatlar şeklinde iki kısımda değerlendirilmektedir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.; Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 43-57; H. Kâmil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 233-237; Ramazan Muslu, **a.g.m.**, s. 44.

(281) Sâlik, Hak yolunda tüm varlığını ortaya koymalıdır. (984) Sâlik, velâyet makamına erişmeyi dilemelidir. (1034)

Göñül virme cihân milkine sâlik
“Hüve'l-ḥayy”u'l-ebed her şey' ki hâlik (267.)

Sâlik, seyri müddetince sıdkta (doğruluk) sebat ederse makamdan makama yükselişi devam eder. (235) Sâlik, seyr-i bi'llah yolunda kulluğu ve hizmeti ile kendini adar ve Allah'ın Cemîl ve Celîl sıfatlarını zikreder. (780)

Gel olursañ şıdk-ile olğıl mürîd
Kim ola seyrüñ mezîd ender mezîd (235.)

2.1.37 Halvet, Halvetî

Uzlet, inzivâ, تنها, tenhaya çekilmek ve yalnızlık gibi anlamları ihtiva eden halvet tasavvufta, Hakk ile sırren (manen) konuşmak ve ruhen sohbet etmek, mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek anlamlarına gelmektedir⁴⁰³. Halvetî, halvete mensup demektir. Halvet, çile olarak da ifade edilmektedir. Dervişler arasında “erbaîn çıkarmak” şeklinde bilinen kırk günlük halvete çekilmek manasına da gelmektedir. Bu usul, Halvetiyye'de yaygın olmakla birlikte diğer tarîkatlerde de mevcuttur⁴⁰⁴.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin girişinde kendini Şâh Velî el-Halvetî b. Mehmed Bey b. Kabâ Nâib el-Askerî⁴⁰⁵ olarak tanıtmaktadır. *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde şeyhi Mellâ Ahmed'in Halvetî olduğunu söylemektedir. (117) Şâh Velî, şeyhlerinin silsilesini sıralarken Çelebi Halîfe olarak bilinen Cemâl-i Halvetî'den de açıkça bahsetmektedir. (123) Halvetîliğin silsilesini Hz. Ali'ye

⁴⁰³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 156.

⁴⁰⁴ Halvet ve Halvetîlik ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülbâkî Gölpınarlı, “*Halvetiye*”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XVIII, s. 420-423; Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 67-171; Mustafa Aşkar, “*Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili*”, **AÜİFD**, Ankara 1999, S. XXXIX, s. 536-563; Hans Joachim Kissling, “*Halvetî Tarikatı-I*”, (çev. Mehmet Serhan Tayşi), **Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni**, Yıl: 5, S. 32, Kasım-Ocak (1993-94); Hans Joachim Kissling, “*Halvetî Tarikatı-II*”, **Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni**, Yıl: 5, S. 33, Şubat (1994); Süleyman Uludağ, “*Halvet*”, **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, s. 386-387; Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 249; Mehmed Nazmî Efendi, (haz. Osman Türer), **Osmanlılarda Tasavvufî Hayat –Halvetîlik Örneği- Hediyyetü'l-İhvân**, İstanbul 2005, s. 78-92; Mustafa Kara, **a.g.e.**, s. 81; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 14-25.

⁴⁰⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 14/a.

dayandıran Şâh Velî, tâbi'inden olan Hasan-ı Basrî'nin Halvetîlere serdâr olduğunu belirtir. (594)

Hasan içdi 'Ali'den bu zülâli
Ki ol Başra'lıdur gel gör me'âli (593.)

Olup çün Halvetîlere o ser-dâr
Yağup nefsi taşını şâh-ı ebrâr (594.)

Şâh Velî, halvet ile birlikte uzlet kavramını da kullanmaktadır. (338) Şeklen mü'min görünüp, insanlar arasında zikir ehli gibi dolaştığı halde kendisi ile baş başa kaldığında fesat ehli olan mürâîler de vardır. (844) Hz. Peygamber, “*Fakirlik benim övüncümdür*”⁴⁰⁶ diyerek hırka giydi ve devamlı Allah ile beraber oldu. (1134)

Lişân u kalb-ile idüp tezekkür
Dağı halvetde 'uzletde tefekkür (388.)

2.1.38 Tecellî

Âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek anlamlarına gelen tecellî tasavvufta, gaypten gelen ve kalpte zâhir olan nurlardır. Görünmeyenin kalplerde görünür hale gelmesidir. Her ilâhî ismin, tecellî ettiği yere ve yöne göre türlü türlü şekilleri vardır. İçinden, tecellîlerin zahir olduğu gaypler yedidir: gaybu'l-hak, gaybu'l-hafâ, gaybu's-sır, gaybu'r-rûh, gaybu'l-kalp, gaybu'n-nefs ve gaybu'l-letâifi'l-bedeniye. Tecellî kavramında dâimâ bir gaypten şuhûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilinirliğe, belirsizlikten belirliliğe geçiş vardır. Tecellî, sâlike cezbe, bazen de sükûn verir. İlk tecellî, Zâti tecellî: Hakk'ın Hak için tecellî etmesidir. İkinci Tecellî, İlk taayyün: Mümkün varlıklara ait aynlar bu tecellî ile zahir olur. Üçüncü tecellî, Şuhûdî tecellî: Nûr ismini alan varlığın zahir olması, Hakk'ın isimlerinin sûretleriyle âlemde zahir olmasıdır. Sıfat tecellîsi: Allah'ın sıfatlarından birinin kulun kalbinde zahir olmasıdır. İsim Tecellîsi: Allah'ın isimlerinden birinin kulun kalbinde zahir olmasıdır. Fiil Tecellîsi: Allah'ın fiillerinden bir fiilin kulun kalbinde zahir olması. Bu tecellîde kul, Lâ fâile illallah”

⁴⁰⁶ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 113, nu: 1832.

der. Özel tecellîde ise, mü'minler, siddıklar ve arifler tevhit, marifet ve rıza gibi nimetlere ererler⁴⁰⁷.

Şâh Velî Ayıntâbî, tecellî kavramını nûr kavramı ile birlikte kullanmaktadır. Allah Hz. Mûsâ'ya Tûr Dağı'nda tecellî ettiği gibi edeple muttasıf olan sâliklere de tecellî eder. (525)

Edeb bâbın bilenler nûr olubdur
Yağup nâr-ı tecellâ Tûr olubdur (525.)

2.1.39 Mürşid

Doğru yolu gösteren, uyarıcı, irşâd eden, kılavuz, rehber anlamlarına gelen mürşid tasavvufî bir terim olarak, tarîkat lideri anlamına da gelmektedir. Gerçek mürşid Hz. Peygamber'dir. Diğer mürşidler, O'nun manevî mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kişilerdir. Tasavvufta mürşid ile aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh ve seccâdenişîn ifadeleri de kullanılır. Mürşid olan kişinin, Allah'ın ahlâkını tahakkuk ettirmiş olması ve fenâ makamına ulaşması şarttır. Her mürşid kâmil olmayabilir. Dolayısıyla her mürşide, kâmil demek mümkün değildir⁴⁰⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî, mürşid ile ilgili irşâd kavramını ve mürşid-i kâmil terkiibini eserinin pek çok yerinde kullanmaktadır. Mensubu olduğu Halvetiyye tarikatının silsilesinden bahsederken Cemâl-i Halvetî'nin; kutbu'l-aktâb, ferîd-i dehr (zamanın teki) ve mürşid-i kâmil olduğunu söylemektedir. (124) Şâh Velî'ye göre hakîkî mürşid, dinin emirleri ile amel edendir. (173) Mürşid olmak için şeyhin oğlu olmak veya şeyhin soyundan gelmiş olmak yeterli değildir. (174) Sâlikin, öncelikle mürşide teslimiyeti önemlidir. (290) Sâlik, mürşidin telkini ile tevbeye başlar ve neticede yine mürşidin yol göstermesi ile istikamet üzere karar kılar. (643) Mürşid, Ahmed nûruna erişmesi için sâlike vâsita olur. (702) Mutmainne makamına erişen sâlik için mürşidin irşâdı, yol göstermesi sona erer. Sonraki makamları sâlik kendi başına kat eder. (703)

Ger şorarsañ mürşid kâmilden haber
Şer' -ile 'âmil ü "mâzâğa'l-başar" (173.)

⁴⁰⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 341.

⁴⁰⁸ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 455.

Her şeyde Hakk'ın yüzünü görmeyen kimseler hakiki mürşid olamaz. (1151) Sâlik, her mürşide gönül vermemelidir (1153) Hulefâ-yı Râşidîn olan dört halîfe Hz. Peygamber'den sonra irşada devam ettiler ve Hz. Peygamber'in irşadına vâris olup görevlerini yerine getirdiler. (744) Halkı, Allah'ın yoluna çağırın ve irşad vazifesi ile görevlendirilen kişi daima güzel söz ve yumuşak dil kullanmalıdır. (911) Hz. Peygamber, üç şekilde irşâd ile emrolunmuştur. (1161)

Ḳavl-i leyinle ide irşâd hem
Tâ ki ola Ḥaḳḳ yanında muḫterem (911.)

2.1.40 İlm-İlm-i Ledün

Bilmek, marifet, irfan, kendini bilmek, sâlikin kendini bilmesidir. İlme'l-yakîn, bilgiye ve delile dayanan kesin bilgidir. Zahiri ilimler ve şer'î hükümler hakkındaki kesin bilgiler ile keşf halinde hakikat nurunun tecellî etmesi de ilme'l-yakîndir⁴⁰⁹. İlm-i ledün; Allah katındaki ilim, gayp ilmi, sırlara vâkıf olma anlamında kullanılan bir tabirdir. Kur'ân'da, “..O'na katımızdan bir ilim öğrettik...”⁴¹⁰ âyetiyle bu ilme işaret olunur. Tahsil yapmadan, çaba göstermeden, Allah tarafından vâsita olmaksızın kula öğretilen bu ilme “ilm-i ledünnî”, ilâhî bilgi denir. Hz. Hızır'ın, işlerin arka planını bilme şeklinde sahip olduğu ilim ledün ilmidir. Belkıs'ın tahtını Hz. Süleyman'ın yanına bir göz kırpmasından daha kısa bir vakitte getiren Âsaf bin Berhiya'nın sahip olduğu ilim de ilm-i ledündür. Aynı şekilde Hz. Yûsuf'un da ledün ilmine sahip olduğundan söz edilmektedir. Ledün ilmi, doğrudan doğruya (vasitasız) bir keşiftir. Ancak ledünnî terimi, özellikle Hakk'a ait sırlara mahsus bir ıstılah olmuştur. Bir işin ledünniyâtı demek, onun içinde yatan sırlar, incelikler demektir⁴¹¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, ilim kavramını, ilm-i i'tidâl, ilm-i mantık, mine'l-ilmi ile'l-ayn (ilme'l-yakîn'den hakka'l-yakîn'e), şehri ilm, lî-maa'llah ilmi, ilm-i farz, ehl-i ilm, ilm-i ledün, ilme'l-yakîn, yedî etvâr ilmi, 'men aref' ilmi, ilm ü ma'rifet, rüsûm ilmi, ilm-i hayret, ilm ü irfân ve ilm-i isti'dâd kelime ve terkipleriyle birlikte kullanmıştır. İlim kavramının karşıtı olarak da, cehl-i basît ve cehl-i mürekkep terkiplerini kullanmaktadır.

⁴⁰⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 182-183.

⁴¹⁰ Kehf, 18/65.

⁴¹¹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 397.

Şâh Velî Ayıntâbî, tasavvuf yoluna yönelen müridlere gerekli olan şartlardan birinin de ilim olduğunu, sâlikin, usûl ilmini tahsil ederek işe başlaması gerektiğini belirtmektedir. İlim, araştırma ve inceleme ile öğrenilmektedir. Sâlik, ilmî gerçekleri öğrenmediği müddetçe bazı meseleleri çözemeyecek duruma gelir. Allah’a kullukta ilmin önemine değinen Şâh Velî, sâlikin ilmi ile amel etmesi gerektiğini belirttikten sonra hikmet ehlini taklit etmekten sakınmayı öğütlemektedir. (249-252)

Uşûl oldur kim saña muqaddime

Bâb ‘ubūdiyyete oldı taq̄dime (250.)

Denizler mürekkep, ağaçlar da kalem olsa Allah’ın ilmini ve sözlerini yazmaya güç yetiremez. (66) Hz. Ali, lî-maa’llah ilmine erişmiştir. Hz. Peygamber, “Benim ilim şehrimin kapısı Ali’dir”⁴¹² buyurmuştur. (129) Şâh Velî, ilim öğrenmenin farz olduğunu, bunun ötesinde kişinin sahip olduğu ilim ile amel etmesi gerektiğini belirtir. (249) Bazıları, ilim ehlinin âbidlerden daha faziletli olduğunu söylese de sahip oldukları ilim ile amel eden kişiler daha faziletlidir. (255-257) İlim, amel ile birleşirse güzel olur. Amelsiz ilme ancak “kîl ü kâl” denilir. (258-260)

‘ Amelsüz ‘ ilme k̄îl ü k̄âl dirler

Bu k̄île bağlanana k̄âl dirler (260.)

İnsanı maksadına eriştiren edeptir. Ne ilim, ne irfan, ne neseptir. (538) Kişi, ilme’l-yakîne erişmek isterse kendisine ölüm gelinceye dek Rabbi’ne ibadet etmelidir. (640) Levvâme mertebesindeki kişi, sahip olduğu ilim ile övünür ve nu ilim sayesinde baş olmak ister. Tahsil ettiği mantık, me’ânî gibi ilimler aracılığı ile halka ilim sahibi olduğunu göstermeye çalışır. Kalb-i selîm sahibi olan kişi ise, Hakk ilmine sarılır ve sahip olduğu ilim ile övünmez. (660-666) “Men aref” ilmi (kendini bilen Rabbini bilir) nefs-i kâmile mertebesinde bulunmaktadır. (818) Seyr-i fi’llah makamında olan tâlib (sâlik), Hakk’tan, ilmini artırmasını ister. (939) Mü’min, ilmi ile amel etmelidir. (999.) Çünkü bütün peygamberler, hem ilim sahibi oldular hem de amelde dâimi oldular ve Allah’a itaat ettiler. (1043)

Saña ‘ ilme’l-yakî̄n ise irâdet

Yakî̄n gelene dek eyle ‘ ibâdet (640.)

⁴¹² Taberânî, a.g.e., c. XI, s. 65, nu: 11061.

Şâh Velî, Hz. Mûsâ'nın, Hızır'a teslim olarak ledün ilmine vakıf olduğunu belirterek sâlikin de bir mürşide teslim olmadan ledün ilminin sırlarına vakıf olamayacağını vurgular. (305-306)

Ki teslîm olmayaydı Hızır'a Mûsâ
Ledünnî 'ilm aña olmazdı ifşâ (306.)

Tasavvuf yoluna girip, "kâl ü kâl" den kurtulan sâlik, ledün ilminin sırlarına vakıf olur. (334) Şâh Velî, tasavvuf yoluna girişi sırasında geçirdiği merhaleleri aktarırken, rüsûm (zahiri) ilminin ledünni ilme nispetle daha yaygın olduğunu, zahiri ilimlerin kişiye mevki ve makam kazandırdığını ancak tasavvuf yolunda ilerleyebilmek için rüsûm ilminden yüz çevirdiğini ve makam sevgisinden vazgeçtiğini belirtmektedir. (1259-1260)

Ledünni'yi başup bu 'ilm-i hayret
Kamuya oldı ser-dâr 'ışk elinden (1260.)

Anı fehm eyleyüp kesdüm dilimi
Ki kıldum terk-i izhâr 'ışk elinden (1261.)

2.1.41 Kemer

Kemer, evliyâ hizmetine bel bağlayışın sembolüdür. Kemerı sıkmak, canla başla tasavvufi yolda çaba göstermek demektir. Gayret kuşağı, gayret kemeri ve bunu kuşanmak, hizmete bel bağlamak anlamına gelir. Medreselerde, talebelerin hizmetlerine bakmak üzere seçilen kişiye, kemer denilirdi⁴¹³.

Şâh Velî Ayıntâbî, kemeri kuşanan kulun tasavvufta hüner sahibi olduğunu ve bu kişilerin kendi nefislerine hükmettiklerini, nefislerinin isteklerine boyun eğmediklerini vurgulamaktadır. (1019-1020) Kemer sahibi olan kişi bütün enerjisini, azmini Allah yoluna sarf eder ve Allah yolunda hizmet kuşağını kuşanır. (1024) Kemer sahibinin sözü ve davranışları birbirine uygunluk gösterir. Mâsivâdan yüz çeviren bu kimseler "kâl ü kâl" den uzak durular. (1048-1049)

Çü kavli fi' l-ile cem' ide insân
Aña şâhib-kemer didiler ey cân (1048.)

⁴¹³ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 362.

Şâh Velî, kemer kelimesinin ilk harfini “kün”⁴¹⁴ emrine benzetir. Kemerin mim harfi ile de Hz. Peygamber’in getirdiği esaslar (Muhammed şer’i) sembolize edilir. (1056-1057) Kemerin “râ” harfi de Allah’ın, hududu olmayan rahmetine işaretir. (1059-1060)

Kemer kâfi saña kâfidür ey yâr
Beyân-ı sırr-ı “kün” için çü her bâr (1056.)

2.1.42 Ridâ

Örtü anlamına gelen ridâ tasavvufta, Hakk’ın sıfatlarının kulda ortaya çıkmasıdır⁴¹⁵. Şâh Velî Ayıntâbî, ridânın başlangıcının ibadet, sonun ise muhabbet olduğunu belirtir. (1062) Mukarrabûn derecesinin altında olan ebrâr ehli ridânın mahiyetini kavrayamaz. (1078) Eğer kişinin gönlünde kadınlara karşı muhabbet hasıl olursa bu kişiler ridâyâ layık olamazlar. (1082) Kişi, mâsivâdan yüz çevirmedikçe ridâyı takınamaz yani kendisinde Hakk’ın sıfatları ortaya çıkmaz. (1083) Şâh Velî, ridâyı boynuna taktığını, yani Allah’ın kahr tecellisine mazhar olmak istediğini ve arzusunun, matlûbunun Allah olduğunu belirterek ridâ ile Allah yolunda boynu bağlı bir kul olduğunu vurgulamaktadır. (1085-1086)

Ridâyı boyna almağdan işâret
Budur ey cân-ı men saña beşâret (1084.)

2.1.43 Hırka

Hırka, yamalı elbise, çeşitli kumaş parçaları birbirine dikilerek yapılan elbise, murakkaa, dervişlerin toplu zikir esnasında giydikleri yelektir. Bir mürid adayı belli bir deneme ve hazırlık döneminden sonra tarîkate ehil ve şeyhe layık görülürse ona tekkede yapılan bir törenle hırka giydirilir. Hırka giyen tâlib artık bundan böyle şeyhin müridi, tarîkat mensubu ve diğer müridlerin kardeşidir. Hırka giymek, mürid

⁴¹⁴ Arapça, kâf ve nûn harfleri bir araya getirildiğinde “kün: ol” sözü meydana gelir. Allah’ın, bir şeyin olmasını dilemesi ve onun hemen oluvermesi, bu söz ile bildirilir. Tasavvuf edebiyatında Allah’ın dilemesi “kâf-nûn” veya “kün” sözleriyle belirtilir. İlâhi iradenin sûreti “kün” emridir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 337.

⁴¹⁵ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 519.

adayını şeyhin kabul ettiğinin, dolayısıyla Hakk'ın da kendisini kabul ettiğinin simgesidir⁴¹⁶.

Şâh Velî Ayıntâbî, hırkanın kolu olmamasına sâlikin, mâsivâdan elini çekmesine işaret olduğunu belirtmiştir. (1118) Hırkanın eteğinin geniş olması ise Allah yolunda olan sâlikin ayağının hak yolda birbirine dolaşmamasına işarettir. (1120) Hırkanın parça parça yamalı olması ise kişinin gönlünde dünya ve dünyalıklarla ilgili bir derdinin olmamasına işarettir. (1122)

Yidincisi sebab hırkadur ey cān
Giyer eñnine anı kâmil insān (1114.)

Hz. Peygamber, hırka giyip “*Fakirlik benim övüncümdür*”⁴¹⁷ buyurarak fakr anlayışını övmüştür. (1130) Daha sonra hırka, Hz. Peygamber'den dört halîfeye miras olarak kalmıştır. (1135) Bu hırkayı Veyse'l-Karanî'de giyerek kâmil insan mertebesine ulaşmıştır. (1138)

Giyen ol hırkayı bes olur insān
Nitekim Üveys oldı kâmil insān (1138.)

2.1.44 Velî

Dost, yâr, sevgili, eren, ermiş gibi anlamlara gelen velî kelimesi Hakk'ın dostu ve sevgili kulu demektir. Velî masum değildir ama mahfuzdur. Yani Allah onları günah işlemekten değilse bile, düştükleri günahta ısrar etmekten korur. Velî keramet izhar etmez, ama keramet velîden zuhur eder. Velî nefsinden fâni, Hak'la bâkidir. İnsan-ı kâmil ve ibn-i vaktır. Velî ârif-i billâhtır⁴¹⁸.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hulefâ-yı Râşidîn'den olan dört halîfeyi andıktan sonra onların Allah dostu velîler olduğunu vurgulamaktadır. (97) Hz. Ali, Hz. Peygamber'in “*Ben ilmin şehriyim, Ali'de onun kapısıdır*”⁴¹⁹ sözüne mazhar olmuş bir velîdir. (129) En güzel hasletler ve güzellikler nebilerden velîlere miras kalır.

⁴¹⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 166.

⁴¹⁷ Aclûnî, **a.g.e.**, c. II, s. 113, nu: 1832.

⁴¹⁸ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 372.

⁴¹⁹ Taberânî, **a.g.e.**, c. XI, s. 65, nu: 11061.

(591) Velîler aynı zaman da bu güzel vasıfları birbirlerine miras bırakırlar. (596) Velîler, peygamberlerin vârisleridir⁴²⁰. (743)

Selâm olsun dağı hem dört velîye
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Oşmân ‘Ali’ye (97.)

Tüm nebiler ve Allah dostu velîler, Allah’ın kahr tecellsine mazhar olurlar. Ve Hak’tan gelen her şeye “işittik ve itaat ettik” derler. (49) Peygamberlerin mucize göstermesi hikmettir. Velîlerin keramet göstermeye kalkması ise fitnedir. (444) Kişi, güzel ahlak ile vasıflanırsa evliyâ olmaya adaydır. (548) Nebîliğin sonu, velîliğin başlangıcıdır. (741) Nebîliğin neticeye ermesinden sonra velâyet kıyamete kadar devam edecektir. (749)

Enbiyâdan soñra evliyâ müdâm
Geldiler bunlar ilâ yevmi’l-kıyâm (749.)

2.1.45 Zâhir ve Bâtın, Evvel ve Âhir

Dış, dışa ait, zuhûr eden, ortaya çıkan, görünen gibi anlamları içeren Arapça bir kelimedir. Ez-Zâhir, Allah’ın güzel isimlerinden (esmâü’l-hüsnâ) biridir. Allah bu ismi gereğı, hikmeti, kudreti ve sıfatlarıyla görünür; zuhur eder. Zâhir görünen âleme de denmektedir. Mukabili ise bâtın’dır⁴²¹. Bâtın; iç, öz ve gizli gibi anlamlara gelir. El-Bâtın, Allah’ın güzel isimlerinden biridir. Âlemin tümü Hakk’tır. Zuhûru da âlemden ibarettir. Allah, bu âleme göre zâtı itibariyle el-Bâtın’dır⁴²². Evvel, Arapça ilk anlamına gelmektedir. El-Evvel Allah’ın güzel isimlerinden biridir. Âhir ise son anlamındadır. Tasavvufta, insanın sahip olduğu her çeşit sıfatın evvel ve âhiri Hak olup o, Hakk’ın evvel ve âhir sıfatları arasında ânizi bir varlıktır. Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın⁴²³, Allah’ın güzel isimlerinden olan bu dört isme “ana adlar” (ümmehâtü’l-esmâ) denilmektedir⁴²⁴.

⁴²⁰ Ebû Dâvud, Sünen, İlim 1, nu: 3641.

⁴²¹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 718.

⁴²² Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 90.

⁴²³ Bkz. Hadîd, 57/03.

⁴²⁴ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 68.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyyesi*'nin ilk beytine Allah'ın güzel isimlerinden olan "Evvel" ismi ile başlamaktadır⁴²⁵:

"Hüve'l-evvel" didüm *"el-ḥamdü li'llāh"*
Hüve'l-âhir yine eş-şükrü li'llāh (01.)

Allah "Zâhir" ismi gereği, hikmeti ve sıfatlarıyla zuhûr eder. Allah'ın "Zâhir" ismi gereği âlem zâhir olur. Yine O'nun "Bâtın" ismi gereği Allah âlemde zâtı itibariyle bâtin olur. (02) Kur'ân, Allah'ın "Zâhir ve Bâtın" isimleri gereği kimine keşf olur kimileri için müphem olur. (09) Allah'ın "Zâhir" ismi gereği bütün sırlar keşf olur ve yine "Bâtın" ismi gereği bütün sırlar örtülür. (04) Âlem, "Evvel" ismi ile başlar, "Âhir" ismi ile son bulur. (03) Kişi, Allah'ın "Evvel" ismi gereği sona doğru yol alır, zâhirde, görünür âlemde kul ilâhî tecellilere muhtaçtır. Allah ise zâtı itibariyle Bâttır. (10) Kul, gönülden gelerek, Allah'ın "Evvel" ve "Âhir" isimlerini zikrederse nefsinde beliren kötü hasletleri temizlemiş olur ve nefsinin tasallutundan kurtulur. (11) Yine kul, Allah'ın "Zâhir" ve "Bâtın" isimleri ile zikrine devam ederse nefsinin arındırmış olur. (12) Şâh Velî Ayıntâbî, Allah'ı isimlerini zikreden kişinin nefsinin güdümünden kurtulacağını belirtirken "anâsır" kavramını kullanmaktadır (11, 12). Mutasavvıflar, anâsır-ı erba'a (dört unsur) olarak bilinen ve madde âleminin temel unsurları olan ateş, toprak, hava ve suyu nefsin dört mertebesine benzetmişlerdir. Nefs-i Emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya ve nefs-i mutmainne toprağa benzetilmiştir⁴²⁶.

Hüve'z-zâhir hüve'l-bâtınla Kur'ân
Kimine keşf olup kimine pinhân (09.)

Kul, gönülden gelerek, Allah aşkıyla Allah'ın "Evvel" ismini zikrederse neticede yine Allah'ın "Âhir" ismi gereği derdinden kurtulur ve Hak'tan uzak düşme kaygısı taşımaz. (17) Kişi, Allah'ın isimlerini zikrederek nefsinin arındırır ve kalbinde Allah'tan gayrısı kalmaz. (18) Cenneti, gül bahçesini görmek için "Huve'l-Evvel" ile bir destan yazılsa "Âhir" ismi o bahçenin bülbülü, "Ve'd-duhâ" ile "ve'l-leyli" de o

⁴²⁵ Tasavvuf edebiyatında mensur ve manzum bir eser yazan şair ve yazarların; mensur eserlerin girişinde Allah'a hamd ederek başlamaları, manzum eserlerde de şairlerin manzumeye "Besmele" ile veya Allah'a hamdederek (tahmîd) esere giriş yapmaları gelenek haline gelmiş bir uygulamadır. Bkz. İsmâil Ünver, *a.g.m*, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, S. 415-417, ss. 430-564.

⁴²⁶ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 42.

bahçenin sünbülü olur. (19) “Zâhir” ismi ile o bahçede devamlı meyveler biter. “Tâhâ” ve “Yâsîn” de o bahçenin elma ve ayvası olur. (20, 21) Adetsiz “Hû” deryasında O, her şeyiyle “Bâtın”dır. “Hû” nehirleri ile bütün taneler sulanır. (22) Bu bahçenin sahibi, en büyük isme sahip olan ve azameti, kudreti ve gücüyle her şeyde gizli olan Allah’tır. (23)

Hem “*hüve’l-evvel*” *hüve’l-âhîru* ger
Diriseñ ağıyar olur zîr u zeber (18.)

2.2 BAZI TİPLER

2.2.1 Tâlib

Tâlib, matlûbu bulmak ve murada nail olmak için Allah’ı araştıran kişidir. Talebi olmayanın matlûbu yoktur. Tâlib Hakk’ı sevgiyle değil, ibadet yoluyla arayandır⁴²⁷. Şâh Velî Ayıntâbî, tâlibin mevt-i asferi dilemesi gerektiğini belirtmektedir:

Mevt-i aşfer oldı tûlu’l-i‘ tibâr
Tâlib iseñ bu mevt ile ihtiyâr (31.)

Teslimiyetin ruhunu tam olarak kavramayıp bu yolda gitmeyen tâlib, ledün ilmine ulaşamaz. (305) İyiyi, güzeli isteyen tâlib hırsı bir kenara bırakıp zühde sarılmalıdır. (315) Tâlib, her mürşide gönül vermez. (1152)

Eger ‘aks itse bir t̄alib-i nādān
Aña ‘ilm-i ledün keşf olmaz ey cān (305.)

2.2.2 Âkil

Âkil, düşünceli ve mantıklı hareket edip, dünyevi arzuların peşine düşmeyen kimsedir. Akıllı; bekâ yurdunu sever, fenâdan hoşlanmaz ve gerektiği kadar konuşur. Deli kendini dünyaya, âkil ise Mevlâ’ya verir⁴²⁸.

Akıllı kişi, farz ve nafiye ibadetlere önem verir. Bunları kendine iş edinir. (253)

⁴²⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 337.

⁴²⁸ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 34-35.

İden iş kendüye farz u nevâfil
Cihânda oldurur bir ferd-i ‘âkıl (253.)

2.2.3 Gedâ

Gedâ, ilâhî tecellilere muhtaç durumda olan sâliktir:

“*Hüve’l-evvel*”le bulsañ âhire râh
Gedâsın zâhire bâtında çün şâh (10.)

2.2.4 Nâdân

Nâdân, câhil ve bilgisiz kişidir. Hâl ehlinin durumundan anlamaz. Câhil ve bilgisiz bir tâlib teslimiyetin sırrını anlayamadığından ilâhî sırlara ulaşamaz:

Eger ‘aks itse bir tâlib-i nâdân
Aña ‘ilm-i ledün keşf olmaz ey cân (305.)

2.2.5 Mürâî

Mürâî, iki yüzlü kimsedir. Bazı kişiler halk arasında hırka giyip, elde tesbih ve asâ, başta sarık ile gezerek kendilerine mürşid havası verirler. Bunların dış görünüşleri her ne kadar dine uygun olsa da içlerinde fesatla dolaşırlar. Bunlar, cahil ve ikiyüzlü kimselerdir:

Görme misiñ götüren elde ‘aşâ
Nâkışı nâdân mürâ’î bî-şafâ (842.)

2.2.6 Merd

Merd, rical, er, velî, eren. Merdân-ı Hudâ: Allah erleri, gayb ricali. Merd-i mutlak ise kâmil ârifdir⁴²⁹. Şâh Velî Ayıntâbî, Seyyid Yahyâ’ya merd-i zâhid demektedir. (125) Kişi, hayat yolunda kılavuzsuz kalmamalı ve bir tarîkate intisap etmelidir. İnsan bu şekilde merd olabilir. (172) Merdlik, şeyhe itimat etmekle olur. (242) kişi tevbe ile kalbini bir merd-i meydana çevirir:

Silâhı tevbe-i telkîni her ân
Giyür çalbe ola bir merd-i meydân (344.)

⁴²⁹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 426.

2.2.7 Gâfil

Gâfil, uyanık olmayan, farkına varamayan kimsedir. Allah'tan habersiz olan kuldur. Sâlik, hiçbir şeyden gâfil olmamalı, hayır ve şerrin farkını bilmeli ve güzel ahlâka yönelmelidir. (559) Sâlik, nefsinin hükümranlığına son verip gafletten bir an önce kurtulmalıdır:

Dimekdür Hıyber'e nefsi ser-â-ser
Çü yıkdum gâfil olma ey birâder (966.)

2.2.8 Ahmak, Serserî

Ahmak, başıboş, şaşkın, kılavuzu olmayan ve yolunu kaybetmiş kişidir. Şerî'at ve tarîkatde erleri ma'rifet de yolunu şaşırılmamalıdır:

Kim şerî'at hem tarîkat erleri
Ma'rifetde olmayalar serserî (113.)

İmâme-i siyâh altıncıdur hem
Şarınur gerçi aḥmak anı her dem (1089.)

2.2.9 A'mâ, Ebkem

A'mâ, gözleri gördüğü halde hakikati göremeyen kimsedir. Ebkem ise, söz söylemeye muktedir olmayan, dilsiz kimsedir:

Edebsüz olsa şūfî olur ol kim
Eşamm oldur odur a' mā vü ebkem (531.)

2.2.10 Zâhid

Zâhid, dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren ve kendini bütünüyle ahirete ve Hakk'a verendir.

Zâhid, dünyadan bütünüyle yüz çevirendir. (309) Zâhid, dünya hırsından uzak durur ve Allah'ın sevgisini kazanır. (310)

Zâhid oldur cem- i dünyâdan ḥazer
İde hem tâbi' ola ḥayra'l-beşer (309.)

Sâlik, mülhidin ve zühd iddiasında bulunan kuru zâhidin peşinden gitmemelidir:

Her mülhîde uyup isteme dîdâr
Zâhid-i huşk olana hem olma yâr (1154.)

2.2.11 İbnü'l-Vakt, Ebu'l-Vakt

İbnü'l-vakt, vaktin çocuğu, sûfi ibnü'l-vakittir. İçinde bulunduğu zamanda yapılması en uygun olan şeyle meşgul olur. Ne geçmişle ne de gelecekle ilgilenir. Sadece içinde bulunduğu hali değerlendirir⁴³⁰. Ebu'l-vakt ise vaktin babası demektir. Vaktin ve halin etkisi altında kalmayan sûfiler hakkında kullanılır. İbnü'l-vakt olanlar telvîn ehlidir. Yani halin etkisi altındadırlar. Ebu'l-vakt olanlar ise temkîn ehlidir⁴³¹.

İbn-i vakt olan yani hâl ehli olan keşf ehli olur. (135) Ebu'l-vakt, ibnu'l-vakte yol gösterir. (783) İbn-i vakte bütün hâller keşfolur. (817)

Pes ebu'l-vaqt oldı halka neylesün
Ki ibn-i vaqt olanı hem beslesün (783.)

2.2.12 Rakîb

Aynı şeyi isteyip, birbirleriyle yarış halinde olan kişilerin her birine rakîb denir. Sûfinin rakîbi dünya ve şeytandır⁴³².

Seyr-i billah yolunda engel çoktur. Keşf ve keramet bu yolda bir rakîbtir:

Çoğdurur mâni' bu yolda ey habîb
Keşf ü kerâmetde olur bunda rakîb (689.)

2.2.13 Musâhip

Musâhip, tarîkat arkadaşı, yoldaş, birlikte nasip alan canlar, tarîkate yeni giren müride yol gösteren ve erkân öğreten tecrübeli ve kıdemli mürit⁴³³.

⁴³⁰ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 178.

⁴³¹ Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 180.

⁴³² Ethem Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 511.

⁴³³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 254.

Sâlik, mâsivâ olan hiçbir şeyle ve mâsivâ yolunda olan kimselerle birlikte olmamalıdır. Aksine, dünya endişesi ve nefsin etkisinden kurtulan ve özgürlüğü elde eden kişilerle birlikte olmalıdır:

Şoĥbet itme gel Őaĥın aĥyâr-ile
Ol muŐâĥib dâ'imâ aĥrâr-ile (686.)

2.2.14 Ahrâr

Ahrâr, Arapça “*hür*” kelimesinin çoĥulu olan ahrâr, hürriyet sahibi olanlar, hür kişiler demektir. Dünya endişesi ve nefsin kötü huylarından arınmış ve özgürlüğü elde etmiş kişilerdir⁴³⁴.

Sâlik, aĥyârdan kaçınıp ahrâr ile birlikte olmalıdır (686). Keramet hürlere aĥyar olur, kerametten kaçan ahrâr olur:

Pes kerâmet hürlere aĥyar olur
Kim kerâmetden kaçan aĥrâr olur (687.)

2.3 TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLER

2.3.1 Veysel Karanî

Yemen'in Karan Köyü'nde M. 560 tarihinde dünyaya gelen ve tâbi'in büyüklerinden olan Veysel Karanî'nin asıl adı Üveys'tir⁴³⁵. Hayatı boyunca zâhidâne bir yaşam sürmesiyle tanınmıştır. Hz. Peygamber'i görmeyi çok arzuladığı halde dünya gözüyle O'nu görememiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'de Hz. Ömer ile görüşmüştür. Hz. Peygamber'in “Yemen'den *Rahmâni bir koku alıyorum*”⁴³⁶ müjdesine mazhar olan Veysel Karanî'ye Hz. Ömer tarafından Hırka-i

⁴³⁴ Ethem Cebecioĥlu, **a.g.e.**, s. 42.

⁴³⁵ Veysel Karanî ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **Veysel Karanî ve Üveysilik**, İstanbul 1982.

⁴³⁶ Aclûnî, **a.g.e.**, c. I, s. 251, nu: 659.

Saadet teslim edilmiştir. Hz. Ali'nin hilafeti sırasında iştirak ettiği Sıffîn savaşında 37/657 tarihinde şehit edilmiştir⁴³⁷.

Veysel Karanî'nin Hz. Peygamber'i görmediği halde gıyaben O'nun terbiyesinden geçmesi dolayısıyla kendinden önce gelip geçmiş birinin ruhaniyetinden feyz alarak sülûke eren kişiye de Üveysî denilir⁴³⁸.

Hz. Peygamber, varlık duygusundan sıyrılan miskînlerin şâhı Veysel Karanî'ye hırkasını göndermiştir. (1136) Üveys, bu yokluk hırkasını giyip kâmil bir insan oldu. (1138) Kemâlât nesle ve nesebe dayalı olmadığından Hz. Peygamber, Veysel Karanî'ye değer verip hırkasını göndermiştir. (1233-1235) Veysel Karanî Hz. Peygamber'i görmeden O'na ümmet olmuştur.(1238)

Didi eñnine alsun iletüñ anı
Mesâkin şâhı ol Veysü'l-Ķarânî (1136.)

2.3.2 Hasan-ı Basrî

Tâbi'nin büyüklerinden olan Hasan-ı Basrî 20/640 tarihinde doğmuştur. Asıl adı, Ebû Said Hasan b. Yesar el-Basrî'dir. Hadis, fıkıh ve tefsir ilimlerinde mâhir olmakla birlikte fazileti, zühdü ve takvası ile de meşhurdur⁴³⁹. 110/729 yılında vefat eden Hasan-ı Basrî, Halvetiyye tarîkati silsilesinde Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den sonraki üçüncü halka olarak kabul edilmektedir⁴⁴⁰.

Şâh Velî Ayıntâbî, Hasan-ı Basrî'nin Halvetîlere serdâr olduğunu (594) ve Hz. Ali'den sonraki halka olduğunu belirtmektedir.

Hasan içdi 'Ali'den bu zülâli
Ki ol Başra'lıdur gel gör me'âli (593.)

⁴³⁷ Feridüddin Attar,(terc. Süleyman Uludağ), **Tezkiretü'l-Evliya**, s. 60-69; Hucvirî, **Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)**, (haz.Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 176-178; Ahmet Yaşar Ocak, **a.g.e.**, s. 78.

⁴³⁸ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 405.

⁴³⁹ Feridüddin Attar, **a.g.e.**, s. 70-86; Hucvirî, **a.g.e.**, s. 179-181; Hulvî, **a.g.e.**, (haz. Mehmet Serhan Tayşi), s. 132-144.

⁴⁴⁰ Mustafa Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 17; Hüseyin Vassaf, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz). **a.g.e.**, s. 299; Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 78.

2.3.3 Habîb-i Acemî, Dâvud Tâî

Tasavvuf yolunda cesareti, şerî'atte temkini ile tanınan Habîb-i Acemî (ö. H. 130- M.747-48)⁴⁴¹ ve zühd sahibi sûfilerden olan Dâvud Tâî (ö. H. 165- M.781)⁴⁴² Halvetiyye silsilesinin dördüncü ve beşinci halkalarını oluşturmaktadırlar. Habîb-i Acemî ve Dâvud Tâî tasavvuf yolunda birçok sıkıntılara katlanmışlardır:

Ḥabîb-i ' Acemi ile Dāvūd Ṭāî
Çekübdürler bu yolda çok cefâyı (595.)

2.3.4 İbrahim b. Edhem

Belh şehrinde bir melikin oğlu olarak dünyaya gelen İbrahim b. Edhem bir av sırasında yaşadığı tecrübenin etkisi ile tüm varlığını bir çobana bırakıp Mekke'ye doğru yola çıkmıştır. Mekke'de Süfyan Sevrî ve Fudayl b. İyaz gibi zahitlerle dostluk kurmuştur. Daha sonra Şam'a gelmiş ve burada 160/777'de vefat etmiştir. Zühd ehli olarak meşhur olan İbrahim b. Edhem, mütevazı ve cömert kişiliği ve dünya malına önem vermemesiyle tanınmış sûfî bir zattır⁴⁴³.

İbrahim b. Edhem, sahip olduğu her şeyi ve elinde bulunan saltanatı bırakıp, tüm çabasını Allah'ın rızasını kazanma yoluna sarf etmiştir:

Virüp tahtını İbrâhim-i Edhem
Rızâ-i Ḥaḡk-içün olurdu ḡurrem (374.)

2.3.5 Bâyezid Bistâmî

Evliyanın büyüklerinden ve vahdet-i vücûd inancının öncülerinden olan Bâyezid Bistâmî, Bistam'da doğmuştur. Sultânu'l-ârifîn lakabıyla meşhurdur. Asıl adı Tayfûr'dur. 261/874 veya 234/848'de vefat etmiştir⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ Feridüddin Attar, , **a.g.e.**, (terc. Süleyman Uludağ), s. 97-103; Hucvirî, , **a.g.e.**, (haz. Süleyman Uludağ), s. 183-184; Hulvî, **a.g.e.**, (haz. Mehmet Serhan Tayşi), s. 155-162.

⁴⁴² Hucvirî, , **a.g.e.** (haz. Süleyman Uludağ), s. 207-208; Hulvî, **a.g.e.**, (Mehmet Serhan Tayşi) s. 169-174.

⁴⁴³ Abdülkerim Kuşeyrî, **a.g.e.**, s. 95-96; Feridüddin Attar,, **a.g.e.**, s. 144-167.

⁴⁴⁴ Bâyezid Bistâmî ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hucvirî, **a.g.e.**, s. 204-206; Abdülkerim Kuşeyrî, **a.g.e.**, s. 106-108; Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 36-38.

Bâyezid Bistâmî, bahr-i Kur'ân'da ğark olup fenâfi'llah makamına ulaşmıştır.(755) Seyr-i fi'llah makamı, cömertlik timsali olan Bâyezid'in makamıdır:

Seyr-i fi'llâh zikrini kılsañ tamâm
Bâyezîd seyridür bu ey hümâm (752.)

2.3.6 Hallâc-ı Mansûr

Asıl adı Ebû Mugîs Huseyn b. Mansur Hallâc'tır. Babası yorgancı olduğundan kendisine Hallâc lakabı verilmiştir. 243/858'de Tûr şehrinde doğan Hallâc-ı Mansûr “Ene'l-Hak” sözünden dolayı 922'de (H. 309) idam edilmiştir⁴⁴⁵. Müslümanlar üzerinde derin izler bırakan Hallâc-ı Mansûr'un idamına sebep olan görüşleri günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Edebiyatta darağacı ve “Ene'l-Hak” sözü ile anılan Hallâc-ı Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak olarak bilinir⁴⁴⁶

Şâh Velî Ayıntâbî, Hallâc-ı Mansûr'un bir teslimiyet sembolü olarak Allah yolunda kendi nefsinden vazgeçtiğini, teslim ateşinde yanıp nûr olduğunu vurgulamaktadır:

Ki teslîm odına yana ola nûr
Nitekim yandı ol Hâllâc-ı Manşûr (304.)

2.3.7 Cüneyd-i Bağdâdî

Sûfî zâhitlerden olan Cüneyd-i Bağdâdî, “seyyidü't-tâife” mutasavvıfların imamı ve beyi olarak şöhret bulmuştur⁴⁴⁷. Aklî ilimlerdeki üstünlüğü ile birlikte mücadele ve riyazatta da seçkin bir kişilik olan⁴⁴⁸ Cüneyd-i Bağdâdî aynı zamanda meşhur sûfilerden Seriyü's-Sakatî'nin müridi ve yeğenidir⁴⁴⁹. 908 yılında (H. 296) vefat etmiştir.

⁴⁴⁵ Hucvirî, **a.g.e.**, s. 253.

⁴⁴⁶ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 168.

⁴⁴⁷ Kuşeyrî, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁴⁸ Hulvî, **a.g.e.**, s. 213.

⁴⁴⁹ Hucvirî, **a.g.e.**, s. 230.

Şâh Velî, Cüneyd-i Bağdâdî'yi "kutb-ı devrân" âlemin kutbu, zamanın en büyük velîsi olarak değerlendirmektedir:

İşidüp ol hadîş-i kuṭb-ı devrân
Cüneyd dir idi el-ân kemâ kân (93.)

2.3.8 Seyyid Yahyâ Şîrvânî

Şîrvan'a bağlı Şemâhî (Şemaha)⁴⁵⁰ nahiyesinde doğan Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin (ö. 868-869/1464-1465)⁴⁵¹ Mûsâ Kazım'ın soyundan bir seyyid olduğu söylenmektedir⁴⁵². Gençliğinden itibaren ilim tahsiline başlayan Seyyid Yahyâ Şîrvânî çocukluğunda Şeyh Pirzâde Şîrvânî'nin duasını almıştır⁴⁵³. Seyyid Yahyâ Şîrvânî Halvetiyye tarikatının ikinci pîri olarak kabul edilmektedir⁴⁵⁴. Halvetiyye'nin geniş kitlelere yayılması onunla birlikte başlamıştır. Şeyh Pirzâde ile araları açılan Seyyid Yahyâ Şîrvânî Şemaha'dan ayrılıp Şîrvan'a yerleşen Seyyid Yahyâ burada halktan büyük teveccüh görmüştür⁴⁵⁵. Seyyid Yahyâ yetiştirdiği müridlerini irşad maksadıyla farklı yerlere göndererek Halvetiyye tarikatının daha çok kitleye hitap etmesine ve tarikatın değişik bölgelerde yayılmasına sebep olmuştur⁴⁵⁶.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde şeyhlerinden silsile halinde bahsetmekte ve bu silsilenin Seyyid Yahyâ Şîrvânî'ye kadar uzandığı bilgisini vermektedir:

Zîkr olunan evliyânun cümlesi
Seyyid Yahyâ'ya irer silsilesi (126.)

2.3.9 Cemâleddin Aksarâyî, Cemâl-i Halvetî (Çelebi Halife)

Cemâleddin Aksarâyî (ö. ?) Aksaray'da doğup büyümüş ve Karaman'da ilim halkaları oluşturup talebe yetiştirmiş bir zattır. Çelebi Halife ve Cemâliyye'nin

⁴⁵⁰ Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁵¹ Hulvî, **a.g.e.**, s. 401.

⁴⁵² Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵³ Hulvî, **a.g.e.**, s. 396.

⁴⁵⁴ Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 25; Rahmi Serin, **a.g.e.**, s. 80; Reşat Öngören, **a.g.e.**, s. 32; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵⁵ Sadık Vicdânî, **a.g.e.**, s. 25; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵⁶ Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 16.

kurucusu olarak bilinen Cemâl-i Halvetî onun neslindedir⁴⁵⁷. Cemâleddin Aksarâyî çevresinde kurulan ilim halkaları ile onlarca talebe yetiştirmiş büyük bir âlimdir⁴⁵⁸.

Çelebi Halife namıyla meşhur olan Cemâl-i Halvetî'nin (ö. 903/904-1497/1498) asıl ismi Muhammed, lakabı Hamîdüddin, künyesi "Ebü'l-füyüzât"tır. Mahlası "Cemâlî" olan Çelebi Halife'nin soyu büyük âlimlerden Cemâleddin el-Aksarâyî'ye kadar uzanmaktadır. Konya'nın Aksaray kasabasında doğduğu için Aksarâyî nisbetini almıştır. Önceleri müderrislik yapan Cemâl-i Halvetî vecd ve istiğrak haline düşüp tasavvuf yoluna yönelmiştir⁴⁵⁹. Seyyid Yahyâ Şîrvânî ile görüşmek istemiş ise de Seyyid Yahyâ'nın vefatı üzerine görüşme isteğine ulaşmadan Erzincan'a dönüp Pîr Muhammed Erzincânî'nin halîfesi olduktan sonra irşad vazifesi ile Amasya'ya gönderilmiştir⁴⁶⁰. Cemâl-i Halvetî'nin Tasavvuf, Tefsir, Hadis ve diğer alanlarda olmak üzere yirmiye yakın eseri bulunmaktadır⁴⁶¹.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde 'Der Beyân-ı Na't-ı Pîrân' adlı bölümde silsilesinin Cemâleddin-i Halvetî vasıtasıyla Seyyid Yahyâ Şîrvânî'ye ulaştığı bilgisini vermektedir. Ayrıca Cemâleddin Aksarâyî ile Cemâl-i Halvetî'nin lakab benzerliğine de dikkat çekmektedir:

Şeyhünüñdür Aqsarâyî şöhreti
Hem-lakab olup Cemâlî Halvetî (123.)

Şâh Velî, eserin yazılış sebebi 'Der beyân-ı sebebi't-tahrîr' (20a-b) bölümünde, rüyasında bir pîrin elinden tuttuğunu ve bu pîrin yanında nura batmış bir genç olduğunu (145) bahsemektedir. Şâh Velî'nin rüyasında elini tutan pîr ise Cemâl-i Halvetî'dir. (148) Gördüğü rüyadan etkilenen Şâh Velî, Cemâl-i Halvetî'ye karşı özlem duyduğunu da belirtmektedir. (155-156)

Dir Cemâlî Halvetî'dür bî-gümân
İçüren vuşlat şarâbını 'ayân (148.)

⁴⁵⁷ Sadık Vicedânî, **a.g.e.**, s. 56; Yusuf b. Yakup, **Menâkıb-ı Halvetiyye**, İstanbul 1290, s. 17; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 62; Reşat Öngören, **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁵⁸ Sadık Vicedânî, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁴⁵⁹ Hulvî, **a.g.e.**, s. 427; Sadık Vicedânî, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁴⁶⁰ Hulvî, **a.g.e.**, s. 430; Yusuf b. Yakup, **a.g.e.**, s. 18; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 63.

⁴⁶¹ Cemâl-i Halvetî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 64-72.

2.3.10 Ya'kub b. Muhyiddin el-Ayıntâbî

Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî⁴⁶² Şâh Velî Ayıntâbî'nin ilk şeyhidir ve Antep'te meskundur. Şâh Velî, Anteb'e taşındıktan sonra 956/1549⁴⁶³ yılında Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye⁴⁶⁴ intisap etmiştir⁴⁶⁵. Şâh Velî, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin yanında dokuz yıl hizmette bulunmuştur⁴⁶⁶. Yâkup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî 965/1558 tarihinde vefat etmiştir. Onun vefatıyla birlikte şeyhlik makamına Mella (Molla) Ahmed Efendi geçmiştir⁴⁶⁷.

Şâh Velî Ayıntâbî, *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde ilk şeyhi olan Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'yi açıkça zikretmektedir ve Şeyh Yakub'un herkes tarafından çok sevildiğini belirtmektedir:

Ger şorarsañ şeyhîni öñden şoña
Ya' kûb bin Muhyî'd-dîn dinmiş aña

2.3.11 Mella (Molla) Ahmed el-Halvetî

Mella (Molla) Ahmed el-Halvetî, Şâh Velî Ayıntâbî'nin, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'den sonraki şeyhidir. Molla Ahmed el-Halvetî Şanlıurfa vilayeti sınırları dâhilinde bulunan Rumkale'de⁴⁶⁸ doğmuştur⁴⁶⁹. Şâh Velî, Molla Ahmed el-

⁴⁶² Şâh Velî Ayıntâbî, *Etvâr-ı Seb'a*, vr. 57/a; Şâh Velî Ayıntâbî, *Rihletü's-Seniyye*, vr. 2/a; Şâh Velî Ayıntâbî, *el-Kevâkibü'l-Muzî'e*, vr. 2/a.

⁴⁶³ Şâh Velî Ayıntâbî, *el-Kevâkibü'l-Muzî'e*, vr. 2/a.

⁴⁶⁴ Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde, *el-Kevâkibü'l-Muzî'e*'sinde, *Etvâr-ı Seb'a*'sında ve *Rihletü's-Seniyye*'sinde şeyhi olarak bahsettiği Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî ile Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne*'sinde geçen Yakub-ı Germiyânî farklı kişilerdir. Şâh Velî, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye 956/1549'da intisap ettiğini ve Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin dokuz sene hizmetinde bulunduğunu açıkça belirtmektedir. Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, *Etvâr-ı Seb'a*, vr. 57/a; Şâh Velî Ayıntâbî, *Rihletü's-Seniyye*, vr. 5/a. Bu bilgilere dayanarak Şâh Velî'nin şeyhi olan Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'in vefat tarihi 965/1558 olarak gözükmektedir. *Sefîne*'de Şâh Velî'nin şeyhi olarak tanıtılan Yakub-ı Germiyânî'nin hal tercümesi ile vefat tarihleri 979/1571 onun Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'den farklı bir kişilik olduğunu göstermektedir. Bkz. Vassaf, *Sefîne*, c. III, s. 406-408. Ayrıca aynı konu ile ilgili değerlendirme için bkz. Ali Öztürk, *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁶⁵ Şâh Velî Ayıntâbî, *el-Kevâkibü'l-Muzî'e*, vr. 2/a; Şâh Velî Ayıntâbî, *Rihletü's-Seniyye*, vr. 5/a; Şâh Velî Ayıntâbî, *Etvâr-ı Seb'a*, vr. 57/a; Ali Öztürk, *a.g.e.*, s.

⁴⁶⁶ Şâh Velî Ayıntâbî, *Rihletü's-Seniyye*, vr. 13/a.

⁴⁶⁷ Şâh Velî Ayıntâbî, *a.g.e.*, vr. 7/b.

⁴⁶⁸ Rumkale, Şanlıurfa vilayeti sınırları içerisinde bulunan ve Zeugma diye bilinen antik kentin bulunduğu yerdir. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmus-ı A'lâm*, c. III, s. 2377; Ali Öztürk, *a.g.e.*, s. 221.

Halvetî'nin, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin vefatından sonra şeyhlik makamına geçtiğini, Molla Ahmed Efendi'nin ikinci şeyhi (mürşid-i sâni) olduğunu ve yirmi iki yıl hizmetinde bulunduğunu bildirmektedir⁴⁷⁰. Molla Ahmed el-Halvetî 987/1579 yılında vefat etmiştir. Molla Ahmed Efendi'nin vefat tarihini Şâh Velî'nin, Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye intisap ettiği tarih olan 956/1549 yılından itibaren sırasıyla Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'nin hizmetinde 9 sene, ardından Molla Ahmed Efendi'nin de 22 sene hizmetinde bulunduğu bilgisinden çıkarıyoruz⁴⁷¹. Molla Ahmed el-Halvetî'nin defnedildiği yere, Şâh Velî'nin kardeşi Murad Bey tarafından Salâhiye adında bir Cami ve Camii'nin etrafına da tarikat mensupları için hücreler ve Halvethâne inşa edilmiştir⁴⁷².

Mella (Molla) Ahmed el-Halvetî, zühdü, takvası ve tecerrüdü ile şöret bulmuş bir kişidir. Şâh Velî Ayıntâbî, onun, on iki yıl yanını yere koymadan uykusuz geçirdiğini (118) belirtmektedir:

Mella Aḥmed ya'ni ol şâhib - felâḥ
Şems-i çarḥ zühd ü taḳvâ vü şalâḥ (116.)

Şâh Velî, Mella (Molla) Ahmed el-Halvetî'yi pîri ve üstâdı olarak tanıtmaktadır. (1245) Mella Ahmed Efendi'nin ömrü boyunca tecerrüd ehli olarak yaşadığını, (1246) on iki yıl boyunca yanını yere koymadan yaşadığını (1247) ve ömrünün son demlerinde Hz. Eyyûb gibi dert ehli olup Allah aşkı ile yandığını belirtmektedir. (1248)

Tecerrüdle kaçındı Mella Aḥmed
Bütün 'ömrinde ol yâr 'ışık elinden (1246.)

⁴⁶⁹ Şâh Velî Ayıntâbî, **Risâletü'l-Bedriyye**, vr. 19/a; Ali Öztürk, **a.g.e.**, s. 221.

⁴⁷⁰ Şâh Velî Ayıntâbî, **a.g.e.**, vr. 2/a, 9/b, 13/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, vr. 57/a, 66/a.

⁴⁷¹ Bkz. Şâh Velî Ayıntâbî, **Rihletü's-Seniyye**, vr. 9/b, 13/b; Şâh Velî Ayıntâbî, **Etvâr-ı Seb'a**, 66/a.

⁴⁷² Şâh Velî Ayıntâbî, **Rihletü's-Seniyye**, vr. 11/b.

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

A. METNİN KURULUŞUNDA İZLENEN YOL

1. Her konu başlığından sonra, başlığın altına gelecek şekilde o şiirin vezni konulmuştur. Aynı başlık altında vezin değişimi olan beyitler metin bölümünde dipnotla (**) şeklindeki işaretle gösterilmiştir..

2. Zaruri olarak birkaç yerde yapılan metin tamirleri [] şeklindeki köşeli parantez içine alınarak gösterilmiştir.

3. Metinde geçen âyet ve hadisler *italik* yazı ile gösterilerek “...” turnak işareti arasına alınmıştır. Metinde mânen veya telmih yoluyla iktibas yapılan âyet ve hadisler de *italik* yazı ile gösterilmiş lafzi iktibaslardaki gibi turnak içine alınmamıştır. Bu âyetlerin anlamları ile sure ve âyet numaraları ve hadislerin buldukları kaynaklar incelemede verildiğinden dolayı ayrıca transkripsiyonlu metinde bunlara işaret edilmemiştir. Metinde her faslın sonunda yer alan âyetlerin anlamları ile sure ve âyet numaraları, hadislerin buldukları kaynaklar ise transkripsiyonlu metinde dipnotlarda (*) şeklinde gösterilmiştir.

4. Eyle: iyle; aña: oña; gözledüñ: izlediñ; niçün: niçin; di: de; ey: iy; dâ'im: dâyim; vir: ver; itdi: etdi; yidi: yedi degül: degil; birâder: bürâder; mahabbet: muhabbet; gülsitân: gülistân; ıışk: aşk vb. kelimelerin ilk şekilleri kullanılmıştır.

5. “bî”, “mâ”, “pür” “veş”, “ser”, “nev” “âsâ” gibi Farsça ve Arapça ekler alan kelimelerde birleşen iki kelime arasında (-) işareti kullanılmıştır. (bî-gümân; bî-müevvel; mâ-sivâ; pür-ğam; pür-nûr; pür-safâ; Nûh-veş; sayyâd-veş; nev-cüvân; Mesîh-âsâ vb).

6. Asılları Farsça ve Arapça olmakla birlikte bu dillerden Türkçe'ye geçmiş kelime ve terkipler (hem-dem: hemdem; vefâ-dâr: vefâdâr; ser-dâr: serdâr; dil-dâr: dildâr; dahı: dahî; hemân: hemen vb.) ilk şekilleri kullanılmıştır.

7. Nazal (ñ) ile biten ve kelimenin sonunda yer alarak iyelik ekleri, üñ; uñ şeklinde eserin yazıldığı dönemdeki şekliyle yazılmıştır. (ikinüñ, irfânuñ, izinüñ, günahlaruñ, anuñ, şeyüñ, rızkuñ, yoluñ vb.)

8. Farsça ikili tekrarlarda kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi ile ayrılmıştır. (ser-be-ser, se-â-ser, dem-be-dem)

8. “ile” ve “içün” bitişik yazılmış ise; bitiştiği kelime ile arasına (-) koyularak belirtilmiştir. Bu kelimelerin okunuşu vezni etkilediğinden yazılışlarındaki farklılıklar aparatta belirtilmiş, vezne en uygun şekli metne alınmıştır. Zikr-ile, şath-ile gibi.

9. (y) ile yazılan bazı hemzeli kelimeler benzer kelimeler ile bütünlüğü sağlamak açısından dâimâ, dâyimâ; kâim, kâyim gibi kelimeler ilk şekilleri ile yazılmıştır.

10. Dönemin dil hususiyetleri dolayısıyla terkip [i] sini gösterir şekilde muzafın sonuna [y] harfi yazılan yerlerde terkip kurallarına uyulmuştur.

10. Allah lafzı, muzaf olduğu kelimedenden apostrofla (') ayrılmıştır. (Nûru'llâh, Rasûlu'llâh, Zikru'llâh vb.)

11. **-up** gerindiumunun sonu, imlâdaki “**ub**” şekli yerine “**up**” ile gösterilmiştir.

12. Özel isimlerin ilk harfleri büyük harfle yazılmış; sonlarındaki ekler apostrofla ayrılmıştır.

13. “Ne oldu” kelimesi vezin gereği n'oldu şeklinde yazılmıştır.

14. Müellif, bazı Türkçe kelimeleri kendi döneminde kullandığı şekli yerine vezin kaygısı ile söz konusu kelimeleri Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri ile kullanmıştır. (iletmek-iltmek vb.)

15. Osmanlı Türkçesinde kullanılıp da bugünkü alfabede bulunmayan harfler için aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

ء : ' ,

ث : Ş, ş

ح : H, h

خ : H, h

ذ : Z, z

ص : Ş, ş

ض : Ž, ž, Đ, đ

ط : T, t

ظ : Z, z

ع : ʿ

غ : Ğ, ğ

ق : Q, q

ك : Ñ, ñ

Arapça ve Farsça kelimelerdeki med harfleri şu şekilde gösterilmiştir:

آ: Ā, ā

و : Ū, ū

ى : Ī, ī

Farsça'daki vâv-ı ma'dûleler (ḥā^vb) örneğinde olduğu gibi gösterilmiştir

B. RİSÂLETÜ'L-BEDRİYYE (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

14a. **KİTÂBU'R-RİSÂLETİ'L-BEDRİYYETİ** fî beyāni't-ṭarīqati'l-marḍiyyeti müştemiletün 'alā fuşūlin şelāsetin maẓiyyetin. El-faşlü'l-evvelü fî beyāni'sherā'iti'l-'iṣrīne'lletī vecebet 'ale't-ṭālibīne. El-faşlü's-şānī fî beyāni'eṭvāri'l-ḳulūbi ve aḥvāli'n-nüfūsi. El-faşlü's-sālişü fî beyāni'l-esbābi's-seb'ati'lletī vecebet 'ale'l-mürşīdīne. Kāne temāmü taḥrīrihā bi-'avni'r-Raḥmāni fī's-şehri'llezī ünzile fīhi'l-Ḳur'ānū **senetü tis'ine ve tis'imi'e** mine'l-hicreti'n-nebeviyyeti 'alā şāḥibihā ezke't-taḥiyyeti. Te'līfū'l-faḳīri'l-ḥaḳīri ḥādimi'l-fuḳarā **Şāh Velī el-Ḥalvetī bin Muḥammed Beg bin Ḳabā Nāib el-'Askerī** ḡafera'llāhü lehü ve li-vālideyhi ve li-cemī'i'l-müslimīne ve'l-müslimāt ve'l-mü'minīne ve'l-mü'mināt ve şalla'llāhü 'alā seyyidinā Muḥammedin ve ālihī ve şāḥbihī ecmā'in ilā yevmi'd-dīn.

BİSMİ'LLĀHİ'R-RAḤMĀNİ'R-RAḤĪM

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fe'ülün
*Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün***

- 14b. 1. Hüve'l-"evvel" didüm "el-ḥamdü li'llāh"
Hüve'l-āḥir yine eş-şükrü li'llāh
- Hüve'z-zāhīre* zāhir oldı 'ālem
Hüve'l-bāṭınla olur yine mübhem
- "*Hüve'l- evvel*"le oldı ibtidā hem
Hüve'l-āḥirle olur intihā hem
- Hüve'z-zāhīre* pes keşf oldı esrār
Hüve'l-bāṭınla çün setr ola tekrār
5. "*Hüve'l- evvel*" *hüve'l- āḥir* mu'ammā
Hüve'z-zāhīre *hüve'l-bāṭın* müsemmə

** Vezin 16. beyit ile 39. beyitler arası ve 106 ile 114. beyitler arasında *Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün* şeklindedir.

“Hüve’l- evvel” hüve’l- āhîr şafâdur
Hüve’z-zâhîr hüve’l-bâṭın hafâdur

Ki esmâ içre bilsem mâverâyı
Cihânda ya‘ ni kim mülk-i ‘ amâyı

“Hüve’l-evvel”le fetḥ ola kitâb hem
Hüve’l-âhîrle ḥatm ola bu hem

15a. *Hüve’z-zâhîr hüve’l-bâṭınla* Qur’ân
Kimine keşf olup kimine pinhân

10. *“Hüve’l-evvel”le* bulsañ āhîre rāh
Gedâsın zâhire bâṭında çün şâh

“Hüve’l-evvel” hüve’l-âhîr di dilden
‘ Anâşır çirkini yuyasın elden

Hüve’z-zâhîr hüve’l-bâṭınla her gâh
‘ Anâşır vird iderse ola çün mâh

İre fermân *“hüve’l-evvel”* ki *“âhîr”*
Biline ne dimek *“bâṭın”* u *“zâhîr”*

Göre tevḥîd nûrın diye sâlik
“Küllü şey’in” siva’llâhi *“hâlik”*

15. Nedür ger diseler keyfiyyet-i Hû
Di derdile *“Lâ ilâhe illâ Hû”*

Olmasa derd olmaya dermân aña
Dört ‘ anâşır cem‘ ine fermân aña

Derdile dirseñ *“hüve’l-evvel”* müdâm
Hem *hüve’l-âhîrle* derd ola tamâm

Hem *“hüve’l-evvel” hüve’l-âhîru* ger
Diriseñ ağıyâr olur zîr u zeber

“Hüve’l-evvel” illerinden dâsitân
Yazıla çün görmek için gülsitân

20. *Hüve’l-âhîr* ola anuñ bülbüli
“Ve’d-duḥâ ve’l-leyli” ola sünbüli

- Zāhir* oldur bite her dem meyvesi
 “*Tāhā*” “*Yāsīn*” ola elma ayvası
- 15b. “*Bāṭın*” oldur bī ‘aded deryā-yı Hū
 Şuvara her dānesin enhār-ı Hū
- Büstānuñ ism-i a‘zam şāhibi
 Saṭvetinüñ yoqluq oldı ṭālibi
- “*Limeni’l-mülk*” kim bu nevbet bes tamām
 Qahr elinden döküle tā şubḥ u şām
25. Kimseye virmez vücūd ger ḥānesi
 Ne nebī der ne velī gör ḥānesi
- Her biri qahrı elinden bī amān
 Diye Qahhār “*limeni’l-mülk*” ol zamān
- Olmayınca bu ḥıṭāb olmaz beyān
 Faḥr-i ‘ālem “*mūtū*” didi çün ‘ayān
- Ṭut bu emri ey göñül gel ölmedin
 Gözleriñe toz u ṭobrāq ṭolmadın
- Mevt-i aḥmer didiler ḥamlü’l-cefā
 İç şarābın bula nefis ansan şafā
30. Mevt-i ebyaz itmek imiş şamt-i ḥū
 Bes buyurdı kim “*asā en tekrahū*”
- Mevt-i aşfer oldı ṭūlu’l-i‘tibār
 Ṭālib iseñ bu mevt ile iḥtiyār
- Mevt-i esved ol muḥālif li’l-hevā
 Kim ḥadıṣ-i ḳudsiden budur nidā
- İstirāḥatdur hevāsı her zamān
 Bulmağa mevtüñ elinden bir amān
- Dile esved şerbetini her zamān
 Muṭme’inneñ içmese bulmaz imān
- 16a. 35. “*İrci’i*” ‘aynından içre kim ki āb
 İrüşür bu ‘ayna olur fetḥ-i bāb

Çıldı emre imtişāli iki nefis
“Rāzıye merzıyye”dür diyelüm bes

Bu ikinüñ kim ki oldı t̄alibi
“Muṭme’inne”mülhimenüñ şāḥibi

Nefs-i emmāre ile kim bulsa hevā
Zaḥm-i levvāmeye ol bulmaz devā

Geldi tenbīh remz-ile görmez misiñ
Ṭutup emri ölmedin ölmez misiñ

**Kemā ḳāle’llāhu Te’ālā: “Yā eyyetuhe’n-nefsu’l-muṭme’innetu
irci’ī ilā Rabbiki.” ilā āḥir***

40. Ne remz itdüm dilā hiç gözledüñ mi
Yolum yoḳluḡa girdi izledüñ mi

Çü yazdum yoḳ dilinden bu kitābı
Diyüp **Bedriyye** ismin hem me’ābı

Ne var ḳahriyye disem aña ben hem
Ḳabül ider işiden ḳahr her dem

Gör ey dil ḳahrımı luṭfindan aḳdem
Ki beyne’l-enbiyā ve’l-evliyā hem

Dinilmez luṭfına yoḳ irse gāhī
Li-ehli’d-dünyā ve’l-uḳbā nevhī

45. İlāhī dostuña vir derd-i dā’im
Ola Cercīs gibi ḳahr-ıla ḳā’im

Belāñı bile bāl hem mişl-i Eyyūb
Yimege ḥün u vaşlıñdan çü Ya’ ḳüb

16b. Belāya şabr olmazsa kişi āḥ
Bir özge Rabb ṭaleb ḳılsun dir Allāḥ

* Allahü Teālā’nın buyurduḡu gibi: “ (Allah şöyle der:) ‘ Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!’” (Fecr,89/27-28.)

Çü “*dünyā sicc-i mü'min*”oldı her bār
Velī *müşriklere cennet*dür ey yār

Çeker qahrın cemī-‘i enbiyāsı
“*Semi'nā*” diyüben hem evliyāsı

50. Olup qahr-ıla taḥmīr kırk gün Ādem
Hemān irmiş aña Ḥaqq luḫfi bir dem

Şorarsañ kırk günüñ miqdārını sen
Olup her sā‘ati biñ sene rüşen

Ḥalaqtü bi-yedeyye Ḥaqq kunūzın
Anı fehm iden añlar elf rumūzın

Bu deñlü kāfīdür fe’fhem diyelüm
Mu‘ammā şorana ebsem diyelüm

Uşulıdur bu dört esmā mefāḫir
Ki “*evvel āḫir u bāṭın u zāḫir*”

55. ‘Ale’l-icmāl bu uşul ola tibyān
Yaḫīn olsun yarāguñ eyle iz‘ān

“*Hüve’l-evvel*” *hüve’l-āḫir*den esmā
Teselsüle olup biline ḫasnā

Hüve’z-zāḫir *hüve’l-bāṭın*la peydā
Mezāhirden ola zāḫir hüveydā

Ki olsun nūr-ı Aḫmed hem vesīle
Pes “*en‘amte ‘aleyhim*”bu sebīle

Bidāyet nūrını derk ide sālīk
Nihāyet “*küllü şey’in*”ola “*ḫālik*”

17a. 60. Olursa i‘tidāl birle ‘anāşır
Ola feḫvā-yı “*kerremnā*”çü nāşır

Ki Aḫmed nūrı bir dem ola zāḫir
Cemī‘-i şübheler ḫall ola āḫir

Neden ki nūr-ı Aḫmed oldı evvel
Ki budur ḫaqq-ı evvel bī-mü’evvel

Gehī rūḥ gāhī ‘aql-ı evvel ey cān
Didiler dūrretü’l-beyzā kemā kān

Ki cem‘ iden anı ‘ilm-i i‘tidālī
Limā fī ‘aynī’l-insān min kemālī

65. Degül kim ‘ilm-i mantıḳ ola beyānı
Dilā oldur nihān ender nihānı

*Mürekkeb olsa yemm eṣcār kalem hem
Yazamaz bu i‘tidāl ‘ilmīni ‘ālem*

Meger kim mīm-i Aḥmed kıla nuṣret
“Ene min nūrı Rabbī”hem delālet

O’dur ḥall eyleyen her müşkilātı
Bu ‘ilmden ‘ayna gelen mümkinātı

Aña olsun taḥiyyāt-ı şāfiyyāt
Hem olsun aña teslimāt-ı ğāyāt

70. Bu bezme bir ḳadem baş ey Ḥabīb’üm
Sevinsün vaşlıla cānı ğarībüm

Ki ḳalbüm mihrūñ-ile ola ḥurrem
Yaḳīñ üzre yaḳīñüm ola muḥkem

Nübüvvet tācını enfüsde dā’im
Ki āfāḳ içre ol ḳavm-ile ḳā’im

- 17b. Ḳamer gibi iki şaḳḳ eyle ey māh
Bu ḳalbi tāki ṭola nūru’llāh

Açıla cān gözi küḥl-i celāle
Ki lāyıḳ ola baş gözi cemāle

75. Şehā faḳruñ ḥūnından kıılma maḥrūm
Naşībüm ḳıl benüm ḳahr-ıla maḳsūm

*Ḥudā nūrından olduñ çünki ḥāşıl
Senüñ ğayruñ senüñle oldı vāşıl*

Senüñ-çün *kāf-i nūn* ḥükm-i ḳidemdür
Taşarruf birle seyf hem ḳalemdür

Merātib-i cihān cümlesi ey Şāh
Senüñledür kabz u başt her gāh

Didüñ kabz ismine şaqqu'l-kalem hem
Çeker çün tuğrasın başt-ı 'alem hem

80. İdicek cem' ikisin nūr-ı tebdīl
Yazup Ahmed mīmin nām oldı kandīl

Tecellā kıldı çün andan yine nūr
Olup çün i' tidāl zāhir u meşhūr

Ki kıldı zātına hem anı mir'āt
Anuñ-çün hilqati hem oldı mişkāt

Kim anuñ-çün dağı halkı oldı eşyā
Kim aña didi “*levlāk*” Hakk Te'ālā

Elifi istivāya çün sebebdür
Vücūdı her şeyüñ ansuz 'acebdür

85. Hakkat hā'bını gör biline bu
Bu 'ayna çün muhīt olmuşdurur o

18a. Maḥabbet mihrine çün mīmidür nūr
Delālet kıldı dālı olmağıl dūr

Mine'l-'ilmi ile'l-'āyn kim nūrını Hakk
İdübdür vālideyn halka muhakkak

**Kemā kālē 'aleyhi's-selāmu: “Ene ummu'l-ervāhı ve ebu'l-
eşyā.” el-ḥadīşu***

Ger dilerseñ sen bu 'ilmi bilesin
Ölmeğinden dağı evvel ölesin

Mürīd oldur “*alīm*” oldur “*kadīr*” ol
“*Kelīm*” oldur “*semī'*” oldur “*başīr*” ol

* Rasûlüllah'ın (s.a.v) buyurduğu gibi: “ Ben ruhların anası ve eşyanın babasıyım.” Ara başlıkta hadis olduğu yazılan bu rivayetin kaydına, ulaşabildiğimiz kaynaklarda rastlayamadık.

90. ‘Adedsüzdür Hâk’uñ esmâsı ey mâh
“Hüve’l-ḥayy Lā ilāhe illa ’llāh”

Hem esmāyla görinen mezāhir
‘Ademdür aña ḥarc itme cevāhir

El-ma‘nā me’ḥūzün min düleri’l-ḥayy
Ya‘ni “kāna ’llāhü ve lem yekün me‘ahü şey”

İşidüp ol ḥadiş-i kuṭb-ı devrān
Cüneyd dir idi el-ān kemā kân

Oḡur her dem yürür mest-i ḥarābāt
Ki et-tevhīdü isḡātü’l-izāfāt

95. İzāfāt işbu ḥalk u bu cihāndur
Mīm-i Aḡmed’leyin keşf ü nihāndur

Muḡaddes rūḡına biñ biñ kelāmum
Ola āline etbā‘a selāmum

Selām olsun daḡı hem dōrt velīye
Ebū Bekr u ‘Ömer ‘Oşmān ‘Ali’ye

18b. Bu dōrt olmuşdurur erkān-ı İslām
Bu dōrt ile çü İslām buldı itmām

Şerī‘at milkine birisidür şāh
Ṭariḡat çarḡ üzre birüdü māt

100. Birisi ma‘rifet bāḡında sünbül
Ḥaḡiḡat ḡülşeninde birisi ḡül

İdübdür her biri cem‘u fezā’il
Olubdur ümmete bunlar vesā’il

Ṭariḡlerin ṡutup bunlaruñ ey dil
“Ṭaḡiyyāt”ü “selām”ü hem şenā kııl

Şehā iden selāmı ḡüstaḡāne
Ṭaleb iden oları ḡāne ḡāne

Ḳoyubdur **Şāh Velī** ismin atası
Olan Āmine hem ḡātün anası

105. K̄aba Nāyīb oğlu anuñ Şöhreti
Nesl-i Alpavud K̄azan H̄ān nisbeti

Mevlūdi Mer‘ aŝ ‘ Ayntābdur mekān
Hem du‘ ācı H̄ān Murād’a her zamān

Umaram ol Őāh ki hayru’l-mīr ola
‘ Adl-i inŝāf eyleyūben pīr ola

Her zamān aña o “*Rabbū’l-‘ālemīn*”
Ola luŝfi ile “*nāŝır*”hem mu‘ īn

Menŝe-i zulmi Murād H̄ān Őora ger
İltizāmdur ref‘ iderse ola er

110. İrtiŝā sōz ger olursa bir emīr
Ola ‘ anķā gibi dānā vū ħabīr

19a. H̄ān Murād ‘ adl-ile dā’im ide
Merħametde H̄aķķ anı ķā’im ide

Leblerinden nūŝ idem āb-ı hayāt
Maħcūb iken ħucb-ile bulam necāt

Kim Őerī‘ at hem ŧarīķat erleri
Ma‘ rifetde olmayalar serserī

Kim buyurdu ol Rasūl-i mihribān
Ola *her yūz baŝına bir ār ‘ ayān*

**Kemā ķāle ‘aleyhi’s-selāmu “İnne’llāhe tebāreke ve te‘ālā
yeb‘aşu ‘alā ra’si külli mi’etin senetin men yuŝaħħiĥu li-
hāzihi’l-ummeti dīnehā.” el-ħadīŝe***

DER BEYĀN-I NA‘T-I PİRĀN

Fā‘ ilātūn / Fā‘ ilātūn / Fā‘ ilūn

* Rasūlūllah (s.a.v) Őöyle buyurmuŝtur: “ Allah her yūz yılın baŝında bu ümmetin dinini düzeltecek birini gönderir.” (Ebū Dāvud, Melāhim, 11, nu::3740)

115. Şāh Velī'nün şeyhlerini ger baña
Şorar iseñ diyüvireyüm saña

Mella Aḥmed ya'ni ol şāhib - felāḥ
Şems-i çarḥ zühd ü taq̄vā vü şalāḥ

Kāri ḥalvet kendü daḥı ḥalveti
Rūmı ḳal'a mevlididür hem tecerrüd şöhreti

Ḳoymadı yanın yire on iki yıl
'Ömri bi-ḥ'āb-ile geçdi şöyle bil

Ger şorarsañ şeyḫını öñden soña
Ya'ḳūb bin Muḫyi'd-dīn dinmiş aña

19b. 120. Tācıdur dirsem n'ola merḡūblaruñ
Sālik-i meczūb olan maḥbūblaruñ

Ger şorarsañ şeyḫını Dārendeli
Nefsi ḳurbān Ḥāc Ḥāmiddür veli

Seyf-i faḳrıyla mücāhede işi
Ya'ni İsmā'ıl gibidür gidişi

Şeyḫinüñdür Aḳsarāyi şöhreti
Hem-laḳab olup Cemāli Ḥalveti

Ḳuṭbu'l-aḳṭāb-ı Ferid-i dehrdür
Mürşid ü kāmil vāhid-i 'aşrdur

125. Ger şorarsañ piri mellā piri
Merd-i zāhid o durur taq̄vā eri

Zıkr olunan evliyānuñ cümlesi
Seyyid Yaḫyā'ya irer silsilesi

Tā 'Aliyye'l-Murtaẓā'ya vardı yol
İstifāde itdi andan sağ u sol

Kim didi ḥaḳḳında ol Faḫr-i Cihān
Rūḫ-ı 'ālem tāc-ı re's-i kāşifān

Şehr-i 'ilmüm ḳāpusıdurur 'Ali
Lī- ma'allāh 'ilmine oldur veli

130. Varlığın virān iden Hıydar dur ol
Hem ma' rifet rāhına rehberdür ol

Berzağ oldu iki bağre bu sebeb
Kerrema'llāh dimege aña lağab

Biri bağreynüñ nübüvvet ey ağı
Hem vilāyet oldu birisi dağı

20a. “El-‘ilmu nokḫatūn” bes sırrına hem
İrdi bir dürr-i yetim bağrına hem

Gel bu bağrı bunda ‘ummān idelüm
Fülk-i hayretde çü seyrān idelüm

135. Geç suāli hem cevābı fāriğ ol
İbn-i vaqt ol saña keşf ola bu yol

Kemā kile’ş-şüfiyyu ibnu’l-vaqt: el-vaqtu mā ḥadarake fi’l-ḥāli.”*

DER BEYĀN-I SEBEBİ’T-TAHRİR

Fā’ ilātūn / Fā’ ilātūn / Fā’ ilūn

Bağşıdur itseñ şürü’ şimden giru
N’oldı taḫrīre sebeb di gel beru

Dest-i nefsimden şikāyet özüme
Eyler iken uyğu geldi gözüme

Gördüğüm *Yūsufleyin düşü* saña
Ta’ birin Ya’ ḫūbleyin eyle baña

Geldi gayret sem’ine şavt-ı bülend
Ey olan ‘usretde dā’im müstemend

140. Muştafā’ya ümmet olmağa taleb
Kim var ise sende tut gel bir sebeb

Gerçi çoğdurur sebeb “*en tekrahū*”
Geldi Aḫmed şer’ine lā tefraḫū

* Denildi ki: Sūfi ibn-i vaktır. Vakit ise şu an içinde bulunduğun durumdur.

Qıl teheccüdle nevāfil dā'imā
Eyledükden şöra farzı qā'imā

20b. Hem “*teḥallaqū bi-aḥlāki'l-ilāh*”
Bize olmuşdur ḥıṭāb bī-iṣṭibāh

Baḥr-i fikre düşüp olmuşdum ğarīḳ
Nār-ı ḥayret birle kılmışdum ḥarīḳ

145. Luṭf-ile tutdı elim bir pīr hemān
Nūra baṭmış var yanında nev-cüvān

Qoluna şayyād-veş almış toğan
Aña beñzer olmaya isbir toğan

Ol cüvāna didüm ey rūḥ-ı revān
Eyle bu pīrūñ nedür ismin beyān

Dir Cemālī Ḥalveti'dür bī-gümān
İçüren vuşlat şarābını 'ayān

Pes toğanı bir şerāca ol yigid
Şaldı fi'l-ḥāl kıldı büryān ü türīd

150. Çekdi çok zaḥmet anı bişürmede
Hem koyup şeyḥ öñüne ṭapşurmada

Geldi öñüne 'azīzūñ ol şikār
Quddise sırrıḥū didüm āşikār

Yidirüp büryānı ol 'abd-i şekūr
Şöra virdi baña “*şerāben ṭahūr*”

Gel nazār qıl düşüme gör nolmışam
Bu beden sicninde nev'ā qalmışam

Ṭut elimi Yūsuf'am mālīk-mişāl
Ey ḥaḳīḳat Ya'ḳub'ı bil ne ḥāl

155. Ḥūn idübdür cigerümi bu firāḳ
Qan idübdür yüregümi iştıyāḳ

21a.

Farz olubdur şılası anuñ baña
Düş ‘aceb işdür ‘aceb didüm saña

İkidür ru’yā bil ey şahib-mişāl
Biri muṭlaḳ bir muḳayyed yoḳ me’āl

Şālih olan görür evvelkin hemān
Şānīsī ṭālih olanlar ‘ayān

Ṭālihuñ gördügi düşe bi’t-tamām
Didiler “*edğāşü ahlām*” ey hümām

Ḳāle ‘aleyhi’s-selāmu: “Er-ru’yā’ş-şālihātu cüz’ün min sittetin
ve erba‘īne cüz’en min eczāi’n-nübüvveti.” el-ḥadīşe*

* Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Salih rüya peygamberliğin kırkaltı alâmetinden biridir.”
(Müslim, Bâbün fî Te’vîli’r-Ru’yâ, 4203.)

DER BEYÂN-I NA‘Tİ‘Ş-ŞURÛ‘

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ülün

160. Bu ke’siñ kevşerin gör kâne geldi
Uyurken kıoyalar uyana geldi

Şurû‘ ittügüme şükrâne virdüm
Ki ‘acziyle ya‘ni idrâke irdüm

‘Arüzüñ ‘arz idüp itseñ bahâne
Bilürseñ uşşuñı virdüñ ziyâna

‘Arüzî görmemişem aşlâ ey cân
Ne görmege hevesüm vardur el-ân

Didiler ulular el-‘özü maqbül
Kirâmi’n-nâs kıatında leyse mes’ül

21b. 165. Dilâ şimden giru gel geç buradan
Geçen geçdi geçid vir mâ-cerâdan

“Eḥad” ismini Aḥmed mîmine hem
Getür eyle biri birine hem-dem

Elifi diye kim “*ıyyâke na‘büd*”
Daḥı ḥâi diye hem leke nescüd

Mimi daḥı Ḥaḳ’ı zıkr ide dâ’im
Daḥı dâlı rukû‘ da ola kıa’im

Ki tekmiñ-i ‘ubüdiyyet kıla hem
Ola nür-ı rubübiyyetle hem-dem

Kemâ kıāla’l-İllāhu Te‘ālā: “El-ḥamdu li’llāhi rabbi’l-‘ālemin.”
ilā āḥiri’s-sūrati ve hazā’l-maḳāmu’r-refi‘u’s-şān yekūnu ‘inde
taḥlişike min taḥti ḥukmi salṭanati’s-şeytān ba‘de duḥūlike fī
ḥışni’l-‘ubüdiyyeti ve’l-emān bi-kavliḥi Te‘ālā fi’l-ḳur’ān: İñne
‘ibādī leyse leke ‘aleyhim sulṭān.”*

* Allahu Teâlâ’nın buyurduğı gibi: “Hamd âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza günün (ahiret günün) mâlikî Allah’a mahsustur.” (Fâtiha, 01/02.) Bu şânı yüce olan makam, şeytanın hâkimiyetinden kurtuluşunla, kulluk ve güvenlik kalesine girmele olur. Allahu Teâlâ’nın Kur’an-

DER BEYÂN-I NA‘T-I‘R-REFİK

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

170. Ey mürid oldum diyenler ād-ile
Gir t̄ariqa hem-dem ol üstād-ile
- Yola gitme gel giderseñ yalıñuz
İnkıyād kıl emrine gör kılavuz
- 22a. Er-refik şümme‘t-ṭariḳ emrin tamām
Merd olasıñ ṭutuben beyne‘l-enām
- Ger şorarsañ mürşid kāmilden ḥaber
Şer‘-ile ‘āmil ü “*māzāga‘l-başar*”
- Şer‘a olmaz mürşid-i nāş-ı refik
İbn-i şeyḥ ise ba‘iddür ‘an-ṭariḳ
175. Qalbler maḥcüb olup gider şafā
Kim işāret kıldı buña Muştafā
- Didi “*inna‘llāhe lā yanṣur*” müdām
Āḥirine dek naṣar kıl bi‘t-tamām
- Kim ne dir gör ehl-i şūret olana
Hem ne dir bil ehl-i sīret olana
- “*Küllü mü‘minin taḳıyyün*” fehüve āl
Bu dersi oḳı hem ḥışşeñi al
- Nesl ü neseb gözeden nedür fenā
Bulmaya hem görmeye nūr-ı beḳā
180. Nesl ü neseb hem eger kāfīm-ise
Hem ḥalīfe olmağa vāfīm-ise
- Kim ḥalīfe olayidi ol ‘Ali
Hem Rasūl’üñ ‘ammisi oḒlu velī

Kerim‘de buyurduğu gibi: “Azgınlardan sana (şeytan) uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur.” (Hicr, 15/42.)

Çünkü evvel oldu Bū Bekr u ‘Ömer
Dağı hem ‘Osmān ol şāhib-naẓar

Oldılar bunlar ḥalīfe-i Rasūl
İtdiler hem biri birini ḳabūl

Hem ḥalīfe olmadı oğulları
Babalarının yirine hiç biri

22b. 185. Efdaliyyet oldu nāsiḥ li’n-neseb
Çün ḥalīfe efdal oldu nā ‘aceb

Ḳad nezelet āyetün fīhā intibāh
‘Alā enne’l-faḍle fī yedi’l-ilāh

Ger neseb dirseñ bu nesrini gider
Rabbi dirseñ ḳıl riyāsetden ḥazer

Bir ‘āşıḳa olmaz iki ma‘şūḳ yār
Bir şāhine olmaz iki ṭurna şikār

Geç cihānuñ cīfesinden ol mürīd
‘Aks olursa olmaya yārı mezīd

190. Ger mürīd olmak murāduñsa ey yār
Didi ulular yigirmi şartı var

Ger biri noḳşān ola iş bitmeye
Hiç mürīd olan murāda yitmeye

Kim buyurdı ol Rasūl-i nāzenīn
Her birin bir vech-ile ol nūr-ı ‘ayn

Her birinden bir naṣīḥat ḥasb-i ḥāl
Yazalum çok olmasun hem ḳīl ü ḳāl

Hem naṣīḥat sehl olur bī iṣtibāh
Hem ḳabūlidür ‘usr olğıl āgāh

195. Men‘ olunmuş bu sebab mev‘ iẓa bes
Kāmil iseñ fī’l-mesākin sözi kes

Hem ricāl ü naḥnü ricālün himmeti
Ḳıldı bunları ğarīḳ gör ḥikmeti

Baħr-i fikr içre bulurlar her zaman
Dürr-i mercān bī-kıyās ü bī-gümān

23a. Kim ki el-fikru hidāyetün tamām
Ders kıldı kesdi ğavğayı müdām

Gel bu fikri bunda pinhān idelüm
Faşl-ı evvel sırrın i‘ lān idelüm

**El-faşlu’l-evvelu fī beyāni’ş-şerāi‘i’l-‘iştirine elletī vecebet ‘ale’ṭ-
ṭālibīne li’l-‘ilmi’l-ledunniyyi fi’l-medreseti’ş-şamediyyeti.***

EŞ-ŞARTU’L-EVVELU Fİ’T-TEVBETİ

Fā‘ ilātün / Fā‘ ilātün / Fā‘ ilün

200. Şart-ı evvel tevbedür imān için
Gir bu rahmet baħrına ihsān için

Kim buyurdu Hāḳḳ Te‘ālā fi’l-kitāb
“*Tūbū ilā bāri’ikūm*” didi ḥiṭāb

Tevbeñi kıldı naşūḥ-ile beyān
Kim ola mü’min münāfiḳdan ‘ayān

Dimez ise ger Naşūḥlayın lisān
Tübtü dimek fā’ide itmez dehān

Tevbe kııl ol her nefes sābit-ḳadem
Tā olasın Hāḳḳ yanında muḥterem

205. *Ya‘ni tevbe ḥaḳdurur gelse eger*
Cürm-i bāṭıl maḥv olur andan gider

“Tā’ib” olsa bir kişi dir ol hümām
“Zenb” i olmamış gibi olur müdām

23b. Var ise bī-ḥad eger sende günāh
Maḥv ide Hāḳḳ dirseñ derdle āh

*Birinci Fasil: İlm-i ledün talebelerinde (müridlerde) bulunması gereken yirmi şartın açıklanması hakkındadır.

Biline kim ne sebep olan günâh
Gide şekküñ görüne iki güvâh

Gör ne dir hikmet dilinden saña Hakk
Mâzî vü müstağbel aña hâle bak

210. Kâmusı kıdsîdürür hem Aḥmed'e
Leyletü'l-mi' râc didi hem emcede

Şerḥ idüp didi anı ḥayru'l-enâm
Bes 'aleyhi eş-şalâtü ve's-selâm

Ḥubb-ı dünyâ her ḥaṭâyânuñ seri
Terk-i dünyâ 'aksidür bil ḥaberi

Var durur bir şanemi her milletüñ
Ḥubb-ı dünyâdur şanem bu ümmetüñ

Cîfedür dünya didi çün ol Rasûl
Kaç o murdârdan sözün eyle kabûl

215. Kaşd iderseñ *nefsiñi öldürmege*
Pes kanâ' at râhına irgürmege

"Fa'ktülû enfüseküñ" le 'âmil ol
Şabr-ı cü' -ile cihâd it kâmil ol

Eyle istiğfâr şıdk-ile hemân
Kalmaya kalbünde şekk-ile gümân

Gel yidir zaḥmet kebâbın nefse hem
İçmege 'ısrîn şarâbın dem-be-dem

Kim "'asâ en tekrahû şey'en" ḥiṭâb
Geldi "*fehüve ḥayrû'l-leküñ*" buña cevâb

Kemâ kala'llâhu Te'âlâ: "Asâ en tekrahû şey'en ve huve ḥayru'l-leküñ." ilâ âḥiri ve kâle 'aleyhi's-selâmu: "ḥuffeti'l-cennetu bi'l-mekârihi" el-ḥadıṣu.*

*Allahü Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "Olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz."(Bakara,02/216.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: " Cennet, mekruhlarla çevrilmiştir." (Müslim, Kitâbu'l-cenneti ve sıfatu naîmihâ ve ehlihâ 1, nu: 2822.)

EŞ-ŞARTU'Ş-ŞĀNĪ FĪ'Ş-ŞİDĶĪ

Fā' ilātūn / Fā' ilātūn / Fā' ilūn

- 24a. 220. Gel ikinci şartı gör nedür 'ayān
Tevbe-i şıdķ-la bu eyler beyān
- Şıdķuñ olsun pīruñe düldül burak
Yoldaş olmasun şaşın kızb ü nifaķ
- Uyma her sözine bu emmārenüñ
Hīlesinden ol emīn mekkārenüñ
- Maķbūl olmaz şıdķ-la ol bī-gümān
Nefs-i levvāmeden ķalur çün hemān
- Şıdķ-ile kıldı kılan levvāmeden
Geçmegi rāziyeye emmāreden
225. Çün mine'l-ķalbi ile'r-rūh şeyḫ seni
Şıdķ-ile seyr itdüre dirseñ beni
- Diñle imdi evvelā nice cefā
'Arz ider kim zāhirinde yok şafā
- Ṭavķ noķşan boynuña evvel ṭaķar
Sultān ibni sultān olursañ eger
- İtmege şeyḫ işiginde ya'ni ķul
Taş u tobraķ yaşıdanup bulmağa yol
- 24b. Unuda Belḫ iķlīmīni bi't-tamām
Yiye başlu cigerinden hem ṭa'ām
230. İçüre kanlu şarābı gözyaşu
Şeyḫ elinden dimeye nenüñ aşu
- Ḳuṭbu'l-aķṭāb bile şeyḫini hemān
Diye sözine "semi'nā" bī-gümān
- Şer'a olursa muḫālif sözi ger
İmtihāndur 'aķla gelmesün keder

‘ Aks olursa tevbesi olmaz kabûl
Ehl-i fakr içinde kim budur uşûl

Şıdķuñ olsun tevbege dā’im refîķ
Ki saña yol açā ol nūr-ı ‘atîķ

235. Gel olursañ şıdķ-ile olğıl mürîd
Kim ola seyrüñ mezîd ender mezîd

**Kemā ķāle ‘aleyhi’s-selāmu: “El-îmānu küllühü şıdķun.” el-
hadîşe.***

EŞ-ŞARTU’Ş-ŞĀLİŞU Fİ’L-İ’TİKĀD

Fā’ ilātün / Fā’ ilātün / Fā’ ilün

Çün üçünci şart imiş şāh i’ tîķād
Ola şıdķuñ burcına māh i’ tîķād

İ’ tîķādsuz kişi sālîk olamaz
Māh-ı şer‘ da bedre mālîk olamaz

Çekdürüben her birin bir köşeye
Düşmeye encüm gibi endîşeye

25a. İ’ tîķād bābında hem mişl-i Ĥalîl
Diyüben “*veccehtü vecĥî*” li’l-celîl

240. Ger Ĥalîl olmaķ dilersen ey hümām
İ’ tîķād tācını giy yolda müdām

Tā ĥayālet ‘ālemi ola helāk
Hem tārîķde ola cāri şer-‘ i pāk

Dilerem ki merd iseñ bi’l-i’ tîķād
Uyma nefse şeyĥe eyle i’ timād

Ṭutmayan şeyĥuñ sözün ĥandān-ıla
Bend ider efķār anı zindān-ıla

*Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “ İman, tastamam doğrudur.” (Taradığımız kaynaklarda bu rivayet ile ilgili her hangi bir kayda rastlayamadık.)

Görmeye görglü yüzün olan mürīd
İ' tîkâdsuz didi Cüneyd-i ferīd

245. Er-refīk şümme't-ṭarīk emrin tamām
Ṭutabilmez i' tîkâdsuz ve's-selām

Remzi hiç gözledüñ mi yā aḫī
'Azmimi fehm eyledüñ mi ey saḫī

İ' tîkâdsuz kişi mü'min ola mı
Hem vesīlem şeyḫ böyle diye mi

**Kemā kâle Rabbu'l-'izzet-i 'azze ve celle: "Ene 'inde zanni
'abdī bī in ḫayran felehū ve in şerran felehū." el-ḫadıṣu'l-
kudsıyyu.***

EŞ-ŞARṬU'R-RĀBİ'U Fİ'L'İLMİ

*Fā' ilātün / Fā' ilātün / Fā' ilün
Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ülün***

25b. Şarṭ dördüncüdür çün 'ilm-i farz
İ' tîkâd nürını ol hem kıldı ḫabz

'İlm oldı farz-ı 'ayn fevt eyleme
Gel uşüle hiç furū'ı gözleme

250. Uşül oldur kim saña muḫaddime
Bāb 'ubūdiyyete oldı taḫdime

Oḫumazsañ taḫḫīk ile taşdıḫāt
Arta hem mantıqla olan müşkilāt

Ehl-i ḫikmet taḫlīdinden key şaḫın
'İlmün-ile 'āmil olup bul yaḫın

* Celāl ve İzzet sahibi Allahü Teâlâ'nın buyurduğu gibi: " Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim. Eğer iyi düşünürse onun lehinedir. Kötü düşünürse yine onun aleyhinedir." (Müslim, Zikir ve'd-duâ 2, nu: 2675.)

** Vezin 253. beyitten itibaren faslın sonuna kadar Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ülün şeklinde devam etmektedir.

İden iş kendüye farz u nevāfil
Cihānda oldurur bir ferd-i ‘āķil

‘Ubūdiyyetde olup mişl-i Nu‘mān
Hāķķ aña rahmet kıla tūlu’z-zamān

255. Didiler ehl-i ‘ilm ‘ābiddē efđal
Olıcaķ hem ‘amelde andan ekmel

Mücerred ķurı ‘ilmiyle bir insān
Dimezüz aña efđal belki ĥayvān

‘Amel ķıl saña ta‘līm ide Allāh
‘Ināyet mektebinde dilā her gāh

‘İbādet ‘ilm-ile tenķiĥi peydā
Olursa ibn-i ķalb olur hüveydā

‘Amel ķıl tā saña keşf ola esrār
Biline tā muķarreb daĥı ebrār

260. ‘Amelsüz ‘ilme ķīl ü ķāl dirler
Bu ķīle baĥlanana ķāl dirler

Kemā ķale’llāhu Te‘ālā: “Ve’t-teķullāhe ve yu‘allimuku-
mu’llāh” el-āye. Ve ķāle ‘aleyhi’s-selāmu: “Men ‘amile bimā
‘alime ‘allemehu’llāhü mā lem ya‘lem.” Ve ķāle ba‘du’l-
‘ārifīn: “El-‘ilmu bilā ‘amelin keķavsın bilā veterin ve şecerin
bilā şemerin.”*

EŞ-ŞARŦU’L-ĤĀMİSU Fİ’T-TECERRUDİ

Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Fe‘ülün

26a. Beşinci şart tecrīd oldı yāra
Çü gū-yı ĥıķmete mescid mināre

* Allāhü Teālā’nın buyurduĥu gibi: “Allah’a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara,02/282.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “ Bildiĥi ile [amel edene], Allah bilmediĥini de öğretir.” (Aclûnî, a.g.e. c. II, s. 347, nu: 2542.) Bazı Ārifler de şöyle demişlerdir: “Amelsiz ilim, kirişsiz yay ve meyvessiz ağaç gibidir.”

Müezzın kimdürür şorarsañ anda
Ne söyler fehm ider misin ya sende

“*Elest*” şavtı dir aña mālİK olan
“*Belī*” diyüp belāda sālİK olan

İdübdür kāf-ile nūndan hoş avāz
Velī çok fi‘li illā ki sözi az

265. Kulağ tut şālİke gör kāf-ile nūn
Neler dir derd-ile bil dün-ile gün

Yürekler oynadup dir āh elinden
Mücerred ol mücerred vāh ilinden

Göñül virme cihān milkine sālİK
“*Hüve’l-ḥayy*”ü’l-ebed *her şey’ ki hālİK*

Tecerrüd hırkāsın çıkarma zinhār
Kānā‘at şabr u fağrı eyle ikşār

26b. Kānā‘at kenz-i lā yefnādur ey māh
Fağır u şābir olanlardurur şāh

270. Neler göre eger şabr itse sālİK
Ola *Yūsuf gibi bir gence mālİK*

‘Ubūdiyyet meyin gerçi ider nūş
‘Aduvlar ta‘nını dağı ider gūş

Yatur sicn-i bedende nice müddet
Çeker cevr ü cefā vü derd-i miḥnet

Ferāğat Mışrı içre āḫir-i kār
Olur *Yūsuf gibi bir ulu ḫünkār*

Ṭabī‘at derd-ile leyl [ü] nehārı
Olur *mişl-i Zeliḫā* yok qararı

275. Eger derd var-ise getür araya
Eger yoğ-ise tuz ekme yaraya

Tecerrüd yoğ-ise kizb itme zinhār
Giyüp ‘irfān libāsın yüri ey yār

Bilinmez sırr-ı tecrīd fi'l-ḥaḳīka
Fenādan lezzet olup bi'd-daḳīka

Gider varlığını ʿirfānuñ ey yār
Kesile tā ki senden fikr-i aḡyār

Olanlar “*men ʿaref*” remzine nāzır
Bilür nefsin fenāda oldu ḥāzır

280. Düşürmez kendüsün deryā-yı kâle
Dimez laf urup irdüm baḡr-i ḥāle

Ḳomaz ʿirfān vücudı sālīki āh
Ki seyr ide sücūddan nūr-ı Allāh

27a. Mina'llāhdan ʿala'llāh seyrine hem
İrişe āḡiruhū ola mülhem

Ne deñlü maʿrifet olursa mevcūd
Tecerrüdsiz ele girmez çü maḡşūd

Mücerred olmayan tecrīdi bilmez
Ene ḡayrun bilür tefrīdi bilmez

285. Devā-yı tecrīdi gel eyle pinhān
Devāsuz derdüñe tā ola dermān

Olan derd-ile dermān evliyāya
Tecerrüddür tecerrüd aḡfiyāya

Zehī devlet olursa ḡullarına
Gire faẓl u tecerrüd ellerine

Tecerrüd birle tā cümle ḡoyalar
Bu dilden ʿAskerī ider nevālar

Kemā kâle ʿazze ve celle fi'l-ḡadīši'l-ḡudsiyyi: “Tecevvaʿ terānī tecerred taşıl ileyye.” Ve kâle ʿaleyhi's-selāmu: “Ḥıyārukum baʿde'l-mieteyni'l-ḡafīfü'l-ḡāzi.” Ḳile: “Ve mine'l-ḡafīfü'l-ḡāzi.” Ḳâle: “Men lâ ehle lehü ve lâ veled.” El-ḡadīşu*

* Allāhü Teâlâ bir hadīs-i kudside şöyle buyurmuştur: “Verâlı olursan beni görürsün. (Günahlardan) uzaklaşırsan bana ulaşırsın.” (Taradığımız kaynaklarda bu hadīs-i kudsinin kaydına rastlayamadık.) Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız ikiyüzden sonra ‘hafīfü'l-hâz’ olanınızdır.

EŞ-ŞARTU’S-SÂDİSU Fİ’T-TESLİM

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ülün

İşit altıncı şartın oldu teslim
Nedür teslim anı gel eyle tefhîm

- 27b. 290. Ki bir mürşide tabşırmağ özini
İşitmek dem-be-dem anuñ sözünü
- Ki teslim olmayan tecrîd devāsın
Ne bilür zevki olmayan şafāsın
- Rāh-ı tecrîde irmez nūr-ı teslim
Aña kılmazsa şabrı nār-ı ta‘lîm
- Ki ya‘ni şeyhinüñ cevri u cefāsın
Çeke ol süre āhîr şafāsın
- Ne dirse şeyhinüñ uya sözüne
Yüzün süre izininüñ hem tozına
295. İde terk her ne ise emlak-i mālın
Dağı düşmān bile kendü ‘ayālın
- Egerçi cāiz olmaz terk-i dünyā
O da bi’l-küllî ola dağı şer‘ā
- Velî ehl olana ey yār-ı ra‘nā
Anı terk eylemek evlādan evlā
- Țutucağ yaqasını cezb-i Raḥmān
Virür vārını ger olursa sulṭān
- Ne taht dir ne bahtı idüp ferāğat
Țuşanur beline kuşāğ-ı hizmet
300. Bilür şeyhin kemāhî bes vesîle
Olubdur bi-gümān sırr-ı Rasûl’e

‘Haffü’l-hâz’ kimdir şeklinde sorulunca Hz. Peygamber: ‘Ne ehli, ne de çocuğu olandır’ buyurdu.” (Aclûnî, a.g.e., I, 464, nu: 1235.)

Zimāmı nefis teslīm iderse ol
Muḥammed sırrına fi'l-ḥāl bulur yol

Şılası teslīm olmaḡ bugün aña
Ki farz-ı ʿayn olubdur çünki saña

28a. Bu sırra sālikā ir ölmedin hem
Gözüne toz u tobraḡ ʧolmadın hem

Ki teslīm odına yana ola nūr
Nitekim yandı ol Ḥallāc-ı Manşūr

305. Eger ʿaks itse bir ṭālib-i nādān
Aña ʿilm-i ledün keşf olmaz ey cān

Ki teslīm olmayadı Ḥıẓr'a Mūsā
Ledünni ʿilm aña olmazdı ifşā

Olıñuz ʿAskeri cān-ile teslīm
Bulasın tā ki taʿzīm ile tekrīm

**Kemā ḡāle Teʿālā: “ Ḳul in küntüm tuḡibbūna'llāhe fe't-tebiūni
yuḡbibkumu'llāhu.”***

EŞ-ŞARTU'S-SĀBİ' U Fİ'Z-ZÜHD

*Fā' ilātün / Fā' ilātün / Fā' ilün
Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ülün***

Sābi' inci zühd imiş ya' ni ki terk
Şu zühdi ʧut ki teslīmüñ ola berk

Zāhid oldur cem-ʿ i dünyādan ḡazer
İde hem tābi' ola ḡayra'l-beşer

310. Zāhidü'd-dünya yuḡibbühü'l-ilāh
Müctenibü'l-ḡırşi yekün mine'l-hüdāh

* Allāhü Teālā'nın buyurduḡu gibi: “ De ki: ‘ Eḡer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Âl-i İmrân, 03/31.)

** Vezin 315. ile 321.beyitler arası Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün şeklindedir.

Anı kim terk itmeyen mahrûm olur
Bu tarîkat içre pes bulmaz huzûr

Lâ şalâte didi illâ bi'l-huzûr
Bu huzûrı bulmayan olmaz şekûr

28b.

Nice bulsun bes huzûrı ol zelîl
Hubb-ı dünyâ kalbini itdi katîl

Hubb-ı dünyâ cümle günâhlaruñ seri
Terkine sa'y eyle andan gel beri

315. Biyâ imdi t̄alib iseñ husn-i mağar
Yapış zühde hırşı kalbinden çıkar

Şağın hırş eyleme "*mişkâle zerra*"
Ki ire yahşısı aduñ baħra berre

Dimezler çün h̄arişe mü'min-i kâmil
Meşâyiğ kâmilin ehlü'l-fezâ'il

Kebâir kesb idüp gel kalma қа'im
Çoyup Hağğ rızâsın hırşla dâ'im

Rızâsın gözleyen Hağğ'uñ cihânda
Çaçar hırş eylemekden her zamânda

320. Bilür *dünyâyı mel'un* hem içinde
Bu sevdâyı giderür qomaz başında

Seni Hağğ şağlaya sevdâdan ey yâr
Emîn ide bihağğı'l-Muştafe'l-muhtâr

**Kemâ kâle 'aleyhi's-selâmu: "Ed-dünyâ mel'unetun ve mâ fihâ
mel'unun illâ zikra'llâhi Te'alâ."***

* Rasûlullah'ın (s.a.v) buyurduğı gibi: "Dünya mel'undur. Allah'ın zikri hariç, onun içindekiler de mel'undur. (Tirmizî, Zühd 14, nu: 2322.)

EŞ-ŞARTU'Ş-ŞĀMĪNU FĪ'Ş-ŞABR

Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ulün
*Fā' ilātün / Fā' ilātün / Fā' ilün (Fa' lün)***

Sekizinci şart oldu *şabr-ı Eyyüb*
Bu şabrı zühd-ile olursa mergüb

29a. Eger yoğ-ise sende *şabr-ı Eyyüb*
Olamazsın hayırlu hem çü Ya' kûb

Saña pes didiler hayvân-ı nâţık
Niçün olmayasın insân-ı 'aşık

325. Çekesin evvelâ " 'usr" uñ cefâsın
Süresin ba' dehû " 'yusr" uñ şafâsın

Mağabbetle çekerseñ derd-i Eyyüb
Göresin rûh-ı Yûsuf mişl-i Yâ' kûb

Bu **Bedriyye** içindeki kelâmı
Dilerseñ bilmesin ñuş eyle câmı

Bu şabruñ câmını her kim ki içdi
Bu **Bedriyye** sehâvâtına geçdi

Çamer ola geçüp meylüñ hilâli
Mağabbet bedr ola bulup kemâli

330. Ki nâr-ı 'ışka kıl sen nûrı tebdîl
Halîl gibi yana dil bula tekmîl

Nedür oğunı dirseñ anuñ ey yâr
Dime âdâb u erkân oldı her bâr

Et-taşavvuf küllühâ âdâb bil
Şanma ki ma' rifetdür kâl ü kîl

Çîl ü kâlden kırtulup hem berî ol
Tâ bulasın edeb erkân qahrına yol

** 332 ve 333. beyitler Fâilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün (Fa' lün) vezindedir.

Ledün sırrına irüp ola lāyık
Gele şaḥvı gide sükr ola fā'ıḳ

335. Ki ya' ni ire cān nūri vişāle
Fi'ş-şabri miftāḥu'l-ferec me'āle

Kemā ḳale'llāhu Te'ālā: “Yā eyyuhe'lleẓīne āmenu'sta'inū bi'ş-şabri ve'ş-şalāti inne'llāhe me'a'ş-şābirīne.” Şadaḳa'llāhu'l-‘aẓīm.*

EŞ-ŞARTU'T-TĀSĪU Fİ'L-MÜCĀHEDE

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Fe'ülün

- 29b. Daḥı şartı toḳuzuncı oldı bes
Mücāhede bi'ş-şabri fi'n-nefsi heves

Mücāhede neye dirler diseñ ey cān
Ḳıtāl itmekdürür nefis-ile her ān

Lişān u ḳalb-ile idüp tezekkür
Daḥı ḥalvetde 'uzletde tefekkür

Çalışup nefy-i işbāta her gāh
Dinile “*Lā ilāhe illa'llāh*”

340. Yemīnünden şimāle ḳıl külünġi
Ki duymaz ḍarbına anuñ tülünġi

Duyar her dem aña ġayretlü erler
Kitābı ġayreti gel eyle ezber

İdigör şadruñı şerḥ ey cüvān-merd
Kemālde ḥalḳ içinde olasın ferd

Ki ḳalbi olan olur ādem ey cān
Mücerred göz ḳulaḳla olmaz insān

* Allāhü Teālā'nın buyurduġu gibi: “Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara,02/153.)

Silāhı tevbe-i telk̄ini her ān
Giyür qalbe ola bir merd-i meydān

30a. 345. Bu h̄arbe nisbet-ile h̄arb-i kayser
Üşütmekdür dilā bir cevz-i aḥḍar

Di yitmiş biñ tamām tehlīl ü taḥmīd
Ki hedm ola h̄ışār-ı şekk ü taḳlīd

Çü az olsa ‘adūlar ola gālīb
Daḥı emmāreye meyyāle rāḡīb

Şıfatlar cem‘ ola nefsuñ yanına
Cefālar kıla qalbūñ cānına

Cefādan bulmaya rūḥuñ emānı
Qulūb ḥabs içre görmeye cihāmı

350. Diyüldi qardāşuña eyle nuşret
Eger zālīm eger mazlūm-ı millet

Nedür nuşret aña olup mücāhid
Çü itmek-ile tevbeye müsā‘ id

Şarāb-ı tevbeyi içire her gāh
Nedāmetle teḥassürle diye āh

Ki günden güne ola Ḥaḳḳ’a lāyıḳ
Mücāhidler zümresine ola lāḥıḳ

Qale’llāhu Te’ālā: “Vellezīne cāhedū finā lenehdiyennehum subulenā.” **Ve qale ‘aleyhi’s-selāmu:** “Raca‘ nā mine’l-cihādi’l-aşḡarı ile’l-cihādi’l-ekberi.” **Qile:** “Yā Rasūlallāh ve me’l-cihādu’l-ekberu?” **Qāle:** “El-cihādu fi’n-nefsi ve hevāhā.” **Şadaqa Rasūlu’llāh.***

* Allāhü Teālā’nın buyurduğu gibi: “ Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.” (Ankebüt,29/69.) Rasūlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “ Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz.” Sahabîler dedi ki: “ Ey Allah’ın Rasūlü! Büyük cihad nedir?” Rasūlullah şöyle buyurdu: “ Cihad, nefisle ve onun hevasıyla mücadeledir.” (Aclūnî, a.g.e., I, 511, nu: 1362.)

EŞ-ŞARTU'L-‘ AŞİRU Fİ'L-‘ AZĀ'İM

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Fe'ūlün

- 30b. Onuncı şartı çün dirler ‘azā’im
Mücāhedeyle olur ol mülā’im
355. Dimişlerdür ‘azīmet terk-i ruḡṡat
Ki ya‘ni anı sen tıtmak ‘azīmet
- Ne şey kim var anuñ evlāsın iste
Ḳoyup ednāsını a‘lāsını iste
- Kelāmında didi Allāhü Fettāḥ
Olubdur “mü’minūn” taḥḳīḳan “iflāḥ”
- Şu mü’minler namāzda “ḥāṡiūndur”
Daḥī “laḡv” itmeden hem “mu’riḳūndur”
- Ki ruḡṡat yoluna gel gitme dā’im
Ki ol yol olımaz cehd-ile ḳā’im
360. Giderseñüz ki dirler size zāḥir
Bular en‘ām gibidür evvel āḥir
- Ecū‘u yevmen ile ‘āmil olmaz
Anuñ-çün nāḳıṡ olur kāmil olmaz
- Giyer fāḥir libāsın ‘ālimāne
İder da‘vā-yı zūhdi ṡāliḥāne
- Geçinür gāḥ şeyḥ geh ehl-i tedris
Yüzinden dökülür tezvīr u telbīs
- İder da‘vā ki fark itdüm özümi
‘Avām diñleyeler ya‘ni sözümi
- 31a. 365. Diyeler ehl-i dünyā şeyḥ u ‘ālim
Velī dimez hevāda noldı ḥālüm
- Yimek içmek nefāyis hem libāsın
Giyer mānend-i istebrāḳ ḳabāsın

Nicedür bu diyü itseñ hıtabı
Virür bu şer' idür diyü cevâbı

Niçün cem' idesiz bu deñlü âmâli
Bunuñ yok mı hısâb-ile suâli

Ki dir hacc u zekâta kuvvet için
Dağı şavm u şalâta kudret-içün

370. Yiyüp yidürürüm köpri yaparum
Giyüp giydürürem haır dutarum

Be deñlü zıkr olan teklife ' illet
Qabül itmekdürür her demde ruşşat

Meger bilmez midi bu hayr-ı şiddik
Ki cümle mâlını bezl eyledi fiğ

Şu deñlü virdi kim o kalbi pür-cüş
Hemân kendüye koydı bir setr-i püş

Virüp tahtını İbrâhim-i Edhem
Rızâ-i Haqq-içün olurdu hurrem

375. Rızâsı Haqq' uñ olmaz çün temâmet
Ki kulda olmasa şabr u kanâ' at

Qanâ' at saña virür şanma şüfi
Ki nefis için giyerseñ şâl u şüfi

Çüha giyseñ sebep olduñ bu halka
Giyer dürlü libâslar fırka fırka

31b. Harâmdur didiler şüf ehl-i fağra
Helâldür ehl-i ' ilme ehl-i fağra

Bil imdi her şeyüñ bir âfeti var
Ve âfetü'd-dîni el-hevâ gel kıl firâr

380. Zirâ ruşşat hevânuñ kapusudur
Bu kapuya yaqın olma giri tur

Haqq' uñ maqbûli oldur ey ' azizüm
' Azimet râhını diyen ki izüm

Kemā k̄āle'llāhū Te'ālā fī 'ulāh : “EferaeYTE meni't-tehāze ilāhehū hevāh.” Ve k̄āle 'aleyhi's-selāmu: “Li-küllī ümmetin şanemun ve şanemu ümmetī ḥubbu'd-dünyā.” Ve k̄ile'l-'azīmetu esāsu't-tariḳati ve'r-ruḥşatu lehā nāḳışun.*

EŞ-ŞARTU'L-HĀDİ 'AŞARA EŞ-ŞECĀ'ATÜ

Meḫā'ülün / Meḫā'ülün / Fe'ülün

Anuñ on biri şartıdur şecā' at
Şecā' atle 'azā'im buldı kuvvet

Şecā' atden şorarsañ ey dil-ārām
Ki cenge eylemekdür cehd-i iḳdām

Ki ya' ni gidere nefsenden ey yār
Yaramaz ḥuylarını her neki var

385. Tebeddül buña dimiş şāh-ı ekrem
Budur bellü olursañ aña a' lem

32a. Olan Ḥaḳḳ kulluğında kim ki dā'im
Şecā' atle olur her yirde k̄ā'im

Şalāh u zühd olur tīr u kemānı
İder nefsinı katl virmez emānı

'Asākir nefsüñe olmışdur evhām
Bunı tağıt yaḳīnle eyle iḳdām

Anuñ nāşırlarıdur sū-i aḥlāḳ
Anı kır saña yardım ide Ḥallāḳ

390. Uğurlanup gelürse ḥubb-ı dünyā
Aña ur bu sudan bir sehm-i taḳvā

Saña az şalsalar buḥl-i tama' ger
Seḫā seyfiyle kıl anları ebter

* Allāhū Teālā şöyle buyurmuştur: “ Nefsinin arzusunu ilāh edinen kimseyi gördün mü?” (Câsiye, 45/23.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “ Her ümmetin bir putu vardır. Benim ümmetimin putu da dünya sevgisidir.” (Taradığımız kaynaklarda bu rivayetin kaynağına rastlayamadık.) Denildi ki: “ Azimet tarikatın esasıdır. Ruhsat ise onu (azimeti) bozar, yozlaştırır.”

Hişār itse seni ger cünd-i ğaflet
Kıl anı ƣop-ı āh birle hezīmet

Yolun vursa ƣarāmī gibi ğaybet
Kıaç andan kıaçmada olur Őecā' at

Őecā' atle ğeçen Ħaydar gibi ol
Zen-i nefse başılma er gibi ol

395. Kııkar ƣavfi ğöñülden it Őecā' at
Kıuşan ğayret kıuşāĝın kııl Őalābet

Olup er gibi olma vehme mā'il
Ki oldur yoluña bir ulu ħā'il

Kıomaz vehmüñ seni seyrān idesin
Vera' bāĝında ħoş cevelān idesin

Vehim baħrinüñ oldu mevci efkār
Anuñ ƣavfını def' idemez ezkār

32b. Başılan kışi vehme olmaz ār
Hemān teŐviŐi ğünden ğüne artar

400. Ne deñlü eylese tesbīħ u ezkār
Olıcaķ ğalabe vehm ider efkār

Çü nefsüñ 'askeri olmuşdur evhām
İderler kıalbüñ ehlākine iķdām

DüŐürür kıalbe çün dürlü ħayāli
Helāka kıaŐd ider virmez mecāli

Gerekdür olasın ihlāŐ-ile er
İdesin düŐmenüñ vehmini ebter

Őalābet-i seyf ile kim ki 'ālī
Tamām oldu 'ibādet birle ħāli

405. Ēöre fi' lin diyeler bāreka'llāħ
Zehī bulduñ Őecā' at kerrema'llāħ

Qāle ba‘du’l-muḥakkikine: “Eş-şecā‘ atu şifatu’l-mucāhidine yehdumüne bihā ḥişne’n-nefsi’l-emmārah ve yeṭrudüne minhā eş-şeytāne ve enşārahū.”*

EŞ-ŞARTU’Ş-ŞĀNĪ ‘AŞARA ES-SEḤĀVETÜ

Meḥā‘ülün / Meḥā‘ülün / Fe‘ülün

On ikinci şart olmuş seḥāvet
Güzel olur seḥāvetle şecā‘ at

Nedür dirseñ seḥā ey yār-i hem-dem
Nesi var-ise bezl itmekdür ādem

33a. Kılıbdur ‘Askerīler çünkü ‘ādet
Seḥā göstermegi daḥı şecā‘ at

Eger sen daḥı merd iseñ gel ey yār
İkisinden birin terk itme zinhār

410. İderseñ terk dimezler er özüñe
Qulaq tutmaz daḥı kimse sözüñe

Dimekten işlemege yol uzaqdur
Dimek işlesüz halka duzaqdur

Ki göster halka fi‘ lüñ evvelā gel
Ki işleksiz daḥı di şāniyen gel

Kim ol faḥr-i dü ‘ālem Ḥaḳ Peyamber
Çün oldur enbiyāya cümle rehber

Neler çekdi Ḥirā taḡında ol Şāh
Vücūdını n’ola bezl itdi her gāh

415. Yirini bekleyüp iderdi ḡayret
İderdi geh seḥāvet geh şecā‘ at

Qavī kıldırdı qavlini çü her gāh
Bu iki vaşf-ile bes ol şehensāh

* Bazı muhakkikler şöyle demişlerdir: “Şecaat mücahidin sıfatıdır. Onunla nefsi emmare kalesini yıkar. Şeytan ve onun yardımcılarını da oradan kovar.”

Kemāl-i himmetidür “*kābe kavseyn*”
Sehā-ile şecā‘ at sırr-ı kevneyn

Nedür ednā anuñ eyle kıyāsın
Dilā çekmek imiş faḫruñ cefāsın

Denî dünyāya gel meyl itme bir dem
Kim andan yüz çevürdi seyyid Ādem

420. Anuñ mekrini tıydı ol yüz-i mäh
Didi “*el-faḫru fāḫrî*” idüp ikrāh

33b. Naẓîri yoḫ şemende bî-bahādur
İzā temme’l-faḫru sözi revādur

Virildi her nebiye çünki miftāḫ
Faḫirlik Muştafāya oldu mişbāḫ

Olubdur Haḫḫ Te‘ālā ferd-i muḫlaḫ
Yine ferd olanı ister muḫaḫḫaḫ

Çü bulduñ sālīkā rāh-ı Rasūl’i
Bize tut cān-ile gūş-i ḫabūli

425. Haḫuñ yolında kim ki oldu sālīk
Ki bezl ide her neye kim oldu mālīk

Çalışan çün şecā‘ atle sehāya
İrişdi Muştafā’ya Murḫazā’ya

Şalāt-ile selām ol Muştafā’ya
Rızāu’llāḫ oña ol Murḫazā’ya

Sehā-‘i mā-melek zevḫ-i şafāsın
Sürigör bilesin faḫruñ vefāsın

Süleymān milkine olmadı mā’il
Rasūl bildi ki Haḫḫ’a oldu ḫā’il

430. Fenā vü faḫr olubdur aña satvet
Nübüvvet şaḫn içre rāh-ı ḫaḫvet

Dökülen şubḫ-ı şām “*el-ḫamdüli’llāḫ*”
Nübüvvet şāḫına nevbetdür ey mäh

Sehāvet nefy ider bād-i hevāyı
Şecā' atle bulur kişi rızāyı

Bu ikiden olan oldu çü mālîk
Bu ikiden çü taḥşîl itdi sālîk

34a. Bu ikiyle olsa bir kişi maḳbūr
Tevekküldür aña ḳandîl ola nūr

435. İkinüñ medḥımı bildüñse sālîk
Olıñuz cehd idüp fi' line mālîk

İderseñ ḳatl-i nefis ü bezl-i cānı
Temāşa eyledüñ cān-ı cinānı

Reḥāsı 'Askerinüñ ol Ḥudā'dan
Ayırmaya şecā' atden sehādan

**Kemā ḳale'llāhu Te'āla: “ Ve 'yu'sirüne 'alā enfusihim velev
kāne bihim ḥaşāsatun.” Ve ḳale 'azze ve celle fi'l-ḥadışi'l-
ḳudsiyyi: “İnne hāze'd-dīne irtedaytuhū linefsi ve len yuḣliḥahū
illā's-seḥā ve ḥusnu'l-ḥuluḳi.” Ve ḳale 'aleyhi's-selāmu: “Es-
seḥāu şeceratün fi'l-cenneti ve'l-buḥlü şeceratün fi'n-nāri.”***

EŞ-ŞARTU'S-ŞALİŞÜ 'AŞARA Fİ'L-KERĀMETİ

Meḥā' ilün / Meḥā' ilün / Fe'ülün

On üçüncise dirler bes kerāmet
Alışmışdur kerāmetle sehāvet

Kerāmet yendügin bildi kimi ey yār
Kerāmet oldu çün kim fi' l-i ebrār

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “ Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllere yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Haşr,59/09.) Allāhü Teālā bir hadis-i kudside şöyle buyurmuştur: “Bu din, kendi nefsim için seçtiğim, razı olduğum dindir. Onu ancak cömertlik ve güzel ahlāk yararlı hale getirir.” (Taberānî, a.g.e., c. VIII, s. 375, nu: 8920.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Cömertlik cennette bir ağaçtır. Cimrilik ise cehennemde bir ağaçtır.” (Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 545-46, nu: 1469.)

- 34b. 440. Eyilik eylemekdür çün kerāmet
Çaviye vü hem za'ife temāmet
‘Aliyyü'l-Mürtażā’ dan ger kerāmet
Taleb olunsa andan ya vilāyet
Getür şofrayı Kanber dirdi ol
Yidirirdi gözedüp sağ-ile şol
Haber alduñsa gel söyle bu sözden
Nedür şofra didi ki yaz bu yüzden
Çü hikmet mu‘cizātdur enbiyādan
Olur fitne kerāmet evliyādan
445. Belā vardur bu bābda gel girişme
Dākāyık çok hākāyık çok qarışma
Degilse mertebēñ añlamak anı
Görüp ehlin gelür tañlamak anı
Dilerseñ sen kerāmetüñ imāmın
Rasül’uñ şer‘ine uy tut kelāmın
Kerāmetdür ‘ibādet eyledüm ‘arz
Eger sünnet eger vācib eger farz
Kerāmetden nevāfil bil anı haq
Olur nūr sem‘ u ‘ayna kıl muhaqqak
450. Cemī‘ eşyā içün didi Müfettiḥ
“*Ve in min şey’in illā ve yüsebbih*”
Nice ketm oluna sırr u kerāmet
Fenā fi’llāh ider külli delālet
Kerāmet bulasın iliñde her ān
Kerāmet “*külle yevmin hüve fi şe’n*”
- 35a. Cevāb virmek su’āle bir kerāmet
Dimek birden ona irince gāyet
Kerāmetdür geçerseñ mā-sivādan
‘Ataşla cū‘ıla zevk u şafādan

455. Kerāmet cümleden kesmek dilüni
Çeküp dünyā vü dūndan hem elüni

Kişi hırşın gidermekdür kerāmet
Dağı emmāresin kılmak melāmet

“Asā en tekrāhū şey’en” kıl anı
İdüp rüsvāy kerāmetdür bil anı

Nedür dirseñ dağı ulu kerāmet
Bize kıl sen anı de gel beşāret

Çoyasın sen seni cā-yı behīme
Bilesin cümle ahlāk-ı zemīme

460. İdesin cehd idüp anları taḥmīl
Kılasın her birini ḥayra tebdīl

İdüp her birini pes nūr olasın
Çıkup dīv sīretinde ḥūr olasın

Olup insān idesin ḳalbūni ḳāl
Olasın cümlesinden pāk-i ḥoş ḥāl

Olasın ḳatre iken baḥr-i ‘ummān
Dağı bir zerre iken mihr-i raḥṣān

**Kemā ḳāle’llāhu Te’ālā: “Yevme tubeddelu’l-arḑu ḡayra’l-arḑi.”
Ey arḑu’l-aḥlāḳi’z-zemīmeti bi-arḑi’l-aḥlāḳi’l-ḥamīdeti. Ve ḳāle
‘aleyhi’s-selāmu: “Teḥallaḳū bi-aḥlāḳi’llāh.” Ve illā felā bel
yukālu fī ḥaḳḳihim aṣḥābu’l-kerāmāti küllühüm maḥcubūne
beli’l-muvaḥḥidu’s-ṣādiḳu ellezī lā yerā nefsehū velā ḡayrahū. Ve
ḳāle ṣāḥibu’l-ḥikem: “El-istikāmetu ḥayrun min elfi kerāmātin.”***

* Allāhü Teālā’nın buyurduğu gibi: “ O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.” (İbrâhim,14/48.) Yani, kötü ahlāk, iyi ahlāka çevrilir. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanınız.” (Ebû Hâmid Gazzâlî, a.g.e., c. III, s. 400.) Kendilerine keramet ashabı denilen öyle kimseler vardır ki. Onlar, nefislerini ve bunun dışındakileri görmeyen sadık ve muvahhid kimselerdir. Hikmet sahibleri şöyle demiştir: “İstikamet, bin kerametten hayırlıdır.”

EŞ-ŞARTU'R-RĀBİ'U 'AŞARA ER-RİZĀ

Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ulün

- 35b. Çün on dördünci şartıdur rızā hem
Rızā-ile kerāmet oldı hem-dem
465. Nedür dirlerse ger Hakk' uñ rızāsı
Kerāmetdür fenādur müdde' ası
- Eger nār ' arz iderse düşe yana
Şarāb-ı şāf ise ger içe kana
- Dilerseñ bulasın Hakk' uñ rızāsın
Gözetle cān-ile şeyh muktezāsın
- Saña mir'āt olur şeyhun rızāsı
Anuñla görünür yüz aq karası
- Rızāsı saña olur bir vesile
Anuñla vāşıl olursuñ Rasū'le
470. Şıla-yı rahm-i hū ' ayn-ı rızādur
Ki bundan ğayrı rehber ne revādur
- İre çünkim şıla-yı rahme sālİK
Ola li' llāhi kalb sırrına mālİK
- 36a. Ki rüşen ola sırrı Muştafā' nuñ
Mine' l- ' ilmi ile' l- ' ayn müctebānun*
- Diye ey şālİh oğul merhabā gel
Şafā geldüñ gel ey ehl-i vefā gel
- Veled sırr-ı ebİhi ben ki didüm
' Aceb olduñ aña mazhar olaydum
475. Rızā nūrından oldı mü' min' in halk
Rızāsın gözle Hakk' uñ senden ancak
- Budur pes ' Askeri' nüñ muktezāsı
Refīk ola aña Hakk' uñ rızāsı

* müctebānun yerine sehven müctebādur yazılmıştır.

Kemā kıāle'llāhu Te'ālā: “ Rađıya'llāhu ‘anhum ve rađū ‘anhu zālike limen haşıye Rabbehū.” Bi'n-nisbeti ilā merātibihim fe'fhem.*

EŞ-ŞARTU'L-ĤĀMİSÜ ‘AŞARA ET-TEVEKKÜL

Meḫā'ülün / Meḫā'ülün / Fe'ülün

Çün on beşinci şartıdur tevekkül
Rızāya kıl anı dā'im tevessül

Nedür dirseñ tevekkül baña ey cān
Saña i'lām ideyin eyle iz'ān

Ĥaķ'uñ yanında olana tayanup
Ümidin kesmedür ĥalkdan utanup

480. Tevekkül kıl tevekkül pür şafādur
Yaķınüñ yoğ-ise cevr ü cefādur

36b.

*Kişi ger Allāha itse tevekkül
Aña Allāh yeter kıлма te'emmül*

Budur Bū Bekr-i Şiddīķ Muştafa'ya
Virüp mālını hep irdi şafāya

Teĥassür kıldı kılbüm pes bu ĥāle
Ebū Bekir'de olan o ĥışāle

Bu derde düşdi göñlüm eyledi āh
Nice gün nice yıl nice seĥer-gāh

485. Çü gördüm bir gice Ĥaķķ'uñ Ĥabībi
Dil ü cān derdinüñ ya'ni taḫbībi

İdüp bu bendeye meyli tamāmı
Virüp bu derd-mendine selāmı

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükāfat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur.” (Beyyine, 98/08.) Mertebelerine göre.

Ḥadīṣ-i “*inne rūḥa'l-kudsi*” ey cān
Oḡuyup yanıma geldi o Sulṭān

Mübārek ellerin luṭf idüp ol şāh
Virüp öpdüm çü pend itdi ol māh

Feraḡdan uyanup çün āḡir-i kār
İdüp feryād u nāle zār olup zār

490. Eger ḡāriş digilseñ dil-i ra‘nā
Tevekkül kıl toḡar senden bu ma‘nā

İşit bu şerḡi gel bu bendesinden
Za‘īf ü derd-mend ü bīkesinden

Kefīldür rızkuña bi-şübhe ol Ḥaḡḡ
Seni senden ḡayırur biñ muḡaḡḡaḡ

Yaratdı rızḡuñı kırḡ yıldan evvel
Yimedın gidemezsin bi-müe’vvel

37a. Bu evde sen ḡonuḡsın ey dili zār
ḡonuḡlar ḡam yime ol seni tekrār

495. Gelür rızḡuñ ayaḡuna temāmet
Yiyüp şükr eyleyüp olḡıl ḡanā‘at

Bu ‘Askerī umar senden ey Raḡmān
Tevekkülden yirāḡ olmaya bir ān

Kemā ḡāle’llāhü Te‘ālā: “Ve men yetevekkel ‘ala’llāhi fe ḡuve ḡasbuhü.” Ve ḡāle ‘aleyhi’s-selāmu: “İnne rūḥa'l-kudusi nefese fī rū‘ī enne nefsen len temüte ḡattā testekmile rızḡahā fe’t-teḡu’llāhe ve ecmelü fi’t-ḡalebi.” Şadaḡa Rasūlu’llāh.*

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.” (Talāk, 65/03.) Rasūlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki rūhu'l-kudüs kalbime, hiçbir canlının rızkını tamamlamadan asla ölmeyeceğini üfledi.’ Allah’tan korkun ve (rızk) talebinizi güzelleştirin.” (Aclūnî, a.g.e., c. I, s. 268, nu: 707.)

EŞ-ŞARTU’S-SÂDİSÜ ‘AŞARA EL-MELÂMETÜ

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ülün

Çün on altıncı şartıdur melâmet
Tevekkül ehli anuñla selâmet

Melâmetden şorarsañ baña her bār
Ki ħor u hem ħaķır olmaķdur ey yār

Melâmet imtiĥândur çek belâsın
Çıkar aţlası giy faķruñ ‘abâsın

500. Melâmet imtiĥândur şeyĥden ey cān
Ola mı imtiĥânsız pîre fermān

37b. Mürîde imtiĥân seng-i meĥekdür
Gehî fi‘len gehî ħavlen gerekdür

Daĥı mâlen ħılursañ imtiĥânı
Temiz itdün çü sen rûĥ-ı revānı

Kişîye olmaz ise imtiĥân hem
Ki lâyıķ olmaz ola sırra maĥrem

Anı ħıl imtiĥân-içün melâmet
Ki şoñra çekmeyesin sen nedâmet

505. Olursa ħavli fi‘line muvâfiķ
Olur ĥâli sülükına muţâbıķ

Ki maĥzen olımağ esrâra insan
Olmayınca kerrât-ile imtiĥân

Çü ĥayr u şerr olubdur cümle ‘âdet
Ki nefse terk-i ‘âdetdür siyâset

Siyâsetdür siyâsetdür siyâset
Didiler ki dervîş ol melâmet

Kemā k̄āle'ş-şeyhu'l-ekberu k̄uddise sırruhū: "Felā b̄üdde
'inde'ş-şeyhi dinū'l-enbiyāi ve tedbiru'l-eṭṭibbāi ve siyāsetū'l-
mülūki ve illā felā ve's-siyāsetū hiye imtiḥānū'ṭ-ṭālib."*

EŞ-ŞARTU'S-SĀBİ'U 'AŞARA 'AQLU'L-ME'ĀŞİRİ

Meṭā'īlün / Meṭā'īlün / Fe'ülün

- 38a. Çün on yedinci şart 'aql-ı me'āşdür
Melāmet tedbir idenlere başdur
510. Nedür 'aql-ı me'āş kııl aña tefsīr
İdendür āḥiret emrini tedbir
- Me'āşını bilüben eyleyen 'iṣ
İder gāflet gıdāsın kendüye niş
- Daḥı 'aql-ı me'āş olan insān
Olur elbette bir ehl-i mizān
- Qulaq göz dil hem cümle a'zā
Buları vezn ide her demde maḥzā
- İde her birisini birine şarf
Tecāvüz itmeye taşraya bir ḥarf
515. Gözini şarf ider maḥlūka her bār
Yir ü gök cümlesine her ne ki var
- Ki ya'ni ide istidlāli her dem
Vücūdına Ḥaḳuñ bunlar-ile hem
- Qulağın şarf ide ḥaḳḳ sözlere ol
Ki bula "naḥnū eḳrab"kenzine yol
- Dilin esmā oḳumağa ide şarf
Oḳumaya yolunda gāyır bir ḥarf
- Daḥı bunlar gibi her bāḳī a'zā
İde şarf Ḥaḳḳ neye kıldıysa ī'tā

* Şeyhu'l-Ekber (k.s) şöyle demiştir: "Şeyhin yanında, enbiyanın dini, hekimlerin tedbiri ve meliklerin siyaseti gerekir. Böyle olmazsa bu, tālibin imtihanıdır."

520. Olur ‘aql-ı me‘āşı olan insān
Bu üslūba olur hem ehl-i ırfān

Görūben şeyde olan istitārı
Çuvālar kim iderler i‘tibārı

Kemā kāle’llāhü Te‘ālā: “ Fe‘tebirū yā üli’l-ebşār.”*

EŞ-ŞARTU’Ş-ŞĀMİNÜ ‘AŞARA EL-EDEBÜ

Meḫā’ılün / Meḫā’ılün / Fe‘ülün

38b. Olup on sekizinci şart ey yār
Edebdür kim me‘āş ‘aqlına perkār

Edeb terk eylemekdür mālāyu‘ni
Dimek şeyḫ bizden ayrı oldı a‘nī

Edeb itmek vücūdın terk-i bi’llāh
Sücūdın berk itmek ola fi’llāh

525. Edeb bābın bilenler nūr olubdur
Yağup nār-ı tecellā Ṭūr olubdur

Edebsüz şūfī olsa bes şafāsuz
Aña diñ dā’imā hey hey vefāsuz

Vefā ide kaçan ‘ahd itse mü’min
Buyurdı bize ol Maḫbūb-ı Muḫsin

Edeble faḫr-i ‘ālem oldı ekrem
Edeble oldı ḫalk içre mu‘azzam

Edeble mülk-i faḫr içre ferīd ol
Edeble şehri faḫr içre vaḫīd ol

530. Edeb erkān ḫalubdur ol Nebī’den
Ebū Bekr u ‘Ömer ‘Oşmān ‘Ali’den

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “ Ey basiret sahipleri, ibret alın.” (Haşr,59/02.)

- Edebsüz olsa şūfī olur ol kim
Eşamm oldur odur a' mā vü ebkem
- 39a. Edebsüzdür fenāsuz mişl-i şeytān
Ki ya'ni secde kılmaz ehl-i tuğyān
- Şorarsañ ger edebden ey vefā-dār
Kulağ ur bu faķiriñ kavline ey yār
- Faķirlik meskenet birle sūkūnı
İdüben gözleye kāf-ile nūnı
535. Edeble hem ola fi' linde fānī
Şıfatda olmaya nām [u] nişānı
- Dağı virmeye zātına vücūdı
Kıla sācidleriyle hem sücūdı
- Bağa maķşūd yüzine pes bu gözden
Süre her ayaga yüz hem bu yüzden
- Seni maķşūda irgüren edebdür
Ne 'irfān ne 'ilm ne hū nesebdür
- Edeblü kalb olur çün Haķķ'a mir'āt
Edebdür ma'ārifdürür al şat
540. Taşavvuf zikri çün fikr-i tamāmdur
Edeb dili ile baş-ı kelāmdur
- Didiler çün taşavvuf terk-i 'irfān
Murāķıb ol lişān gel eyle el-ān
- Edeble bilinür ancağ bu şatvet
Edeble görünür el-haķķ şu haķvet
- Edeb oldur ki bes emr-i şeri'at
Ne ki dirse tutasın hem tariķat
- Edeb oldur ma'rifet bābında hem
Yüriyüp meskenetle ola ebsem
- 39b. 545. Tā elinden incinmeye hiçbir nefer
Dağı ide hem lisānından hāzer

Edebden ‘**Askeri**’ gel olma hālī
Qabūl eyle budur yā Rab su’ālī

Kemā **qāle** ‘aleyhi’s-selāmu: “ Eddebenī Rabbī fe aḥsene
te’dībī.” Ve **qāle** ‘Aliyyu kerrema’llāhu vechehū: “ El-fazlu bi’l-
‘ilmi ve’l-edebi lā bi’l-mālī ve’n-nesebi.” Ve **qāle** ba’duhum: “
Et-taşavvufu küllühā ādābun.”*

EŞ-ŞARTU’T-TĀSİ’U ‘AŞARA ḤUSNU’L-ḤULQİ

Mefā’īlün / Mefā’īlün / Fe’ūlün

Ḥusn-i ḥulq on toközuncısı anuñ
Maḥabbet hem edeb ḥazz ide cānuñ

Eger ḥusn-i ḥiṣāl var-ise sende
Olursuñ evliyānuñ biri sen de

Velī iḥsān Ḥaḳ’uñ luṭfidur ey māh
Diledigüne virür anı Allāh

550. Cefā vü cevri çekmekdür aña ḥār
Gül için gel cefā çek sen de ey yār

Ḥasen oldı cefā çekmekle aḥsen
Ki nūr zulmetle olur daḡı rüşen

Quşan ḡayret kuşaḡın ol dilāver
Geçen erler gibi ol sen de server

40a. Geçen erlerüñ ulusu bes Muḥammed
Şalātımle selāmım hem müebbed

Ki şormışlar anuñ ḥulqından aşḡāb
Ḥumeyre’ye taḳrīr itdi bu cevāb

555. Didi “*kāne ḥulḳuhu ’l-ḳur’ānu*” hem
Cāmi’ oldı cümle aḡlāḳ-ı ‘ālem

* Rasūlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Rabbim beni en güzel şekilde edebledirdi, terbiye etti.” (Aclūnī, **a.g.e.**, c. I, s. 72, nu: 164.) Hz. Ali ise şöyle demiştir: “Fazilet, ilim ve edepdir. Mal ve neseple değildir.” Bazıları da şöyle demiştir: “Tasavvufun tamamı edeptir.”

Gel imdi ḥusnū ḥulḳ-ile güneş ol
Ziyāñi ‘ālem üzre pes eyle bul

Ki cümle evler içine gire hem
Ziyāñ kim ḳapudan vü bacadan hem

Daḫı gice içinde māh-tāb ol
Ki nūruñla müsāfirler bulalar yol

Şaḳın ki ğāfil olma ey ḥabībi
Bu ḥulḳ aḥsenden ol sen hem ṭabībi

560. Ḥulḳ-i aḥsen cümle eşyā-yı şıġār
Ḥayr u şerr[i] añla sen bes bu ḥaber

Bu kim ḥazret-i Cebrā’il geldi bir gün
Muştafā’ya didi ey māh-ile gün

“*Mekārimü’l-aḥlāk*”la geldüm saña
Anı ṭutan delīl olur Tañrı’ya

Didi nedür yā aḫī bes bunları
Beyān eyle ey ḥabībim serveri

Didi “*ḥuzi’l-‘afve ve ‘mur*” ey Rasūl
“*Bi’l-‘urfī ve a‘rid ‘an*” külli “*cāhilin*” yeḳül

565. Didi nedür bu kelāmuñ ma‘ nāsı
Baña di ey ulularuñ ulusı

40b. *Didi saña bir isā’et eyleyen
Ḳarşısına bir ḥasenet eylesen*

Hem daḫı seni maḫrūm ideni
‘Aṭā eyle ḥurmet ile ey Ğanī

Daḫı seni ḳaṭ‘ idene sen vaşl eyle
Hem cehille kim söyleye sen şabr eyle

Tā ki maḳbūl olasın beyne’l-enām
Hem muḥallaḳun bi-aḥlākı’l-kirām

570. Men yekün muttaşifen bizi’l-fi‘āl
Sevfe yu‘lā ḳadruhū beyne’r-ricāl

Kemā k̄āle’lāhu Te’ālā: “Ḥuzi’l-‘afve ve’mur bi’l-‘urfi ve a’riḍ ani’l-cāhilīn.” **Ve k̄āle ‘aleyhi’s-selāmu:** “Sū’u’l-ḥuluḳi ṣu’mun ve eḥabbukum ile’llāhi ahsenekum aḥlāḳan.”*

EŞ-ŞARTU’L-‘IŞRŪNE ET-TEFVĪZU

Meḫā’īlūn / Meḫā’īlūn / Fe’ūlūn

Yigirminci şartı gel eyle iz’ān
İşin Allāh’a tefvīz itmek ey cān

Nedür tefvīz bize gel eyle tibyān
İdelüm cān u dil-ile anı iz’ān

Umūrin cümle ṭabşırmaḳ Ḥudā’ya
Rızā virmekdürür her bir ḳazāya

41a.

Elinden ḳahruñ olmaya şafāsı
Belā ehli gibi ola belāsı

575. Ḳıyās itdüm ḳazā-yı Kerbelā’ya
Belā olmaz müsāvī bu ḳazāya

Ḳabūl eyle şehīd gibi ḳazāyı
Sa’īdler gibi bulasın rızāyı

Belā şuyıyla şeyḫuñ eyleye pāk
Ḳazā ḳabrinde dökse üstüñe ḥāk

Eger meyyit olursañ böylece sen
Olur ḳabruñ saña bir tāze gülşen

‘Azābın ref’ide nur-ı Raḥmān
İde ḳabrinde aña nice ihsān

580. Bu mevti itmeyen derk nabz-ı ebher
Nedür zevḳ itmemişdür mevt-i aşfer

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “ Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.” (A’raf,07/199.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kötü ahlak yerilmiştir. Allah katında en çok sevileniniz ahlakça en güzel olanınızdır.” (Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 559, nu: 1510.)

Ki men lem yezuk lem ya'rif beyānın
Ne bilsün “*ḳable en temüt*” nihānın

Bu mevte dime sen mevt-i'zḫrārı
Budur mevt-i meveddet bi-'ḫtiyārı

**Kemā ḳāle'llāhu Te'ālā: “ Ve üfevviḍu emrī ila'llāhi inna'llāhe
baṣīrun bi'l-'ibād.” Ve ḳāle 'aleyhi's-selāmu: “ Men erāde en
yenzura ilā meyyitin yemṣī 'alā vechi'l-arḍı fe'l-yenzur li-ebī
Bekri'ş-şiddīki.”***

Çü 'ıṣrın şart bildün ey vefā-dār
Unutma anı gāh gāh eyle tekrār

41b.

Ese 'ıṣrın yeli gönül seḫābın
Götüre göze yağdura hem ābın

585. Bite dürlü nebātāt sende her bār
Ki ya'ni eyü ḫaşletler be hey yār

Ğıḍā idine mü'minler bes anı
Yemende itdi hem ol rūḫ-ı şānī

Budur kim ol Rasūl'ün söyledügi
Nebāt-ı ḳand ile sükker yidügi

Ḥadıṣinde didi ol nūr-ı Yezdān
Yemenden aluram ben bū-yı Raḫmān

Ne remz itdüm dilā gel olma gāfil
Sözüm gūş eyle ol cān-ile 'ākıl

590. Alurlar enbiyā vü evliyā hem
Ki bir yirden güzel ḳokıyı her dem

Mirāş-ile nebilerden gelür bu
Velilere irişür çünki ḳoḫu

* Allāhü Teâlā şöyle buyurmuştur: “Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir.” (Mü'min, 40/44.) Rasūlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “ Kim, yeryüzünde yürüyen bir ölü görmek istiyorsa Ebu Bekir Sıddık'a baksın.” (Ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu rivayetin kaydına rastlayamadık.)

Hem almışdur koşuyı ol ulular
Ebū Bekr u ‘Ömer ‘Osmān Haydar

Hasan içdi ‘Ali’den bu zülālī
Ki ol Başra’lıdur gel gör me’ālī

Olup çün Halvetilere o ser-dār
Yağup nefsi tağını şāh-ı ebrār

595. Hābīb-i ‘Acemi ile Dāvūd Tāī
Çekübdürler bu yolda çok cefāyī

Veliler birbirinden içdi şerbet
Çü buldı silsile uşulde nihāyet

42a.

Bilindi bezm-i ‘ışk ki ola bākī
Ola bir kes cihānda aña sākī

İçüre anı birden bire her bār
Şu ‘ışk-ile taleb idene ey yār

Çü ma‘ şūğ zūlfine dil ola ber-dār
Ola ‘ışk leşkerine dağı ser-dār

600. İrince murğ-ı cānı cānānesine
İrer hayret dili mestānesine

Ne ‘ışk var ne dağı dil ne hū şevk
Ne ma‘ şūğdan nişān var ne dağı zevk

Geçüben benliğinden bizdi‘ aşık
Ne ben kaldı ne hodsens oldu şādık

“*Limeni’l-mülkü’l-yevm*” bes bu cevāba
Olup hāzır irüp sem-‘i şavāba

Çü “*lillāhi’l-vāhidi’l-kaḥhār*” dā’im
Dinildi ḳahr-ıla olmağa ḳā’im

605. Recāsı ‘Askerī’nüñ ol Hudā’dan
Ola ḳahr-ıla ḳā’im bu nidādan

Bilindi faşl-ı evvel çün tamāmı
Açalum faşl-ı şāniden kelāmı

Bunuñ seyrine gel ey serv-i ra‘nā
Nice bāğ-ı rubā‘ī hem müşennā

Kelāmında didi Subhān muhaqqak
Sizi etvār-ile ben eyledüm halk

Kimi sırruñ kimi qalbüñ o tavruñ
Kimi rühuñ kimisi oldı şadruñ

42b. 610. Kimisi sırr-ı sırruñ çünki sālİK
Hafīdür kimi olğıl aña mālİK

Kimi aḥfā ḥaḳīḳide tamāmı
İrişen Ḥaḳḳıla qılur kelāmı

Selām ider aña Ḥaḳḳ bāreke’llāh
Müyesser ola aḥfā seyr-i bi’llāh

İşāret her birinden ḥasb-i ḥālİ
Yazalum olmasun çok qıl ü qālİ

Çü şadruñ oldı bes evvel maḳāmuñ
Anuñ şerḥi iledür ḥayyü nāmuñ

**Kemā qāle’llāhü Te‘ālā: “ Efemen şeraḥa’llāhu şadrahü li’l-
İslāmi fehüve ‘alā nürin min Rabbiḥi.” Ve qāle: “ Elem neşrah
leke şadrak.”***

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Allah’ın, göğsünü İslam’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?” (Zümer,39/22.) Ve yine Allahü Teālā şöyle buyurmuştur “ (Ey Muhammed) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” (İnşirah, 94/01.)

EṬ-ṬAVRU'L-EVVEL

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Fe'ülün

615. Nedür ol ṭavr-ı evvel şadruñ ey yār
Mine'l-ḥalkı ile'l-ḥalk oldu her bār
- 43a. Şorarsañ nefsinı emmāredür ol
Saña sihr eyleyen mekkāredür ol
- Çün oldur ma' den-i fişk-ı dālālet
İde Ḥaqq şadrını şerḥ-i hidāyet
- Anuñ aḥlākıdur hırş u küdüret
Ġaḍab buḥl ü ḥased hem daḥı şehvet
- Didi emmārenüñ ehline ol Ḥaqq
Bular en'ām gibi oldu muḥaqqak
620. *Daḥı en'āmdan oldu hem eḍāll ol*
Naşīb olmadı çünkim raḥmeti bol
- İşit hem vaşfinı emmārenüñ gel
Daḥı ol ḥālını mekkārenüñ gel
- Dönübdür şehvet-ile bu ḥımāra
Ġaḍabla kin ile āḡūlu māra
- Ezā ider cihān ḥalkına her dem
İder her kişinüñ gönünü pür-ḡam
- Ṭama' la hırşla ḳurdurur hemān ol
Cihānı yimege ister bula yol
625. Ḳoyun ḳuzu gibi a' māliñi āḥ
Ṭaḡıdurdu eline girse bir rāḥ
- İdübdür ḥīle vü tezvīri şan'at
İşitdüñ dilkiler gibi ḥıyānet

Hemān ki kelb gibi daḥı o murdār
O leş gibi düşer dünyāya her bār

Bu evşāfuñ birisi kimde ki var
Hemān oldur düşünde olan ızhār

43b.

Gehī dilkü görünür gāhī aşlan
Gehī kelb gehī kurd gāhī kaplan

630. Bu evşāf olduḡı-çün anda ey yār
Görinür kendüsine yine onlar

Bu evşāfdan ḥalāş olmayıcaḡ sen
Bes olmaz saña Ḥaḡḡ’uñ yolu rüşen

Ḥalāş olmaḡa isterseñ ‘ilācı
Yüri bir yire göster ihtiyācı

Nedāmet tıḡı-ile yāre şadruñ
Çıkarup taşra kıla cümle mekruñ

Yuya hem tevbe-i ābıyla anı pāk
Vücūduñ çirklerinden eyleye pāk

635. Çü şadruñ şerḡ olunca pāk hem
Olur ḡalbūñ Ḥaḡ-ı esrārına maḡrem

Daḡı şerḡ olıcaḡ ol cild-i ḡayvān
Gider kışrı açılır lübb-i insān

İde çün nefy-ile işbātı her gāh
Ki diye “*Lā ilāhe illa ’llāh*”

İrerse şadruña çün darb-ı tevḡīd
Gele taşdıḡ ḡalbe gide taḡlīd

Çü şıdḡuñ gelmese her dem saña ger
Sebeb bu mübtedīseñ ey birāder

640. Saña ‘ilme’l-yaḡīn ise irādet
Yaḡīn gelene dek eyle ‘ibādet

Gehī şıdḡ u gehī kızb ola kāruñ
Çü olmaz bir makām içre ḡarāruñ

44a. Gele ‘ ilme’l-yaķın ħalb evine gāh
Gide geldügi gibi yine her gāh

İrince sem-‘i cāna tevbe telķin
Dilinden mürşidüñ bulınca temķin

Olur dilinde dā’im zikru’llāh
Olur gönlinde ķā’im fikru’llāh

645. Lisān-ı piri ola her ne dirse
Dağı anuñ göziyle ne görse

Kemā ķāle’llāhu Te’ālā: “ Fe’selū ehle’z-zikri in küntüm lā ta’lemūn.” Ey insane’l-kāmile fī makāmi’ş-şeyhūḫati. .Kemā ķāle ‘aleyh’is-selāmu: “ Eş-şeyḫu fī ķavmiḫi ke’n-nebiyyi fī ümmetiḫi.” Ve kemā ķile: “ Men lā şeyḫa lehū feşeyḫuhū’ş-şeyḫānū.”*

ET-ṬAVRU’Ş-ŞĀNĪ

Fā’ ilātün / Fā’ ilātün / Fā’ ilün

Ṭavr-ı evvel seyrini ķıldıķ tamām
Tevbe vü telķin-ile āḫir-ķelām

Ṭavr-ı şānī seyrine başduķ ķadem
Seyr-i ila’llāhdan şoñra vü hem

Pes maķām-ı ħalb kim ikincidür
Toḫm-ı ḫubbi gel aña ek incidür

44b. Ger şorarsañ nefsinı levvāmedür
Vaşfi dağı hem bunuñ nemmāmedür

650. ḫulķları levm ü heves dağı mekr
‘Ucb u ‘aşv vü hem dağı sem‘ u sekr

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “ Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.” (Enbiyâ,21/07.) Yani şeyhlik makamındaki (bilgin) kamil bir insan. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kavmi içerisindeki şeyh, ümmeti içindeki nebi gibidir.” (Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 22, nu: 1576.) Ve şöyle denildi: “Şeyhi olmayanın şeyhi, şeytandır.”

Hem şabî dirler aña ey bü'l-‘ aceb
Nedürür böyle dimek buña sebeb

Kim şabî meyl idiciye didiler
Her zamānda bu da meyyāl bildiler

Meyl elinden hāli olmaz ber-ķarār
Gāh şāfī geh mükedderdür ey yār

Meyl ider terk itmege dünyāyı hem
Çalmaya ya‘ ni elinden bir direm

655. Meyl ider bāy olmağa gāh uzanur
Yüz biñ ola dir fülürüm ķazanur

Hırş ider bilmez ki tā vaķt-i ecel
Rızķ-ı maķsūm olduĝın yevmü’l-ezel

Baħr-i efķār ĝarķ idüp anı tamām
Yapışacak bulamaz bir yir müdām

Gel geĝelüm bu şabāvet ‘ālemīn
Gör mine’l-ķalbi ile’r-rūħ ‘ālemīn

Hem iki dürlü olur bu ķalb daħı
Güç-ı cān-ile işit sen ey aħī

660. Birisi cāna anuñ ķalb-i ‘alīm
Mübtelādur ‘ilmine olmaz selīm

‘İlmine tekyelenüp iři ĝurūr
Geh tekebbür gāh ‘ucb u gāh fücūr

45a. Hem riyāset arzū eyler bes tamām
Şadra geĝmekdür işi anuñ müdām

Gāh mantıķ gāh me‘ānī gāh beyān
Ya‘ ni ħalkā ‘ilmini eyler ‘ayān

Geh belāĝat geh feřāhatden müdām
Dem urur bilmez nedür ammā merām

665. Biridür daħı anuñ ķalb-i selīm
Geĝdi ‘ilminden odur Ħaķķa ‘alīm

Kendü ‘ilmini kılp ‘ayn-ı ‘adem
Yapışur Hâkık ‘ilmine ol dem-be-dem

Mā-sivāyı maḥv ider dilden müdām
Muşhaf’ı ḳalbine yazar hoş kelām

“*Yemve lā yenfā*”da nef’i bi’t-tamām
Bes selīm olmağ-ile buldı selām

İki olmaz bir olur ḳalb bi-gümān
Buna delīl vardurur ḳavl-i Subḫān

Kemā ḳāle’llāhu Te’ālā: “ Mā ce’āla’llāhu li-racūlin min ḳalbeyni fī cevfiḥi.” Ve ḳāle ‘aleyhi’s-selāmū: “ İnnē fī cesedi ibn-i ādeme lemüḍḡaten izā ṣaluḡat ṣaluḡa’l-cesedü ve izā fesedet fesede’l-cesedü elā ve hiye’l-ḳalbü.”*

ET-ṬAVRU’Ş-SĀLİŞÜ

Fā’ ilātün / Fā’ ilātün / Fā’ ilün

- 45b. 670. Ṭavr-ı şānī seyrini ḳılduḡ tamām
Meyl-i ḳalb-ile anı ḳıl iḡtimām
- Ṭavr-ı şālīş seyrine başduḡ ḳadem
Seyr-i li’llāh eyledükden şoñra hem
- Dinilür çünki maḳām-ı rūḡ aña
Mālāyu’ni söylemek düşmez saña
- Ger şorarsañ nefisini ey yār-ı cān
Mülhime oḡurlar anı her zamān

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır.” (Ahzâb,33/04.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “ Âdemoğlunun vücudunda bir et parçası vardır. Eğer o sağlıklı olursa vücut da sağlıklı (iyi) olur. Eğer o bozulursa vücut da bozulur. Dikkat edin; o, kalptir.” (Buhârî, İmân, 39, c. I, s. 19.)

Ġayrıdan oldu mücerred ol hem̄in
Toldı albe nūr-ı ıř oldu em̄in

675. Pes fücūr kıldı tavādan temiz
ış oldu ilhām-ile bes aziz

Keşf ider anda kerāmet ey aı
Hem ider ayy-ı mekān anda daı

Bu iki mesned itmeyüp hemān
Himmeti a lā idüp ola revān

Hem kerāmet řāıbi budur sebeb
Her biri macüb olur itme aceb

Ger kerāmet amrını iseñ ayān
Tāsa algıl anaġın kesr it hemān

680. Ge řafāsından anuñ eyle azer
Kim buña büyük mekr didi peder

Hem dinilür daı istidrāc aña
Añla sözümü bugün alma aña

Aldanup aldı niceler mekr-ile
şandılar anı kerāmet fikr-ile

46a. Mā-sivāya didi bunlar meyl idüp
Bu kerāmetdür sözini uzadup

Bu kerāmet olımaz uzatma söz
Mā-sivādan ehl olan evürdi yüz

685. İne men fī albihi ġayru'l-ilāh
Kāne fi'd-dāreyni aşmühü'l-ilāh

şobet itme gel şaın aġyār-ile
Ol muřāib dā'imā arār-ile

Pes kerāmet ürlere aġyār olur
Kim kerāmetden açan arār olur

ün maām-ı rühdasın gel ıl azer
Seyr-i bi'llāh ideyim dirseñ güzer

Çokdurur māni‘ bu yolda ey ḥabīb
Keşf ü kerāmetde olur bunda raķīb

690. Kim geçerse bunları ola selīm
Bi-ḥaķķı “*bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm*”

Gel kerāmet bābın açma örte gör
Gir fenā fi’llāh yoluna yürte gör

Fitne olmuşdur kerāmet bu zamān
Ḥikmet oldu mu‘ cizāt evvel zamān

**Cā’e fī ba‘dī’l-aḥbāri ennehū kemā feraḍa’llāhü Te‘ālā ‘ale’l-
enbiyāi izḥāra’l-mu‘cizāti ferāḍa ‘ale’l-evliyāi kitmāne’l-
kerāmāti li-ellā yefetine bihimü’l-ḥalku “ Ve’l-fitnetü eşeddü
mine’l-ḳatli.” Ve ḳile: “Uķūbetü’l-enbiyāi ḥabsu’l-vaḥyi ve
‘uķūbetü’l-evliyāi izḥāru’l-kerāmeti.”***

ET-ṬAVRU’R-RĀBİ’U

Fā’ ilātün / Fā’ ilātün / Fā’ ilün

46b. Ṭavr-ı şālīş seyrini ḳılduķ tamām
‘Işķ-ile ‘azm-ile ey ḥayru’l-enām

Ṭavr-ı rābi‘ seyrine başduk ḳadem
Seyr-i ‘ala’llāhdan şoñra ifhem

695. Bī-yesma‘ lehū ve bī-yantıķ kelām
Bī-yebṭuş lehū ve bī-yemşī merām

Yürkiye yevmen fe-yevmen ki mina’llāh
İla’llāhi ‘ala’llāhi ma‘a’llāh

Kim maķām-ı sır budur ey cüvān
Hem Muḥammediyye nām oldu nihān

* Bazı haberlerde şöyle gelmiştir. “Muhakkak ki Allāhü Teālā, nebilerine mucizelerini izhar etmelerini emrettiği gibi insanların (halkın) fitneye düşmemesi için evliyaya da kerametlerini gizlemeyi farz kıldı. “Fitne (zulüm ve baskı) adam öldürmekten daha ağırdır.” (Bakara, 02/191.) Ve yine denildi ki: “Enbiyanın āķubeti vahyin kesilmesidir. Evliyanın sonu da kerametini izhar etmesidir.”

Ger şorarsañ *nefsini Haqq söyledi*
Muṭme' inne diyüben ad eyledi

Ḥulkları cūd u tevekkül hem rızā
Ġam 'ubüdiyyet 'ibādet hem seḫā

700. Şükr ü teslīm ü tebeddül hem selām
Luṭf u iḫsā-ile in'ām tamām

Feyze sālīk bu maḫāmda buldı yol
Hem hüve'l-ḫaḫku hüve'l-bāḫīde ol

47a.

Vāsıṭa oldı añna mürşid 'ayān
Tā irince Aḫmed nūrına nihān

Mürşidüñ irşadı bes olur tamām
Bu maḫāmdan soñra ey ḫayru'l-enām

Kim ki Aḫmed sırrına vāsıl ola
Her murādı dā'imā ḫāşıl ola

705. Bir kılı kırk yardılar anda hemān
Gördiler göziyle ammā ki nihān

İncedür bu yol görünmez ey hümām
Ṭutmayınca bu bilinmez bi't-tamām

Muḫliş olur bu maḫāmuñ erleri
Olmadı yār ḫıl ü ḫalle ser-seri

Gel ne dir bunda fenā fi'llāha gel
Hem 'ani'llāh hem beḫā bi'llāha gel

“Vemā ümirü illā liya'büdu'llāh”
“Muḫlişine lehü'd-dīne ḫunefāh”

710. Ma'rifetde hem ola tecellī zāt
Ger fenā olursa ḫılğıl iltifāt

Ki olasın ma'rifet taḫtına sen
Kim Süleymān-ı cihān ey yār-ı men

İndirürler çün seni *“taḫte's-serā”*
Çıḫduñ-ise her nice fevḫa'l-verā

Belkıs'ı ıab' uñ dilā kıoymaz seni
‘ Ālī iken ma' rifet kıılır denī

Ma' rifetden geç fenā fi' llāhı gör
Kim ana ıayr diyenler oldı gör

47b. 715. Ger bilürseñ kıadrüñi ey yār-ı cān
Göstere sırrın saña yoııdır gümān

Seyr-i fi' llāh bes saña vire ıaber
Üzn işitmedügin ey şāhib-naıar

Geç ma' a' llāh seyrini ne göresin
Ölmedin sen ne şafālar süresin

Muıme' inneñde olursa ger vücūd
Fi' l-fenā pes eyleye terk-i sücūd

Muıme' inne secdesiz döner giru
Kim ma' a' llāhdan o gitmez ileru

720. Bunda mülııidle muvaıııid bī-gümān
Olısarlardur müsāvī bil ' ayān

ıaııdan irer li' l-muvaıııid “irci' i”
“Rāııyeten” Rabbisidür merci' i

Muıme' inneye ola bu dem maııām
Dār-ı fi' llāh odurur dāru' s-selām

Nāıır ola anda ıaıııı' a bī-gümān
Keyf ü kemsüz bī-niıān u bī-mekān

Gördi ancaıı baıı göziyle anı hem
Faııı-ı ' ālem ol Muııammed muıııterem

725. Mülııid-ile hem muvaıııid ıarb ider
Bu maııāmda birbirine ıarb ider

Geldi ıaıııı' dan ' ākıbet ola temiz
ıor ola mülııid muvaıııidler ' aziz

ııla merci' fi' l-ile emmāreye
Hem meā' bı kıavl-ile levvāmeye

48a. Olalar bunlar çü Şeytân'a qarîn
‘Uztü bi’r-raḥmāni min şerri’l-la‘īn

Aldayalar işbu ḥalkı ḳavl-ile
Olmayalar mişlü mü’min fi’l-ile

Kemā ḳāle’llāhü Te‘ālā: “ Ve’mtāzū’l-yevme eyyühe’l-
mücrimüne.” Eyi’l-mülhidüne lienne’l-mülhıde ve’l-muvahḥıde
sülūkehümā sevā’un ile’l-maḳāmi’r-rābi‘i feye’ti li’l-mülhıdi
ḥıṭābün bi’r-rucū‘i ilā maḳāmi’l-emmāratı ve ye’ti li’l-
muvahḥıdi ḥıṭābün “ Yā eyyetühe’n-nefsü’l-muṭme’innetü irci‘i
ilā Rabbiki rāḍıyeten merḍıyyeten fe’dḥulı fī ‘ıbādı ve’dḥulı
cenneti.” Feyeşiru’l-muvahḥıdü ‘abdu’llāhi ve’l-mülhidü
şeytānen maṭrūden ‘an raḥmeti’llāhi e‘üzü bi’llāhi mine’l-ḥavri
ba‘de’l-kevr.*

ET-ṬAVRU’L-ḤĀMİSÜ

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

730. Ṭavr-ı rābi‘ seyrini ḳıldıḳ tamām
Emr-i “ve’mtāzū” ile āḥir kelām

Ṭavr-ı ḥāmis seyrine başduḳ ḳadem
Seyr-i ma‘a’llāhdan şoñra vü hem

48b. Bu maḳāma sırr-ı sırr çün didiler
Lāzım oldı saña bilmek ser-be-ser

Bu fenādur hem budur ‘ayn-ı beḳā
Yoḳluğıyla irilür bundan Ḥaḳa

Ger şorarsañ nefsinı ey nūr-ı dīn
Rāziye yazmışlar anı bil yaḳın

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “(Allah şöyle der) ‘Ey suçlular! ayrılın bu gün.’” (Yâsîn,36/59.) Mülhid ve muvahhidin yolu dördüncü makama kadar birdir. Mülhıde emmāre makamına dön hitabı gelir. Muvahhıde ise “(Allah şöyle der) ‘Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak rabbine dön! (İyi) kullarım arasına gir. Cennetime gir.” (Fecr, 89/27-30.) hitabı gelir. Böylece muvahhid Allah’a kul olur. Mülhid ise Allah’ın rahmetinden kovulan şeytan olur. Çokluktan sonra yokluğa düşmekten Allah’a sığınırım.

735. Hülkleridür zühd ü şabr u dağı cūd
Hem tezekkür dağı hem bezlü'l-vücūd

Hem şecā' at hem dağı fikru'l-fuād
Hem k̄ānā' atla vera' ey hoş-nihād

Hem sa' ādet hem şehādetdür dağı
Hem sükūnet hem sühūlet ey aḥī

“Ḥayy ü kayyūm” zikri ola k̄ā'imā
Kim Mesīḥ-āsā felekde dā'imā

Buña tecrīddür didiler ey hümām
Ḥazret-i ' İsā'ya oldı bu maḳām

740. Enbiyānuñ zıkr olunan kışşası
Evliyānuñ çıkar andan şişsesi

Enbiyānuñ bidāyeti kim didiler
Evliyānuñ nihāyetidür vir haber

Çünkü bildüñ ne maḳāmda enbiyā
Nice olur vāriş olan evliyā

Muştafā'ya pes ḥalīfe oldılar
Enbiyādur vāriş oldı velīler

Vāriş oldılar aña yevmen fe-yevm
Sürdiler irşādını ḳavmen fe-ḳavm

49a. 745. Hem fenā fi'llāh deminden evliyā
Bu beḳā bi'llāh buldı aşfiyā

Āşikāre oldı ol ḥayru'l-beşer
Didügi *“küntü nebiyyen”* ey püser

“Hüve'l-evvel” hüve'l-āḥir bu niḳāb
Hüve'z-ḳāhir hüve'l-bāḫin bu kitāb

Bildiler hem anı nur-ı Muştafā
Hem mu' allā hem müzekkā müctebā

Enbiyādan soñra evliyā müdām
Geldiler bunlar ilā yevmi'l-ḳiyām

750. Geldi taḥḳīk gitdi çün şekk ü gümān
Kim ene ḥayrun diyen ḳaldı hemān

Seyr-i fi'llāhdur degil li'llāh bigi
Ne 'ala'llāh ne ma'a'llāh [...] bigi

Seyr-i fi'llāh zıkrini ḳılsañ tamām
Bāyezīd seyridür bu ey hümām

Ol maḳām-ı cem' de ḳıldı ḳıyām
“*Ḳāf ve'l-ḳur'ān*” diyüp ṭurdu müdām

Baḥr-i Ḳur'ān eyledi kendüyi ğarḳ
Bulmadı yol eyleye Furḳān'ı farḳ

755. Hem fenāfi'llāhda ol ehl-i cūd
Döne döne eyledi maḥv-ı vüçüd

Vārid olmaz bu maḳāmda “*illā Hū*”
Ne eṣer bu ḥalḳda ne o ne bu

Çünkü oldı “*küllü şey'in*”bunda “*hālik*”
Ḳaldı “*illā vecchehū*” didi Mālik

49b. Ḥaḳḳ yine dirlik vire aña meġer
Tā ki ḥalḳı göre ol ṣaḥib-naḳar

Kim cem' den farḳa ol ola revān
Hem bile ḥalḳ ḳadrini ol bī-gümān

Kemā ḳāle'llāhü Te'ālā: “ Leḳad ḥalaḳne'l-insāne fī aḥseni taḳvīmın ṣümme radednāhü esfele sāfilīne.” Ey radednāhü min maḳāmi'l-cem'i ilā maḳāmi'l-farḳi ḥayyen binūri'l-ḥayyi kemā ḳāle'llāhü Te'ālā: “ Evemen kāne meyten feaḥyeynāhü ve ce'alnā lehū nūran yemṣī fi'n-nāsi.” Ve ḳāle İsä 'aleyhi's-selāmü: “ Men lem yūled merrateyni len yelice melekūte's-semāvāti.”*

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.” (Tîn,95/4-5.) yani Allah'ın, hayy nûruyla hayy olarak, cem' makamından fark makamına geçirdik. Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu?” (En'am, 06/122.) Ve Hz. İsä (a) şöyle demiştir: “İki kere doğmayan, semāvātın melekūtuna yükselemez.”

ET-ṬAVRU'S-SĀDİSÜ

Fā' ilātün / Fā' ilātün / Fā' ilün

760. Ṭavr-ı hāmîs seyrini kılduk tamām
Cem-ı i muṭlaḳ birle bes āḫîr kelām

Ṭavr-ı sādîs seyrine başduk ḳadem
Seyr-i fi'llāh eyledükden soñra hem

Oldı çün sırr-ı ḫafî çün bu maḳām
Hem sevād a'zam oḳurlar bes müdām

50a. Ya'ni cāmî' anuñ-ile her zamān
Cem' u farḳuñ farḳını ider beyān

Gel işit ḳavle'n-Nebiyi'l-Ekremi
Kim “*aleyküm bi's-sevādi'l-a'zami*”

765. Ṭutdı bu ḳavli şaḫābe çün nihān
Hem gidiserdür tā āḫîr zamān

Hem nihān olmaz burada ol sevād
Ger ola faḳr u fenāyile 'ibād

Kim olan bu vaşf-ile olur 'Ali
Yıḳup enfüs Ḥayber'in olur velî

Er dimekle nefsine ḳılındı nām
İsm-i marzıyyeyle buldı ihtirām

Nefs-i külliyye kim ol ümmü'l-kitāb
Hem ileyhe'l-mercî' dinilür ve'l-me'āb

770. Ger şorarsañ ḫulḳını ey pādişāh
Çün *teḫalluḳdur bi-aḫlāḳı'l-ilāh*

Hem telaṭṭuf merḫametdür ḫalḳa hem
Kim nevāfille teḳarrub Ḥaḳḳ'a hem

Hem ferā'izle ola ḳurbı müdām
Bu'dı olmaya anuñ soñra tamām

‘İlmine itmek teḥayyürdür daḥı
Hem vücūdından te‘abbüd ey aḥī

Hem maḳām-ı sehv-i secdeye müdām
Eylemekdür bes tenezzül ey hümām

775. İrdi secde sırrına kim ḳodı ser
Aldı “*ve’scüd va’ḳterib*”den bes ḥaber

50b. Meḳ‘ ad-i şıdḳında oldı dā’im ol
Muḳtedir mālīk ḳatında ḳā’im ol

Hem fenā ba‘ de’l-fenādan aldı söz
Hem beḳā ender beḳāya ḫutdı yüz

Ḥayret ü ḫāletledür dā’im işi
Ṭursa āḥ otursa āhdur cünbüşi

Ḳuşanup ḫidmet ḳuşāḡın dā’im ol
Ḳulluḡa cān u gönülden ḳā’im ol

780. Seyr-i bi’llāḥ yoluna nefsin sebīl
Eyleyüp dir yā Cemīl ü yā Celīl

Çün Cemālinden Celāle irdi ol
Hem kemāl-i berzaḥa bes şaḡ u şol

Ḥādīm oldı ḫalka çün bi-lā ‘ivaż
Ḥāş u ‘āmdan yoḳdur anda bir ḡaraż

Pes ebu’l-vaḳt oldı ḫalka neylesün
Ki ibn-i vaḳt olanı hem beslesün

“*Küntü kenzüñ*” gördi çün kānımı ḫalk
Budurur kim gāḥi cem‘ u gāḥi fark

785. Ba‘ dehū kim “*limeni’l-mülk*” işidüp
Bu ḫiṭābı sem‘ ine bes gūş idüp

Yidi eṭvār yidi esmā ‘ilmini
Daḥı yitmiş biñ ḫicābuñ ‘aynını

Hep ḳodı bunları yoḳluḡ baḫrine
Ne ‘ilm ü ne ma‘rifet ne dehrine

- Kim maḳām-ı ‘acizde ‘iṣ eyledi
“İyyāke na‘budü” ḳahrını nūṣ eyledi
- 51a. ‘Āciz oldılar bu bābda aṣfiyā
Yüz yigirmi dört biñ olan enbiyā
790. “Şeyyebetnī sūret-i hūd” dem-be-dem
Dirdi ol ṣāh Aḥmed-i muḥterem
- Ya‘ ni kim idüp iṣāret ol hümām
“Fe‘staḳim”den fehm olan emre müdām
- Gāh bu emriyle olup maḥzūn gāh
Hem ma‘a’llāh fikri hem ḳahru’l-ilāh
- Gülmedi gül tuṭaḡı bir gün tamām
Pes celāl-i heybetinden ol müdām
- Gāh olur ‘aciz-ile ṭāl-i lisān ol
Gāh olur ‘aciz-ile külle lisān ol
795. Gāhi ider terk ikisini daḡı
Ne ider meyl-i risālet ey aḡī
- Ne vilāyet ḳılmaḡa ider heves
Rāh-nümā ider “izā nesīte”bes
- Ne dimekdür anı añla ey cüvān
Ki ‘ani’llāh ḳavl-ile olmaz ‘ayān
- Hem daḡı ‘aḡlıyla bilinmedi ol
Hem daḡı naḳl-ile varmaz aña yol
- Kim bu seyri ‘aciz-ile ḳıldı ḳılan
Fenā fi’llāh ‘aciz-ile buldı bulan
800. ‘Aciz-ile buldı o Maḥbūb-ı İlāh
“Ḳābe ḳavseyn ev ednā”bī-iṣtibāh
- Evveli ‘aciz-iledür hem āḡiri
Bāṭını ‘aciz-iledür hem zāhiri
- 51b. ‘Aciz-ile dīn irdi faḡr-ı millete
‘Aciz-ile irdi ol ‘izz-i devlete

‘Acz-ile hem lī-ma‘ a’llāh sancağın
Dikdi *tūbā* üzre ya‘ ni bayrağın

Seyru’l-envār şu‘ bedürür ey aḥī
Hem livā-yı ḥamd-meşreb daḥı

805. İçilen anda şarāb-ı fi’llāhdur
Hem “*saḳāhüm Rabbühüm*”bi’llāhdur

Hem ‘Aliyyü’l-Murṭazā’ya didi ḥalk
Kim seni nice ḳabūl eyledi Ḥaḳḳ

Didi gönüm arzularından tamām
Hiç müyesser olmadı ey nīk-nām

‘Āciz oldum ‘āḳıbet ḳaldum zelīl
‘Acz-ile buldum baña benden delīl

Budur ki yidi eṭvār yidi envār hemān
‘Acz elindendür bu hep eyle ‘ayān

810. Eyle ṭaliblere bu olsun beyān
Ḥaḳḳ-ı “*tāhā*”ḥurmet-i “*seb‘i’l-meşān*”

Ma‘ne-i Ḳur’ān-ile ḳavl-i Rasūl
Mālāyu‘ ni olmadı eyle ḳabūl

Kim “*velā raḥbin velā yābis*”ḥiṭāb
Bil bunı tā ola saña fetḥ-ı bāb

Yidi miftāḥ-ile bu baṭn-ı buṭūn
Açılıbdur ‘acz-ile ey zū-fünūn

Kemā ḳāle ‘aleyhi’s-selāmu: “ İinne li’l-ḳur’āni zāheran ve baṭanen ve li-baṭniḥi baṭnen ilā seb‘ati ebṭunin ve fī rivāyetin ilā seb‘ine baṭnen.” Ve ḳāle fī du‘āin: “ Lā uḥşī şenāen ‘aleyke ente kemā eşneyte ‘alā nefsike.” Ve ḳāle Ebū Bekri’s-şiddīḳu raḍıya’llāhü ‘anhu: “ El-‘aczu ‘inde derki’l-edrāki idrākün.” ve ḳāle ‘Aliyyu kerrema’llāhü vechehū: “ Subḥāne men lem yec‘al tariḳān ilā ma‘rifetiḥi illā bi’l-‘aczi ‘an ma‘rifetiḥi.”*

* Rasūlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kur’an’ın bir zahiri bir de batını vardır. Bu batının da yedi batını vardır. Başka bir rivayete göre ise yetmiş batını vardır.” (Ebū Hamid Gazzālī, a.g.e., c. I, s. 297.) Ve bir duasında şöyle buyurdu: “Allah’ım, seni, kendini övdüğün gibi övemem.” (Müslim,

EṬ-ṬAVRU'S-SĀBİ'U

Fā' ilātūn / Fā' ilātūn / Fā' ilūn
*Mefā' ilūn / Mefā' ilūn / Fe' ulūn***

- 52a. Ṭavr-ı sādīs seyrini kılduk tamām
‘Acz ü noqşān-ile ey ḥayru’l-enām
815. Ṭavr-ı sābi’ seyrine başduḡ ḡadem
Ba’ de’s-seyri ‘ani’llāh ey muḥterem
- Ger şorarsañ nefsinı bes kāmıle
İsm-i a’zam mūcibince ‘āmıle
- İbn-i vaḡt ol ki saña keşf ola ḡāl
Keşf olunmaz ‘aks olursa bu kemāl
- Hem şorarsañ ḡulḡını bes noḡḡadur
Ki “*men ‘aref*” ‘ilmi bunda saḡḡa[?]dur
- Bu maḡām çün sırr-ı aḡfādur ‘ayān
Hem nişānı bī-nişāndur bī-nişān
- 52b. 820. Ne evvel var ne āḡir ol maḡāmda
Ne zāḡir var ne bāḡın ol mekānda
- Ne gelmek var ne ḡitmek ol semende
Ne bitmek var ne yitmek ol çemende
- Ne nebī var ne velī var bu yirde
Ne felek var ne melek kim öñüñde
- Ne irşād var ne mürşid bes ‘ademdür
Ne mürid var ne murād var ne ḡalemdür
- Ṭavr-ı sābi’ seyrine çünkim tamām
Bulmadı yol bir eḡad ey nıḡ-nām

Salāt, 751.) Hz. Ebūbekir (r.a) şöyle demiştir: “Acz, idrakin idrak edilemeyeceğini anlamaktır.” Hz. Ali (Kerrema’llāhu veche) ise şöyle demiştir: “Allah kendisini bilmeye bir yol bırakmadı. Ancak O’nu bilmenin imkânsızlığını bıraktı.”

** 820 ile 823. beyitler arası *Mefā’ ilūn / Mefā’ ilūn / Fe’ ulūn* vezninde gelmektedir.

825. Sırr-ı muṭlaḳdur ḳamu ol ser-be-ser
Mā ‘arafnāk didi hep ehl-i nazār

Bundan özge söz dinilmez ey aḳı
Kes zebānuñ bunda lāl ol ey saḳı

Bu maḳāmuñ ismini itseñ su’āl
Kim ‘amā dirler aña şāhib-celāl

Kemā eşāra’n-nebiyyü ‘aleyhi’s-selāmu fī hāze’l-maḳāmi ‘inde su’ālī’l-a’rābi: “Eyne kāne Rabbunā ḳable en yaḳluḳa’l-ḳaḳa ?” feccābe: “Kāne fī maḳāmi’l-‘amāi mā taḫtehū hevāü’n velā fevḳahū hevā’ün velā isme velā na’tē fīhi.” Ve ḳāle: “Kāne’llāhu velem yekün me’ahū şey’ün.” Feccābe’l-Cüneydü: “Ve’l-‘ānu kemā kāne ve ḳāle lī-ma’a’llāhi vaḳtün lā yese’unī fīhi melekün muḳarrabün velā nebiyyün mürselün.” Fe’fhem*

53a. Vācib oldı yidi eṭvār ey cüvān
Kim birinden nice sır olur ‘ayān

Yidi yidi ile ‘ālem hep ṭolu
Yidi yidi ile ādem baḳtlu

830. Yidi noḳta ḳoysaydı bir ḳalem
Noḳta dirler hem elif olmaz ‘ālem

Dinilür ol vaḳt elif cem-‘i vişāl
Ola ḳalmaya firāḳa hiç mecāl

Ḳıl tefekkür bunda bulasın vişāl
Kim ne der seyr-i sülük cem-‘i ḳişāl

Gel bu eṭvār faşlını faşl idelüm
Dönüp esbāb faşsını naş idelüm

* Rasûlullah (s.av) bir bedevînin: “Rabbimiz, yaratılanları yaratmadan önce neredeydi?” sorusuna cevaben: “O, ‘amâ makamında idi. Onun ne altında ne de üstünde hevâ vardı. Ne isim vardı ne de sıfat vardı.” (Tirmizî, Tefsîu’l-Kur’ân 12, nu: 3109.)Ve Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah ile beraber hiçbir şey olmadığı zaman (Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 2953.) benden önce de hiçbir mukarreb melek ve hiçbir peygamberin bulunmadığı bir vakitte Allah benimle beraberdi.” Bu soruya Cüneyd de şöyle cevap verdi: “Şu anda olduğu gibidir.”

Kim ‘ale’l-icmāl her birin saña
Söyleyeyüm tüt kulağ benden baña

835. Sünnet ü seccādedürür hem ‘aşā
Hırkadurur dağı kemer dağı ridā

Birisi dağı ‘imāme-i siyāh
Bu yidiyi ‘acz-ile eyle penāh

Buldı mürşid yididen nūr-ı yaq̄in
Hem mürīd oldı anuñla bes emīn

Oldı ser-dār yididen cān pāresi
Ol mücāhid erlere dūr dānesi

Her birinden bir işāret ḥasb-i ḥāl
Yazalum çok olmasun hem kı̄l ü q̄āl

53b. 840. Bileler remzin mu‘ammānuñ tamām
N’olduğunu yidi esbāb ey hümām

Mü’min-ile hem münāfıqda bular
Bulunur her birisi eyle ḥazer

Görme misiñ götüren elde ‘aşā
Nāqışı nādān mürā’ī bī-şafā

Hırka giyüp başına şarar siyāh
Çorqmaz ura diyü yüze ilāh

Elde tesbīḥ ya‘ni kim evrādı var
İllā ḥalvetinde nice ifsādı var

845. Şarqıdur yanına görseñ sünneti
Ehl-i Ḥaqq’a illā vardur küdreti

Şüretā baksañ geçinür Bāyezīd
Şiretinde ol degil illā yezīd

Mürşidem dir dā’imā söyler yalan
Ya‘ni ḥalkı cezb ide ol qaltaban

Şimdi cühhāle düşüp bu nīk-nām
Müşkil olsa tañ mıdur ḥāl-i ‘avām

İnanur bunlara halk ey ehl-i hoş
Niylesünler zāhiri ma' mūr-ı hoş

850. İçi bakırdur taşı altun hep
Taşı ma' mürdur içi mağbūn hep

Ki şerī' at üzre giyerler libās
Ya' ni kim ehl-i tariqat diye nās

Kimi maḥbūb kimi 'ārif ey ulu
Ma' rifet varlığı-ile tobtolu

54a. Dili söyler kulağı kan yüküdür
Degül insān dilkü erneb bokıdur

Ḥile eyler dervīşe şām u seher
Rızqını almağ-içün eyle hāzer

855. İns ü cinn şeytānlarından yā Mu' iz
Bizi luṭfuñla emīn eyle emīn

**Kemā ḳāle'llāhu Te'ālā: “Ḳul e'üzü bi-rabbi'n-nāsi meliki'n-nāsi
ilāhi'n-nāsi min şerri'l-vesvāsi'l-ḥannās.” ilā āhirihi^{7*}**

* Allāhü Teâlâ şöyle buyurmuştur:“De ki ‘Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik’ine, insanların İlah’ına sığınırım.” (Nās, 114/01-06.)

EL-FAŞLU'Ş-ŞĀLİŞÜ Fİ BEYĀNĪ'L-ESBĀBĪ'S-
SEB'ATĪ'LLETĪ VECEBET 'ALE'L-MÜRŞĪDĪNE'L-
KĀMİLĪNE*

ES-SEBEBŪ'L-EVVELŪ

Ḳāle'llāhü Te'ālā: "Vemā tilke biyemīnike yā Mūsā ḳāle hiye
'aşāye etevække'ü 'aleyhā ve ehuşşu bihā 'alā ḡanemī veliye
fīhā me'āribu uḡrā." el-āyetu *

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

54b.

Hem 'aşādur sālikā evvel sebep
Gel bunı cān göñül-ile ḳıl ṭaleb

Hem kelāmında didi ol Zü'l-Celāl
Ḳıldı Mūsā'ya 'aşādan çün su'al

Didi Mūsā bu 'aşāmdur yā Mu'in
Ṭayanıncaḳ ṭayanam olam emīn

Ḥaḳḳ yolunda istiḳāmetdür 'aşā
Ṭayanan buña olur ḥavfdan cüdā

860. *Huş iderem* hem bunuñla daḡı ben
Ḳoyunuma ey murād-ı cān u ten

Gel nedür maḳşūd ḳoyundan bes 'ayān
Bil anı huş itmeden nedür beyān

Didiler maḳşūd ḳoyundandur ḳuvā
Bu daḡı ikidürür ey pür-şafā

Kim ḳuvā-yı zāhiredür biri hem
Birisidür bāṭıne ey muḥterem

* Üçüncü Fasıl: Mürşid-i kāmile gerekli olan yedi sebebin beyanıdır.

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: "Şu sağ elindeki nedir yâ Mūsâ? Mūsâ dedi ki: 'O, benim deḡneḡimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.'" (Tâhâ, 20/17-18.)

Sāmi‘ a hem lāmise hem bāşire
Zā‘īka hem şamme bunlar zāhire

865. Bunları huş itmeden nedür merām
İstiķāmet-ile kormağ ey hümām

Her biri şarf ola yirlü yirine
Tā ki noķşān gelmeye hiç birine

Her ne içün anı halk itdi İlāh
Ġayrısından hıfz olup ola penāh

İstiķāmetle çü hıfz ola müdām
Şaķınıla mālāyu‘ niden tamām

55a. Hem kuvā-yı bāṭıne ey nīk-nām
Anlaruñ da hıfzı lāzımdur tamām

870. Fikr-i dūnyāvī mekrinden dem-be-dem
Ḥīle vü hud‘ a ḥasedden daḥı hem

Hem küdüretten tecellī kalb-i pāk
İle olma hem ṭama‘ la gel helāk

Ḷalbi hıfz eyle bulardan az az
İstiķāmetle idigör iḥtirāz

Huş ola tā ki ‘aşā-ile ġanem
Olasın sen Ḥaķķ yanında muḥterem

Hem *me‘āribden* daḥı ey nīk-nām
Gel beyān eyle nedür andan merām

875. İstiķāmetle idesin dem-be-dem
Celb-i kalbi‘l-mü‘minin ey Zü‘l-Kerem

Hem şalātuñ hem zekātuñda daḥı
Hem şıyām u hem şehādet ey aḥı

Rāh-ı Ḥaķ‘da ḥāşılı ey pür-şafā
İstiķāmetle bulıgör sen vefā

Tā ‘aşayıla me‘āribi tamām
İdesin taḥşil sen ey nīk-nām

- Hem Mūsā'dan sünnet oldu bu 'aşā
Sünnet itdi kırkıdan öte Muştafā
880. Bes 'aşā gibi tarīk-i Hāk'da hem
Uğru olma toğrı ol ey muşterem
- Zabı idemezseñ mürīdleri hemān
Koyunı qurda yidirdüñ bī-gümān
- 55b. Zāyi' itme hākķını halkuñ yürü
Hem riyā sem' ideni tūskür giru
- Kim meşeldür çıkdı uçmağdan 'aşā
Gel 'aşāyla yavuz halkı başa
- Nefs-i *sehḥāra eger siḥr itse* cem'
Kıl 'aşā *sū' bān-ile* anı kam'
885. Cünd-i 'iṣyānı 'aşā-ile helāk
Eyler iseñ sende hiç qalmaya bāk
- Nefsinüñ *sāḥirleri cümle hemān*
Secde idüp her birisi bī-gümān
- Diyeler *āmentü bi'llāhi'l-'azīm*
Oldurur "Tevvāb"ü "Raḥmān"u "Raḥīm"
- Baḥr-i taḳvāya 'aşā-yı himmeti
Cān-ı Mūsā *çalsa bulur nuşreti*
- Nefs-i *Fir'avn helāk ola hemān*
Rūḥ-ı Mūsā *qurtula andan* 'ayān
890. Şeyḥ-i Ekber didi kim imān-ile
Gitdi āḥir Fir'avn bes iḥsān-ile
- Qurrate'l-'ayn didilerdi bes aña
Ġāfil olma sen bu sırrı gel aña
- İstiḳāmet kıla kim tuta 'aşā
"Fe'staḳim"le emr olundu Muştafā
- İstiḳāmetle kişi ümmet aña
Olur aṣlā olmaya bes şekk buña

- Ol ‘aşānuñ ‘aynıdur a‘yān-ı halk
Anlara bes cārī oldı emr-i Hakk
- 56a. 895. Şādıdur anuñ şalābetden nişān
Re’s-i nefsdan eksik itme her zamān
- Ahmed ismine elifi bes oldı yol
Ele alsañ vir şalavāt aña bol
- Gitmeyesin nefse gelen yollara
Gelmeyesin şağı koyup şollara
- Azma yoluñ nefs-ile kâ’im olup
Toğrı yol tut rûh-ile dâ’im olup
- Ser-be-ser tûfān olursa ger cihān*
Nûh-veş yolu gözet ey nev-cüvān
900. Bes mine’l-cem‘i ile’l-farq ey cüvān
Hāzret-i Ādem gibi ol her zamān
- Tā ebīnūñ sırrı olasın hemān
Husn-i Ādem sende göreler ‘ayān
- Bes vilāyet ‘arz idüp vire selām
Hem biline ne dimekdür bu kelām
- Ger bilürseñ sen ‘aşā sırrın tamām
Hem mine’l-‘ilmi ile’l-‘ilm ey hümām
- Gösteresün hāş u ‘āma remzi sen
İstifāde ola sende ey hasen
905. Kim görürse remzi oldur bī-gümān
Ol ‘aşāya lāyık olan ey cüvān
- Ol ‘aşāyı tutan olur hem şefī‘
Aña olur nice ‘aşīler muṭī‘
- Oldurur merdūd-ı Hakk maqbūl-i halk
Hem iden Hakk-ile halkı yine fark
- 56b. Halka çoban ola hıfz ide tamām
Her birin yirlü yirince ey hümām

Kimini redd ide kimini kabûl
İde nice istese aşı-ı uşûl

910. Her birinde kabiliyyet her ne var
Aña göre deprene ol şehsuvâr

Qavl-i leyinle ide irşâd hem
Tâ ki ola Hakk yanında muhterem

Hakk yolunda ger şorarsa bir beşer
Vire isti' dâdı ne göre haber

**Kemâ kâle'llâhu Te'âlâ: "Feqûlâ lehû kavlen leyyinen." Ve kâle
'aleyhi's-selâmu: "Kellimü'n-nâse 'âlâ kaderi 'uqûlihîm." el-
hadîşü***

ES-SEBEBÜ'Ş-ŞÂNİ Fİ'S-SÜNNETİ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ülün

İkinci sâlikâ oldı çü sünnet
Başına kaldırıp şoqmağa himmet

Tâ ki germ olmaya kim 'arş-ı Raḥmân
Diyüben bendedür çün ism-i Subḥân

915. Gurûr idüp ekremem dimeye ben
Bu milk içre bu günler a'zamum ben

Ki 'arş itdi istivâyıyla tefahḥur
Daḥı hem ism-i a'zamla tekebbür

57a. Daḥı cümle cihân hem yidi deryâ
Çü bende kâtre kâtre hep müheyyâ

Daḥı hem şâhibü'l-vird çü ebrâr
Bunuñla olmuşam meşgûl her bâr

* Allâhü Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar." (Tâhâ,20/44.) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "İnsanlara, akıl seviyelerine göre konuşun." (Aclûnî, a.g.e., c. I, s. 225-26, nu: 592.)

Ġurūr-ı vird-ile ey dürr-i meknūn
Didiler şāhibü'l-vird oldı mel'ūn

920. Ol olmışdur cemāl-ile müzeyyen
Dağı cümle kemāl-ile mu'ayyen

Ṭayandı virde 'ilme hem kemāle
Anuñ-çün oldı 'arş mazhar cemāle

Celāl ile *buyurdu Hakk sūcūdı*
Ki maḥvola anuñ cümle vücūdı

Bu ḥāl-ile ki gör ol 'arş-ı a'lā
Tekebbürle nice olmuşdur ednā

Dağı Hakk yaradup bir ulu *sū'bān*
İḥātā eylemişdür anı ey cān

925. Kōdı hem kıyruğun başı üstüne
Nitekim saç irer kaç üstüne

Ki dağı itmeye ayruq tekebbür
Anı görüp ide dā'im teḥakkur

Gel imdi kışşadan al ḥişşe ey yār
Ki 'aḳluñ olmuş iken hem saña yār

Nedür 'arşdan murādı gel beyān it
Ne dirler Hū dilinden hem 'ayān it

Didiler ḳalb-i mü'min 'arş-ı Raḥmān
Dağı hem ḳalb-i mü'min beyt-i Mennān

57b. 930. Mine'l-ḳalbi ile's-sırr olsa sālīk
Olur ol mülk-i muṭme'ineye mālīk

Çün ola ḳalbi anuñ 'arş-ı Raḥmān
Olur seyr-i ma'a'llāh ile her ān

Buraluḳda diyüp yok iḥtiyārı
Ene ḥayrun 'ale'l-ḥalk ıztırārı

Diye maḡrūr olup bu 'ilme dā'im
Ki muṭme'inneyem Hakk-ile ḳā'im

Diye hem bî-gümân bilmişem anı
Dinilmez hem baña bes “*len terāni*”

935. Degüldür emri böyle bu maḳāmuñ
Ki vardur ru’yete ḳavli enāmuñ

Gide varlık gele yokluk lisānı
Ki rāziye vü merzıyye zebānı

Ne ‘arşam dir ne ferşem ıztırārı
Ene’l-‘abdü dimekdür cümle kārı

Maḳām-ı muṭme’inneden müsāfir
Olup olmaz bilür bunda mücāvır

Ola fi’llāh seyrine o ṭālib
Ola hem “*Rabbi zidni*” ‘ilme rāğıb

940. Peşimān oluben ḫayretde ḳala
Aḳıda gözyaşın ḫasretde ḳala

Ḳoya ṭarf-ı ‘imāmeden çü sünnet
Ḳıla kendin hemān ol ‘arşa nisbet

Daḫı teşbîh ide ol sünneti hem
O arş üzre yılana ey mükerrerem

58a. Şoḳarsa başı üzre n’ola anı
Ki olmuşdur anuñ ṭāl-i lisānı

Lisānı kell anuñ olmak çü vācib
Fenāya vāşıl olıcaḳ çü ṭālib

945. Nedür ṭāl-i lisān ḳıl anı tibyān
Ene ḫayrun dimekdür mişl-i şeyṭān

Daḫı kelle’l-lisānı eyle i’lām
Zelīlem ben dimekdür ey dil-ārām

Zelīlem ben diyen kimdür bil anı
Çü rāzıyedürür ey yār-ı cānı

Daḫı marzıyyedürür bil anı hem
Ki bildi sırr-ı sünnet ol mükerrerem

Emîndür mekr-i ‘irfândan dağı ol
Merâtibe bulubdur gerçi kim yol

950. ‘Ani’llâhdür maqâm-ı terk idübdür
Anuñ gayret kuşâğı berk olubdur

‘Ubūdiyyet ‘abāsın giydi ol hem
Dağı ‘irfân dibāsın yırtdı muhkem

Velî biçmişdi miqrâz-ı belâgat
Anı dikmişdi mihyât-ı feşâhat

Anı cehl-i basîtdür diyü ey yâr
Anı başdan şavup bes oldı ser-dâr

Eger cehl-i mürekkebe olsa hâli
O bahşden taşra dur itme cidâli

955. Anuñ dersi olubdur mâ ‘arafnâk
Me‘âniden beyândan oldı hep pāk

58b. İçüp hayret şarâbın bi’t-tamām ol
Mine’l-‘ilmi ile’l-‘ayni bulup yol

İrübdür secde sırrına hem ol yâr
N’ola başını kırsa aña tekrâr

Beķā bi’llāh ki ol Hakk’uñ vücūdın
Yaķinen bildi hem kıldı sücūdın

Beķā bi’llāh ile hayy oldı ol hem
Fenā ba‘de’l-fenāda ey mükerrerem

960. Yürür halk içre şanurlar ki ümmî
Haber virmez meger ola mühimmi

Meger bir merd ola yolunda şadıķ
Kıla kavlin aña luţf-ile nāţıķ

Ki bilmez şāhibü’l-fazl cihānda
Yine fazl ehli bilür her zamānda

Oluben yine dirilen çü sünnet
Kosın kim Aħmede ol oldı ümmet

Çomış dirler anı hem Muştafâ'da
Ġazâ günleri dağı Murtaẓâ'da

965. Gehî ref' u gehî irsâli anuñ
Kemâline işâretdür o ħânuñ

Dimekdür Ĥayber'e nefsi ser-â-ser
Çü yıkdum ġâfil olma ey birâder

Ki irsâl eylesem gönlüme aşlâ
Vücüd gelmez bi-ħaqqın Ĥaqq Te'âlâ

Ki itdüm terkimi terk ey vefâ-dâr
Anuñ-çün eyledüm ben 'acze ikrâr

59a. Revâdur eylesem irsâl her dem
'Alâ emri'l-e'imme ey mükerrerem

**Kemâ ħâle'l-e'immetü'l-ħanefiyyetü radıya'llâhu 'anhum ve
senne Rasûlu'llâhi Şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem es-sivâke fi'l-
vuğü'i ve irsâle ħarafi'l-imâmeti fi'l-aĥvâli küllihâ ve'l-irsâlü
efdâlü fî eyyâmi'l-ħarbi fi'l-ġazveti ve fî sâ'iri'l-evħâti el-'ağdu
ev lâ.***

ES-SEBEBÜ'S-ŞALİŞÜ ES-SECCÂDE

Meñâ'ülün / Meñâ'ülün / Fe'ülün

970. Üçünci seccâdedür şadık olana
Palas olur egerçi kim yalana

İkisin fark ider hem kâmil insân
Ki ya'ni kâm-rân ol merd-i meydân

Sücüd eyler bilür pes sehv anı
Bi-ħaqq-ı süre-i “*seb'i'l-meşâni*”

* Hanefî imamları (r.a) şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a.v), abdestte misvağı, her zaman sarıġın bir ucunu sarkıtmayı âdet edindi. Sarıġı sarkıtmak (irsal) harp ve ġazve günlerinde efdaldır diğer vakitlerde ise sarkıtmamak efdaldır.

Ḥilāf-ı şer‘i koymışdur o her bār
Bulur seccāde ehlin nirde ki var

Ki *ḥams üzre binā oldı çü İslām*
Birisidür şalāt gel eyle ikrām

59b. 975. Anuñ mağzı olubdur çünki secde
Kim andan lezzet alan geldi vecde

İrince burc-ı cāna şems-i secde
Gelür ol şāhib-i seccāde vecde

Ṭuyarsın sırr-ı seccādeyi andan
Ne dimekdür geçüp burc-ı bedenden

Çü bil seccādeden cildüñ kināyet
Ki şadruñ oldı mescidden ‘ibāret

Anuñ mihrābına tā kâb-ı kavseyn
Gerekdür iki kandil nūr-ı kevneyn

980. Ziyā viren çü kandil içre her bār
Çü Aḥmed nūridur zeyt gibi ey yār

İden Allāh için secde kim anda
‘Ayān rūḥ-ı revāndurur nihānda

Elif ḥā mīm dāl lī-ma‘a’llāh
Muḥammed’dür anuñ şāhibi her gāh

Kimi kâ’im kimi *rāki’* ezelden
O ḥalk olup kalem anı yazaldan

Kimi *sācid* kimi kâ’iddür anuñ
Vir ey sālîk anuñ yoluna cānuñ

985. İrişe nūrına rūḥuñ ola yār
Şefî‘am ben didügi dem o dil-dār

Kim Aḥmed nūrını bes evvel āḥir
Bile ol rūḥ bes bāṭında zāhir

Bulur ol nūrı bu secdede her gāh
Ola sācid kıla secde-i fi’llāh

- 60a. Şalātü'l-ḳalb didiler buña aḫrār
Daḫı hem buña vusṭā dirler ey yār
- İmāmın derk idüp iren şalāta
Olup ḫālīş irer her dem necāta
990. *Şalāt nehy itdügi faḫşādan* ey yār
Daḫı *münker olandan* her ne ki var
- Ki ref' ide ḫicābın ya' ni Allāh
Şalāt ehli olan mü'minüñ Allāh
- Çü bilmeyen imāmını zamānuñ
Olubdur dem-be-dem bes ḳalbi anuñ
- Murād olan imāmdan ey birāder
Kim Ahmed sırrıdur dir bunı erler
- Ki zāhir oldı evvel enbiyāya
Daḫı müriş olubdur evliyāya
995. İlä yevmi'l-ḳiyāme birbirinden
Yüriye bu taşarruf yir yirinden
- N'ola seccāde sırrın bilen insān
Olur maḫzar o sırta olma ḫayvān
- Elif ḫā mīm dāl 'ilmine fā'ik
Olur "*nūn ve'l-ḳalem*" meşḳına lāyık
- Dilā defter ḫisābı ola dīvān
Ola ḡayb 'āleminde saña tibyan
- Yazup seccādeñi şoñra dur ammā
'Amelden 'ilmiñi ḳılma dur ammā
1000. Ne kim var ise bātın daḫı zāhir
'Anāşırla olan daḫı meḳādir
- 60b. Çün isti' dāduña lāyık her ne ki var
Görülür hep muḳadder olan ey yār
- Daḫı Rabb'iñe olan ma' rifet hem
Ki nefsüñ bilmek-ile oldı muḫkem

Ola kâ'im bes aḥkām-ı şerī'at
Ola dā'im hem ādāb-ı tarīkat

Kemāl-i ma'rifetle kıla a' māl
Ḥaḳīkatle fenāyı eyleye ḥāl

1005. Ferāiz vācibātı cümle ey yār
Sünenle hem nevāfil bes kıla kār

Ki evvel nūrunı āḫir diyendür
Çü zāhir nūrunı bāḫın bilendür

Fenā gelmez çü 'aks olursa mezbūr
Maḳām-ı seyr-i fi'llāh içre mezkūr

Budur dile olup dā'im mina'llāh
Fenā fi'llāh ile hem beḳā bi'llāh

Budur dile melekūta olur mālīk
Budur dile ceberūta geçer sālīk

1010. Yazup seccādeyi düşürmek ey cān
Dimekdür “*külle yevmin hüve fī şe'n*”

Ki fehm itmek şerādan tā şüreyyā
Anı taḫşīl ider budurur esmā

Daḫı uzatmaḫ el başt-ı zemīne
Bu dört ile olur ya'ni ḥazīne

Mine'l-ilmī ile'l-ayn “*mişkāle zerra*”
Bu dört ile gelür hem baḫra berre

61a. Mine'l-mevci ile'l-fevc ya'ni deryā
Bu dört ile kıllur telvīni peydā

1015. Ki telvīn oldı temkīnden bes evlā
Anı fehm eylemez çünkim her ednā

Mu'ammādur bu dört bilmeyen ādem
Daḫı seccāde sırrın bilemez hem

Olubdur dörd-ile seccāde dā'im
Çıkup insān anuñ üstüne kâ'im

Bu dörd-ile olur çün 'ākıbet a' lem
Bu 'ilminden sonra cāhil olur fe'fhem

Kemā k̄āla'llāhū Te'ālā: "Ve'zkür Rabbeke izā nesīte." Elā ve hüve'l-cehlü'l-ḥaḳīḳī fī maḳāmi'l-istiḡrāḳi fe'fhem *

ES-SEBEBŪ'R-RĀBİ'U EL-KEMERU

Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ulün

Çü dördünci sebep bil kim kemerdür
Kuşanan anı pes şahib-hünerdür

1020. Geçer nefsine virmekden murādı
Bilüşüp rûḥ-ile nefis ola yādı

İder feryād çün bülbülleyin ol
Sürer baḡrın yire sünbülleyin ol

61b. Çü bekler Ḥaḳḳ eşigin her seḫer ol
Gözi yaşımı her dem nehr ider ol

Eşigin yaşdanup cehdiyle dā'im
Teheccüd kılup olur emre ḳā'im

Diyeler tā kuşan ḡayret kuşaḡın
Gözet himmetle gel bes şol u şaḡın

1025. Hidāyet fi'l-ile olur müsāvī
Bu ḫaḳdur bunı egleme mesāvī

Egerçi ḡayret olur ibtidāsı
Ki ola seyr-i bi'llāh intihāsı

Nihāyetden iderlerse su'ālī
Bidāyete rücū' ola me'ālī

Mücāhedeyle olur bes intihāsı
Muḫammed sünneti üzre ibtidāsı

* Allāhū Teālā şöyle buyurmuştur: "Unuttuḡın zaman Rabbini an." (Kehf, 18/24.) Dikkat edin, o, istiḡrak makamında hakiki cehalettir.

Ki cehd itdi Hırā tağında dā'im
Şişerdi ayağı olduğça kâ'im

1030. Başardı bağına taş yāre karşı
Dururdu derd-ile dīdāra karşı

Teheccüdle olup me'mūr ol Māh
Nevāfil işlemekle dağı ol Şāh

Maḳām-ı mahmūda ire pes o Server
Ma' a'llāh vāqtine hem ola mazḥar

Olan çün enbiyāya pes bidāyet
Olur çün evliyāya ol nihāyet

Vilāyet tālībi ol sālīkā sen
Dime olmak müyesser baña ḳandan

62a. 1035. Ol evvel fi' line fā' il Rasūl'ūñ
Ki varur āḫiru'l-emr āña yoluñ

Ki sūnnetle ḳılan ḥalḳa naşīḥat
Ki itsūn evvelā kendü itā'at

İtā'at itmese ḳılsa naşīḥat
Naşīḥat āña olur bes fażīḥat

Naşīḥata çün itmezse itā'at
Rasūlu'llāh āña itmez şefā'at

Diye ḳavlin çü şeyḫu müftī dā'im
Dağı olmayalar fi'l-ile ḳā'im

1040. Niçün dirsiz kim işlemezsiz anı
Diyü tevbiḥ-ile ey yār u cānı

İdersiz emri çün berr-ile nāsa
Unutmaḳ ḫu nūfūsı gelmez ḳıyāsa

Revā mı ḫutmayasız dimek anı
Ki sizde nice oldı yüz şuyı ḳanı

‘Amelle ‘ilmle cümle enbiyā hem
“Semi'nā” diyüp oldılar bes ekrem

Ṭutup fi' lini berk-i Muṣṭafā'nuñ
Şefī' u'l-Müznibīn ol Müctebā'nuñ

1045. Kıla gör kavlüñi fi' lüñle hem-dem
Olasın Hakk yolunda tā ki muhkem

Ola kavli-ile fi' lüñ hāle şāhid
Ki halüñ şer' a tā ola müsā' id

Ki fi' l-ile kişi olmayıcağ ferd
Ṭariqatde dimezler bes aña merd

62b.

Çü kavli fi' l-ile cem' ide insān
Aña şāhib-kemer didiler ey cān

Ḳuşanubdur iki yirde kuşağın
Kesübdür kāl ü kılüñ hem tuşağın

1050. Ki kalmaya dil ü cān içre bir keder
Ṭariqat ehli içre ola bir ferd

Dağı şol vādīye kim vara seyri
O serhaddür görünmez anda ğayrı

Niceler var ki hoşdur kıl ü kālī
Velī yokdur haqīkat içre hālī

Kemer kuşanmağa lāyık degil ol
Ki kesb-ile bulan buldı aña yol

Ki ' irfān şişesini çala taşa
Kemer ' ilmīni tā kim ilete başa

1055. Muḥiṭ ola kemer ' ilmi çü muhkem
Görinenle bilinen nūr ola hem

Kemer kāfi saña kāfidür ey yār
Beyān-ı sırr-ı "kūn" için çü her bār

Mīmi ile Muḥammed şer' i pūr-nūr
Dağı nārdur ki ağıyar ola maḫhūr

Ki varlık tağlarını yağa bāyık
Hem ola cenneti zātına lāyık

Çü rāsı rahmetüñ baħrine cānı
Ki ğarķ it nefsi ħarķ eyle nihānı

1060. Ħudūdı yoķ bu baħrūñ hem kenārı
Varan ğarķ olur bes yoķdur ķarārı

Kemā ķāla'llāhü Te'alā: "Ve rahmeti vesī' at külle şey'in" Ve
ķāle: "Va'llāhu min verā'ihim muħiṭ."*

ES-SEBEBÜ'L-ĦĀMİSÜ ER-RİDĀ'Ü BEYĀNÜHÜ

Meṫā' ilün / Meṫā' ilün / Fe'ülün

63a. Beşincisi sebep dirler ridādur
Emānet ħamli kim 'arz-ı Ħudā'dur

'İbādetdür ridā di ibtidāsın
Maħabbetdür ridā bil intihāsın

Emānātı tuta bunlar tamāmı
Ķabül itmeyeler her giz enāmı

*Ebā itdi çü bundan her ne ki var
Ki gördiler emānet bir büyük bār*

1065. *Ki ħamle gördiler yoķ ķābiliyyet
Buları çekdi işṫāķa zārūret*

*Emānātı çü ħaml itdi pes insān
Maħall idiler istimdāda her ān*

Zalūm oldu çü bunlar nefse her bār
Rızā-yı Ħaķķ bulunmağıçün ey yār

Cehūl oldu ki ya' ni mā-sivādan
Sebeb buyıdı ol zulme rızādan

63b. Nedür görmeye milk içinde deyyār
Hüve'l-Bāķī diyüp ķalmaya ağyār

* Allāhü Te'alā şöyle buyurmuştur: "Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır." (A'raf, 07/156.) "Oysa Allah, onları arkalarından kuşatmıştır." (Burûc, 85/20.)

1070. Maḥabbetle emānet ola zāhir
Ki marzıyye ola mazhar aña āḥir

Maḥabbet üç merātib şöyle bil hem
Ki bunu böyle görür cān u dil hem

Birisidür şıfātı biri fi‘li
Rasūl’üñdür diyem işit bu kavli

Biri ne fi‘lidür ne ḥod şıfātı
Fenā dirler maḥv u hem ḥubb-ı zātı

Didi “ḥubbibe ileyye”bu beyāndur
Ki “min dūnyāküm selāşün”ḥü ‘ayāndur

1075. O selāşün didüğü nisā vü ṭīb
“Ḳurratu ‘aynī fi’ş-şalāti”yā ḥabīb

Şalāt ağıyarı nehyider çü her dem
Muḳarrebler bilür ebrār degül hem

Kim oldu ṭīb-ile maḥbüb-ı ebrār
Çü görmezler muḳarreb gördüğün her bār

Ṭaḳınmaya ridāyı bes bu ebrār
Ki ḳurratü’l-‘ayna bunlar oldu ağıyār

Ne yirde lāyıḳ olur mürşid olan
Ridāsın boynuna daḳmaḳ ol insān

1080. Ḥelāl olur olursa ḥubb-ı zātı
Ḥarām olur ‘aks olursa yok şebāti

Maḳām-ı ḳurratü’l-‘ayn üñ ridādur
Nisādan şoñra hem ṭıbdan revādur

64a. Olursa ger maḥabbet pes nisāya
Olup az lāyıḳ olmaz ol ridāya

Ṭaḳınmaya hem ehl-i ṭīb ridāyı
Ki ol ḳaṭ‘ itmemişdür mā-sivāyı

Ridāyı boyna almaḳdan işāret
Budur ey cān-ı men saña beşāret

1085. Çü aldum boynuma ben qahr-ı maqbüb
Anuñ derdidürür hem baña maqlüb

Ki oldum boynu baqlu aña bir qlul
Qahırdan her ne gelse baña maqbül

Mine'l-qahri ile'l-qahriyla qa'im
Olam dir tā ebed derd-ile dā'im

Ne kim gelse “*semi'nā*” didüñ ey Hān
Ki cāe küllühü min 'indi Raqmān

Kemā qāla'llāhü Te'ālā: “Vellezīne şaberü'btigāe vechi
Rabbihim ve eķāmu'ş-şalāte innā lā nuği' u ecra'l-muşliħin.” Ve
qāle fi'l-ħadışi'l-qudsıyyi: “Men lem yerda bi-qađā'in ve lem
yaşbir 'alā belā'in ve lem yeşkur na'amā'in fe'l-yettaħız Rabben
sivâ'î”*

ES-SEBEBÜ'S-SĀDİSÜ Fİ BEYĀNİ'L-'İMĀMETİ'S-SEVĀDİ

Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ulün

64b. 'İmāme-i siyāh altıncıdur hem
Şarınur gerçi ahmaq anı her dem

1090. 'İmāme-i siyāh oldı işāret
Fenā ba' de'l-fenāsına delālet

Fenā ender fenāya irse sālİK
Olur anı şarınmasına mālİK

Ki yaş tonı diyü şaralar anı
Ne dimek añladuñ mı bu nihānı

Cemālinden Celāle döndi ey cān
Mine'l-luťfi ile'l-qahr oldı fermān

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılanlardır. Şüphesiz biz, iyiliğe çalışan (erdemli) kimselerin mükâfatını zayı etmeyiz.” (Ra'd, 13/22; A'raf,07/170.) Bir hadis-i kutsîde şöyle buyurmuştur: “Kim benim kazama rıza göstermez, belama sabretmez ve nimetlerime şükretmezse benden başka bir Rab bulsun.” (Taberânî, **el-Mu'cemu'l-*evsat***, c. VII, s. 202, nu: 7273.)

‘ Adem şehrine vardı çünkü ol rāh
Görünmez anda bir şey siva’llāh

1095. Cemāl ehli şarınmaz ol siyāhı
Ferīd olursa fi’l-‘ ilmi’l-İllāhı

Cemāl ehli şarınsa anı gāhī
Döner ol başçıya şarar siyāhı

Mürā’ī vü münāfık şarmağ anı
İşāretdür bu kim ey rūh-ı şānī

Ki kalbi karası çıkmış başına
Yüzün qaralayup gider işine

Bilür ismin nedür bilmez müsem mā
Ne dimekdür nedür yāhū mu‘ ammā

1100. Ne dimekdür beyān eyleyem anı
Ki “mūtū” den haber almak nihānı

Bizer nefsi hayātından o server
Ölür ölmezden öñdin ey birāder

65a. Şunar elden alur yoqluğ kebābın
İçer yoqluğda hem hayret şarābın

Yağa hem nār-ı vahdetle o her dem
Ne kim var ise ‘ ilm ü ma‘ rifet hem

Fenā bezminde pes neylesün ol
‘ Ademden yine vardı yoqluğa yol

1105. Muḥaşşal fānī olmaz-ise fā’iğ
Siyāh şarınmağa olmaz lāyık

Nişān oldu çü şarınmağ siyāhı
‘ Adem baħrine ğarğ olmağa gāhī

Dağı ol bī-nişānuñ hem nişānı
Siyāh imiş yağın eyle sen anı

Ki nūr-ı saṭvetine dönmez envār
Muḥarrebler bilür bilmezler ebrār

Bilinmez bu fenā fi'llāh nihāndur
Velī seyr-i 'ani'llāhda 'ayāndur

1110. Gerek añla gerek tañla ey ebrār
Fenā 'ilm-ile bir olmadı her bār

Maqāmuñ muṭme'inne n'ola ey cān
Şadır da salṭanat da çün Süleymān

Belī şıgımaz Süleymān buraya hem
Ne dir añla olup qahrına hem-dem

Cevābı bunda olmaz evliyānuñ
Dağı hem ol muqarreb enbiyānuñ

Kemā qāla'llāhü Te'alā: "Limeni'l-mülkü'l-yevme li'llāhi'l-vāhidi'l-qahhār."*

ES-SEBEBÜ'S-SĀBİ'U Fİ BEYĀNİ'L-ĤIRKATİ'L-İNSĀNİYYETİ

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Fe'ülün

65b. Yidincisi sebep hırkadur ey cān
Giyer eñnine anı kāmil insān

1115. Yaqa birdür beden biñ pāredür hem
Yiñi yoq etegi giñ oldı muhkem

Yaqa bir olduğı budurur el-ḥaḳ
Ki göstere başın bir yirden ancaḳ

Çü hırqa ref idüp Aḥmed mīmin hem
Aḥmed ismine mülḥaḳ oldı her dem

Yiñi olmaduğuna pes işāret
Elin kesmege ğayrıdan delālet

* Allāhü Tealā şöyle buyurmuştur: "Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır." (Mü'min,40/16.)

Çü el şunmak kişiye oldı bes ‘ ayb
Yağın it bunda yokdur zerrece rayb

1120. Etek giñ olduğu budur ki el-ħak
Tolaşmaya Ħağ’uñ yolunda ayak

‘ Alāka oldı ayak bağı her dem
‘ Alākaıyla varımaz Ħağğ’a ādem

Dağı biñ pāre olduğu işāret
Göñülde derd biñ olmağa delālet

Saña birin diyeyin diñle anuñ
İnanup tā gide şekk ü gümānuñ

İşit Ħırka dilinden bu beyānı
Ki isti‘ dād ile hażm eyle anı

66a. 1125. Ki ism-i a‘ zama oldum çü mażhar
Hem oldum cem‘ u farğa dağı manzar

Çü ismini baña bildirdi Furkān
Müsemmasın dağı bildirdi Ħur‘ān

Bi-ħağğı Ādem Veysü’l-Ħarānī
Ki giydi Muştafa ħahr içün anı

Libāsü’l-fağr oğurdı buña dā’im
Giyerdi fağr-ıla olurdu kâ’im

Ebū Bekri’ş-Şiddīğ idüp rivāyet
Didi ol ħonce-i bāğ-ı risālet

1130. Giyüp Ħırka didi “*el-fağru fağri*”
Şafā-yıla ‘ aceb medğ itdi fağrı

Bunuñçün geldi Ħağğ’dan aña ta‘ zīm
“*Ve inneke le‘alā ħuluğın ‘azīm*”

Ki buldı Ħırkada nūr evvel āğır
Çü yandı Ħırkada bāğınla zāğır

Çü gördi Ħırkada irşād ol hem
Hem isti‘ dāt ile gitdi o muğkem

Dağı hem lî-ma‘a‘llâh halvetin kâl
Giyelden hırka tonın eyledi hâl

1135. Çü virdi hırka-i âhîr velîye
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’ye

Didi *eñnine alsun iltûñ anı*
Mesâkîn şâhı ol Veysü’l-Ûarânî

Şu kimse ekmel oldı fi’t-tarıka
Giysün ol hırka bes fi’l-haķıka

66b. Giyen ol hırkayı bes olur insân
Nitekim Üveys oldı kâmil insân

İlä yevmi’l-kıyâme bu teselsül
Bire birden olubdur bu tefadûl

Kemâ kıala’llâhü Te‘âlâ: “Ve enne’l-fadla bi-yedi’llâhi yü’tîhi men yeşâ.” Ve kıale fi’l-hadîsi’l-kudsıyyi “El-insânı sırrı ve ene sırruhü.” Ve kıale ‘aleyhi’s-selâmu: “İnne fi’d-dehri şaħşan tedûru’l-eflâku ‘alâ nefsihi.” el-hadîşü*

* Allâhü Teâlâ şöyle buyurmuştur “Bunları açıkladık ki, kitap ehli, Allah’ın lütfundan hiçbir şeyi kendilerine has kılmaya güçlerinin yetmeyeceğini ve lütfun, Allah’ın elinde olduğunu, onu dilediği kimseye vereceğini bilsinler. Allah, büyük lütf sahibidir.” (Hadîd,57/29.) Bir Hadis-i Kutside şöyle buyurmuştur: “İnsan benim sırrımdır. Ben de onun sırrıyım.” (Ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu rivayetin kaydına rastlayamadık.) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Zamanında bir şahıs vardır ki, felek onun nefsi üzerine döner.” (Ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu rivayetin kaydına rastlayamadık.)

TENBİHUN Lİ'L-MÜRŞİDİ VE'L-MÜRİDİ

ÇÄLE BA'DU'L-ÄRİFİNE

Şey'āni ' acībāni ebradu min yaḡ
Şeyḡun yeteşābā ve şabiyyun yeteşeyyiḡ

*Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ulün
Fā' ilātün / Fā' ilātün / Fā' ilün (Fa' lün)***

1140. Gel ey mürşid bu remze nāzır ol hem
Uyan bu ḡāb-ı şirketden ḡāzır ol hem

Kim Ḥaḡ'a yol çoḡdur ey şāhib-hüner
Ḥalkuñ enfāsi ḡadardur didiler

Ya' ni kimi keşf diler kimi ḡicāb
Kimi vech ister anuñ kimi niḡāb

67a. Kimi nefy kimi işbāt diler hem
Kimi ne nefy ne işbāt ey mükerrrem

Kimi şavm ister velī kimi şalāt
Kimisi ḡalka kerem kimi zekāt

1145. Kimisi ' aşıḡam dir kimi ma' şuḡ
Kimisi dir muḡibbem ben hem şadūḡ

Kimi dir ' arifem ben ehl-i ' irfān
Kimi dir ben mükāşif oldum ey cān

Ġayrısın sen bunlara eyle gel ḡıyāş
Cümle bunuñ gibidür ey ḡayr-ı nās

Bunlaruñ emvāllerinden gel şaḡın
Mürşid-i kāmil iseñ olma yaḡın

Ḥaḡḡ Te' ālā çün buyurdı fi'l-kitāb
"Lā taḡrabū māle'l-yetīm" didi ḡitāb

** Vezin 1147 ile 1160. beyitler arası Fā' ilātün / Fā' ilātün / Fā' ilün şeklindedir.

1150. Dağı “*illā bi’lleti hiye ahsen*”
Bunuñ sırrın bilmedüñ olduñ fiten

Vech-i ahsen bilmese mürşid olan
Kāmil degil nāqışdur ol kavli yalan

Çünki mürşid hālını bildüñ tamām
İşid imdi vaşf-ı t̄alib ey hümām

Kim budur ki dirler mürīde ey aḡī
Virme gönül her mürşide şaḡın dağı

Her mülhide uyup isteme dīdār
Zāhid-i huşk olana hem olma yār

1155. Bes biri şaḡ-ile kim oldu şeytān
Hem biri ḡayāl-ile oldu ruhbān

67b. Gel iste bulasın şer‘-ile ‘āmil
Ṭariḡatda edebde ola kāmil

Ma‘ rifet dağı edeb fenni ola
Hem Ḥāricī olmaya Sünnī ola

O ḡaḡiḡatde ide da‘ vā-yı terk
İstiḡametle işi taḡvāsı berk

Meskenetle zikr-ile ola ferīd
Hem fenā rāhına rehber o sa‘īd

1160. Gel su‘āl it bul anı sen ölmeden
Gözleriñe toz u tobrāḡ ḡolmadan

Kemā ḡāla’llāhu Te‘ālā: “Fes’elū ehle’z-zikri in küntüm lā ta’ lemūn.” Ve ḡāle ‘aleyhi’s-selāmu: “Lā taḡūmu’s-sā’atu ve ‘alā vechi’l-‘arḡı men yeḡūlu Allāhu Allāhu merrateyni.” Ve ḡāle fī du‘āihī: “Allāhümme aḡyini miskīnen ve emitni miskīnen va’ḡşurnī fī zümratil-mesākini”*

* Allāhü Teālā şöyle buyurmuştur: “Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.” (Nahl,16/43.) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kıyamet, yeryüzünde Allah Allah diyen; kimseler bulunduğu müddetçe kopmaz.” (Müslim, İmān 66, nu: 234.) Ve şöyle duā etmiştir: Allah’ım beni miskīn olarak yaşat, miskīn olarak öldür ve miskīn olarak haşreyle.” (Tirmizī, Zühd 37, nu: 2352.)

Meḫā' ilün / Meḫā' ilün / Fe' ulün

Budur ki üç nām-ile oldu irşād
Rasül anları kıldı eyleyem yād

Dağı dördür biri ketm oldu anuñ
Ki irmez ğavrına idrāk oranuñ

Biri seyf-ile olmuşdur anuñ hem
Buyurdu Cebrā'il ey yār-ı hem-dem

Ki ol yüriye seyf-ile kalemle
Dağı haşmetle taḫl-ile ' alemle

68a. 1165. Ki katl oluna a' dā-i münkerin hem
Ki hem emr-i risālet ola muḫkem

Rasūlu'llāh bulup seyf-ile şöhret
Didi Cibril aña ey nūr-ı millet

Gerek şimden giru idesin irşād
Kılasın ' ilm-ile bes ' adl-ile dād

İdesin *emr-i bi'l-ma' rüfi* inşā
Dağı *münker olandan nehy-i ifşā*

Ki Rabbi'l- ' aleminden vaḫy-ile hem sen
' İbādet yolunu gel eyle rüşen

1170. *Şırāt-ı mustakīme* di İllāhī
Bize *eyle hidāyet* ya' ni rāhī

Gerek şimden giru kılasın irşād
Olalar mü'minin ḫandān hem şād

İdüp şabr u sükūnı bīşe dā'im
Çeküp qāhrı olup faqr-ile qā'im

Gözedsen ḫalkuñ isti' dādını hem
Ki remz-ile ne seyf ola ne kalem

"Eriḫni" dimeden budur murādı
Bilāl'e kim nidā oldu istinādı

1175. Eger görmeye mürşid remzi ey yār
Ki cāmi‘ olmaz anuñ ḥāli beher kār

Ki üç vech-ile ya‘ ni olan irşād
Nedür bilmez ki ḥāli dā’im ifsād

**Kemā ḳāle’ş-şeyhu’l-ekberu ḳuddise sirruhū: “Felā büdde
‘inde’ş-şeyhi dīnu’l-enbiyā’i ve tedbīru’l-eṭibbā’[i] ve siyāsetü’l-
mülūki ve illā felā.”***

68b. Kemāl buldı dime **Bedriyye** zinhār
Ki virmeye vücūd ḳahriyye her bār

Şüreyyā vü kamer necm ü münevver
Ṭoğıncaḳ ḳahr olurlar şems-i enver

Kimine arzı gör ḳahr-ıla ḳā’im
Felekler hem döner ‘ acz-ile dā’im

1180. Ḳamu yoḳ ihtiyārı ḳahr olubdur
Yinülen derd içülen zehr olubdur

Ki maḳhūr oldı ‘ ālem cümle yeksān
Ṭaleb ider kimi derd kimi dermān

Görüp ay yüzüni gün nāra düşmiş
Gül için bülbüli gör ḥāra düşmiş

Çü gün yüzün gören bilmedi yıldız
Tanımaz bu gice mi yāḥu gündüz

Dilā berrak bñarın baḥr-i ‘ummān
Hemān bir ḳatre bilür itmez iz‘ ān

1185. Mine’l-‘arşi ile’l-ferş her ne ki var
Ṭuş itdi her birin bir isme ḳahhār

Birin diyen dimez birini anuñ
Diyen Subbūḥ dimez Ḳuddūs inanuñ

* Şeyhu’l-Ekber (k.s) şöyle demiştir: “Şeyhin yanında, enbiyanın dini, hekimlerin tedbiri ve meliklerin siyaseti gerekir. Böyle olmazsa bu, tâlibin imtihanıdır.”

Ki esmā Mısrına bu ism-i a‘zam
Çü sultān oldu ey insān-ı ekrem

Ki vird ider anı bes kāmīl insān
O meşreb cāmī‘i hem ‘āliye’ş-şān

69a.

Velī bu ‘**Askerī**’ kim qalb-i meksūr
Bunu vird idebilmez oldu ma‘zūr

1190. Meger kim bedr ola gice hilālī
Yine şubḥ olıcaq olsun zevālī

Hilāl olup gehī bedr olaraq ol
Gehī nisyān gehī zikre bulur yol

Ki qudret burcına irerse bedri
Görür Rabb’in bulur leyle-i qadri

Ḥadīş-i “*seteravne*” ola zāhir
Denesden qalbi daḥı ola tāhir

Denes aḡyārdurur kim mişl-i kevkeb
Daḥı şems ü qamerdür böyle bil hep

1195. Denes bilüp bunları Ḥalīlu’llāh
Diyüp “*veccehtü vecih*” hem ila’llāh

Delīl eyle bu bedri sen ezelden
Cüdā olmayasın nūr-ı qamerden

Qamer nār olmaz illā qahr-ıla
‘İlm-ile olmaz daḥı hem qadr-ile

Olam bes qahr-ıla di kār içinde
Şu İbrāhīm gibi kim nār içinde

**Ḳasīdetü fī beyāni'l-‘ışkı’lezi kâne li'l-enbiyāi ve'l-evliyā'i fī
hāli bidāyetihim şalavātu'llāhi ve selāmuḥū 'aleyhim ecmā'in.***

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Fe'ulün

Olup ḳahruñ baña yār 'ışk elinden
Enīs ü hem-çü dil-dār 'ışk elinden

- 69b. 1200. Ḳadīmdür baña ḳāhruñ luṭfa nisbet
Ezelden oldı çün kār 'ışk elinden

Nitekim ḳahr-ıla *Ḥazret-i Ādem*
Cināndan taşra hem-zār 'ışk elinden

Nice düşmişdür gör baḫr-ı ḳahra
Neciyya'llāh Cebbār 'ışk elinden

Nice tuş oldı gör hem derd-i ḳahra
Daḫı *Eyyüb-ı bīmār* 'ışk elinden

Ḥalīl'i şöyle yakdı ateş-i 'ışk
Ki gül-zār oldı ol nār 'ışk elinden

1205. Hem *İbrāhīm daḫı oḡluna kıydı*
O Server çār-nā-çār 'ışk elinden

Daḫı *İsmā'īl oldı ḳahra teslīm*
Şu ḳoçlar gibi hem-vār 'ışk elinden

Çü *ḫüzn-i Yūsuf-ıla Ya'ḳüb-ı zār*
Ki *her dem ḳan aḡlar* 'ışk elinden

Yitürdi anı seksen yıl aḳıtsa
Gözünden n'ola enhār 'ışk elinden

Çü *Yūsuf ḳahr içinde sicc oldı*
Nice yıllar giriftār 'ışk elinden

1210. Ḳul oldı nice yıl ol Şāh-ı Ḥübān
Buña ḳalmadı inkār 'ışk elinden

* Nebilerinve velilerin, içinde buldukları aşkın beyanı hususundaki kasidedir.

Zeliḥā ‘ışıkına düşüp o *Māh*’uñ
Nice yıl oldı ol zār ‘ışık elinden

Derūnın kıldı āteş ya‘ni yaqdı
Anuñ kamçısm ol nār ‘ışık elinden

70a.

Açıldı bes haberle ‘ayn-ı *Ya*‘kūb
Nice yıl oldı ğam-ḥ̄ār ‘ışık elinden

Zekerıyyā vü Yaḥyā daḥı Cercis̄
Çü çekdi qahrı tekrār ‘ışık elinden

1215. Çü *balık karnına Yūnus nebi* gör
Bıraḫdı anı Qahhār ‘ışık elinden

Sūleymān ya‘ni *ḥākım ins ü cinne*
Nite oldı dil-efkār ‘ışık elinden

Daḥı *Belkīs*’a *teslīm oldı aña*
Müsellemeden bu deyyār ‘ışık elinden

Bulup te’ḥ̄iri ol kırık yıl cināndan
Olup iqbāli idbār ‘ışık elinden

Taleb kıldıḳda Mūsā ru’yet-i Ḥaḳḳ
Ki medhūş itdi dīdār ‘ışık elinden

1220. *Aña geldi cevāb-ı* “*len terāni*”
Ki dönmez aña taḡlar ‘ışık elinden

Çü çekdi qahrı pes ‘İsā vü Meryem
Anı *ref* itdi *Cebbār* ‘ışık elinden

“*Belevnāhüm*” didi Ḥaḳḳ enbiyāya
Anı yavuzla tekrār ‘ışık elinden

Tenezzülde teraḳḳıye sebeb hem
Olubdur qahr ey yār ‘ışık elinden

Yed-i ḳudretdedür faẓl-ile iḥsān
İder ‘uşşāḳa iyşār ‘ışık elinden

1225. Risālet nūrını buldı Eḡadden
Çü ol Maḥmūd-ı Muḥtār ‘ışık elinden

70b.

Hem oldu *ibtidā hem daḥi ḥātem*
O nūr-ı ḥayr-ı aḥyār ʿ ışk elinden

Nebīler nefsi diyecek bes ümmet
Didi ol nūr-ı ebrār ʿ ışk elinden

Didi “*küntü Nebiyyen*” *ḳable Ādem*
Bu ḳavl olmışdur izḥār ʿ ışk elinden

Nübüvvetden cüz’ oldu diyu rü’yā
İşāret oldu her bār ʿ ışk elinden

1230. Çü rü’yāyla bes ḳable’n-nübüvve
ʿ Amel kılurdu her bār ʿ ışk elinden

Ebū Bekr u ʿ Ömer ʿ Osmān u Ḥaydar
Çü şerʿ in tıtdı anlar ʿ ışk elinden

Bularuñ taḳdīm olması ʿ Ali’den
Sebeb budur ki ey yār ʿ ışk elinden

Kemālāt olmayup maḥşüş çü nesle
Ne yirde olur izḥār ʿ ışk elinden

Çü Veys’e oldu taʿ zīm bu sebebden
Kim oldu şāh-ı şeh-vār ʿ ışk elinden

1235. Aña gönderdi āḥir ḥırḳa ol nūr
Çü itdi keşf-i esrār ʿ ışk elinden

Vilāyet nūrına şān virdi her dem
Ki medḥ idüp dir ol yār ʿ ışk elinden

Nübüvvetden vilāyet nūrı evvel
Hem āḥir oldu ey yār ʿ ışk elinden

Yüzüni görmedin ümmet olanlar
Ki ḥālīş oldu anlar ʿ ışk elinden

71a.

Gören kimdür Ḥaḳīḳatde idendür
ʿ Abāyı faḳra iḳrār ʿ ışk elinden

1240. Ne remz itdi mey-i ʿ ışkdan nebīler
Velīler daḥi ḥummār ʿ ışk elinden

Olubdur her kişi bir işe ‘ aşık
Tutar her biri bir kār ‘ işk elinden

İçenler ‘ işk elinden bir ayağı
Olur hem mest-i evkār ‘ işk elinden

Çamu bir kerre mest oldu ben oldum
Mey-i vahdetle tekrār ‘ işk elinden

Benüm derdüme dermān oldu bu ‘ işk
řikāyet itme zinhār ‘ işk elinden

1245. Pīrüm üstādum ol hem nūr-ı dīdem
Diyüp derd-ile tekrār ‘ işk elinden

Tecerrüdle geçindi Mella Aħmed
Bütün ‘ ömrinde ol yār ‘ işk elinden

Çomayup on iki yıl yire yanın
Olup her gice bi-zār ‘ işk elinden

Çeküp *Eyyüb gibi bes derd-i ‘ işkı*
Olup āħirde bīmār ‘ işk elinden

N’ola bu ‘ **Askeri** virürse varın
Diler yoğluğı her bār ‘ işk elinden

1250. Baña virdi kitāb-ı ‘ işkı ol yār
Çü görseñ kim ne yazar ‘ işk elinden

Çalāk bābı açınca geldi kālüm
Ne oldu āħiri kār ‘ işk elinden

71b. Çalāk vir dünyāya bi’l-küllü ya‘ ni
Olasıñ ĥayru’l-ebrār ‘ işk elinden

Zen-i dünyāya virdüm çün çalākı
Kim oldum merd-i yarar ‘ işk elinden

Düşüp şahrā-yı qahra āħir-i kār
Gezüp ĥayretle hem zār ‘ işk elinden

1255. İdüp ĥasretle zulmi nefse her dem
Anadan ayırup dār ‘ işk elinden

Olup bir ıfl-i ebced-ı̇ an gibi hem
Sürinüp nice yıllar ı̇ ışık elinden

ı̇ tutup bezmine yüz *el-fakru fahrũ*
Olam tã bende-i yãr ı̇ ışık elinden

Kemãl baħrin geı̇üp ı̇ ummãnda buldum
ı̇ nisyãn-ı̇ dũr-i Şeh-vãr ı̇ ışık elinden

Rusũm ı̇ ilmi ledũnnĩ ı̇ ilme nisbet
Kim ebced oldu ey yãr ı̇ ışık elinden

1260. Ledũnnĩyi başup bu ı̇ ilm-i ħayret
ı̇ amuya oldu ser-dãr ı̇ ışık elinden

Anı fehm eyleyũp kesdũm dilimi
Ki kıldum terk-i izħãr ı̇ ışık elinden

ı̇ teslĩm oldum aħir her kişiye
Bes aña itdũm ikrãr ı̇ ışık elinden

Baña zikreyle ı̇ ışık aldı ħayret
Beni benden ı̇ her bãr ı̇ ışık elinden

Yine ı̇ irfãn diyũben baña oldum
ı̇ icãb ey yãr-i muħtãr ı̇ ışık elinden

72a. 1265. ı̇ kũfr imiş dil uzunluğı bildũm
Dilim sũylemez ey yãr ı̇ ışık elinden

ı̇ Amã baħrine irdũm ħamdũ li'llãh
Ne ı̇ ilm ũ ne kemãl var ı̇ ışık elinden

Ne fevkĩyle ne taħtı gũzler oldum
Ne yãr ile ne aęyãr ı̇ ışık elinden

ı̇ ul olup ehl-i ı̇ ışık ya ı̇ ni oldum
Bũtũn dũnyãya ħũnkãr ı̇ ışık elinden

ı̇ ũ ħãk-pãy olup ehl-i Őıdkũñ
Pes oldum tãc-ı̇ zer-kãr ı̇ ışık elinden

1270. ı̇ ufeyl-i ehl-i ı̇ ilm oldum cihãnda
Olam ya ı̇ ni ki dĩndãr ı̇ ışık elinden

Varup meyhāne-i ‘ışka müdāmī
İçüp hem olam evkār ‘ışk elinden

Kilise ile mescid oldu her dem
‘İbādet yiri ey yār ‘ışk elinden

Görünmez gözüme mü’min ü münkir
Berāber oldu anlar ‘ışk elinden

Nazar kııl diqqat-ile gör bu halkı
Nice olmışdur etvār ‘ışk elinden

1275. Kimi mü’min kimisi oldu kāfir
Kiminüñ kārı inkār ‘ışk elinden

Kimi mülhiddürür kimi mürāī
Kiminüñ hāli ısrār ‘ışk elinden

Mürīd oldu kimisi kimisi şeyḥ
Tutar her biri bir kār ‘ışk elinden

72b. Geçinen zühd-ile şeyḥu’l-meşāyih
Kuşandı bile zünnār ‘ışk elinden

Virüp cānı alurlar derd-i yārı
Revāş oldu çü bāzār ‘ışk elinden

1280. Müderrisdür kimi kimisi müftī
Bes oldılar haber-dār ‘ışk elinden

Kimi dünyā kimi ‘uqbāyı ister
Degül her biri hem-vār ‘ışk elinden

Tutubdur her biri bir dürlü mezheb
Degil birbirine yār ‘ışk elinden

Bu ‘ışk hikmet olur kimine fitnet
Kime nāfi‘ kime zār ‘ışk elinden

Mu‘ ammādur mu‘ ammādur mu‘ ammā
Çü keşf olmaya esrār ‘ışk elinden

1285. Tamām oldu bu dīvān ‘Askerī gel
Yiter olduñ çü sen zār ‘ışk elinden

Ne remz itdüm dilā hiç gözledüñ mi
Firenge vardı yolum izledüñ mi

Dükenmez bu hikāyet ‘ışk elinden
Yiñi yiñi şikāyet ‘ışk elinden

Hilālüm bedr olubdur ‘ışk elinden
Gicem hem qadr olubdur ‘ışk elinden

Ola bedrüm hilāl hem ‘ışk elinden
Bulam hecr-i vişāl hem ‘ışk elinden

73a.

1290. İrem meclisde yāre görem anı
Maḥabbetle virem rūḥ-ı revānı

Dilā ma‘ şūḫ yüzinde olan anı
Görünmez kim dinildi “*len terānī*”

Ki düşer ‘ışk baḥrine yoḫ mecālī
Bu baḥrūñ ‘āşıkı bilmez meālī

Ḳomaz sevdā dümenin elde ‘āşık
Ṭutar hem baḥr-i ‘ışk içre o şādık

İlimandur gehī fırtına ey yār
Bulur boncuḫ gehī hem dürr-i şeh-vār

1295. Yine zülfden irdi fırtına āh
Muşibet irdi ten fülkine nā-gāh

Yürürken serseri ḫālimde nā-gāh
Girift oldum kemend-i zülfine āh

Ža‘ if ü ‘āciz oldum bu belādan
İliman isteyü qaçdum hevādan

Gehī zülf-i siyāh geh ḫāl elinden
Çü düşdüm baḥre n’ola āl elinden

Nedür tedbīr tedārük bilmen anı
Ḫalāş idem yed-i ‘ışkdan bu cānı

1300. Ḫalāş olaydı cismim ḫār elinden
Süreydi tā şafālar yār elinden

Gezerken girdi ele bir iliman
Çü şaldı lengeri dil aña ol ān

Olam rāhat diyü kaldı burada
Velikin yine gönli hem orada

73b.

Ṭaleb eyler ki göre anda didār
Vire yolunda anuñ her ne ki var

Me' a hāzā bilürken ḥasb-i ḥālī
Ki merdūd olmadur āḥir me'ālī

1305. Yine kıldı çü ' aşık fikr-i tekrār
Ki ' aşıklarda olmaz nāmūs hem 'ār

Ki rāhat ola ma' şük-ile bir dem
Ne işler ' aşığına ol göre hem

Bu fikriyle yaturken ilimanda
Ne fitne zāhir oldı ol zamānda

Firengden çıkdı bir bāzīçe pür-āl
Yitüşdi ' aşıkuñ yanında fi'l-ḥāl

Neye uğraduğın bildi çü ' aşık
Gāh olmaz taqdīre tedbīr muvāfık

1310. Şoyup bunı firengüñ çün levendi
Daşup boynuna āḥir bir kemendi

Qılup yağma şoyup ' işkuñ libāsın
Ne dibāsın qodılar ne ' abāsın

Daḥı meyl-i maḥabbet ṭonın ol ān
Çıkardup kıldı şöyle ḥūr-ı ' uryān

Oqur iken kitābı ehl-i imān
Oqutdılar kitābı küfr-i tuğyān

Çü metbū' ken oldı yine tābi'
Qavī iken hem oldı yine zāri'

1315. Maḥabbetle alup ' işkuñ şafāsın
Geçürdi boynuna ḥalkuñ cefāsın

74a.

Yine rāzī olup cevr u cefāya
Peşimān oldu ol zevk u şafāya

Firengüñ oldu ‘āşık çün esīri
Ne kıldılar gör āhır ol faķiri

Didiler hırka yirine palās giy
Digil imān yirine küfri hey hey

Çuşatdılar anuñ biline zünnār
Didiler hādım olduñ eyle ikrār

1320. Anı döndürdi nūrdan nāra devrān
‘Ubūdiyyetle oldu ya‘ni sultān

‘Ubūdiyyet tamāmın bunda hāşıl
Kılup daħı ‘acze hem oldu vāşıl

Ne ‘ışk u ne maħabbet kaldı ey yār
Çü yandı kalmadı ne yār u aġyār

Esir itdi o halk kuvvet kuvāsın
Taġıtdı ‘aqlınuñ anlar yuvasın

Ne tıydı ma‘şūkdan bir haber ol
Ne gördi ‘ışkdan bir eşer ol

1325. Görünmez oldu çün meyl-i maħabbet
Daħı ‘āşıkdaki ‘ışk-ı meveddet

Veli ‘ışk maħabbetle ibtidāya
Gerek ammā gerekmez intihāya

Burağdur her birisi ibtidāya
Kaç anlardan yaramaz intihāya

Ṭariķu’l-enfūs üzredür rivāyet
Nedür küfr ü ya imāndan kināyet

74b.

Kināyet ne imiş bes bu firengden
Celāl milkine işāret hem levendden

1330. Kuvā-yı qahriyyesi ol mülk-i qahhār
Helāk olur bu bābda cümle aġyār

**Kemā k̄āla'llāhu Te'ālā: “Küllü men 'aleyhā fānin ve yebk̄ā
vechü Rabbike zü'l-celāli ve'l-ikrām.” Fe'fhem 'ibāratünā şettā
ve'l-murādu vāhidün.***

Yiter söyle sözi ey merd-i miskīn
Bunuñ tārīh̄ini gel eyle ta'yīn

Bu **Bedriyyeye** gel virgil ziyā sen
Tārīk̄-i sālīk̄in tā ola rüşen

Şalāhıyyet'de bir gün mu'tekif ben
Gehī pür-gam olurdum gāhī rüşen

'Ayıntāb içre ol mescidi ey yār
Kim ehl-i 'ilm-ile ol baħru'l-ebrār

1335. Anuñ ehline raħmet ide Allāh
Mübārek eyleye ol şehri her gāh

Toğuz yüz toğsanında oldı k̄ā'im
Olurdu ħalk̄ ramazān içre şā'im

Ĥaķır iderdüm anda i'tikāfi
Gönülde idi fikr-i kāfī şāfī

Gelüp bu vāridāt baña mina'llāh
Didüm 'acz-ile fevrī “*el-ħamdüli'llāh*”

Oğusun sālīk olan anı tekrār
Ki dilden ref'ola dünyāvī efkār

75a. 1340. O mescid kim kılurdum i'tikāfi
Cülūs anda olubdur buña vāfī

Çü lāzım geldi zıkr ola binā hem
Kılalar şāħibine pes du'ā hem

Binā iden bunı ol nūr-ı dīdem
Ĥudā ide anuñ rūħını ħurrem

* Allāhü Teâlā şöyle buyurmuştur: “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır. (Rahmân, 55/26-27.) İbare ne kadar farklı olsa da murad birdir.

Murād Beg idi adı ol cüvān-merd
Seḫāda mişl olmaz aña bir ferd

Binā itdi Şalāḫiyye’yi ol Ḥān
Bu **Bedriyye**’den evvel üç yıl ey cān

1345. Ki Türkman Begi idi ol vefā-dār
Selām olsun anuñ rûḫına şad yār

Birāderdür baña ol serv-i ra’ nā
Lebi ğonca yañağı verd-i ḥamrā

Sözi şirindürür ḫelvā-yı şekker
Yüzi cennet tuḫāğı āb-ı kevşer

O ḫüsn ü ḫulḫ-ile ol şāh-ı ḫübān
Beni ‘ışkında kıldı zār u giryān

Anı teşbīh iden Yūsuf’a her ān
Baña dirdi budur Ya’ ḫüb-ı devrān

1350. Cüdā oldı gözümde gerçi ol cān
Elif gibi yine cānumda her ān

Göñülden ḫālī olmadı ḫayālī
Ki pervāne kırup şem-‘i cemālī

Budur kim ol keremde bī-nihāyet
Mürüvvet ma’ deni kānı seḫāvet

75b. Seḫā aña keremle bes dādı Ḥaḫk
Bedel olmaz cihānda aña bir ḫalk

Muḫibbi ehl-i ‘ilm idi o maḫbūb
Şalāḫ ehli olurdu aña maḫlūb

1355. Faḫīrleri görüp olurdu dā’im
Hemān Allāh için anlara ḫādīm

Oḫu rûḫına ‘**Askerī** du’ āyı
Ḳabūl it yā İlāhī sen nidāyı

Muḫammed Beg ki bize oldı vālid
Aña cennetde rûḫın eyle ḫālid

Emine Hātunuñ rûhına raḥmet
Kim oldur vālide hem ehl-i ‘ iffet

‘ Alā’i’ d-devle nesli hātun āne
Varur silsilesi Nūş-ı Revān’a

1360. Rasūle her kim oldı ise ümmet
Müyesser kıl İlähî añā cennet

Senüñ ḥod luṭfuña yoḡ ḥadd ü pāyān
Ne noḡşān cümleye eylerseñ iḥsān

Didüñ kim raḥmetüm bes oldı vāsi‘
Anuñ-çün aza olmaz kimse kāni‘

Ḳabül eyleñ benüm ‘ özrümi yārān
Ki ḡuşşayla yazılmışdur bu dīvān

Çü Ya‘ ḡüb gibi giryānam seḡerler
Kim alam Yūsuf-ı cāndan ḡaberler

1365. Tenüm *Eyyüb gibi derd-ile dā’im*
Dilüm hem zıkr u nisyān birle ḡā’im

76a.

Olup **Bedriyye**’den soñra hilāl ben
Görüp ‘ irfānumı ya‘ ni ḡünāh ben

Günāhdur hem ḡünāh bu germ-i [?]‘ irfān
Ki ‘ irfāndan ‘ adl gelmez bes inan

Ger dilerseñ ‘ adl-i iḥsān ey aḡī
Ma‘ rifetle kāni‘ olma ol saḡī

Meskenet bābını bekle ol ra’ūf
Daḡı līnet ḡalḡa ḡöster ol ‘ aṭūf

1370. İlähî ‘ **Askeri**’ye eyle teysīr
‘ Adālet rāhımı hem eyle tenvīr

MÜNACĀT

Meḫā' ilün / Meḫā' ilün / Fe' ulün

Meded senden meded senden İlähî
Benüm nefsumde vardur çok menâhî

Ki inciddüm bu halkı n'ola hâlüm
Ki var bular-ile ceng-i cidâlüm

Görür benden bular cevr u cefâlar
Görür yok birisi mihr ü vefâlar

Beni ğarķ eylemişdür cürm-i ' işyân
Günâhum oldu çün kim baħr-i ' ummân

1375. Çü varlık buldı benden beni her ân
Hiçâb oldu baña bu ' ilm ü ' irfân

Egerçi eyledüm ' işyânı tekrâr
Bi-ħamdi'llâh hele yok anda işrâr

Günâhum bilüben geldüm ğapuña
Elüm yüzde nedâmetle ğapuña

76b. Ben itdüm gerçi ğapuñda ğağâlar
Umarum yine senden çok ' ağâlar

Raħîm ü Ğâfir u Ğaffâr sensin
Kerîm ü hem ' Afüvv Settâr sensin

1380. N'ola setr idesin yevm-i melâmet
Derünüm yağdı çün nâr-ı nedâmet

Umarum daħı ol kân-ı şefâ' at
Günâhum ' afv idüp kıla ğimâyet

Şefâ' atle çü faħr idersin ey yâr
Eger görseñ ğapuñda bir günahkâr

Ķopar ğalka ğasâvet zulm elinden
Ki ğikmet yazılır ' adlün dilinden

Ki alb zre eger  adl ola cr
İderdi  ilm-i isti dd arr

1385. Ki  lim olsa bu  ilm-ile sultn
oyup ulmi iderdi alka isn

Egeri  **Askeri**'de ok cinyet
Vel lufina anu yok nihyet

Diler senden gnhm y Kerm
a- *“bismi’llhi’r-rahmni’r-rahm”*

Didm temme’l-kitb *“el-amd li’llh”*
Va’llh a lem bi’-avbi kr li’llh

“Va’llh yekl’l-a” hem da bil
“Vehve yehdi” il sev’i’s-*“sebil”*

1390. Ey sebil’l- aczi  ani’l-idrki
Li-ennh’l-idrk fi’l-idrki

SONUÇ

XVI. yüzyılda yaşamış, Halvetî tarikatına mensup mutasavvıf bir şair olan Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye* mesnevîsi hakkında yaptığımız (metin-muhtevâ-tahlîl) çalışmamızın neticesinde ortaya çıkan sonuçlar şunlardır:

Şâh Velî Ayıntâbî, XVI. yüzyılda yaşamış şairler ve meşâyih hakkında bilgi veren kaynaklarda Antep'te meskun bir Halvetî şeyhi olarak tanıtılmaktadır. Tahsil hayatından sonra bir ara memurluk yapan Şâh Velî, tanıştığı Halvetî şeyhi Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî'ye intisap edip mevki ve makam sevdasından vazgeçmiştir. Bazı kaynaklarda Şâh Velî'nin şeyhi olarak tanıtılan Yakub-ı Germiyânî (ö. 979/1571) ile Antep'te meskun olan ve 965/1558 tarihinde vefat eden Yakup b. Muhyiddin el-Ayıntâbî farklı kişilerdir.

Şâh Velî'nin silsilesi hakkında bilgi verilirken bazı kaynaklarda Şâh Velî Ayıntâbî'nin ismi Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî şeklinde kaydedilmiştir. Yine torun Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'ye ait olan *Gunyetü's-Sâlikîn* isimli eser Şâh Velî Ayıntâbî'ye atfedilmiştir. *Gunyetü's-Sâlikîn* adlı eserin telif tarihi 1073/1663 tarihine rastlamaktadır. Halbuki Şâh Velî Ayıntâbî, en son eseri olan *Etvâr-ı Seb'a*'yı 1006/1597 tarihinde yazmıştır ve eserini yazdığı esnada 66 yaşındadır. Mehmet Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'de kaydettiğine göre de Şâh Velî Ayıntâbî 1013/1604 tarihinde vefat etmiştir. Dolayısıyla *Risâletü'l-Bedriyye* eserinin müellifi Şâh Velî Ayıntâbî ile XVII. Yüzyılın ikinci yarısında eser telif eden Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî farklı kişilerdir. *Gunyetü's-Sâlikîn* müellifi Şâh Velî b. Üveys b. Şâh Velî Ayıntâbî'nin, Şâh Velî Ayıntâbî'nin torunu olması kuvvetle muhtemeldir.

Şâh Velî'nin vefat tarihi ile ilgili biyografik eserlerde genellikle 1001/1591 yılı gösterilmektedir. Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'deki kaydı ise 1013/1604 tarihidir. Biz, Şâh Velî'ye ait olan *Etvâr-ı Seb'a* isimli eserini 1006/1597 tarihinde yazmış olduğunu öğrenmekteyiz. Dolayısıyla bu bilgilere göre Şâh Velî'nin en azından 1006/1597 tarihinden sonra vefat etmiş olması gerekir.

Çalışma konumuz olan *Risâletü'l-Bedriyye* mesnevîsi müstakil bir eser olup, tek bir cild içerisinde yine Şâh Velî'nin telifi olan *el-Kevâkibü'l-Muzî'e* isimli

mensur eseri ile “*Gelsün*” *Redifli Kasîde*’sinin arasında yer almaktadır. *Risâletü'l-Bedriyye*, tasavvufî hakîkatlerin mürid ve mürişidlere anlatılmasından oluşan didaktik bir eser olmasının yanında, iktibas yoluyla eserde yer yer zikredilen, konu ile ilgili çok sayıda ayet ve hadis bulunmaktadır. Diğer yandan eserin çeşitli yerlerinde azımsanmayacak nicelikte Eski Anadolu Türkçesi’ne ait kelimelerin bulunması da dikkate alınması gereken hususlardandır. Eserde, Arapça ve Farsça kelimeler de yoğun bir şekilde geçmektedir. Bazı beyitlerin tamamı Arapça olarak yazılmıştır diyebiliriz. Bazı beyitler ise sırf ayet veya hadis iktibaslarından oluşmaktadır. Bu da eserin, dînî-tasavvufî bir gaye ile yazıldığını göstermektedir.

Risâletü'l-Bedriyye’de dikkati çeken hususlardan biri de, eserin müridlere bir nasihatnâme şeklinde yazılmış olmasından dolayı şairin, vermek istediği mesajı dikkate alarak şekil kaygısını ikinci planda tutmasıyla birlikte vezin kusurlarının görülmesidir. Söz konusu vezin kusurları daha çok lafzî iktibas yapılan beyitlerde görülmektedir.

Risâletü'l-Bedriyye ile ilgili değinilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de mesnevî nazım şekliyle yazılan eserde, iki ayrı aruz kalıbının kullanılmasıdır. Mesnevî nazım şekli ile yazılan manzûmelerin hemen hepsi tek bir aruz kalıbı ile yazıldığı halde bazı mesnevîler birden çok aruz kalıbı ile yazılmaktadır. XV. Yüzyılda İnan ve Türk Edebiyatında birkaç örneğine rastlanan mesnevî türü eserlerde birden fazla aruz kalıbı kullanma hususiyeti Şâh Velî Ayıntâbî’nin *Risâletü'l-Bedriyye*’sinde de görülmektedir. *Risâletü'l-Bedriyye*’de biri *mefâ’ülün / mefâ’ülün / fe’ülün* diğeri de *fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün* olmak üzere iki ayrı kalıp kullanılmıştır.

Risâletü'l-Bedriyye’de görülen diğeri bir önemli husus ise üç ana bölümden oluşan eserin bir bölümünün (fasıl) tamamen etvâr-ı seb’a’nın (yedi tavır) anlatımına yer ayrılmasıdır. Halvetî şiir geleneğinde hemen hemen bütün Halvetî şairlerde görülen etvâr-ı seb’a yazma âdeti Şâh Velî Ayıntâbî’de de görülmektedir. Şâh Velî, etvâr-ı seb’a (yedi tavır), nefsin mertebeleri ve bunlara karşılık gelen makam ve seyirleri manzûme şeklinde ayet ve hadislerden iktibaslar yaparak ve mutasavvıfların topluma mal olmuş sözlerinden alıntılar yaparak anlatmaktadır.

Tarîkatların temel esaslarından olan nefis terbiyesi ve ruh tasfiyesi, tasavvufî eserlerin hemen hepsinde değinilen konulardandır. Hatta tarîkarlar bu yönleriyle, nefis terbiyesini ve tezkiyesini esas alan tarîkatlar ve ruh tasfiyesini esas alan tarîkatlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Halvetî tarîkatının nefis terbiyesini esas alması dolayısıyla Şâh Velî Ayıntâbî'nin *Risâletü'l-Bedriyye*'sinde gözlenen önemli hususlardan biri de nefisle olan mücadeleye vurgu yapılması, müridlerin nefisle mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmemesi için öğüt verilmesi ve nefisle mücadele ederek tavrardan tavra geçişin anlatılmasıdır. Diğer yandan yine Halvetî tarîkatı esaslarından olan esmâ-i seb'â (yedi isim)'da yer alan Allah'ın güzel isimlerinden olan Kahhâr'ın yani kahr tecellîsinin lutf tecellîsine göre daha çok geçmesi *Risâletü'l-Bedriyye*'de göze çarpan hususlardandır.

Şâh Velî Ayıntâbî, hem incelemiş olduğumuz *Risâletü'l-Bedriyye* isimli manzûm eserinde hem de diğer mensur eserlerinde kendisi ve yaşadığı dönem hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler, müellifin hayatı ve yaşadığı çevre hakkında daha doğru bilgilere ulaşmamıza imkan sağlamıştır.

Şâh Velî'nin *Risâletü'l-Bedriyye* isimli eseri tamamıyla öğretici ve didaktik tasavvufî bir eserdir. Eser baştan sona dikkatlice incelendiğinde Şâh Velî'nin dînî ve tasavvufî kültür seviyesinin son derece yüksek olduğu, Arapça'ya ve Kur'ân kültürüne âşinâ olduğu rahatlıkla görülebilir. Zengin bir dînî ve tasavvufî kültürün yansıması olan Şâh Velî'nin *Risâletü'l-Bedriyye* isimli mesnevîsi, Tasavvufî Türk edebiyatı açısından önemli bir eserdir. Şâh Velî ve eserleri üzerinde yapılacak çalışmalar ve müellifin hayatı hakkında bulunacak yeni bilgiler Şâh Velî Ayıntâbî'nin dînî-tasavvufî düşüncelerinin daha kapsamlı bir şekilde ortaya konmasını sağlayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân-ı Kerîm**, Dâru'l-hadîs, Kahire 1994.
- ABDÜRREZZAK KÂŞÂNÎ, **Tasavvuf Sözlüğü (Letâifü'l-A'lâm fî İşârâtı Ehli'l-İlhâm)**, (terc. Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul 2004.
- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, **Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs 'Amme's-Tehara Mine'l-Ehâdîs 'Alâ Elsineti'n-Nâs**, Dâr-ı İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1352 /1933, c. I- II.
- AFÎFÎ, Ebu'l-Ala, **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi**, (Çev: Mehmet Dağ), Ankara 1975.
- AKAR, Metin, **Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- AKAY, Hasan **İslamî Terimler Sözlüğü**, İşaret Yay., İstanbul 2005.
- AKÜN, Ömer Faruk, "*Dîvân Edebiyatı*", **DİA**, İstanbul 1994, c.IX.
- ALBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddîn, **Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûa**,
- ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, AÜİF Vakfı Yay., Ankara 1986.
- AŞKAR, Mustafa, "*Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili*", **AÜİFD**, c. XXXIX, ss. 536-563.
- _____, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, İz Yay., İstanbul 2006.
- ATEŞ, Ahmed, "*Mesnevî*" **İA**, İstanbul 1960, c. VIII, ss. 127 – 133.
- ATEŞ, Ali Osman, **Kur'an ve Hadislere Göre Cinler-Büyü**, İstanbul 1995.
- _____, **Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan**, İstanbul 1995.
- ATIL, Esin, "*Osmanlı Sanatı ve Mimarîsi*", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, IRCICA, c. II, ss. 453-468.
- ATTAR, Feridüddin, **Tezkiretü'l-Evliya**, (terc. Süleyman Uludağ), İlim ve Kültür yayınları, İstanbul 1985.

- AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006. c. I-III.
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, **Hediyetü'l-Ârifin Esmâi'l- Müellifin ve Âsâru'l- Musannifin** (haz. Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), Maarif Basımevi, İstanbul 1955. c. I-II.
- BANARLI, Nihad Sâmi, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yay. İstanbul 2001, c. I-II.
- BİLGİN, Azmi, “*Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı*”, İlmî Araştırmalar, Sayı: 1, İstanbul 1995, ss. 61-82.
- BUHÂRÎ, **es-Sahîh**, el-Kütübü's-sitte ve şuruhuhâ içinde, Çağrı Yay., Tunus-İstanbul 1992. c. I-VIII.
- BURSALI Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi**, (haz. Mustafa Tatcı, Cemal Kurnaz), Bizim Büro Yay., Ankara 2000.
- CEBECİOĞLU, Ethem, “*Prof. Dr. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri*”, AÜİFD, Ankara 1987, c. XXIX, ss. 387-406.
- _____, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay., İstanbul 2005.
- _____, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay., İstanbul 2005.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, “*Kültür ve Edebiyatımızda Allâh*”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay. İstanbul 1998, s. 93-108.
- _____, **Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yy.'a Kadar)**, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- ÇİÇEKLER, Mustafa, “*Mesnevî*”, **DİA**, Ankara 2004, c. XXIX, ss. 320-322.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, **Gaziantep Meşahiri**, Gaziantep Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi Yay., Gaziantep 1939.
- _____, **Milâdî 16. Hicrî X. Asırda Antep**, C.H.P. Basımevi, Gaziantep 1936.

- DEMİRCİ, Mehmed, “*Nûr-ı Muhammedî*”, **DEÜİFD**, İzmir 1983, S. I, ss. 239-258.
- _____, “*Hakikat*”, **DİA**, İstanbul 1997, c. XVII, ss. 178-179.
- _____, “*Hakikat-i Muhammediyye*” **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, ss. 179-180.
- _____, **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler**, Damla Yayınevi, İstanbul 2004.
- DERMAN, Çiçek, “*Osmanlılar’da Tezhip Sanatı*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, IRCICA, İstanbul 1998, c. II, ss. 487- 491.
- DERMAN, M. Uğur, “*Osmanlılar’da Hat Sanatı*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, IRCICA, İstanbul 1998, c. II, ss. 481-486.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2005.
- DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yay., Ankara 1997.
- _____, **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1983.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Es’as es-Sicistânî, **es-Sünen**, (thk. İzzet Ubeyd, âdil es-Seyyid), Çağrı Yay., Tunus-İstanbul 1992, c. I-V.
- en-NEYSÂBÛRÎ, Hâkim, **el-Müstedrek al’s-sahîhayn**, (tahk. Mustafa Abdülkâdir Ata,) Beyrut 1990.
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatler**, Marifet Yay., İstanbul 1981.
- ERBAŞ, Ali, M. Sait Özervanlı, “*Melek*”, **DİA**, Ankara 2004, c. XXIX, ss. 37-42.
- ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yay., İstanbul 1998.
- ERGİNLİ, Zafer ve diğerleri, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kalem Yay., İstanbul 2006.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet, **Türk Şairleri**, İstanbul 1946, c. I-III.

- FAYDA, Mustafa, “*Hulefâ-yı Râşidîn*”, **DİA**, İstanbul 1998, c. XVIII, ss. 324-338
- _____, “Muhammed”, **DİA**, İstanbul 2005, c. XXX, ss. 408-423.
- FETTENÎ, Cemâleddîn Muhammed el-Hindî, **Tezkiretü'l-Mevzuât**, (Neşr. Emîn Demec), Beyrut, trz.
- FİĞLALİ, Ehtem Ruhi, “*Ali*”, **DİA**, İstanbul 1989, c. II.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, (terc. Sıtkı Güllü), Huzur Yay., İstanbul 1998, c. I-IV.
- GENÇ, İlhan, **Örnekleriyle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş (Başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar)**, İzmir 2005.
- GIBB, Elias John Wilkinson, **Osmanlı Siir Tarihi**, (terc. Ali Çavusoglu), Akçağ Yay., Ankara 1999. (I-II ve III-V olmak üzere iki cilt halinde)
- GÖKBULUT, Süleyman, Olanlar **Seyhi _brahim Efendi'nin Vahdetname/Usul-i Muhakkıkın'ı Işığında Tasavvufi görüşleri (inceleme ve metin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir 2003.
- GÖLCÜK, Şerafettin -Süleyman Toprak, **Kelam**, Tekin Kitabevi, Konya 1998.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, “*Halvetiye*” **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1970, c. XVIII, ss. 420-423.
- _____, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.
- _____, **Divan Şiiri XV-XVI. Yüzyıllar**, Varlık Yay., İstanbul 1954.
- GÜNGÖR, Zülfikar, “*Edebiyatımızda Hz. Peygamber Sevgisi*”, **Diyanet Aylık Dergi**, S.161, Mayıs 2004, ss.56-57.
- GÜZELBEY, Cemil Cahit, “*Ziyaretler ve Meşhur Şeyhler- Şahveli*”, **Başpınar Dergisi**, C.H.P. Basımevi, Gaziantep 1940 -1942, S.21-24.
- _____, **Gaziantep Camileri Tarihi**, Gaziantep 1984.
- _____, **Gaziantep Evliyâları**, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Büroşür Yay., Gaziantep 1964.

- HAMİDULLAH, MUHAMMED, **İslam Peygamberi**, (terc. Salih Tuğ) İrfan Yay., İstanbul 1993, c. I-II.
- HAMMER, Joseph von, **Osmanlı Tarihi**, (terc. Mehmet Ata- sad. Abdülkadir Karahan), MEB Yay., İstanbul 1991, c. I-II.
- HARMAN, Ömer Faruk, “*İbrâhim*”, **DİA**, İstanbul 2000, c. XXI, ss. 266-272.
- _____, “*Îsâ*”, **DİA**, İstanbul 2000, c. XXII, ss. 465-472.
- _____, “*Mûsâ*”, **DİA**, İstanbul 2006, c. XXXI, ss. 207-213.
- HUCVİRÎ, Ali b. Osman Ebû Ali Cüllâbî, **Keşfü'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)**, (haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1982.
- HULVÎ, Mahmud Cemaleddin, **Lemezât-ı Hulviyye Ez Lemezât-ı Ulviyye Yüce Velilerin Tatlı Halleri**, (haz. Mehmet Serhan Tayşi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- HÜSEYİN VASSAF, **Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr**, (haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), Sehâ Neşriyat, İstanbul 2006.
- İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **el-Müsnedü'l-İmân**, (thk. Şuayb Arnâût ve diğer.), Beyrut 1995-2001, c. I-L.
- İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **es-Sünen**, (thk. Muhammed Fûad Abdülbâkî), Çağrı Yay., Tunus-İstanbul 1992, c. I-II.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “*Osmanlı Bilimi Literatürü*” **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, IRCICA, c. II, ss. 384-412.
- İPEKTEN, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergah Yay., İstanbul 1999.
- İslâmî Araştırmalar Ebû Hanîfe Özel Sayısı**, TEKDAV, Ankara 2002, S.1-2
- İZ, Mahir, **Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler**, (haz: M. Ertuğrul Düzdağ), Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
- KABAKLI, Ahmet, **Türk Edebiyatı**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1967, c. I-III.

- KAM, Ömer Ferit, **Vahdet-i Vücûd**, (sad. Ethem Cebecioğlu) Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1994.
- KANAR, Mehmet, **Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yay., İstanbul 2005.
- KARA, Mustafa, “*Fenâ*”, **DİA**, İstanbul 1995, c. XII, ss. 333-335.
- _____, “*Hz. Peygamber’in Tasavvufî Düşüncedeki Yeri*”, **Diyanet Dergisi**, C.XXV, S.4, Ekim-Kasım-Aralık, 1989, s. 221-237.
- _____, “*Hz. Peygamber’in Tasavvufî Düşüncedeki Yeri*”, **Diyanet Dergisi**, C.XXV, S.4, Ekim-Kasım-Aralık, 1989, ss. 221-237.
- _____, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, Sır Yay. İstanbul 2004.
- _____, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yay., İstanbul 2003.
- _____, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar, Takkeler, Şeyhler**, Dergâh Yay., İstanbul 2005.
- KEMİKLİ, Bilal, “*Bir Milletın Rûhî Serencâmı: Türk Tasavvuf Edebiyatı*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, c. V, ss. 880-890.
- _____, “*Türk Tasavvuf Süirinde Allâh Tasavvuru*”, **Yeni Türkiye**, Temmuz-Agustos 2000, S. 34, ss. 232-238.
- KILAVUZ, A. Saim, **Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- KONUR, Himmet, **İbrâhîm Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- KÖKSAL, M. Asım, **Peygamberler Tarihi**, (I-II), Ankara 1995,
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Divan Edebiyatı Antolojisi**, (haz. Ahmet Mermer), Ankara 2006.
- _____, **Divan Edebiyatı Antolojisi**, (haz. Ahmet Mermer), Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- _____, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Akçağ Yay., Ankara 2003.

- Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli**, Diyanet İşleri Başkanlığı, (haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin), Ankara 2003,
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim, **Kuşeyri Risalesi**, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay. İstanbul 2003.
- KUT, Günay, “*Anadolu’da Türk Edebiyatı*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1998 c. II, ss. 41-48.
- KÜLEKÇİ, Numan, **XI- XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi**, Aktif Yayınevi, Erzurum 1999, c. I-II.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- _____, **Edebiyat Tarihi Dersleri**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1935.
- _____, **Türk Edebiyatı Tarihi**, TTK Yay. Ankara 1998, c. I.
- MAHMUD ŞAKİR, **Dört Halife**, Kahraman Yay., İstanbul 1996.
- MEHMED NAZMÎ EFENDİ, **Osmanlılarda Tasavvufî Hayat –Halvetîlik Örneği- Hediye-tü’l-İhvân**, (haz. Osman Türer), İnsan yayınları, İstanbul 2005.
- MEHMET SÜREYYA, **Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye**, (İstanbul trz’den Tıpkı Basım) Gregg international Publishers Limited, İngiltere 1971. c. I-IV..
- MENGİ, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi Edebiyat Tarihi-Metinler**, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- MUHAMMED EBÛ ZEHRA, **Ebû Hanîfe**, (terc. Osman Keskiöğlü), Ankara 2005.
- MUSLU, Ramazan, “*Halvetiyye’de ‘Atvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Atvâr-ı Seb’a Risalesi*”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara 2006, S. XVIII, ss. 43-63.
- MÜSLİM, Ebu’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî, **es-Sahîh**, el-Kütübü’s-sitte ve şuruhuhâ içinde, Çağrı Yay., Tunus-İstanbul 1992 (I-III)

- NESÂÎ, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb, **es-Sünen**, el-Kütübü's-sitte ve şuruhuhâ içinde, Çağrı Yay. Tunus-İstanbul 1992, c. I-VIII.
- OCAK, Ahmet Yaşar **İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, Kabalıcı Yay., İstanbul 2007.
- _____, **Veysel Karanî ve Üveysilik**, Dergâh Yay., İstanbul 1982.
- ONAY, Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, TDV Yay. Ankara 1993.
- ÖNGÖREN, Reşat, **Osmanlılarda Tasavvuf Andolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İz Yay., İstanbul 2003.
- Ötüken Yay., İstanbul 2003.
- ÖZTÜRK, Ali, **XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AÜ SBE, Ankara 2003.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kuşadalı İbrahim Halvetî (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)**, Fatih Yayınevi, İstanbul 1982.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., İstanbul 1971, c. I-III.
- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay. İstanbul 2000.
- PEKOLCAY, Necla ve diğerleri, **İslamî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'îlere Giriş**, Kitabevi, İstanbul 1996.
- PEKOLCAY, Neclâ, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yay., İstanbul 1996.
- POLAT, Z. Tuba, **Rahmî Pir Muhammed Çelebi'nin 'Şâh u Gedâ' Mesnevîsi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir 2005.
- RAŞİD, **Tevarih-i Enbiya**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282.
- SADIK VİCDÂNÎ, **Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye**, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1338-1341.
- SERİN, Rahmi, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Petek Yay., İstanbul 1984.

- SERİN, Rahmi, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Peykek Yay. İstanbul 1984,
- SUBHÎ es-SALÎH, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, (çev. M. Yaşar Kandemir), İFAV, İstanbul 1996.
- SUNAR, Câvid, **Vahdet-i Vücûd-Vahdet-i Şuhûd Meselesi**, Ankara 1960.
- ŞÂH VELÎ AYINTÂBÎ, “Gelsün” **Redifli Kasîde**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nu: 2022/3.
- _____, **el-Kevâkibü'l-Muzî'e fi't-Tarîkati'l-Muhammediyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nu: 2022/1.
- _____, **er-Rihletü's-Seniyye ve'l-Vasıyyetü'l-Behiyye li'l-Fukarâi'l-Halvetiyye**, Süleymâniye Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, nu: 3188.
- _____, **Etvâr-ı Seb'a**, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü, nu:827/7.
- _____, **Risâletü'l-Bedriyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nu: 2022/2.
- ŞÂH VELÎ B. ÜVEYS B. ŞÂH VELÎ AYINTÂBÎ, **Gunyetü's-Sâlikîn**, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 515.
- ŞAHİN, İlhan, “*Dulkadır Eyaleti*”, **DİA**, İstanbul 1994, c. IX, ss. 552-553.
- _____, “*Dulkadır Eyâleti*”, **DİA**, İstanbul 1994, c. IX, ss. 552-553.
- ŞAKİR SABRÎ, **Gaziantep Büyükleri**, Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi Neşriyat, Gaziantep 1934.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yay., İstanbul 2004.
- _____, **Kâmusu'l-A'lâm**, (İstanbul 1306'dan Tıpkı basım), Kasgar Yay., Ankara 1996, c. I-VI.
- ŞENER, H. İbrahim, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsûnalar**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), DEÜ SBE, İzmir 1985.

- ŞENER, H. İbrahim-Alim Yıldız, **Türk İslâm Edebiyatı**, Rağbet Yay., İstanbul 2003.
- ŞENGÜN, Necdet, **Nâzir İbrâhîm ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), DEÜ SBE, İzmir 2006.
- ŞÜKÛN, Ziya, **Farsça-Türkçe Lûgat (Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya)**, MEB Yay., İstanbul 1996, c. I-III.
- TÂHİRÛ'L-MEVLEVÎ, **Edebiyat Lûgatı**, (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1994.
- TÂLİBZÂDE DERVİŞ MEHMED ŞÜKRÎ, **Silsilenâme-i Aliyye-i Meşayih-i Sûfiyye**, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Bölümü, nu:1098.
- TİMURTAŞ, Faruk K., **Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III Osmanlı Türkçesi Grameri Eski Yazı ve İmlâ-Arapça-Farsça- Eski Anadolu , Türkçesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1983.
- TİRMİZÎ, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, **es-Sünen**, (thk.Ahmed Muhammed Sâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâki), Çağrı Yay., Tunus-İstanbul 1992, c. I-V.
- TOPALOĞLU, Bekir , “*Cennet*”, **DİA**, İstanbul 1993, c. VII, ss. 376-386.
- _____, “*Esmâ-i Hüsnâ*”, **DİA**, İstanbul 1995, c. XI, ss. 404-418.
- _____, “*Allâh*”, **DİA**, İstanbul 1989, c. II, ss. 471-498.
- _____, “*Cehennem*”, **DİA**, İstanbul 1993, c. VII, ss. 231-232.
- _____, “*Kıyamet*”, **DİA**, Ankara 2002, c. XXV, ss. 516-522.
- ULUDAĞ, Süleyman, “*Fakr*”, **DİA**, İstanbul 1995, c. XII, ss. 132-134.
- _____, “*Hallâc-ı Mansûr*”, **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, ss.377-381.
- _____, “*Halvet*”, **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, ss. 386-387.
- _____, “*Halvetiyye*”, **DİA**, İstanbul 1997, c. XV, ss. 393-395.
- _____, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001.

- UYYSAL, Muhittin, **Tasavvuf Kùltüründe Hadis Tasavvuf Kaynaklarında Tartışmalı Rivayetler**, Yediveren Kitap., Konya 2001.
- UZUN, Mustafa, “Allah”, **DİA**, İstanbul 1989, c. II, ss. 498-502.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1977, c. I-IV
- ÜNLÜTÜRK, Nesrin, **Hâşimî Emir Osman Efendi Dîvânçesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ SBE, İzmir 2004.
- ÜNVER, İsmail, “Mesnevî”, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, TDK Yay., Ankara 1986, S. 415-416-417, ss. 430-563.
- YAKIT, İsmail, **Türk-İslam Kùltüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düsürme**,
- YARDIM, Ali, **Hadis I-II**, Damla Yayınevi, İstanbul 1997.
- _____, **Peygamberimiz’in Şemâli**, Damla Yay. İstanbul 1997.
- YAVUZ, Salih Sabri, “Mi’râc”, **DİA**, İstanbul 2005, c. XXX, ss. 132-135.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, (sad. İsmail Karaçam-Emin Işık- Nusrettin Bolelli- Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul trz., c. I-X.
- YENER, Şakir Sabri, **Gaziantep Kitabeleri**, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep 1999.
- YENİTERZİ, Emine, **Türk Edebiyatında Na’tler**, TDV Yay., Ankara 1993.
- YILMAZ, H. Kamil, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözcükler (Ansiklopedik Sözlük)**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972.
- YİNANÇ, Refet, “Dulkadıroğulları”, **DİA**, İstanbul 1994, c. IX, ss. 553-557.
- YUSUF B. YAKUP, **Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pîran ve Meşayih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye**, İstanbul 1290.
- YÜCE, Nuri, “Osmanlı Türkçesi”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, IRCICA, İstanbul 1998, c. II, ss. 3-19.